



ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ
ΠΜΣ: ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ
ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΙΔΙΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: ΚΑΡΑΚΑΤΣΑΝΗ
ΔΕΣΠΟΙΝΑ

ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ: ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ
ΑΘΙΚΙΑ ΚΟΡΙΝΘΙΑΣ

e-mail: panagogeoa@yahoo.com



Τίτλος Διπλωματικής Εργασίας

*Αυταρχικές αντιλήψεις, ηγετικές φυσιογνωμίες,
υποκουλτούρες και 'επισημής αρρενωπότητα'*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Αντί Προλόγου.....σελ. 5
2. Εισαγωγή
 - 2.1 Βιβλιογραφική Ανασκόπηση.....σελ.7
 - 2.2 Υποθέσεις Εργασίας/Ανάδειξη προβληματικής.....σελ.8
 - 2.3 Μεθοδολογικά εργαλεία (χρήση ταινιών, θεματική ανάλυση).....σελ.9

Μέρος α' (Θεωρητικό Πλαίσιο)

3. Οι υποκοουλτούρες της βίας: Ορισμός και ανάλυση του φαινομένου..... σελ.9
 - 3.1 Μορφές και εκφάνσεις της υποκοουλτούρας.....σελ.16
 - 3.2 Αιτίες και προβλήματα για την ανάδυση της υποκοουλτούρας.....σελ.22
 - 3.3 Χρήση των ψυχαναλυτικών εργαλείων για την ερμηνεία της παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς.....σελ.25
4. Διάφορα είδη υποκοουλτούρας
 - 4.1 Το heavy metal και το hard rock και ο ρόλος τους στην εκδήλωση βίας.....σελ.30
 - 4.2 Ο χουλιγκανισμός ως μια δυναμική έκφραση της παραβατικότητας και της βίας.....σελ. 32
5. Ο φασισμός σαν ιδεολογία, οι απαρχές του και η σύνδεσή του με την παρέκκλιση και τη βία.....σελ.36
 - 5.1 Τα διακριτικά θεωρητικά σχήματα του φασισμού.....σελ.40
 - 5.2 Ο Κοινωνικός Δαρβινισμός του Φασισμού.....σελ.42
 - 5.3 Ο μύθος του χαρισματικού ηγέτη.....σελ.44
 - 5.4 Η έννοια του ολοκληρωτισμού στην φασιστική ιδεολογία.....σελ.47
6. Η ανθεκτικότητα και η μετεξέλιξη του φασισμού μετά το ΒΠΠ, Η νέα ακροδεξιά σήμερα.....σελ.52
 - 6.1 Η Ακροδεξιά στον 21^ο αιώνα.....σελ.55
7. Ο φασισμός στην Ελλάδα: Από τις Μέρες του '36 έως και την Χρυσή Αυγή στην Ελλάδα της οικονομικής κρίσης στο τέλος τηςμεταπολίτευσης.....σελ.58
8. Η έννοια της Αυταρχικής Προσωπικότητας.....σελ.63
 - 8.1 Η Αυταρχική Προσωπικότητα στην σκέψη των Adorno, Fromm και η Σχολή της Φραγκφούρτης. Είναι ο αυταρχισμός μια “επιφαλής” αρρενωπότητα;.....σελ.68

Μέρος β' (Ανάλυση και Σύθεση)

9. Ποιοτική Ανάλυση.....σελ.72
10. Θεματική Ανάλυση.....σελ.73
11. Ανάλυση Περιεχομένου.....σελ.74

12. Οι “Εκκαθαριστές” του Αγίου Παντελεήμονα, ένα φιλμ σοκ για τη δράση της Χρυσής Αυγής στις γειτονιές της Αθήνας.....σελ.84
13. Η λαϊκή γειτονιά του Αγίου Παντελεήμονα, οι διώξεις των αλλοδαπών και ο ρόλος της στη διόγκωση του νεοναζιστικού μορφώματος.....σελ.90
14. Η παραβατικότητα στην Ελλάδα τις τελευταίες δεκαετίες και οι στατιστικές έρευνες γύρω από τη δράση των αλλοδαπών και ημεδαπών εγκληματιών.σελ.94

Μέρος γ’
(Συμπεράσματα, Επίλογος)

15. Συμπεράσματα.....σελ.98
16. Επίλογος.....σελ.102
17. Παραπομπές/Σημειώσεις Τέλους.....σελ.102
18. Βιβλιογραφία.....σελ.110
19. Ταινίες.....σελ.112

“Ο εχθρός της άγνοιας και της μη γνώσης προσβάλλεται από βέλη προερχόμενα από διάφορα τόξα, άλλα λεία λαξευμένα, άλλα άγρια πελεκημένα”¹ (Wolfgang, Ferracuti, 1995:33)

1. Αντί Προλόγου

Στην παρούσα εργασία, θα προσπαθήσουμε να ερευνήσουμε ένα σύνθετο φαινόμενο που είναι αρκετά επίκαιρο, με παλιά ωστόσο, αίτια και καταβολές. Πρόκειται για την ωμή βία που εκδηλώνεται από νέο-ναζιστικά μορφώματα και τον τρόπο που σπέρνουν στις δυτικές κοινωνίες τις τελευταίες δεκαετίες. Αυτή η ακροδεξιά ιδεολογία κερδίζει ολοένα και μεγαλύτερο έδαφος στις δεξαμενές της νεολαίας κυρίως, γι αυτό ο στόχος μας είναι να εξετάσουμε αν οι διάφορες υποκοουλτούρες που εκδηλώνονται ανάμεσα στις παρέες των αγοριών συνήθως, υιοθετούν φασιστικά στοιχεία και βίαιες πρακτικές. Αν αποτελούν συγκοινωνούντα δοχεία, ο χουλιγκανισμός παραδείγματος χάρη με ακροδεξιά εξτρεμιστικά όργανα. Συνοδοιπόροι μας σε αυτή την έρευνα θα αποτελέσουν βιβλιογραφικές έρευνες κορυφαίων διανοουμένων, οι οποίοι εξετάζουν το φαινόμενο από την ιστορική, κοινωνιολογική και ψυχαναλυτική του σκοπιά, καθώς επίσης και κινηματογραφικές ταινίες που καταπιάστηκαν με θεματολογία γύρω από τις συμμορίες, την βία και τον φασισμό, είτε στην ιστορική του μορφή είτε στην εξέλιξή του μέσα στο χρόνο. Αν τελικά ο ανδρισμός και η αρρενωπότητα που “πουλάνε” κάποιοι, σαν δυναμικό στοιχείο του χαρακτήρα τους προς τα έξω, είναι “επισφαλής” και έχει βαθύτερα αίτια, από μια σαθρή κοινωνία, ένα ανθυγιεινό οικογενειακό περιβάλλον ή ακόμα και μια στείρα εκπαίδευση. Όλα αυτά θα τα αναλύσουμε διεξοδικά στην εργασία που ακολουθεί.

Η εργασία θα δομηθεί ως εξής: Αρχικά στο πρώτο μέρος, θα αναπτύξουμε το θεωρητικό πλαίσιο της έρευνάς μας, ξεκινώντας από τις υποκοουλτούρες, τις οποίες θα τις ορίσουμε και θα τις αναλύσουμε ως φαινόμενο σύγχρονο και διαχρονικό. Έπειτα, θα αναφέρουμε τις διάφορες μορφές των υποκοουλτούρων καθώς και τις εκφάνσεις τους και θα αναζητήσουμε τις αιτίες και τα προβλήματα που αναδύονται μέσα από αυτές. Θα κάνουμε αναφορά στα ψυχαναλυτικά εργαλεία που έχουν χρησιμοποιηθεί για να ερμηνεύσουν την παρεκκλίνουσα συμπεριφορά και θα ονομάσουμε μερικές από τις πιο βασικές νεολαιίστικες υποκοουλτούρες που κάνουν θραύση ανάμεσα στις παρέες των αγοριών κυρίως. Κάποιες από αυτές κινούνται στο χώρο της μουσικής βιομηχανίας, όπως το heavy metal και το hard rock και κάποιες άλλες κινούνται στο χώρο του αθλητισμού, δηλαδή ο χουλιγκανισμός. Θα δούμε αν συνδέονται όλα αυτά μεταξύ τους και στην συνέχεια θα περάσουμε στο δεύτερο σκέλος του θεωρητικού πλαισίου, όπου θα αναλύσουμε τον φασισμό, ως βασικό ιδεολόγημα στις ακραίες συμπεριφορές της νεολαίας. Αρχικά θα αναλύσουμε τον φασισμό σαν ιδεολογία και θα αναφέρουμε τα διακριτικά θεωρητικά σχήματά του. Στην συνέχεια, θα αναφερθούμε στον κοινωνικό δαρβινισμό του φασισμού, ενώ θα κάνουμε ιδιαίτερη μνεία στον μύθο του χαρισματικού ηγέτη, στην φασιστική ρητορική που καλλιέργησε αυτή την προσωπο-κρατική εξουσία, με κυρίαρχη μορφή τον Αδόλφο Χίτλερ. Θα ολοκληρώσουμε την πρώτη φάση του ιστορικού

φασισμού, αναλύοντας την έννοια του ολοκληρωτισμού στην φασιστική ιδεολογία. Έπειτα, θα μεταφέρουμε την συζήτηση στο σήμερα και θα δούμε κατά πόσο άντεξε ο φασισμός έως και τις μέρες μας, αν μετεξελίχθηκε η ακροδεξιά ρητορική, αν έβαλε στην ατζέντα νέες προτεραιότητες και έβαλε στο στόχαστρο νέες ευαίσθητες πληθυσμιακές ομάδες. Θα κάνουμε μια ανασκόπηση για τις εστίες της νέας ακροδεξιάς σε όλο το δυτικό κόσμο, με ιδιαίτερη όμως αναφορά στην Γαλλία του Jean Marie Le Pen και σήμερα της Marie Le Pen, όπου η πολιτική ατζέντα του Εθνικού Μετώπου, έβαλε στο στόχαστρο τους μετανάστες από τις χώρες του Μαγκρέμπ, καθώς και στην διολίσθηση της ελληνικής κοινωνίας στο νεοναζιστικό μόρφωμα της Χρυσής Αυγής, συνεπικουρούμενης και της οικονομικής κρίσης, αφού πρώτα κάνουμε μια ιστορική αναδρομή για την πορεία του φασισμού στο ελληνικό κράτος, από τις Μέρες του '36 έως και σήμερα. Σε ένα τρίτο και τελευταίο σκέλος του θεωρητικού πλαισίου, θα εννοιολογήσουμε την αυταρχική προσωπικότητα, ενώ παράλληλα θα αναφέρουμε τις βασικές κατευθύνσεις της Σχολής της Φραγκφούρτης, γύρω από τον αυταρχικό άνθρωπο, με κλασικούς θεωρητικούς σχολιαστές, όπως ο Adorno, ο Fromm και ο Horkheimer. Θα εξερευνήσουμε τις κλασικές θεωρητικές κατευθύνσεις τους για την προέλευση και εξέλιξη του φαινομένου του αυταρχικού ανθρώπου, ενός ανθρώπου που διακατέχεται από πολλές ενοχές και ελλείψεις, που πηγάζουν από το οικογενειακό περιβάλλον και το εκπαιδευτικό σύστημα κυρίως, και δημιουργούν μια αρρενωπότητα που αποδεικνύεται εύθραυστη και πλασματική.

Στην συνέχεια περνάμε στο δεύτερο μέρος της εργασίας μας, στα μεθοδολογικά εργαλεία που θα χρησιμοποιήσουμε για να αναδείξουμε την προβληματική μας. Το μεθοδολογικό εργαλείο μας είναι η ποιοτική ανάλυση κινηματογραφικών ταινιών, που αφορούν και αναδεικνύουν πτυχές των βασικών θεωρητικών σχημάτων μας, δηλαδή τις υποκουλτούρες, τον φασισμό, την επισφαλή αρρενωπότητα και τον αυταρχικό άνθρωπο. Αφού αναφέρουμε πρώτα κάποια γενικά στοιχεία για την μέθοδο της ποιοτικής ανάλυσης/θεματικής ανάλυσης, στην πορεία θα προχωρήσουμε στην ανάλυση των φιλμ, έχοντας κάνει πρώτα μια κατηγοριοποίηση και μια ομαδοποίηση αυτών, τοποθετώντας κάποιες στον χώρο της ανάδειξης των συμμοριών, της βίας και της παραβατικότητας, κάποιες άλλες στην αναφορά τους στην ιστορική πορεία του φασισμού και την φρίκη που έσπειρε στον δυτικό -και όχι μόνο- κόσμο, ενώ κάποιες άλλες θα τις δούμε πιο συνθετικά, έχοντας σαν στοιχείο της μυθοπλασίας τους, το πάντρεμα ανάμεσα στην βία των συμμοριών του δρόμου, με τον αυταρχισμό και τον νεοναζισμό. Ιδιαίτερη αναφορά και ανάλυση θα κάνουμε στο ντοκυμανταίρ του Κωνσταντίνου Γεωργούση, *The Cleaners* (Οι Εκκαθαριστές), το οποίο θα αποτελέσει το βασικό εργαλείο της έρευνάς μας, διότι μας μεταφέρει στην Ελλάδα του σήμερα, που μαστίζεται από την οικονομική κρίση, όσο και από την κρίση αξιών, με το κατρακύλισμα μιας μεγάλης μερίδας της ελληνικής κοινωνίας που φλερτάρει με την ξеноφοβία, τον ρατσισμό και τον σοβινισμό. Τέλος, με αφορμή το ντοκυμανταίρ του Γεωργούση, θα πούμε λίγα λόγια για την γειτονιά του Αγίου Παντελεήμονα στην Αθήνα, χώρος που γυρίστηκε και διαδραματίστηκε το φιλμ και που είχε στις δύο τελευταίες εκλογικές αναμετρήσεις δυσανάλογα μεγάλα ποσοστά υπέρ της Χρυσής Αυγής. Θα προσπαθήσουμε να κατανοήσουμε που οφείλεται αυτό το ρεύμα υπέρ του ναζιστικού μορφώματος, ποιοι παράγοντες το διογκώνουν (π.χ. ΜΜΕ) και θα

χρησιμοποιήσουμε κάποιες στατιστικές έρευνες και έναν πίνακα που δείχνει την εξέλιξη της εγκληματικότητας στην Ελλάδα κατά την τελευταία εικοσαετία. Στο τρίτο και τελευταίο μέρος θα διεξάγουμε κάποια συμπεράσματα και θα ολοκληρώσουμε με τον επίλογο.

2. Εισαγωγή

2.1 Βιβλιογραφική Ανασκόπηση

Για την συγγραφή αυτού του πονήματος, χρειάστηκε να ανατρέξουμε σε μια ιδιαίτερα εμπειριστατωμένη και πλούσια βιβλιογραφία που θα τεκμηριώνει τις υποθέσεις εργασίας που θέλουμε να διεξάγουμε από αυτή την έρευνα, όσο και να αναδείξουμε την προβληματική τους. Στον χώρο της υποκουλτούρας, των συμμοριών της νύχτας, της παρέκκλισης και της βίας, αντλήσαμε υλικό από συγγραφείς όπως ο Marvin Wolfgang και ο Franco Ferracuti, οι οποίοι μας έδωσαν σημαντικές κατευθύνσεις για την ανάδειξη του φαινομένου, καθοριστική όμως υπήρξε η συμβολή του έλληνα Αντώνη Αστρινάκη, ο οποίος είναι από τους πρώτους, αν όχι ο πρώτος, που ασχολήθηκε με την έρευνα πεδίου σε λαϊκές συνοικίες και δήμους της Αττικής, όπως το Περιστέρι, και ανέδειξε τις πτυχές, τις τάσεις και τον τρόπο που διασκεδάζει ο νέος των λαϊκών καταβολών στις γειτονιές αυτές. Ελληνική βιβλιογραφία που να ασχολείται με τις υποκουλτούρες, που είναι ένα σημαντικό πεδίο έρευνας, τόσο για την επιστήμη της Εγκληματολογίας, όσο και της Κοινωνιολογίας, σπανίζουν, και ο Αστρινάκης συνέβαλλε τα μέγιστα έτσι ώστε να καλυφθεί ένα βασικό κενό στην ελληνική επιστημολογία. Μας δίνει σημαντικές πληροφορίες για τον τρόπο που διασκεδάζουν οι νέοι σήμερα, το στιλιστικό ντύσιμο και τα αξεσουάρ που υιοθετούν, όσο και για τις ποδοσφαιρικές ομάδες στις οποίες είναι ενταγμένες οι εκάστοτε παρέες, οι οποίες προέρχονται από συγκεκριμένες γειτονιές και από συγκεκριμένες μουσικές εκφάνσεις. Παραδείγματος χάρη, άλλο ποδοσφαιρικό σύλλογο και σε άλλα στέκια συχνάζει μια ομάδα που έχει metal μουσικά ακούσματα και άλλο σύλλογο υποστηρίζει η ομάδα που υπάγεται στο hard rock. Αντίθετα με τις υποκουλτούρες, στον χώρο της βιβλιογραφίας που αναλύει τον φασισμό και τις εκδοχές του, υπάρχει πεδίο δόξης λαμπρό. Μια πλειάδα από συγγραφείς όπως ο Milza, ο Heywood, ο Berstein, ο Μαρκέτος, η Μαχαίρα, ο Paxton κ.α., καταπιάνονται με την ανάλυση του ιστορικού φασισμού, δηλαδή τις απαρχές του, τις πτυχές του και τις εκφάνσεις του, ενώ υπάρχουν αρκετοί νέοι συγγραφείς, όπως ο Ζουμπουλάκης, ο Ψαρράς, ο Χριστόπουλος, ο Brubaker, η Ροϊνιώτη, η Τσουκαλά, ο Hainsworth κ.α., που με αφορμή την ιστορική συνέχεια και μετεξέλιξη του φασισμού στον ευρωπαϊκό-δυτικό κόσμο, διερευνούν την επανεμφάνισή του και τις ανησυχητικές διαστάσεις που έχει πάρει τις τελευταίες δεκαετίες. Η ξενοφοβική διάθεση και η ρατσιστική βία που έχει αναπτυχθεί τις τελευταίες δεκαετίες στην Γηραιά ήπειρο, συνεπικουρούμενη και από τα νέα ακροδεξιά κόμματα που έχουν κάνει δυναμική εμφάνιση στο πολιτικό σκηνικό και επιδοτούν όσο και διαμορφώνουν τέτοιου είδους πρακτικές, έχουν γίνει αντικείμενο μελέτης για πολλούς κοινωνιολόγους. Γεγονότα ορόσημα, όπως οι εκλογικές επιτυχίες των Le Pen στην Γαλλία και της Χρυσής Αυγής στην Ελλάδα, αλλά και δραματικά γεγονότα όπως η δολοφονία του Παύλου Φύσσα, έχουν δώσει τροφή για νέες έρευνες στους επιστήμονες που

εξετάζουν το φαινόμενο του νεοναζισμού. Επίσης, διάφορα πολιτειακά και θεσμικά όργανα, όπως η Δικαιοσύνη, η Εκκλησία, ο Στρατός και η Αστυνομία, υπάρχουν ενδείξεις πως υπάρχει μια υπόγεια σχέση ή μια κατάσταση ανοχής με τα ακροδεξιά κόμματα, γεγονός που δίνει ώθηση στους ερευνητές να εξετάσουν σε βάθος αυτές τις πληροφορίες. Στο κομμάτι που εστιάζουμε στην αυταρχική προσωπικότητα και τον ρόλο της στην φασιστική ιδεολογία, σημαντική είναι η συνεισφορά του Adorno, που με το ομώνυμο βιβλίο του *Αυταρχική Προσωπικότητα*, δημιούργησε τομή στην επιστήμη της Κοινωνιολογίας. Στο ίδιο μήκος κύματος, επηρεασμένος από τον προαναφερθέντα είναι και ο Τερλεξής, που αν και το έργο του *Αυταρχικός Άνθρωπος*, αριθμεί σαράντα χρόνια από τότε που γράφτηκε, παραμένει εύληπτο και σημαντικό ανάγνωσμα για την διεξαγωγή κάποιων συμπερασμάτων και για την ερμηνεία των αυταρχικών συμπεριφορών και τον ρόλο τους στα ολοκληρωτικά καθεστώτα. Ο Adorno, όπως και ο Fromm, είναι πνευματικά παιδιά της Σχολής της Φραγκφούρτης και μέσα από το έργο τους, ο μεν πρώτος από την κοινωνιολογική σκοπιά, ο δεύτερος από τη σκοπιά της ψυχανάλυσης, προσπαθούν να βρουν τα βαθύτερα αίτια όσο και να ερμηνεύσουν την αυταρχική προσωπικότητα, στην ουσία την καταπιεσμένη ανδρική σεξουαλικότητα, που είτε λόγω ανθυγιεινού οικογενειακού περιβάλλοντος είτε λόγω των κοινωνικών συνθηκών δημιούργησαν για τον εαυτό τους αυτό τον τύπο ανθρώπου.

2.2 Υποθέσεις Εργασίας/Ανάδειξη προβληματικής

Στόχος λοιπόν αυτής της προσπάθειας, είναι να αναδείξουμε την σχέση που υπάρχει ανάμεσα στις διάφορες υποκουλτούρες και στον φασισμό. Μέσα από την διεξοδική μελέτη της προσφερόμενης βιβλιογραφίας, όσο και των κινηματογραφικών ταινιών, θα διερευνήσουμε αυτήν ακριβώς την σύζευξη ανάμεσα σε δύο επίκαιρα και καυτά ζητήματα που αφορούν τη σύγχρονη κοινωνία. Οι συμμορίες, η βία, η εγκληματικότητα, οι ακραίες συμπεριφορές, τα έντονα μουσικά ακούσματα, ο χουλιγκανισμός, το προκλητικό ντύσιμο, έχουν σχέση με την ξενοφοβία, τον ρατσισμό και τον σοβινισμό; Στοιχεία δηλαδή που εκφράζουν τα νέο-ναζιστικά μορφώματα; Ακόμα, θα πρέπει να δούμε ιστορικά τον φασισμό και την πορεία του μέσα στο χρόνο, τις μεταλλάξεις που έχει δεχτεί, το νέο λεξιλόγιό του, την νέα ατζέντα του και πως καταφέρει και παρεισφρεί στις νεαρές ηλικιακές ομάδες των αγοριών κυρίως. Θα πρέπει επίσης να δούμε αν οι ομάδες που έχουν ροπή προς το έγκλημα και γοητεύονται από το ναζιστικό ιδεώδες, είναι παιδιά που είχαν μαθησιακές δυσκολίες ή προέρχονται από ένα υποβαθμισμένο κοινωνικό χώρο και μια αυταρχική όσο και προβληματική οικογένεια. Στόχος ακόμα είναι να ερευνήσουμε γιατί ο αυταρχισμός που προβάλλεται και τονίζεται στον φασισμό ασκεί πόλο έλξης στα νέα άτομα και γιατί δημιουργεί πανστρατιές μισαλλοδοξίας και ακραίου φανατισμού. Τέλος, θα πρέπει να δούμε αν η αρρενωπότητα που προβάλλουν αυτές οι ομάδες ατόμων, που από τη μια ανήκουν σε μια υποπολιτισμική κατηγορία και από την άλλη γίνονται όργανα στα χέρια των φασιστών, είναι μια αρρενωπότητα επισφαλής και αν πίσω από αυτό υποβόσκει μια κατάσταση που χρίζει βοήθειας και προστασίας από την πολιτεία.

2.3 Μεθοδολογικά Εργαλεία

Η μεθοδολογία που θα χρησιμοποιήσουμε στην έρευνά μας, είναι η ποιοτική ανάλυση περιεχομένου κινηματογραφικών ταινιών. Μέσα από αυτή την μέθοδο θα προσπαθήσουμε να αναδείξουμε όλα αυτά τα στοιχεία που έχουμε θέσει στην προβληματική μας και θα δούμε αν εμπλέκονται μεταξύ τους, π.χ οι υποπολιτισμικές ομάδες με τον φασισμό και η βία και η παραβατικότητα με τις αυταρχικές συμπεριφορές και την επισφαλή αρρενωπότητα.

Μέρος α' (Θεωρητικό Πλαίσιο)

3. Οι υποκουλτούρες της βίας: Ορισμός και ανάλυση του φαινομένου

Με τον όρο υποκουλτούρα εννοούμε την κουλτούρα οποιασδήποτε ομαδοποίησης ή συλλογικότητας η οποία, ενώ αποδέχεται την πολιτισμική πραγματικότητα του κοινωνικού συστήματος στο οποίο είναι ενταγμένη και υιοθετεί σημαντικά στοιχεία από το κυρίαρχο σύστημα αξιών, διαφοροποιείται σε ποικίλο βαθμό έντασης και έκτασης ως προς ορισμένες άλλες κοινωνικές αξίες, κοινωνικά νοήματα και εθιμικούς τρόπους ζωής.² (Αστρινάκης, Στυλιανούδη, 1996:12-13) Η πρόθεση “υπό” υποδηλώνει την υποκατηγορία της κουλτούρας, το μέρος του όλου. Δεν ενέχει άρνηση εκτός εάν μια συγκεκριμένη υποκουλτούρα θεωρείται ανεπιθύμητη από τα μέλη του κυρίαρχου ή ενός αντίθετου συστήματος αξιών. Ο όρος υποκουλτούρα έγινε ευρέως γνωστός στις κοινωνικές επιστήμες μόνο μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Ο Milton Gordon όρισε ως υποκουλτούρα το 1947 την υποδιαίρεση της εθνικής κουλτούρας, η οποία συντίθεται από παραγοντικές κοινωνικές θέσεις, όπως είναι το ταξικό καθεστώς, το εθνικό υπόβαθρο, η επαρχιακή και αγροτική ή αστική διακονή και το θρησκευτικό δόγμα, αλλά που στο συνδυασμό τους σχηματίζουν μια λειτουργική ολότητα, η οποία ασκεί μια ενοποιημένη δύναμη στο συμμετέχον υποκείμενο. Ο ορισμός του Gordon χρησιμοποιείται για να αναφερθεί σε μια υπο-κοινωνία και μας λέει ότι προτιμά να διατηρεί τον όρο υποκουλτούρα για τα πρότυπα κουλτούρας μιας υποκοινωνίας η οποία περιέχει και τα δύο φύλα, όλες τις ηλικίες και τις οικογενειακές ομάδες και η οποία είναι παράλληλη με την ευρύτερη κοινωνία στο ότι δημιουργεί για όλο τον κύκλο ζωής του υποκειμένου, ένα δίκτυο ομάδων και ιδρυμάτων που επεκτείνεται διαρκώς. Όπως ο άνθρωπος γεννιέται μέσα σε μια κουλτούρα, έτσι μπορεί να γεννιέται μέσα σε μια υποκουλτούρα. Όταν αναφερόμαστε σε υποκουλτούρες, όπως είναι οι Amish, Hutterites, τα γκέτο, οι συμμορίες ανήλικων εγκληματιών, εννοούμε τα ανθρώπινα υποκείμενα που μοιράζονται κοινές αξίες και επηρεάζονται κοινωνικά σε μια γεωγραφική ή τοπική έκταση. Ωστόσο, η συμμετοχή σε αξίες δεν απαιτεί απαραίτητα και κοινωνική διαντίδραση. Συνεπώς, μια κουλτούρα μπορεί να υφίσταται, χωρικά ευρέως διαδεδομένη και χωρίς διαπροσωπική επαφή των ατόμων ή των ομάδων. Διάφορες συμμορίες παραβατών μπορούν να είναι διάσπαρτες σε μια πόλη και να έχουν σπάνια έως καθόλου μεταξύ τους επαφή. Ακόμα και αυτές αναφέρονται αθροιστικά ως εγκληματική υποκουλτούρα και κυρίως έτσι, γιατί διαφορετικά κάθε συμμορία

θα έπρεπε να θεωρείται διαφορετική υποκουλτούρα. Η ατομική και όχι ομαδική συμπεριφορά, μπορεί να συνιστά υποκουλτούρα διότι αντανακλά αξίες μιας ήδη υπάρχουσας υποκουλτούρας. Τα μέλη μιας ομάδας χρησιμοποιούν το ένα το άλλο ως σημεία αναφοράς και για να δημιουργήσουν την εικόνα του εαυτού τους και για να θεμελιώσουν τη σχέση τους με τους άλλους. Αυτή η διαδικασία υπονοεί μια συνεχή ενδυνάμωση των αξιών της υποκουλτούρας. Η επιθυμία να παραμένει κάποιος μέλος μιας ομάδας δεν σημαίνει απαραίτητα ολότελα προσωπική εργασία ή εργασία στο νόημα της ολοκλήρωσης των αξιών της υποκουλτούρας. Το ανθρώπινο υποκείμενο μπορεί περιστασιακά να ασχολείται περισσότερο με την παραμονή του στην ομάδα παρά με την αφομοίωση των αξιών της ομάδας. Μπορεί να μην δείχνει προθυμία να δείξει την τυφλή υποταγή του στην ομάδα όταν έρχεται σε αντίθεση με τα πιστεύω του, αλλά την ίδια κιάλας στιγμή μπορεί να θεωρηθεί ζωτικότερης σημασίας το να παραμείνει μέλος της ομάδας από το να αθετήσει τους κανόνες της συμπεριφοράς της. Ο νέος που υπακούει στις επιταγές της συμμορίας των ανομημάτων για πάλη αλλά δεν αρέσκεται στη βία, και ο στρατιώτης που πάει να πολεμήσει στο μέτωπο έχοντας βαθιά την απέχθεια για τον πόλεμο, είναι και οι δύο απρόθυμοι να αποχωριστούν τις ομάδες τους, αλλά και δεν μπορούν να κάνουν κτήμα τους την αξία της βίας. Η αξία που αυτά τα δύο υποκείμενα θα μοιραστούν με τις ομάδες τους, είναι η παραμονή τους στην ομάδα. Έτσι, ενώ η έκδηλη αναπαραγωγή της συμπεριφοράς της υποκουλτούρας μπορεί να είναι ένας κατάλογος κανονιστικά ορμώμενων αξιών, κρυφές και φανερές διαφορές στις αξίες μπορούν να διατηρηθούν από κάποια υποκείμενα που είναι μέλη της ομάδας της υποκουλτούρας.³ (Wolfgang, Ferracuti, 1995:174, 178-179, 185, 190-191)

Η υποκουλτούρα αποτελεί ένα ιδιαίτερα αντιφατικό κοινωνικό μόρφωμα, το οποίο συναρθρώνει στοιχεία τόσο μοντερνισμού όσο και παραδοσιακότητας, τόσο ριζοσπαστισμού όσο και συντήρησης, πραγματισμού και φαντασίωσης, παρέκκλισης ή παραβατικότητας και υπέρ του δέοντος συμμόρφωση, συλλογικότητας ή ομαδικότητας και εξατομίκευσης, αλλοτρίωσης ή απομόνωσης και κοινωνικότητας ή αλληλεγγύης. Η υποκουλτούρα της παρέκκλισης διαμορφώνεται μέσα από την ομάδα των συνομηλίκων, την αντισχολική κουλτούρα, καθώς και την παρέα της διασκέδασης για να επιλύσει προσωρινά και με “μαγικό” τρόπο τα συγκεκριμένα και δισηπίλυτα κοινωνικής και πολιτισμικής φύσεως προβλήματα. Έτσι, από αυτή την οπτική, επιτελεί μια ουσιαστική και αναγκαία λειτουργία. Ως εκ τούτου, πρωταρχικό καθήκον των φορέων του κοινωνικού ελέγχου, είναι να επιλύουν τα προβλήματα αυτά και δευτερευόντως να ελέγχουν τις υποκουλτούρες. Οι υποκουλτούρες που εντοπίζονται στην νεολαία των εργατικών στρωμάτων, κυριαρχούν στο χώρο των εκφραστικών κοινωνικών κινήματων κατά τις τελευταίες δεκαετίες, ενώ αντίθετα, στις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες, είχαν αναπτυχθεί οι υποκουλτούρες της νεολαίας των μεσαίων στρωμάτων. Ακόμα, η μεγέθυνσή τους έχει συνδράμει στην γενικότερη αύξηση της νεανικής παρέκκλισης και παραβατικότητας. Οι συλλογικές παρεκκλίσεις της νεολαίας, αποτελούν εκφράσεις κοινωνικών και πολιτισμικών συγκρούσεων, παράγονται δηλαδή συγκρουσιακά όπως άλλωστε και σε ολόκληρη την κοινωνία.⁴ (Αστρινάκης, 1991: xxiii, xxvii)

Το πρώτο σημαντικό στοιχείο που οδηγεί στη δημιουργία των υποπολιτισμών, είναι η πολιτισμική διαφοροποίηση η οποία προέρχεται σε μεγάλο βαθμό από τις κοινωνικές διαιρέσεις που υπάρχουν σε ένα κοινωνικό σύνολο. Η πολιτισμική διαφοροποίηση υποδηλώνει τρία στοιχεία. Καταρχάς, ότι τα μέλη της υποκουλτούρας αποδέχονται την κυρίαρχη κουλτούρα στις βασικές της προδιαγραφές. Εν συνεχεία, ότι η διακοπή των μελών της υποκουλτούρας με το κυρίαρχο σύστημα αξιών δεν μπορεί να φθάσει σε ακραίες τάσεις ή θέσεις αναίρεσής του. Τέλος, ότι η πολιτισμική διαφοροποίηση δείχνει τις δυνατότητες που ενυπάρχουν στις σύγχρονες προηγμένες κοινωνίες για εναλλακτικές μορφές πολιτισμικής έκφρασης. Σύμφωνα με αυτή την άποψη, οι υποκουλτούρες αντικατοπτρίζουν την πολιτισμική πολυτασικότητα στο πλαίσιο μιας κουλτούρας, η οποία εκ πρώτης όψεως δείχνει να κυριαρχεί συνολικά στα μέλη μιας κοινωνίας. Για να δημιουργηθεί μια υποκουλτούρα, απαιτείται να πληρούνται δύο απαραίτητες προϋποθέσεις. Η πρώτη προϋπόθεση αφορά τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν τα υποκείμενα και που θα πρέπει να χαρακτηρίζονται από κάποια τυποποιημένη κατανομή, να είναι δηλαδή δομικά καθορισμένα. Η δεύτερη προϋπόθεση καταδεικνύει ένα αριθμό κοινωνικών δραστηριοτήτων που αντιμετωπίζουν κοινά προβλήματα στα οποία μέχρι πρότινος δεν έχει δοθεί ικανοποιητική λύση, γι αυτό και θα πρέπει να έλθουν σε αποτελεσματική αλληλεπίδραση μεταξύ τους για να επεξεργασθούν κάποια συλλογική λύση. Οι υποκουλτούρες αναπτύσσονται σε εκείνες τις περιοχές του κοινωνικού βίου στις οποίες υπάρχει κάποια μορφή οργανωμένης ομαδοποίησης κοινωνικών αξιών, κοινωνικών και ατομικών νοημάτων, καθώς και κοινωνικής δράσης, οι οποίες διαμορφώνονται ως δισταμένη απάντηση στις κυρίαρχες διατάξεις των κοινωνικών κανόνων. Η ανέλιξη και η αποδοχή ενός ιδιαίτερου υποπολιτισμού, αποτελεί μια ουσιαστικά προσωρινή, παροδική και δοκιμαστική λύση σε ένα ουσιαστικά συγκυριακό πρόβλημα. Έτσι, η υποκουλτούρα προσεγγίζει τις διαδικασίες συγκρότησης και τα χαρακτηριστικά της συλλογικής συμπεριφοράς, δηλαδή του πλήθους, του κοινού, του κοινωνικού κινήματος και άλλων παρόμοιων μορφωμάτων. Η υποκουλτούρα διαμεσολαβεί ανάμεσα στον υποκειμενικό και στον διαπροσωπικό κόσμο του κοινωνικού δράστη και στη δυναμική των μακροσκοπικών στοιχείων της κοινωνικής αλληλόδρασης. Από την σκοπιά της κοινωνικής τους οργάνωσης, οι περισσότερες υποκουλτούρες που σχηματίζονται και δρουν σε ανοικτό κοινωνικό περιβάλλον, αποτελούν συνήθως χαλαρές συλλογικότητες, οι οποίες συναρθρώνονται από ομάδες συνομηλίκων –peer groups-, ομάδες φίλων –friendship groups-, κυκλώματα διαπροσωπικών σχέσεων –social fringes- και ομάδες του δρόμου –street corner groups-. Οι υποκουλτούρες δεν συνιστούν τυπικά κοινωνικά κινήματα, ούτε φυσικά νέα κοινωνικά επαναστατικά κινήματα. Ωστόσο, διαθέτουν πολλά από τα οργανωτικά χαρακτηριστικά που προσδιορίζουν τα κινήματα και, κυρίως, τα εκφραστικά κοινωνικά κινήματα. Τέτοια κοινά γνωρίσματα είναι η μορφολογία και τα όρια της κοινωνικής οργάνωσης των δύο αυτών τύπων συλλογικής δράσης, καθώς, επίσης, και οι εθελοντικοί τρόποι προσχώρησης ή ένταξης και συνεργασίας των μελών τους. Ένας ακόμα κρίσιμος παράγοντας διαφοροποίησης των υποπολιτισμών από τα κινήματα είναι η ταυτότητα. Οι υποκουλτούρες και κυρίως όσες δημιουργούνται από τους νεαρούς της εργατικής τάξης, αδυνατούν να μετατρέψουν την ταυτότητά τους σε επιθετική, με συνέπεια να μην μπορούν να μετασχηματισθούν σε κοινωνικό κίνημα. Σύγχρονο παράδειγμα αποτελεί το

runk, το οποίο όταν έφθασε στη φάση μετασχηματισμού σε κίνημα, προχώρησε σε επίκληση στην ταυτότητα του, κατακερματίστηκε και τελικά παρήκμασε.⁵ (Αστρινάκης, Στυλιανούδη, 1996: 13, 15-17, 19)

Η νεανική υποπολιτισμική διαφοροποίηση αποτελεί μια προσπάθεια επίλυσης προβλημάτων στα οποία το ρεπερτόριο της επίσημης κουλτούρας δεν προσφέρει λύση. Η υποπολιτισμική καινοτομία είναι μια επεξεργασία απαντήσεων σε κοινωνικές και πολιτισμικές δυσχέρειες ή αντιφάσεις για τις οποίες δεν υπάρχουν πρόσφορες λύσεις στο πλαίσιο της κυρίαρχης πολιτισμικής τάξης. Αυτό έχει σαν συνέπεια, ο βασικός παράγοντας που οδηγεί στη συγκρότηση των υποπολιτισμών να είναι η επεξεργασία συλλογικών λύσεων σε κοινά, βιωμένα ως υφιστάμενα αδιέξοδα. Μέσα από την συνεχή διαμεσοποίηση της οικογένειας, της γειτονιάς και της κοινότητας, οι ταξικές ανισότητες διαπερνούν σε βάθος την καθημερινότητα των νέων και δομούν τόσο τις κοινωνικές τους εμπειρίες, όσο και τους τρόπους αντιμετώπισής τους. Η δυναμική που ενεργοποιεί τους υποπολιτισμικούς σχηματισμούς, βρίσκεται στις συλλογικές πολιτισμικές κατανοήσεις οι οποίες πηγάζουν από τη βιωμένη κοινωνική εμπειρία στο πλαίσιο της ταξικής θέσης. Οι νεαροί επεξεργάζονται μια υποπολιτισμική ταυτότητα που τους δίνει την δυνατότητα να διαχωρίσουν τον εαυτό τους από τις θεσμικές διαδικασίες και να κατευθύνουν τις συμβολικές επενδύσεις τους σε στόχους, ενδιαφέροντα, επιδιώξεις και δραστηριότητες που, αν και έχουν ως επίκεντρο το σχολικό περιβάλλον, παρόλα αυτά παραμένουν περιθωριακές και μη ενταγμένες στην επίσημη λογική της εκπαιδευτικής λειτουργίας. Οι διαφοροποιημένες ταυτότητες, τροφοδοτούνται νοηματικά, στυλιστικά και γλωσσικά από την κουλτούρα καταγωγής των νεαρών, καθώς επίσης και από τις διάφορες παραλλαγές της κυρίαρχης και ευρέως διαδεδομένης νεανικής κουλτούρας, η οποία μορφοποιείται σε ένα σύνολο θεσμικών πεδίων, όπως είναι τα M.M.E., οι χώροι νεανικής σύναξης και διασκέδασης και φυσικά η μόδα. Η άμεση συνάρθρωση της σχολικής κουλτούρας με τη κουλτούρα των γονιών εκφράζεται μέσα από τα αξιολογικά συστήματα τα οποία και επεξεργάζεται ο νεανικός υποπολιτισμικός νεανικός σχηματισμός για να διερευνήσει τις διεξόδους διαφοροποίησής του. Η υποκουλτούρα των νέων προσφέρει το επικοινωνιακό εκείνο πλαίσιο για μια άτυπη πολιτισμική και γνωστική μεταβίβαση κατά την οποία αποσυντίθενται, ανασυγκροτούνται και μεταλλάσσονται τα επίσημα εκπαιδευτικά μηνύματα.⁶ (Στο ίδιο: 193-195, 265)

Οι υποκουλτούρες αποτελούν ομογενή υποσύνολα πολιτισμών, συγκεκριμένων κοινωνικών τάξεων, στρωμάτων ή ομάδων. Είναι συμβολικά συστήματα, τα οποία από την άποψη της σύστασής τους, απαρτίζονται από κοινωνικές αξίες, τις οποίες διαλέγουν ή και επανερμηνεύουν σύμφωνα με τις κοινωνικές εμπειρίες των μελών τους από τις ενυπάρχουσες στο ρεπερτόριο του ισχύοντος συστήματος αξιών, από κοινωνικές ή συλλογικές νοηματοδοτήσεις, οι οποίες δημιουργούν και επεξεργάζονται τα μέλη τους, και από μια ιδιόμορφη αισθητική ή τεχνοτροπία ζωής -lifestyle-, οποία ταυτόχρονα εκφράζει και επεξεργάζεται την υποκείμενη θεματική της συλλογικότητας, τις κεντρικές, δηλαδή, ανησυχίες και ενδιαφέροντα των μελών της, τις επιλεγμένες κοινωνικές αξίες και τα καινοφανή κοινωνικά νοήματα. Οι υποκουλτούρες επιλέγουν και αναδεικνύουν ή επανερμηνεύουν, σύμφωνα πάντα με τις κοινωνικές εμπειρίες

των μελών τους, διάφορες κοινωνικές αξίες από τα ήδη παρόντα πρότυπα του ισχύοντος συστήματος αξιών. Σε ότι έχει να κάνει με τη διάσταση της επιλογής και ανάδειξης των υπαρχουσών κοινωνικών αξιών, πρόκειται για υπόγειες αξίες τηςσχόλης και της απόλαυσης, της τόλμης και ενός ανδρισμού ιδιαίτερα επιθετικού. Οι υποκουλτούρες δεν εφευρίσκουν δικές τους, νέες κοινωνικές αξίες, αλλά διαφοροποιούνται από τις κυρίαρχες ή επίσημες με δύο τρόπους. Εν πρώτοις, επιλέγοντας τέτοιες αξίες, οι οποίες βρίσκονται στη συγκεκριμένη ιστορική στιγμή στο παρασκήνιο ή παίζουν βοηθητικό ρόλο στη λειτουργία του κοινωνικού συστήματος. Δεύτερον, οι υποκουλτούρες διαφοροποιούνται μέσα από μια διαδικασία επανεμφάνισης ή επανανοηματοποίησης αξιών, οι οποίες ενδέχεται να παίζουν και κεντρικό ρόλο ακόμα, στη λειτουργία του κοινωνικού συστήματος. Η διαδικασία αυτή συνδέεται με τη δημιουργία νέων κοινωνικών νοημάτων από τις υποκουλτούρες και βασίζεται στις εμπειρίες που έχουν βιωθεί από τα μέλη τους. Αν οι υποκουλτούρες δεν δημιουργούν άμεσα κοινωνικές αξίες, κατά τη διάρκεια δηλαδή της φυσικής τους ιστορίας, συμβάλλουν μακροπρόθεσμα στη διαμόρφωση νέων αξιών μέσω των υποπολιτισμικών καινοτομιών που εισάγουν. Οι υποπολιτισμικές καινοτομίες είναι το αποτέλεσμα της δημιουργίας και επεξεργασίας των νέων κοινωνικών νοημάτων και της επινόησης όσο και έκφρασης νέων τρόπων αισθητικής και στυλ ζωής. Οι υποπολιτισμοί είναι εστίες παραγωγής νεωτερικών κοινωνικών νοημάτων. Η παραγωγή αυτή ερίζει την προέλευσή της από την κατάσταση του δομικού εξαναγκασμού, της δομικής πίεσης στην οποία βρίσκονται τα υποκείμενα που συγκροτούν τις υποκουλτούρες, για την οποία δεν υπάρχουν πολιτισμικές προσφορές και επεξεργασμένες λύσεις, ακόμα και εξηγήσεις.⁷ (Στο ίδιο: 27, 35, 38-40)

Η προσέγγιση της νεανικής παραβατικότητας συνεχίζει να διαδραματίζει πρωταγωνιστικό ρόλο στις περιπτώσεις της εγκληματικότητας κατά των προσώπων, στην ωφελμιστική παραβατικότητα και στην παραβατικότητα σύγκρουσης των νεανικών συμμοριών ή σε ορισμένες πτυχές του ποδοσφαιρικού χουλιγκανισμού οι οποίες συνδυάζουν ένα ή περισσότερα από τα παραπάνω παραβατικά πρότυπα. Η νεανική αθλητική κουλτούρα συναρθρώνεται από παρέες συμβατικών νέων και διαφοροποιείται υποπολιτισμικά σε ομαδοποιήσεις, οι οποίες είναι συγκροτημένες στη βάση ποικίλων υποπολιτισμικών προτύπων, όπως είναι ο τοπικός σωβινισμός, το ροκαμπίλι, το heavy metal κ.α.⁸ (Στο ίδιο: 9-10) Η συλλογική και η ομαδική φύση των νεανικών κοινωνιών και των παρεκκλινόντων στυλ, συμπυκνώνεται και εκφράζεται πρωτίστως στον υποπολιτισμικό τους χαρακτήρα. Οι υποκουλτούρες ταξινομούνται σε τρία κύρια είδη. Καταρχάς, σε αυτές που εισάγονται ή σχηματίζονται έξω από τα όρια της κυρίαρχης κουλτούρας. Είναι αυτές οι κουλτούρες των μεταναστών, οι οποίες γίνονται υποκουλτούρες στο πλαίσιο της κουλτούρας υποδοχής ή οι περιφερειακές και τοπικές κουλτούρες που συγχωνεύονται ή αντίθετα, αποτελούν την απάντηση στην περιβάλλουσα κυρίαρχη κουλτούρα. Το δεύτερο είδος υποπολιτισμών, είναι αυτό που προέρχεται μέσα από τους ίδιους τους κόλπους της κυρίαρχης κουλτούρας και μάλιστα δημιουργείται ως θετική απάντηση στις αξιώσεις των κοινωνικών και πολιτισμικών δομών. Ο τρίτος τύπος υποπολιτισμών απαρτίζεται από αυτούς που διαμορφώνονται ως αρνητική απάντηση στις κοινωνικές και πολιτισμικές συνθήκες. Πρόκειται για παρεκκλινουσες ή παραβατικές ομάδες, θρησκευτικές

σέχτες κ.λ.π. Οι υποκοουλτούρες καταδεικνύουν τις δυνατότητες που υπάρχουν για εναλλακτικές μορφές πολιτισμικής έκφρασης. Αντικατοπτρίζουν μια πολιτισμική πολυμορφία, στο πλαίσιο μιας κουλτούρας η οποία από μια πρώτη ματιά, δείχνει ότι κυριαρχεί πλήρως στα μέλη μιας κοινωνίας. Ο υποπολιτισμός διαμορφώνεται για να επιλύσει προβλήματα, εκεί που η κυρίαρχη ή επίσημη κουλτούρα δεν δίνει διεξόδους. Η καινοτομία του υποπολιτισμού είναι η επινόηση και η επεξεργασία απαντήσεων σε κοινωνικές και πολιτισμικές δυσχέρειες ή αντιφάσεις, για τις οποίες δεν υπάρχουν ακόμη κοινωνικά εκμαθημένες λύσεις. Εφόσον δημιουργηθεί η υποκοουλτούρα, εξακολουθεί να λειτουργεί για όσο διάστημα διατηρείται το πρόβλημα, Οι υποκοουλτούρες δημιουργούνται σε εκείνες τις περιοχές του κοινωνικού συστήματος, στις οποίες υπάρχει μια κάποια μορφή οργανωμένης ομαδοποίησης αξιών, συμπεριφορών και κοινωνικής δράσης, που διαμορφώνονται ως δισταμένη απάντηση στις κυρίαρχες διατάξεις των κοινωνικών κανόνων. Η υποκοουλτούρα εννοιολογικά παρουσιάζει ορισμένες προβληματικές πλευρές στην χρησιμοποίησή της. Οι πλευρές αυτές συνδέονται με εκείνες που παρουσιάζει η έννοια της κουλτούρας. Πιο συγκεκριμένα, η υποκοουλτούρα περιλαμβάνει δύο συμπληρωματικές προοπτικές, οι οποίες συγχέονται συχνά. Η μία προοπτική είναι η φορμαλιστική που ορίζει την υποκοουλτούρα ως μια οργανωμένη διάταξη κοινωνικών σχέσεων, μια συλλογική και ομαδική μορφή κοινωνικής οργάνωσης. Η άλλη προοπτική είναι η περιεχομενολογική και ουσιώδης που παραπέμπει την υποκοουλτούρα σε ένα σύνολο κοινωνικών νοημάτων. Αυτή είναι η ερμηνευτική όψη της πολιτισμικής ανάλυσης και της σημασίας της υποκοουλτούρας.⁹ (Αστρινάκης, 1991: 5, 7-9)

Οι υποκοουλτούρες αποτελούν σημασιολογικά συστήματα, μορφές δηλαδή έκφρασης τρόπων ζωής που αναπτύσσονται από ομάδες οι οποίες βρίσκονται σε θέση δομικής υποταγής, ως απάντηση στα κυρίαρχα σημασιολογικά συστήματα. Τέτοιου είδους ομαδοποιήσεις, αντικατοπτρίζουν προσπάθειες επίλυσης των δομικών αντιθέσεων. Ως τέτοιες οι υποκοουλτούρες, αναπτύσσουν νέα νοήματα και διαμορφώνουν ένα σύμπλεγμα αξιών, δράσεων και συμπεριφορών, οι οποίες έχουν εννοματοποιημένο συμβολισμό για τους συμμετέχοντες κοινωνικούς δράστες. Οι υποκοουλτούρες αποτελούν μια μορφή διανθρώπινης αλληλεπίδρασης που στρέφεται εναντίον του υφιστάμενου πολιτισμικού και συμβολικού υπόβαθρου. Οι υποκοουλτούρες έχουν έτσι δύο πλευρές. Ένα δομικό επίπεδο, που παραπέμπει στον τρόπο βάσει του οποίου η κουλτούρα διαμεσοποιείται και διαμορφώνεται από ένα συλλογικό σχήμα κοινωνικών δραστών, και ένα υπαρξιακό επίπεδο, που υποδεικνύει τον τρόπο με τον οποίο τα νοήματα που αυτή αντλεί χρησιμοποιούνται για να προβάλουν μια εικόνα του εαυτού και μια ταυτότητα. Ομάδες και νέοι που διαφορετικά ενδεχομένως θα εισέρχονταν στα δίκτυα του εγκληματοποιημένου περιθωρίου, στην παραδοσιακή παραβατικότητα επαναπροσδιορίζουν την κατάστασή τους μετά και από μια περίοδο “ηθικών διακοπών”. Έτσι, βιώνουν την αντίθεσή τους στα κοινωνικά και πολιτισμικά αδιέξοδα που αντιμετωπίζουν, χωρίς να εγκλωβιστούν στις διαδικασίες απολίθωσης ή δευτερογενούς παρέκκλισης. Μια δεύτερη παράμετρος συνίσταται στο ότι πάμπολλες παρεκκλίσεις του είδους αυτού συνεισφέρουν, μέσα από την υποπολιτισμική καινοτομία, και στην πολιτισμική και καλλιτεχνική καινοτομία. Εμφανέστερα είναι τα παραδείγματα των μουσικών ειδών punk rock, και του Rock ‘n Roll γενικότερα, και ακολουθεί η

περίπτωση της μόδας, έπειτα των εικαστικών τεχνών –pop art, graffiti, punk comics- και τέλος, της τεχνολογίας. Μια τρίτη παράμετρος συνίσταται στο γεγονός ότι οι υποκουλτούρες λειτουργούν ως δίοδοι ανοδικής κοινωνικής κινητικότητας για πολλούς νέους ή και ομάδες ολόκληρες, ενταγμένοι σε τέτοιους υποπολιτισμούς. Αυτό πραγματοποιείται κυρίως μέσα από την πολιτιστική και καλλιτεχνική εφευρετικότητα που επιδεικνύουν. Χαρακτηριστικά παραδείγματα, αποτελούν και πάλι τα μουσικά συγκροτήματα του Rock 'n' Roll, διάφορες ομάδες καλλιτεχνών –όπως γραφίστες των graffiti-, οι ομάδες των underground περιοδικών και ραδιοφωνικών σταθμών, που εξελίσσονται αργότερα σε μουσικοκριτικούς, δημοσιογράφους, d j's, ή στελέχη της μουσικής βιομηχανίας.¹⁰ (Στο ίδιο: 10-11)

Οι νεανικές υποκουλτούρες ταξινομούνται με δύο τρόπους. Ο πρώτος τρόπος είναι κοινωνικός, από την άποψη δηλαδή της κοινωνικής διαστρωμάτωσης και της θέσης που καταλαμβάνουν στην κοινωνική δομή τα υποκείμενα. Ο δεύτερος τρόπος είναι πολιτισμικός, από την άποψη δηλαδή των κοινωνικών και πολιτισμικών νοημάτων, αξιών, στόχων, δράσης και συμπεριφοράς των συλλογικών υποκειμένων. Οι κουλτούρες της νεολαίας διαιρούνται από κοινωνικής απόψεως σε πολιτισμούς της νεολαίας των μεσαίων στρωμάτων. Εδώ θα πρέπει να τονιστεί και το σύγχρονο φαινόμενο της συνθετικής κουλτούρας, που κατασκευάζεται από τα συστήματα μαζικής επικοινωνίας – ΜΜΕ-, την πολιτιστική βιομηχανία, την βιομηχανία της ανάπαυσης, τον καταναλωτικό καπιταλισμό και τα συμβολικά συστήματα καθορισμού της κοινωνικής συμπεριφοράς όπως είναι η μόδα και οι τέχνες. Οι νεανικές υποκουλτούρες της εργατικής τάξης, ταξινομούνται σχηματικά και αυτές σε δύο κύριες τυπολογίες. Προκύπτει, έτσι, η τυπολογία των δυναμικών, παροδικών, σχετικά μοντέρνων και περιστασιακά παραβατικών ή μη-ποινικοποιημένων υποπολιτισμικών συμπεριφορών και η ταξινόμηση της παραδοσιακής νεανικής παραβατικότητας, η κλασική δηλαδή, εγκληματολογική υποπολιτισμική τυπολογία. Η πρώτη τυπολογία μπορεί να συμπεριλάβει τις νεανικές κοινωνίες της εργατικής γειτονιάς, τα παρεκκλίνοντα υποπολιτισμικά στύλ και σε πολλές περιπτώσεις τον ποδοσφαιρικό χουλιγκανισμό. Ο τελευταίος, σύμφωνα με τις τελευταίες έρευνες που έχουν γίνει, επαναπροσδιορίζεται ως χουλιγκανισμός τόσο γύρω από το ποδόσφαιρο, όσο και με άλλα σπορ. Η περίπτωση του ποδοσφαιρικού χουλιγκανισμού είναι ιδιαίτερη διότι αποτελεί οριακό φαινόμενο. Αυτός είναι και ο λόγος, που μαζί με την κλιμάκωση του φαινομένου και τις διαστάσεις τις οποίες έχει πάρει κατά τα τελευταία χρόνια, έχει μετατραπεί σε αυτόνομο χώρο μελέτης και έρευνας. Ο ποδοσφαιρικός χουλιγκανισμός τοποθετείται οριακά ανάμεσα στις δύο τυπολογίες για τρεις λόγους. Καταρχάς, βρίσκεται στο ενδιάμεσο χώρο της υποκουλτούρας και της παραβατικής συμμορίας, ιδίως όπως έχει εξελιχθεί σήμερα με την κλιμάκωση της επιθετικότητας. Οι έρευνες στο Ηνωμένο Βασίλειο, παρουσιάζουν ότι ξεκινάει από ομάδες συνομηλίκων, οι οποίες μετασχηματίζονται σε επιθετικές συνοικιακές συμμορίες, ενώ αντίθετα, οι βελγικές έρευνες υποστηρίζουν ότι συναρθρώνεται από χαλαρού τύπου ομάδες. Κατά δεύτερον, ο ποδοσφαιρικός χουλιγκανισμός, δείχνει πως στη σημερινή του μορφή αποτελεί συγχρόνως χώρο συμπύκνωσης και δίοδο εξωτερίκευσης του προβλήματος της βίας στις σύγχρονες προηγμένες κοινωνίες. Το πιο κεντρικό ίσως ενδιαφέρον των σκληροπυρηνικών ομάδων hooligans της τρίτης γενιάς, είναι η βία και η

επιθετικότητα. Εκτός της βίας και του σεξισμού, οι σύγχρονοι hooligans δεν επεξεργάζονται καμία άλλη κοινωνική νοσηματοδότηση, ούτε έχουν επενδύσει σε κάποια άλλη υποπολιτισμική δραστηριότητα. Τρίτον, ο χουλιγκανισμός έχει μετατραπεί σε μία εξ ολοκλήρου ποινικά κολάσιμη συμπεριφορά, στο πλαίσιο πάντα των διαδικασιών ενίσχυσης και διάχυσης της παρέκκλισης.¹¹ (Στο ίδιο: 11-13, 15)

3.1 Μορφές και εκφάνσεις της υποκουλτούρας

Η δεύτερη τυπολογία περιλαμβάνει την παραδοσιακή νεανική συλλογική παραβατικότητα, που στο σύνολό της αποτελείται από ποινικοποιημένες συμπεριφορές. Είναι η κλασική εγκληματολογική τυπολογία, αυτή της αμερικάνικης υποπολιτισμικής προσέγγισης. Σύμφωνα με τους Cohen και Short, η γονεϊκή ανδρική κουλτούρα είναι ο πρόγονος των ακόλουθων τριών παραβατικών υποπολιτισμικών παραλλαγών της νεολαιίστικης εργατικής τάξης. Πρώτον, η συγκρουσιακά προσανατολισμένη υποκουλτούρα, που είναι εξειδικευμένη στις μάχες μεταξύ συμμοριών. Δεύτερον, η χαλαρή ομάδα που αποτελεί μια ενδιάμεση μορφή ανάμεσα στην συμμορία της σύγκρουσης και την γονεϊκή υποκουλτούρα. Σε αυτήν θα μπορούσαμε να εντάξουμε και την υποκουλτούρα των χρηστών ναρκωτικών ουσιών. Τρίτον, η υποκουλτούρα των ημι-επαγγελματιών κλεπτών, που διαμορφώνεται κατά το μέσο της εφηβείας και λειτουργεί ως πέρασμα προς το οργανωμένο έγκλημα. Σύμφωνα με τους Cloward και Ohlin, η παραβατική υποκουλτούρα συνιστά μια ειδική κατηγορία της παρεκκλίνουσας υποκουλτούρας και διακρίνεται σε τρία διαφορετικά είδη: α) στην υποκουλτούρα σύγκρουσης, που έχει σαν κεντρικό της ενδιαφέρον την βία (λ.χ. τις βίαιες συμμορίες), β) στην εγκληματική υποκουλτούρα, που έχει σαν κίνητρο τα υλικά αγαθά, την κοινωνική δύναμη και την κοινωνική καταξίωση (τάχιση επιτυχία και ανοδική κινητικότητα) και γ) στην υποκουλτούρα της απόσυρσης, που διαμορφώνεται ως λειτουργικό μέσο, ως εργαλείο πρόσβασης στη χρήση των τοξικών ουσιών.¹² (Στο ίδιο: 15-16)

Οι νεανικές ομάδες των εργατικών συνοικιών, αποτελούν τη ραχοκοκαλιά και το πρωτότυπο κάθε μορφής συλλογικής νεανικής παρέκκλισης και παραβατικότητας. Οι Julia και Herman Schwendinger, υποστηρίζουν ότι κάθε κοινωνικός και οικονομικός σχηματισμός, δημιουργεί τις δικές του χαρακτηριστικές μορφές παρέκκλισης και εγκληματικότητας. Ο καπιταλισμός στη συγκεκριμένη περίπτωση, μέσα από την αποδιάρθρωση του προγενέστερου κοινωνικού σχηματισμού, όχι μόνο εισήγαγε την παραβατικότητα στους κόλπους της νεολαίας, αλλά την επεξέτεινε σε όλα τα στάδια του βίου τους. Αυτό συνέβη όταν ο μερκαντιλικός καπιταλισμός κατέστρεψε τους προγενέστερους τρόπους παραγωγής, με συνέπεια χιλιάδες παιδιά, χωρίς εξειδικευμένες γνώσεις κάποιας τέχνης, να βρεθούν δίχως εργασία και κατ' επέκταση δίχως εύρεση πόρων. Πρόκειται για τους υποπρολεταριακούς σχηματισμούς της νεανικής παραβατικότητας. Ο M. Brake (1985) αποδίδει τη δημιουργία της νεανικής αλητείας και του χουλιγκανισμού στη μετανάστευση των εκτοπισμένων και οικονομικά υστερημένων αγροτών προς το άστυ, στα πλαίσια της ανάπτυξης της καπιταλιστικής οικονομίας κατά τον 16^ο και 17^ο αιώνα. Τότε διαμορφώθηκαν και οι περιπλανώμενες συμμορίες των νέων, που συνιστούσαν

σοβαρό κίνδυνο για τους τεχνίτες κατοίκους των πόλεων. Το φαινόμενο της μαζικής νεανικής αλητείας, είχε πρωτίστως σαν συνέπεια τη θέσπιση νομοθεσίας για τους πένητες και τους περιπλανώμενους. Οι Cloward και Ohlin (1961) τοποθετούν την παρεκκλίνουσα νεανική υποκουλτούρα στη βάση της παραβατικής υποκουλτούρας και τριών χαρακτηριστικών τύπων στους οποίους την διακρίνουν, την εγκληματική, την σύγκρουση και την απόσυρση. Οι νέοι που ερίζουν την καταγωγή τους από σκληροπυρηνικά τμήματα της εργατικής τάξης, συγκροτούν βίαιες νεανικές συμμορίες. Η εδαφική επικράτεια, έχει μεγάλη κοινωνική σημασία για την τοπική γειτονιά της εργατικής τάξης και ο φυσικός χώρος μετατρέπεται σε σύμβολο ενός ολόκληρου lifestyle. Ο Miller (1958) πιστεύει πως η νεανική ομάδα της εργατικής γειτονιάς, αποκρυσταλλώνεται γύρω από τα κεντρικά ενδιαφέροντα της κουλτούρας των κατώτερων τάξεων και συνιστά τον βασικό τύπο της παραβατικής συμμορίας.¹³ (Στο ίδιο: 21-25, 27) Ο Miller αναφέρει πως οι εγκληματικοί κανόνες που ανευρίσκονται σε κάποιες εδαφικές επικράτειες των σύγχρονων άστεων, είναι απλά η νεανική εκδοχή της κοινωνικά κατώτερης κουλτούρας. Είναι δηλαδή το σύστημα της κουλτούρας που θέτει σαν υπέρτατες αξίες την ανδρική αγριότητα, οξύτητα και τα άλλα χαρακτηριστικά που είναι αναγνωρίσιμα στη ζωή της συμμορίας. Η θέση του Miller αντιτίθεται στην άποψη ότι η συμμορία του δρόμου ή η εγκληματική υποκουλτούρα προέρχονται από την απάντηση στις απαιτήσεις της μεσοαστικής κουλτούρας, αλλά θεωρεί ότι η κατώτερη κοινωνική τάξη είναι ένα συστηματοποιημένο σύνολο πεποιθήσεων, αξιακών κανόνων και ενδιαφερόντων, το οποίο στηρίζεται στους δικούς του κανόνες δικαίου που ισχύουν εδώ και χρόνια. Από αυτή τη ερμηνευτική προσέγγιση, η κουλτούρα της κατώτερης τάξης η οποία είναι διαφορετική από την κυρίαρχη μεσοαστική, δεν θεωρείται ως αντίδραση στα πιστεύω, τους κανόνες και τις αξίες της μεσοαστικής τάξης. Σύμφωνα με τη θέση του Miller, η κατώτερη κουλτούρα έχει το δικό της αξιακό κώδικα και τους δικούς της κανόνες συμπεριφοράς που προετοιμάζουν σε αυτό το πλαίσιο το δρόμο προς ένα φυσιολογικό εγκληματικό παιδί. Αυτό το αξιακό σύστημα θεωρείται θετικό και όχι άρνηση κάποιου άλλου συνόλου αξιών. Η εγκληματικότητα που εκδηλώνουν τα αγόρια της μεσοαστικής τάξης και ιδιαίτερα όταν διαπράττουν τα πιο σοβαρά αδικήματα, είναι ανεξάρτητα από τις φιλικές τους επιλογές, ενώ αντίθετα, για τα αγόρια της κατώτερης τάξης η διάπραξη κάποιας εγκληματικής ενέργειας, συνδέεται με την ανάλογη εγκληματική δράση του στενού τους φίλου.¹⁴ (Wolfgang, Ferracuti, 1995: 120-123)

Η εγκληματικότητα απομονώνει τέσσερις πηγές στο κοινωνικό σύστημα. Πρώτον, τους εξωτερικούς περιορισμούς που τίθενται στις κατώτερες τάξεις από τη μεσαία, η οποία και εμποδίζει την πρόσβαση της πρώτης σε επιθυμητούς στόχους. Δεύτερον, τη δυσαναλογία ανάμεσα στην δημιουργούμενη εικόνα της ιδεολογίας της επιτυχίας και των αντικειμενικών συνθηκών του δυτικού τρόπου ζωής, η οποία περιορίζει το “δυνατό” της επιτυχίας της πραγματοποίησης σε ορισμένα μόνο μέλη κάθε κοινωνικής τάξης. Τρίτον, τη δυσαναλογία μεταξύ του αξιακού συστήματος της κατώτερης τάξης και των απαιτήσεων για την επιτυχία στις δυτικές κοινωνίες και τέταρτον, τη διάκριση μεταξύ επιτυχίας και πραγματοποίησής της. Οι άνθρωποι με εγκληματική συμπεριφορά, όσο και να μην κυριαρχούνται από τα ίδια πολιτισμικά υποκινούμενα κίνητρα επίτευξης του κοινωνικού status, οι όροι ικανοποίησης αυτών των φιλοδοξιών δεν είναι

ίδιοι για τον καθένα ξεχωριστά. Οι νεαροί που βλέπουν στους εαυτούς τους το καλό παιδί, για το λόγο ότι αμείβονται για το γεγονός ότι είναι καλά παιδιά και εάν αντίθετα, αμείβονται από τους γονείς και τον περίγυρο για την καταστροφή και αντικοινωνική τους συμπεριφορά, θα αναπτύξουν εικόνες εαυτών περισσότερο ωθητικές προς την παραβατικότητα. Έτσι, τα παιδιά της έκτης τάξης του δημοτικού που χαρακτηρίστηκαν από τους δασκάλους τους ως λανθάνοντες εγκληματίες, έχουν συχνότερα αρνητική εικόνα εαυτών από εκείνη που είχαν αγόρια που χαρακτηρίστηκαν ως λανθάνοντες μη εγκληματίες. Οι άρρενες που εκδήλωσαν παραβατική συμπεριφορά θεωρούσαν το οικογενειακό τους περιβάλλον και ειδικά τους πατεράδες τους λιγότερο ελκυστικούς από ότι θεωρούσαν τα αγόρια των υψηλότερων κοινωνικών βαθμίδων τις οικογένειές τους και τους πατεράδες τους. Πιθανότατα, το πιο σημαντικό σημείο της έρευνας μας λέει ο Gold, είναι ότι η παραβατικότητα των αγοριών την υψηλών κοινωνικά τάξεων φαίνεται να ακολουθεί το ίδιο σύνολο προκλητικών συνθηκών, ωστόσο, τα αγόρια των ανώτερων βαθμίδων προσφεύγουν σε λιγότερο κολάσιμες ενέργειες. Ο Matza, λέει πως η υποκοουλτούρα της εγκληματικότητας είναι αντανάκλαση ή βασίζεται σε πολλά δεδομένα της παραδοσιακής τάξης που είναι ασυνεπή και ευάλωτα σε επιθέσεις της υποκοουλτούρας. Συχνά επιβεβαιώνοντας την ετικέτα της κοινωνίας, τη δικαστηριακού και αστυνομικού τύπου πρακτική, ο νέος τείνει προς την εγκληματικότητα, η οποία μπορεί να γίνει πρότυπο, καριέρα, τρόπος ζωής γενικότερα. Τα ατομικά όσο και κοινωνικά ελαττώματα που εμφανίζονται σε κάθε μεγάλο δείγμα παραπτωμάτων είναι τόσο πολλά και ποικιλότροπα, ώστε κάθε ολοκληρωμένη προσπάθεια να γνωρίσουμε σε βάθος τους παραβάτες οδηγεί σε κάθε κατεύθυνση και σε κάθε περιοχή και γωνιά της ολότητας της κοινωνικής και προσωπικής τους ζωής. Ο πολιτισμικός διαξιφισμός μπορεί να προκαλέσει το έγκλημα. Οι διαφορές που υπάρχουν στα υποκείμενα που εκτίθενται στις ίδιες εξωτερικές συνθήκες, μπορούν να οδηγήσουν κάποια από αυτά στο προαναφερόμενο αποτέλεσμα -έγκλημα- και κάποια όχι. Ο όρος της υποκοουλτούρας όποιος κι αν είναι, ουδέποτε είναι τόσο ολοκληρωτικός ώστε είτε όλα τα πρόσωπα που εμπίπτουν σε αυτόν είτε όλα όσα εξαιρούνται απ αυτόν να είναι το ίδιο προσφιλή ή αντιπαθή στις αξίες και τους κανόνες της υποκοουλτούρας.¹⁵ (Στο ίδιο: 124-125, 127, 129-130, 132, 149, 168)

Η μη-κινητικότητα που συμπεριλαμβάνει και την κοινωνική μη-κινητικότητα, αποτελεί την συνάρτηση τριών μεταβλητών. Η πρώτη μεταβλητή είναι η γεωγραφική καθήλωση. Οι νεολαίοι δηλαδή, τείνουν να ζουν στην ίδια περιοχή με τους γονείς τους και κατά πάσα πιθανότητα θα συνεχίσουν να παραμένουν σε αυτήν εφ' όρου ζωής. Η δεύτερη μεταβλητή είναι η τοπικά μόνο προσφερόμενη εργασία. Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι ο νέος δεν μπορεί να βρει πουθενά αλλού απασχόληση, παρά μόνο στην περιοχή όπου διαμένει. Η τρίτη μεταβλητή, είναι η απουσία συγκοινωνίας και επικοινωνίας ανάμεσα στις διάφορες περιοχές και με το κέντρο -ή τα κέντρα- της πόλης. Ο αποκλεισμός αυτός έχει να κάνει και με τη διάθεση του ελεύθερου χρόνου του νέου, ο οποίος με αυτό τον τρόπο οδηγείται σε κοινωνική και πολιτισμική απομόνωση. Η μη-κινητικότητα όπως αυτή διαμορφώνεται από τους προαναφερθέντες συντελεστές, έχει δύο βασικές συνέπειες: α) Οδηγεί συνήθως σε μια δραστηκή γκετοποίηση, η οποία αντανάκλα και ενισχύει ταυτόχρονα τη συνεκτικότητα και αλληλεγγύη της κοινότητας της εργατικής τάξης. Ρομαντικοποιεί τη σημασία

της κοινότητας και τονώνει της παρηγορητική παράσταση και φαντασίωση του μικρο-σύμπαντος του κοινοτικού δεσμού και β) οδηγεί τους νέους να θεωρούν τους εαυτούς τους ως μέλη μιας ταξικής κοινότητας και όχι προϊόν μιας κάποιας κοινωνίας ισοπεδωμένων ατόμων. Σύμφωνα με αυτό τον τρόπο, οι νέοι της εργατικής τάξης χτίζουν μια σταθερή κοινοτική ταυτότητα της τάξης τους, σε αντίθεση με την ενδημική κρίση ταυτότητας που αντιμετωπίζουν οι νέοι των μεσαίων τάξεων κατά τις τελευταίες δεκαετίες. Η μη-κινητικότητα συνεισφέρει καθοριστικά, όχι μόνο στη δημιουργία των νεανικών κοινωνιών του δρόμου, αλλά, επίσης, όταν παίρνει έντονη μορφή, στη συγκρότηση των μαχητικών ομάδων των skinheads και των σκληροπυρηνικών hooligans. Σημαντικά χαρακτηριστικά της υποπολιτισμικής μεταβίβασης είναι τα εξής: i) Η χωρίς αποστασιοποίηση ταύτιση ανηλίκων και ενηλίκων και η μη-διαφοροποίηση των διαφορετικών γενεών, ii) Η απολυτοποίηση του δίπολου “εμείς/αυτοί”, της συνείδησης την εσω-ομάδας και της εξω-ομάδας, τόσο στο πλαίσιο της οικογένειας, όσο και στο πλαίσιο της ομάδας των συνομηλίκων, iii) η δομή της οικογένειας είναι συνεκτική ως προς τα μέσα και αρραγής προς τα έξω. Λειτουργεί δε και αναπαράγεται μέσα από πάγιους και μεταβιβάσιμους ρόλους, επαγγέλματα, κοινωνικές, ηθικές και πολιτισμικές πεποιθήσεις από γενιά σε γενιά. iv) Η εκπαιδευτική εμπειρία απορρίπτεται όπως επίσης και οι αξίες του σχολείου γενικότερα. Η “ζούγκλα” του μαυροπίνακα, το σκασιαρχείο, η γρήγορη εγκατάλειψη του σχολείου, η στασιμότητα και η χαμηλή απόδοση, συνιστούν ορισμένα από τα βασικότερα χαρακτηριστικά της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης σε αυτές τις γειτονίες. v) Η νιότη, όπως και η παιδική ηλικία, συντομεύονται αδικαιολόγητα στις περιοχές αυτές, ενώ αντίθετα, επιταχύνεται η ενηλικίωση και η ένταξη στην μονάδα παραγωγής, συνήθως σε θέσεις εργασίας χωρίς μέλλον. Η διαμόρφωση της υποκουλτούρας της νεολαίας της εργατικής τάξης, είναι συνάρτηση των πολύπλοκων σχέσεων και διευθετήσεων ανάμεσα στις εργασιακές καταστάσεις, στις οποίες περιλαμβάνονται το σύστημα παραγωγής και το εκπαιδευτικό σύστημα και στους τρόπους χρήσης της ανάπαυσης.¹⁶ (Αστρινάκης, 1991: 28-31)

Η απόρριψη των κυρίαρχων και κοινωνικών αξιών και τρόπων ζωής μέσα από τις διαδικασίες της υποπολιτισμικής μεταβίβασης, εξυπηρετεί και τους υποκειμενικούς σκοπούς των νέων της εργατικής γειτονιάς, αναπληρώνοντας έτσι προκαταβολικά τη σύντομη και καταπιεσμένη –ίσως και στερημένη-νεανικότητά τους. Το ίδιο παρατηρείται να συμβαίνει και με την παραβατικότητα των νέων αυτών, διότι αποτελεί το μοναδικό μέσο για την εξασφάλιση της ανάπαυσης και της διασκέδασής τους. Οι ομάδες αυτές υιοθετούν ένα τρόπο υπόγειας ανάπαυσης, χωρίς να χαρακτηρίζονται από βαθύτερη αποξένωση απέναντι στην κοινωνία, πολλώ δε μάλλον από επαναστατική δράση. Η εχθρότητά τους στρέφεται αποκλειστικά εναντίον εκείνων των θεσμών εξουσίας με τους οποίους συνδιαλέγονται, των φορέων δηλαδή του επίσημου κοινωνικού ελέγχου. Συνεπώς, βρίσκονται σε σύγκρουση με τους φορείς αυτούς, λόγω και των παρεκκλίνοσων ή παραβατικών διαστάσεων της συμπεριφοράς τους. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της υποπολιτισμικής καινοτομίας που αφορά την μοτοσικλέτα, η χρήση της οποίας προωθείται και επιβάλλεται από κάθε σχεδόν κυρίαρχη νεανική κουλτούρα, συνεπικουρούμενη και από τη βιομηχανία της διαφήμισης, ως απαραίτητο αντρικό-νεανικό αξεσουάρ. Εν τω μεταξύ, κάθε χρόνο παρουσιάζεται και ένας

νέος τύπος της, με περισσότερα κυβικά και μεγαλύτερη ταχύτητα. Ο νέος της εργατικής συνοικίας, σε περίπτωση που αποτύχει να αγοράσει, έστω και μια μεταχειρισμένη ή παλιά μοτοσυκλέτα, θα επιδιώξει –ενδεχομένως– να την κλέψει. Σε χώρες που είναι διαδεδομένη η χρήση της μηχανής, μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα, παρουσιάζεται υψηλός ο δείκτης κλοπών από νεαρούς παραβάτες.¹⁷ (Στο ίδιο: 32, 34-35)

Ο Cohen διαβλέπει στην ανάπτυξη της παραβατικής υποκοουλτούρας τη διαδικασία που κτίζει, συντηρεί και ενδυναμώνει εκείνο τον κώδικα συμπεριφοράς, ο οποίος αποτελεί αναστροφή των κυρίαρχων μεσοαστικών αξιών. Η υποκοουλτούρα του εγκλήματος διατηρείται για να αναπτύσσεται και να δίνει λύσεις στα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι νέοι που κοινωνικά βρίσκονται στην κατώτερη βαθμίδα, σε σχέση με το κράτος. Η ανδρική μεσοαστική εγκληματικότητα, είναι η συνέπεια της ανησυχίας που διέπει ένα νεαρό αγόρι σε ότι αφορά τον ανδρικό του ρόλο. Η εγκληματική υποκοουλτούρα αναδύεται μέσα από την συμβατικά κατασκευασμένη διάκριση μεταξύ των προσδοκιών και φιλοδοξιών των νεαρών αγοριών της κατώτερης βαθμίδας και των ευκαιριών των προσφερόμενων σ' αυτά για την πραγματοποίηση αυτών των φιλοδοξιών τους. Η κοινωνικοποίηση της κατώτερης βαθμίδας δεν προετοιμάζει τα αγόρια να συμπεριφέρονται βάσει των απαιτήσεων ή των προσδοκιών των μεσοαστικών υποσυστημάτων, όπως είναι το σχολείο, και κατά συνέπεια τα αγόρια της κατώτερης τάξης βιώνουν το complex της ταξικής αποστέρησης και της χαμηλής αυτοεκτίμησης. Η διαντίδραση μιας μεγάλης μερίδας τέτοιων αγοριών σε μια αστική περιοχή, οδηγεί στην καθιέρωση ενός συνόλου αξιών που τους διέπει ως ομάδα, και οι ομαδικές αξίες δημιουργούν ευκαιρίες και δυνατότητες για τα αγόρια, έτσι ώστε να επανακτήσουν τη χαμένη τους αυτοπεποίθηση και να την ουδετεροποιήσουν κατά της επακόλουθης ταξικής τιμωρίας. Η ταξική αποστέρηση, είναι εκείνη τελικά που δημιουργεί το κίνητρο από το οποίο αναδύεται η κατώτερη εγκληματική υποκοουλτούρα. Εξίσου σημαντική θεωρείται και η ταξική τιμωρία, η οποία συναντάται σε ταξικά κατώτερες ομάδες που βρίσκονται ταυτόχρονα τοπικά συγκεντρωμένες σε μια διευρυμένη αστική κοινότητα. Εφόσον η εγκληματική υποκοουλτούρα μορφοποιηθεί, τότε τα άτομα προστρέχουν σε αυτήν για λόγους –σχεδόν- ολότελα άσχετους με το αρχικό κίνητρο και την αιτία δημιουργίας της υποκοουλτούρας. Η συμμορία που απαρτίζεται από νεαρούς, δημιουργείται στο πλαίσιο της προσπάθειας δημιουργίας και διατήρησης ενός συνόλου ταξικών συμβόλων που θα βοηθήσουν τους νέους να βρουν πρόσβαση στα δικαιώματα και τα προνόμια των μεγαλύτερων. Έτσι, το χάσμα των γενεών γεφυρώνεται. Η κοινή προσφορά από τη συμμορία στα μέλη της πληθώρας συμβόλων, tattoo, πανομοιότυπης ενδυμασίας και ονοματοδοσίας, εξυπηρετεί την ίδια ψυχολογική λειτουργία όπως rites de passage που ανευρίσκονται ανάμεσα στις διάφορες φυλές.¹⁸ (Wolfgang, Ferracuti, 1995: 117-118, 120)

Σύμφωνα με τον Cohen, η διαμόρφωση των επιμέρους υποπολιτισμών οφείλεται σε μια διαδικασία αποστασιοποίησης και απομάκρυνσης από τα πλαίσια του σχολικού περιβάλλοντος, της εργασίας και της αναψυχής, στα οποία κυριαρχούν οι αξίες της μεσαίας τάξης. Οι μαθητές που προέρχονται από την εργατική τάξη, είναι τοποθετημένοι στον πάτο της τυπικής και αξιολογικής σχολικής ιεραρχίας, γεγονός που τους οδηγεί στην αντίδραση μπροστά στη

μειονεκτική τους κατάσταση και στο αίσθημα αποτυχίας που αυτή συνεπάγεται, απορρίπτοντας τις αξίες και τους επιθυμητούς στόχους του σχολείου. Έτσι, αναμειγνύονται στην αντι-σχολική και σαφώς αντι-ακαδημαϊκή κουλτούρα, η οποία εστιάζει στην ανάπαυση –αεργία-, στην εδραιωμένη τοπική εργατική κουλτούρα, όπως είναι τα μπιλιάρδα, οι pub's, κ.α., και φυσικά στην παραβατική υποκουλτούρα εν γένει. Οι παραβάτες ή και κοινοί εγκληματίες, όχι μόνο δεν είναι ξένοι στο κοινωνικό σώμα αλλά, αντίθετα, αντιπροσωπεύουν μια επικίνδυνη απεικόνιση και γελοιογραφία του. Για να δημιουργηθεί μια υποκουλτούρα, απαιτούνται τρεις βασικές προϋποθέσεις. Καταρχάς, η ύπαρξη μιας εδραιωμένης εργατικής κουλτούρας στην περιοχή. Με σημερινούς πραγματολογικούς όρους, αυτό σημαίνει εκτός από τις πολιτισμικές δομές και παραδόσεις, τη λειτουργία τοπικών κέντρων αναψυχής –μπιλιάρδα, ηλεκτρονικά παιχνίδια, bar, pub, fast food κ.α.-, την ύπαρξη τοπικού ποδοσφαιρικού συλλόγου ή τα λεγόμενα “στέκια” στην πλατεία. Η δεύτερη προϋπόθεση, είναι η ύπαρξη μιας διευρυμένης και διαχυμένης νεανικής κουλτούρας. Με τον όρο νεανική –mainstream- κουλτούρα, εννοούμε ένα σύνολο τρόπων ζωής ηλικιακά προσδιορισμένων, που αφορούν την ανάπαυση και την ψυχαγωγία. Ορισμένα από αυτά τα στοιχεία που καθορίζουν τους ηλικιακούς αυτούς τρόπους είναι η μουσική pop και Rock ‘n’ Roll, το ντύσιμο με την τελευταία λέξη της μόδας, η σύγχρονη οπτικό ακουστική τεχνολογία, ένα ανεπτυγμένο δίκτυο παροχής μοντέρνας διασκέδασης –clubs, bars-, τα κινητά τηλέφωνα τρίτης και τέταρτης γενιάς κ.α. Τέλος, αναγκαία και επιβεβλημένη θεωρείται η ύπαρξη μιας παραβατικής υποκουλτούρας που δραστηριοποιείται στο χώρο του δικτύου μεταπώλησης κλεμμένων αντικειμένων, στον βανδαλισμό δημόσιας και ιδιωτικής περιουσίας, τα “βαποράκια” κ.α. Η συλλογική παρέκκλιση και παραβατικότητα ήταν πάντοτε συνδεδεμένη με ευρύτερες κοινωνικές εντάσεις και την ηθική και πολιτισμική κατάσταση των εργατικών στρωμάτων. Επανερχόμενοι στους hooligans, εικάζεται ότι έχει τις ρίζες του στη λαϊκή κουλτούρα της εργατικής τάξης της πόλης του Λονδίνου στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, την οποία και είχαν ενστερνιστεί οι νέοι ορισμένων περιοχών προκειμένου να προσδιορίσουν τους εαυτούς τους και τα στοιχεία που άντλησαν για την κοινωνική τους ταυτότητα. Πρωτίτερα, άτομα με αντίστοιχες συμπεριφορές είχαν κατά καιρούς αποκληθεί ως “άραβες του δρόμου”, “ρουφιάνοι” ή απλώς “σκληροί”. Οι hooligans από την αρχή κιάλας της δημιουργίας τους, είχαν και εξακολουθούν να διατηρούν δικό τους dress code. Ένα πράγμα που έγινε πολύ γρήγορα προφανές, ήταν ότι οι hooligans έμοιαζαν εξωτερικά μεταξύ τους, όχι όμως όπως μοιάζουν οι φτωχοί μεταξύ τους, αλλά με ένα ιδιόμορφο και ομοιόμορφο τρόπο ένδυσης. Δερμάτινες ζώνες, συχνά διακοσμημένες με μεταλλικά αντικείμενα ή σήματα, ειδικές παραλλαγές, βελούδινες κάπες και όλα αυτά ως ένδειξη κοινής κοινωνικής ταυτότητας, ενώ υπήρχαν συγκεκριμένες ομάδες που φρόντιζαν να λανσάρουν την νέα μόδα. Το μοϊκάνικο κούρεμα συστήθηκε για πρώτη φορά μέσα από τους hooligans στο ευρύ κοινό, ενώ αργότερα επανεμφανίσθηκε στους πιο ακραίους trends και κυριάρχησε στους runks. Μέσα από αυτή τη διόγκωση των αφελειών και της χαίτης, δημιουργήθηκε το χαρακτηριστικό κούρεμα hooligan, που εξακολουθεί και παραμένει τυπικό ανάμεσα στους σημερινούς hard rockers και hooligans του ποδοσφαίρου.¹⁹ (Αστρινάκης, 1991: 36, 40, 45, 49, 62-64)

Δεν είναι μόνο η οικονομική υστέρηση, αλλά και η είσοδος των νέων στην εργασία από πολύ νωρίς και μάλιστα σε εργασίες χωρίς ουσιαστικό ενδιαφέρον και προοπτική, που δημιουργεί και τροφοδοτεί τη συλλογική παρέκκλιση και παραβατικότητα των νέων. Η συλλογική παρέκκλιση και εγκληματικότητα ανελίσσεται σε ιστορικές περιόδους που επικρατεί πολιτισμική και οικονομική αποδιάρθρωση. Αποτελεί μια μορφή μη-διαρθρωμένης αντίστασης ομάδων, οι οποίες δεν μπορούν να προσδιορίσουν επακριβώς το στόχο της αντίστασής τους. Το ευρωπαϊκό ποδόσφαιρο αποτέλεσε τον πιο σημαντικό θεσμό αναψυχής στην κουλτούρα της εργατικής τάξης. Αυτός είναι και ο λόγος που σηματοδοτεί το κεντρικότερο πολιτισμικό ενδιαφέρον των skinheads και αποτελεί ένα κεντρικό κανάλι έκφρασης του σύγχρονου χουλιγκανισμού. Η επαγγελματοποίηση, η εμπορευματοποίηση και η παγκοσμιοποίηση του ποδοσφαίρου, μπορούν να θεωρηθούν ως οι κυριότερες μεταβολές του, διότι το αποσπών από τους στενούς κόλπους της εργατικής κουλτούρας και το αστικοποιούν. Οι διαδικασίες αυτές άλλαξαν τη δομή και λειτουργία των αθλητικών ομίλων, καθώς και τη διοργάνωση, τους σκοπούς και τον τρόπο που διαδραματίζεται ο ποδοσφαιρικός αγώνας. Η ιδέα του υποστηρικτή της ομάδας και του οπαδού ή ποδοσφαιρόφιλου επαναπροσδιορίστηκε. Ο γνήσιος υποστηρικτής δεν αποτελεί πλέον μια παραδοσιακή σημαϊοστολισμένη καρικατούρα που ταυτίζει την τύχη του με την πορεία της ομάδας. Έννοια του ιδεώδους υποστηρικτή έχει γίνει ο άνδρας, που είναι παθητικός δέκτης όσο και εκλεκτικός καταναλωτής. Η φυσική εμπειρία του να σταθεί κάποιος και να φωνάζει ανάμεσα σε ένα εξεγερμένο κοινό, αντικαταστάθηκε από το χειροκρότημα των σημαντικών φάσεων του αγώνα. Ο αγώνας μετασηματίστηκε σε θέαμα και ο ρόλος του ποδοσφαιρόφιλου είναι να το κατανοήσει και να το θαυμάσει. Φυσικό επακόλουθο αυτής της μεταβολής που επήλθε στην εικόνα του οπαδού και ποδοσφαιρόφιλου ήταν η ποινικοποίηση ορισμένων αντιδράσεων-συμπεριφορών του πλήθους και ο προσδιορισμός τους ως έκνομων και παραβατικών. Οι συμπεριφορές αυτές πρωτίτερα θεωρούνταν νόμιμες και φυσιολογικές και ήταν ενταγμένες στο θεσμικό και εθιμικό κανόνα διεξαγωγής του αγώνα. Η απειλή φυσικής βίας, η εξύβριση της Αρχής και η υβριστική συμπεριφορά εν γένει, αποτελούσαν τις κύριες κατηγορίες που απήγγειλαν στους hooligans οι φορείς της κοινωνικής ευταξίας κατά τα τέλη της δεκαετίας του '70. Η αύξηση και η ενίσχυση των ποινικών μέτρων, κατά τις αρχές της επόμενης δεκαετίας, οδήγησε στην πλήρη εγκληματοποίηση της συμπεριφοράς των hooligans. Με αυτό τον τρόπο εξηγείται η συμβολή της κοινωνικής αντίδρασης που συνθέτει τη σημερινή εκρηκτική κατάσταση του ποδοσφαιρικού χουλιγκανισμού.²⁰ (Στο ίδιο: 65-66, 70-71)

“Εκπαίδευση είναι εκείνη η διαδικασία, μέσω της οποίας η σκέψη εκπορεύεται από την ψυχή και, αφού συνδεθεί με εξωτερικά πράγματα, αναστοχάζεται και αποκτά συνείδηση της υπόστασης και μορφής τους”. Μπρόνσον Άλκοτ²¹ (Nussbaum, 2013: 33)

3.2 Αιτίες και προβλήματα για την ανάδυση της υποκουλτούρας

Στην εκπαίδευση, οι όποιες μεταρρυθμίσεις μετέτρεψαν τις έκδηλες κοινωνικές αποστάσεις σε λανθάνουσες, εξατομικεύοντας και ψυχολογικοποιώντας τα

κοινωνικά και πολιτισμικά διαρθρωμένα μειονεκτήματα των νέων της εργατικής τάξης. Ιατρικοποίησαν με αυτό τον τρόπο τις κοινωνικές συγκρούσεις και τις μετασχημάτισαν σε μαθησιακές δυσκολίες, προβλήματα συγκέντρωσης της προσοχής ή γενικότερα σε ψυχικές διαταραχές. Η κοινωνιολογία που ασχολείται με την παρέκκλιση, δίνει έμφαση στην υφή των σχέσεων μεταξύ καθηγητών και μαθητών γιατί θεωρεί ότι στις συγκρουσιακές σχέσεις των δύο αυτών ομάδων οφείλεται σε σημαντικό βαθμό η παραγωγή της νεανικής παρέκκλισης και παραβατικότητας. Το υποπολιτισμικό πρότυπο της ανδροπρέπειας ή αρρενωπότητας, συνιστά ένα από τα πιο ευδιάκριτα γνωρίσματα κάθε μορφής νεανικής συλλογικής παρέκκλισης και εγκληματικότητας-παραβατικότητας. Η αρρενωπότητα και ο σεξισμός αποτελούν ακόμα, μια από τις ελάχιστες κοινές παραμέτρους ανάμεσα στις μποέμ περιθωριακές υποκουλτούρες της νεολαίας των μεσαίων τάξεων και τις υποκουλτούρες της νεολαίας της εργατικής τάξης. Τα ανδροπρεπή και σεξιστικά χαρακτηριστικά των παρεκκλινόντων και παραβατικών υποπολιτισμών, αποτελούν διαστρεβλωμένες παραλλαγές στοιχείων των κυρίαρχων αξιολογικών και κανονιστικών συστημάτων που προσδιορίζουν και προδιαγράφουν τους ρόλους του γένους και του φύλου. Οι άνδρες φέρουν παράλληλα με την εικόνα του σώματός τους, και μια ιδεατή εικόνα σώματος δικής τους επιλογής και ότι και αυτές οι δύο εικόνες δεν είναι ταυτόσημες. Έτσι, προκύπτει μια μη-ικανοποίηση που συνήθως διαφοροποιείται και εξειδικεύεται στα επιμέρους σημεία του σώματος –κυρίως θώρακα, βάρος, μέση-. Η συντριπτική πλειοψηφία των ανδρών, προτιμά να έχει μεσομορφικό τύπο σώματος, δηλαδή καλές αναλογίες, σε αντίθεση με τον εκτομορφικό (αδύνατο) ή τον ενδομορφικό τύπο (εύσωμο). Σε αυτό το πλαίσιο της μεσομορφικής κατηγορίας, η πλειοψηφία επιλέγει τον υπερμεσομορφικό ή μυώδες μεσομορφικό σώμα. Είναι ο τύπος του μυώδους άντρα. Οι άνδρες δηλώνουν μεγαλύτερη ικανοποίηση για το σώμα τους στο μέτρο που προσεγγίζουν τον ιδεόπλαστο αυτό τύπο. Το μυώδες μεσομορφικό σώμα έχει γίνει ιδεώδες γιατί συνδέεται στενά με τις πολιτισμικές απόψεις για τον ανδρισμό και το ρόλο που πρέπει να έχει το ανδρικό φύλο, που επιτάσσουν οι άνδρες να είναι ανδρείοι, δυνατοί, αποτελεσματικοί, ενίοτε και αυταρχικοί ή καταστροφικοί. Η μυώδης διάπλαση λειτουργεί ως συμβολική ενσάρκωση τέτοιων προσωπικών χαρακτηριστικών, όπως είναι η αποτελεσματικότητα, η δραστηριότητα, ο έλεγχος πάνω στο περιβάλλον και η αίσθηση του άφθαρτου. Αυτά τα χαρακτηριστικά έχουν επιπροσθέτως αποκρυσταλλωθεί σε άκαμπτα ανδρικά στερεότυπα. Οι ίδιοι οι άνδρες βλέπουν τα σώματά τους με βάση αυτές τις ενεργητικές και λειτουργικές διαστάσεις. Αντιλαμβάνονται τη φυσική έλξη ως ισοδύναμη της φυσικής ικανότητας. Έτσι, βιώνουν τη σχέση μεταξύ εικόνας του σώματος και ικανότητας ως εσωτερική. Όταν ένας άνδρας αποτυγχάνει να πιάσει τα standards ενός ιδεώδους σώματος, συνεπάγεται ότι αποτυγχάνει να ανταποκριθεί στους κανόνες που προσδιορίζουν το ρόλο του ανδρικού φύλου, με αποτέλεσμα να επωμισθεί τις συνέπειες της παραβίασης αυτών των κανόνων. Η αναγνώριση της απόστασης που δημιουργείται ανάμεσα στον πραγματικό και στον ιδεατό τύπο σώματος και η περιρρέουσα αρνητική επίδραση στην αυτοεκτίμηση, τους οδηγεί σε προσπάθειες ελαχιστοποίησης της διαφοράς αυτής, με πρακτικές του γυμναστηρίου, του body building και της διατροφής. Ο δεύτερος τρόπος είναι η ένταξη σε αυτό που ονομάζεται ως “υποκουλτούρες υψηλής σωματικής φροντίδας”. Οι υποκουλτούρες αυτές

επιλύουν οργανωμένα, συστηματοποιημένα και συλλογικά τις απότομα αυξημένες ανάγκες των ανδρών για σωματική ενδυνάμωση και βελτίωση της φυσικής κατάστασής τους. Συμπεριλαμβάνουν επιπλέον και ένα ευρύ φάσμα κοινωνικών οργανώσεων, που αρχίζει από τις σχολές πολεμικών τεχνών και τελειώνει στις συνοικιακές παρέες που επιδίδεται στο jogging. Οι υποκουλτούρες αυτές είναι συγκροτημένες στα πρότυπα ορισμένων πιο κλασικών υποπολιτισμών ή και τυπικών ακόμα ομάδων, όπως είναι τα γυναικεία μανεκέν, οι χορεύτριες ή οι επαγγελματίες αθλητές. Μια τρίτη προσπάθεια εναρμόνισης της διάστασης ανάμεσα στους δύο τύπους σωματοδομής, είναι η ένταξη στην παρεκκλίνουσα υποκουλτούρα και η υποπολιτισμική ταύτιση. Πρόκειται για μια απόπειρα οικοδόμησης νέας προσωπικής ταυτότητας, στο πλαίσιο μιας συλλογικότητας και έξω από τα υπάρχοντα φυσικά, ψυχολογικά, κοινωνικά και πολιτισμικά δεδομένα. Είναι όπως η περίπτωση του νέου, μεσοαστικής καταγωγής, που μετατρέπεται σε punk ή skinhead, μεταμφιεζόμενος σε σκληροτράχηλη ανδροπρεπή φιγούρα, στους κόλπους μιας υποκουλτούρας που έχει αναπτύξει έντονα αρρενωπά και σεξιστικά πρότυπα. Τα ιδεατά σχήματα των ανδρικών και γυναικείων σωμάτων, τα οποία συνιστούν σε φυσικό και συμβολικό πεδίο δύο αντίθετα άκρα, ίσως να αποτελούν μια αντίδραση εναντίον της ισότητας των φύλων και συνάμα μια έκφραση επιθυμίας για τη διατήρηση των παραδοσιακών διαφορών μεταξύ άρρεν και θήλυ. Η αντίδραση αυτή μπορεί να πάρει στρεβλές μορφές και υπερβολικές διαστάσεις, εξελισσόμενες σταδιακά σε παρέκκλιση ή ακόμα και σε εγκληματικότητα. Οι βίαιες και ακραία επιθετικές εκδηλώσεις των skinheads και των hooligans εναντίον της θηλυκοποίησης του ποδοσφαίρου και των άλλων κεντρικών θεσμών των εργατικών εκφάνσεων της κουλτούρας, είναι η μία και έξω μαγική παραβατική επίλυση της προαναφερθείσας αντίθεσης, μιας αντίθεσης που μόνο σε βάθος χρόνου, ίσως να μπορούσε να λυθεί σε πολιτισμικό επίπεδο.²² (Αστρινάκης, 1991: 72, 128, 131, 135-137)

Η σημασία του ανδρισμού για τον τρόπο ζωής της εργατικής τάξης, απορρέει από το κατά πόσο είναι κάποιος αρκετά “άνδρας”, ώστε να μπορεί να δουλεύει ή άξιος για να κατακτήσει τη ζωή. Η εργασία έχει καθοριστική σημασία και για τους νέους, διότι αποτελεί το κλειδί του κοινωνικού status και της ταυτότητας, παρέχοντας τα εχέγγυα για την αποθέωση της ανδροπρέπειας. Η σπουδαιότητα του ανδρισμού τονώνεται ακόμα πιο πολύ με τις βλάσφημες και σεξιστικές συνομιλίες που έχουν να κάνουν με τις γυναίκες –γκόμενες- και το σεξ, που ενοποιούν τους άνδρες εναντίον των γυναικών και τους συνενώνουν στην κολεκτίβα της χειρωνακτικής εργασίας ή την αντροπαρέα. Εκεί οι άνδρες δικαιολογούν τις αντιφάσεις του ανδρικού σοβινισμού και διακωμωδούν τις ανησυχίες που τους δημιουργεί η ανάγκη για γυναικεία αγάπη και υποστήριξη. Ο ανδρισμός δημιουργείται, υποστηρίζεται, εξελίσσεται και αναπαράγεται από δύο μείζονες μορφές ομαδοποίησης: α) την ομάδα των συνομηλίκων της εργατικής γειτονιάς και β) την ομάδα της παραγωγικής εργασίας. Η πρώτη διαδραματίζει σημαντικό και αποφασιστικό ρόλο στη διαμόρφωση των παρεκκλινόντων υποπολιτισμών, ενώ η δεύτερη συμβάλλει καθοριστικά στη διαμόρφωση της υποκουλτούρας και της άτυπης ομάδας των μαζικών εργασιακών χώρων. Αν οι υποκουλτούρες αποτελούν λύσεις σε συλλογικά βιωμένα προβλήματα, τότε εκ παραδόσεως, πρόκειται για προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι νέοι άνδρες. Ακόμα και όταν η ένταξη σε μια εθνική

μειονότητα περιπλέκει την υποπολιτισμική ιδιότητα, οι μαύροι και οι σκουρόχρωμοι γενικότερα νέοι στρέφονται στην έμφαση της αρρενωπότητας, ενσαρκώνοντας και χρησιμοποιώντας τον ανδρισμό ως εθνικό και φυλετικό κεφάλαιο. Αυτό, συμβαίνει με τα σπορ, τα οποία η μαύρη νεολαία τα βλέπει σαν μια καλή ευκαιρία για εθνικές επιδόσεις και ρεκόρ. Εκεί μπορεί να κατατροπώσει κάποιος τους λευκούς, μέσα από τα ίδια τους τα παιχνίδια και τους κανονισμούς που οι ίδιοι έχουν θεσπίσει, στην εδαφική τους επικράτεια, γεγονός το οποίο αναζωπυρώνει τους ενδοκοινοτικούς φυλετικούς ανταγωνισμούς. Τα αγόρια της εργατικής τάξης που έχουν ενταχθεί σε κάποιο ειδικό υποπολιτισμικό στυλ, βρίσκονται στην ακόλουθη δυσμενή κατάσταση. Τραβάνε την προσοχή, ενώ πρέπει να αντιμετωπίσουν τις προκλήσεις που αυτό συνεπάγεται. Αν αθλούνται σκληρά και ντύνονται σε στυλ "macho", όπως οι skinheads, αντιπροσωπεύουν μια κινητή πρόκληση. Πρέπει λοιπόν να είναι αρκετά βαρείς για να ανταπεξέρχονται στην εικόνα του εαυτού που αναπαριστούν. Χρειάζεται να αποδείξουν ότι αξίζουν να φοράνε τη στολή. Αν παρουσιάζουν μια εικόνα θηλυπρεπή -τύπου glamrock- οφείλουν να είναι ιδιαίτερα σθεναροί και με αυξημένες δόσεις αυτοπεποίθησης, είτε ιδιαίτερα εύστροφοι και ευέλικτοι στις ανταπαντήσεις τους. Διότι αν το παρουσιαστικό που παραβιάζει τις παραδοσιακές αντιλήψεις περί ανδρικού ντυσίματος, εγκλωβίζεται σε τέτοιες κοινωνικές καταστάσεις στις οποίες όταν κατηγορηθούν για θηλυπρέπεια ή πρέπει να αποδείξουν με απτές αποδείξεις τον ανδρισμό τους ή διαφορετικά πρέπει να αφήσουν να εννοηθεί ότι δεν είναι γνήσιοι άντρες. Αυτός είναι και ο λόγος για τον οποίο οι νεαροί οπαδοί του glamrock διατηρούν μια υποχθόνια και απαίσια παρουσίαση του εαυτού, η οποία πλαισιώνεται από γυναικεία κώμη, περίτεχνα ρούχα, μακιγιάζ προσώπου που είναι τονισμένο με ουλές και tattoo, θέλοντας με αυτό τον τρόπο να διαχωρίσουν τους εαυτούς τους από τους περιφρονημένους και μη-αποδεκτούς στον εργατικό μικρόκοσμο, "άνανδρους" gay. Ο ανδρισμός λειτουργεί ως παράγοντας υποδαύλισης των διαφυλετικών διαφορών και συγκρούσεων, ενώ παράλληλα δημιουργεί κοινωνικές καταστάσεις "φασαρίας και συμπλοκής". Είναι συστατικό στοιχείο της έντασης. Με αυτό τον τρόπο συντελεί στην ενίσχυση και διόγκωση της παρέκκλισης και της παραβατικότητας των μελών των νεανικών συμμοριών -υποπολιτισμών-. Η νεολαία των μεσαίων στρωμάτων, συνηγορεί στη λατρεία του ανδρισμού αλλά, με λιγότερη άμεση ανάμειξη. Εδώ ο ανταγωνισμός και η αντιζηλία παίρνουν πιο διακριτικές μορφές και αυτός συμβαίνει διότι δεν εμφορείται ούτε από παραδόσεις γειννίας με φημισμένες ανδροκρατούμενες οικογένειες, ούτε από μυθικές αφηγήσεις ένδοξων συμπλοκών στο παρελθόν.²³ (Στο ίδιο: 138-140)

3.3 Χρήση των ψυχαναλυτικών εργαλείων για την ερμηνεία της παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς

Η εγκληματική υποκουλτούρα χαρακτηρίζεται κυρίως από συμπεριφορά η οποία αντανάκλα αξίες αντιθετικές στην ισχύουσα κουλτούρα, ωστόσο, μια ποικιλία των δραστηριοτήτων τους είναι αποδεκτή νεανική αλλά όχι εγκληματική συμπεριφορά. Η Ψυχαναλυτική Σχολή μιας παρουσιάζει μια από τις πιο γνωστές θεωρητικές κατευθύνσεις ερμηνείας της βίας. Η επιθετικότητα εικάζεται ως η έκφραση του ενστίκτου του θανάτου ή γενική ενστικτώδης

επιθετική τάση. Ο Freud, παρουσίασε την άποψη ότι υπάρχει ένα ένστικτο επιθετικότητας “ένα εν δυνάμει ένστικτο για μίσος και καταστροφή”. Αυτή η βασική ροπή, στην οποία ο Freud βρήκε μια θεωρητική πλατφόρμα, θα μπορούσε να μετριαστεί και να εξαιρεθεί με την επίδραση του αντιθέτου του ενστίκτου για ζωή, μέσα από την μόρφωση, την εξιδανίκευση και την κοινωνικοποίηση. Πάντως, η βασική τελεολογική του βάση και η δυνατότητα ελάττωσης των χαρακτηριστικών της συμπεριφοράς που συνεπάγεται, παραμένουν अपαράλλαχτες. Κυρίαρχα στοιχεία αυτής της δομής είναι το έμφυτο και το γενικά αποδεκτό της ύπαρξης αυτής της ροπής. Ο εγκληματίας μπορεί να σκιαγραφηθεί ως ένα εκρηκτικό, ανώριμο, υπερθυμικό, ανίκανο πρόσωπο για κοινωνική επαφή που δείχνει αδυναμία ελέγχου της συνείδησης και επιτακτική ανάγκη άμεσης ικανοποίησης των ορμέφυτων του. Η μη ικανοποίηση δημιουργεί μια συγκινησιακή κατάσταση, που είναι ο θυμός και η οποία αυξάνει την πιθανότητα εξωτερίκευσης συμπεριφορών καθοδηγούμενων από έμφυτες ροπές, δηλαδή ότι αποκαλείται επιθετικότητα. Η ένταση αυτών των επιθετικών αντιδράσεων που προέρχονται από συναισθήματα απογοήτευσης, θα μπορούσε να είναι η συνδυασμένη λειτουργία του θυμού και του βαθμού της σχέσης ανάμεσα στο αίτιο και το αποτέλεσμα. Η διαδικασία της κοινωνικής μάθησης, μέσα από έναν αριθμό μηχανισμών κυμαινόμενων από κατ’ επανάληψη επαφές στις μορφές της μίμησης και ταύτισης, περιέχει την εκμάθηση και κτήση του συστήματος των αξιών στην παιδική ηλικία και την ολοκλήρωση τους σε μια σύνθετη προσωπικότητα σύστημα: κλίση, αξία, κίνητρα που αποτελούν την ενήλικη σφαιρική ατομικότητα. Η ανομία, προσδιορίζεται είτε ως απουσία των κανόνων είτε ως σύγκρουση των κανονιστικών στόχων ή τρόπων. Η φυσική επιθετικότητα συχνά εκλαμβάνεται ως εκδήλωση ανδρισμού και σκληράδας. Η ανθρωποκτονία αποτελεί το πιο σύνηθες παράδειγμα της υποκουλτούρας της βίας. Τα υψηλά ποσοστά βιασμού, ολοένα και αυξανόμενων βιαιοπραγιών, η εμμονή στη σύλληψη των υπότροπων σε αυτές τις ομάδες με τα υψηλά ποσοστά ανθρωποκτονιών, αυξάνουν εμπειρικά την αξιωματική παραδοχή της υποκουλτούρας της βίας. Η χωρική συνύπαρξη αυτών των ίδιων ομάδων ενδυναμώνει την κοινωνική και ψυχολογική τους επαφή με την αφομοίωση των γονιδίων της υποκουλτούρας. Όσο πιο πολύ το ανθρώπινο υποκείμενο μετέχει σε αυτή την υποκουλτούρα, τόσο περισσότερο σφιχταγκαλιάζει τις οδηγίες της για τον τρόπο συμπεριφοράς του, τους κανόνες συμπεριφοράς και τους αφομοιώνει ως χαρακτηριστικά της δομής της προσωπικότητάς του. Η βία που εκδηλώνεται ως φυσική, συχνά αποτελεί μια κοινή αναμενόμενη και υπαγορευόμενη από τους νόμους της υποκουλτούρας, απάντηση σε συγκεκριμένα ερεθίσματα.²⁴ (Wolfgang, Ferracuti, 1995: 204, 264-265, 268, 270, 284, 292, 298, 302-303)

Η ρητή έκφραση της βίας είναι τμήμα ενός κανονιστικού συστήματος υποκουλτούρας και ότι αυτό το σύστημα αντικατοπτρίζεται στα ψυχολογικά χαρακτηριστικά των μελών της υποκουλτούρας. Καμιά υποκουλτούρα δεν είναι τελείως διαφορετική από ή σε απόλυτη σύγκρουση με την κοινωνία της οποίας αποτελεί τμήμα. Η θέσπιση της ύπαρξης μιας υποκουλτούρας της βίας δεν απαιτεί από τους δράστες που ενσωματώνουν κοινά αξιακά δεδομένα να εκδηλώνουν βία σε κάθε περίπτωση. Η δυναμική προσφυγή ή προθυμία για προσφυγή στη βία, σε πολλές περιπτώσεις τονίζουν την διεισδυτική ματιά και τον διαχυτικό χαρακτήρα της κουλτούρας. Το ήθος μιας υποκουλτούρας της

βίας είναι κοινό χαρακτηριστικό σε όλες τις ηλικίες της υπο-κοινωνίας, αλλά το ήθος είναι εξέχον σε μια περιορισμένη ηλικιακή ομάδα που απλώνεται ανάμεσα στην τελευταία νεότητα έως και τη μέση ηλικία. Η παραβίαση της αναμενόμενης και απαιτούμενης βίας έχει σαν συνέπεια τον εξοστρακισμό από μια ομάδα. Η αποξένωση οποιασδήποτε μορφής εξαρτώμενης από την κλάση των ανεκπλήρωτων προσδοκιών βίας, δείχνει να είναι μια μορφή τιμωρητικής πράξης πιθανότερης σ' αυτή την υποκοουλτούρα. Ο νεαρός που δεν συμβιώνει με τα πρότυπα της συμμορίας αποπέμπεται από την ομάδα. Ο ενήλικος που δεν υπερασπίζει την τιμή του ή την τιμή της κοπέλας του, ευνουχίζεται κοινωνικά. Ο δειλός αναγκάζεται να μετακινηθεί από τον τόπου του, να βρει νέους φίλους και να κάνει νέες παρέες. Η ιδιότητα του μέλους μιας υποκοινωνίας που ασπάζεται τα χαρακτηριστικά της βίας αποβάλλεται. Εάν η αναγκαστική απομάκρυνση ή η εκούσια αποχώρηση δεν είναι αποδεκτές μορφές αντίδρασης του αντίθετου κανόνα, η εκτέλεση, η οποία φημίζεται ότι συμβαίνει στο οργανωμένο έγκλημα, μπορεί να αποτελέσει το έσχατο μέτρο τιμωρίας. Η ανάπτυξη στάσεων που είναι προσφιλείς σε μία υποκοουλτούρα καθώς και η χρήση βίας μέσα σε αυτές, εμπεριέχουν συνήθως την εκμάθηση της συμπεριφοράς και τη διαδικασία της εκμάθησης συναναστροφής ή της ταυτοποίησης με διάφορες κοινωνικές ομάδες. Η χρήση βίας δεν θεωρείται απαραίτητα αθέμιτη συμπεριφορά σε μια υποκοουλτούρα, συνεπώς οι χρήστες δεν θα πρέπει να αισθάνονται ένοχοι για την εκδηλούμενη επιθετικότητά τους. Η βία είναι ένα μέσο που μπορεί συνειδητά κανείς να χρησιμοποιήσει ή στο οποίο μπορεί κανείς να καταφύγει σε καταστάσεις αβεβαιότητας ή κάτω από συνθήκες κοινωνικής αποδιάρθρωσης. Η μη προσαρμοστικότητα και η δυσκαμψία του ατόμου πυροδοτούν σημαντικές παραμέτρους της επιθετικής του συμπεριφοράς. Η επιθετική συμπεριφορά συνδέεται με την έλλειψη εμπάθειας και τη μειωμένη ικανότητα κοινωνικής επαφής. Ο εγκληματίας, ιδιαίτερα αυτός που συγκρίνεται με ομαλά άτομα, εμφανίζει μια προσωπικότητα που χαρακτηρίζεται από εγωπάθεια και έλλειψη συγκινησιακής εγκράτειας. Ο εγκληματίας αυτός μπορεί να περιγραφεί σαν εκρηκτικός, ανώριμος, υπερθυμικός και ανίκανος για κοινωνική δικτύωση και επιδεικνύει ανικανότητα συνειδητού ελέγχου, καθώς και σφοδρή επιθυμία άμεσης ικανοποίησης των ορμέφυτων. Μέσα από τη συνεχή ελάττωση παλαιότερων μεθοριακών ηθών που επικροτούσαν την ανδρική επιθετικότητα, άλλες ιδιότητες του ανδρικού φύλου έχουν κερδίσει έδαφος. Το περίστροφο και η μπουριά έχουν ουσιαστικά αντικατασταθεί από την οικονομική ευστροφία, από την ικανότητα να εμπλέκει κανείς τους άλλους σε περίπλοκες οικονομικές ή γραφειοκρατικές καταστάσεις, και ακόμη, μεταξύ ορισμένων ομάδων, από ιδιοφυή ταλέντα. Ο πνευματικός άνθρωπος που αναστοχάζεται, ο αβίαστος βερμπαλιστής, ο προγραμματιστής υπολογιστών, ακόμα και ο μαχητικός μουσικός ή καλλιτέχνης, εκπροσωπούν στην επικρατούσα κουλτούρα, ισοδύναμα της ανδρικής καταξίωσης εκεί όπου οι πλατιοί ώμοι και οι μαχητικές γροθιές ήταν κάποτε τα κατ' εξοχήν σύμβολα. Το γεγονός ότι ολοένα και πιο υψηλά είναι τα ποσοστά βίαιων εγκλημάτων, ανάμεσα σε ορισμένες ομάδες από άρρενες σε μια πολιτιστική κοινότητα, καταδεικνύει ότι αυτές οι συμμορίες αυτές εξακολουθούν και μάλιστα σε έντονο βαθμό, να κρατούν κάποιες αντιλήψεις περί machismo, συνεχίζουν να εξισώνουν την ανδρική ιδιότητα με φανερή σωματική επιθετικότητα. Μιας και ο νεαρός άνδρας έχει καλύτερα εφόδια από την άποψη της σωματοδομής σε σχέση με τον νεαρότερο άνδρα, τον μεσήλικα ή τον ηλικιωμένο, ώστε να επιδεικνύει ξεκάθαρα αυτή τη μορφή

αρρενωπότητας, επειδή ο νέος άνδρας, από τη στιγμή που θα μάθει αυτή την κανονιστική αξία, δεν χρειάζεται ειδική εκπαίδευση για να χρησιμοποιήσει τους παράγοντες σωματικής επιθετικότητας, όπως είναι οι γροθιές, τα πόδια και η ευκινησία, και επειδή αναζητεί ενίσχυση για το Εγώ του από τους άλλους, όπως άλλωστε πράττουμε όλοι και για την προσκόλλησή του σε αυτές τις αξίες της βίας, βρίσκεται να παίζει παιχνίδια που έχουν το στοιχείο της σύγκρουσης, στο περιβάλλον με τις αξίες της ομάδας τους. Το ίδιο πράττει και ο καλλιτέχνης όταν συναγωνίζεται για ένα βραβείο, ο νεαρός καθηγητής για την διάρκεια του αξιώματός του, ο κεφαλαιούχος για να αποκτήσει τον έλεγχο εταιρειών και τα διάφορα εθνικά μορφώματα για να προωθήσουν την προπαγάνδα τους. Ωστόσο, οι υποχρεωτικοί κανόνες για τις οδομαχίες είναι περισσότερο θανάσιμες φιλονικίες –εκτός από πολέμους- με μαχαίρια, περίστροφα και γροθιές, αντί για το πινέλο, την πραγματεία ή μια εκτόξευση διαστημικής ατράκτου για την Σελήνη. Σε γενικές γραμμές, μια εξέταση των στατιστικών και κλινικών συγγραμμάτων από πολλές κοινωνίες, μας δείχνει ότι τη μεγαλύτερη σύνδεση με βίαιο έγκλημα παρουσιάζει η κατηγορία νέων ανδρών και ότι η σωματικά επιθετική συμπεριφορά για αυτή την ομάδα συγκλίνει με αντιλήψεις για το αρσενικό ιδεώδες.²⁵ (Στο ίδιο: 308-312, 314, 340, 420, 423-424, 438-439, 441)

Καθώς εντρυφούμε σε εκείνο το τμήμα της πολιτισμικής συνέχειας όπου η βία αποτελεί αναγκαία αντίδραση, εισερχόμαστε ταυτόχρονα σε μια υποκοουλτούρα όπου η σωματική επιθετική δράση μπορεί γρήγορα και εύκολα να εξελιχθεί σε επιθετικό έγκλημα. Το ανθρώπινο υποκείμενο από αυτή την πολιτισμική περιοχή είναι πιο πιθανό να χρησιμοποιήσει βία, ομοίως λόγω της θετικής άποψης που έχει και που απαιτεί συμμόρφωση με το σύστημα αξιών του. Το να συγκρατηθεί στο να χρησιμοποιήσει βία, ενδέχεται να είναι για αυτόν μια απογοητευτική, διόλου κολακευτική για το Εγώ του, ακόμα και επιφορτισμένη με ενοχές εμπειρία. Ο κίνδυνος της σύλληψης και η μακρινή αφηρημένη απειλή της τιμωρίας είναι σχεδόν θέματα για εκείνον που αυτενεργεί με γρήγορη, κοινωνικά ριζωμένη, όμως, επιθετικότητα. Άλλωστε, δεν έχει στη διάθεσή του ούτε διαλεκτική ούτε χρόνο για κάτι τέτοιο. Όταν σε ένα πολιτισμό επικρατεί μια φυλετική ετερογένεια, με μια μειοψηφία που είναι υποταγμένη, καταπιεσμένη ή κατά κάποιο τρόπο εξαρτώμενη από μια άρχουσα πλειοψηφία, η ομάδα των ατόμων που αποτελούν αυτή τη μειοψηφία είναι πιθανό να θεωρείται σαν κοινωνικά κατώτερη και η μεγάλη μερίδα των μελών της να ανήκει στη χαμηλότερη κοινωνική όσο και οικονομική τάξη. Ο επιθετικός άντρας δεν ευνοχίζεται κοινωνικά, παρά μόνο για μικρά διαστήματα στη σχολική κοινότητα, στον εργασιακό χώρο και σε άλλες συγκρούσεις με εξωτερικούς παράγοντες. Όμως η ρουτίνα των συγκρούσεων στο προσωπικό του περιβάλλον συνεχίζεται, επειδή η υποπολιτισμική ομάδα στην οποία ανήκει, είναι προετοιμασμένη να χρησιμοποιήσει την ίδια βάση όπως και αυτός. Όταν οι εκθρονισμένοι δε μπορούν να αποδεχθούν το εισβάλλον σύστημα και παίζουν το παιχνίδι του βολέματος μέσα στους κανόνες των κατεκτημένων, το έσχατο όπλο είναι πάντα η βία. Η ετερογένεια εξαιτίας των εθνικών διαφοροποιήσεων, της αστικοποίησης, της εκβιομηχάνισης, των ανοικτών κοινωνικοταξικών συστημάτων, της τοπικής γειτνίασης φτωχών και εχόντων κ.α., που αποτελούν χαρακτηριστικά της κουλτούρας αυτών των καιρών, ενδέχεται να αποτελέσουν παράγοντες κλειδιά για τη δράση υποκοουλτούρας και αντικουλτούρας. Εκτός

των ευρύτερων πολιτικών και οικονομικών παραγόντων, η διάδοση της βίας συντελείται με τη συνεχή παρουσία βίαιων κινήτρων και αξιών στα παιδιά. Το πανταχού παρόν συναίσθημα της μοναξιάς, το δράμα της ύπαρξης και του φόβου του θανάτου και η οπτική παρουσία κατακρεουργημένων σωμάτων και άλλων σαδιστικών εκδηλώσεων, μαζί με την επιθυμία για εκδίκηση των παιδιών, που πατέρες ή συγγενείς τους ήταν θύματα της βίας, τείνουν να διαιωνίσουν μια κατάσταση όπου πιθανόν να μην υπάρχει ομοιά της στο σύγχρονο Δυτικό πολιτισμό. Ο μέσος όρος ηλικίας όσων συμμετέχουν στο αντάρτικο των πόλεων είναι τα 24 έτη. Συνεπώς, η γενικότερη εμφάνιση και αναμονή της αγριότητας ενδυναμώνει την αποδοχή της βίας ως κυρίαρχη αξία και η διαπαιδαγώγηση των παιδιών στις μεθόδους θανάτου αποτελεί μια επιπλέον επιβάρυνση βιαιοπραγίας στην ήδη καθημερινή εμπειρία, βιωμένη από την παρουσία του αντάρτικου της πόλης. Η ζωή στο άστυ είναι πιο ανώνυμη, διότι απελευθερώνει το άτομο από τους δεσμούς που δημιουργεί η μικρή κοινότητα, κάτι το οποίο είναι σύνηθες στις παραδοσιακές κοινωνίες. Μεγαλύτερη ελευθερία ωστόσο, από τους περιορισμούς και τους έλεγχους δημιουργεί επίσης μεγαλύτερη ελευθερία για παραβατικότητα. Και η ζωή ακόμα, στην πιο απρόσωπη και σαφώς ελεγχόμενη αστική κοινωνία, σημαίνει ότι οι κανονιστικές διαταγές συμπεριφοράς συχνά εκπορεύονται από μακρινούς και στυγνούς γραφειοκράτες. Οι εκπρόσωποι του νόμου είναι άγνωστοι εκτελεστές αυτών των διαταγών που στη χειρότερη περίπτωση συνιστούν εξωγήινη υποκοινότητα, ενώ, αντίθετα, στην καλύτερη ένα ανώνυμο σύνολο υποκειμένων.²⁶ (Στο ίδιο: 447-448, 457, 465-466, 482, 516)

Η χρήση μεθόδων που δεν είναι βίαιες σε μια υποκουλτούρα που χρησιμοποιεί μη νόμιμη οδό, δεν έχει καμία αξία. Οι αστικές περιοχές με τους μαζικούς πληθυσμούς, με τη μεγαλύτερη οικονομική άνεση, τα περισσότερα εμπορικά καταστήματα και τα πλούσια προϊόντα της τεχνολογίας, δίνουν περισσότερες ευκαιρίες για ληστεία. Τα θύματα είναι απρόσωπα, η περιουσία ασφαλίσμενη, τα καταναλωτικά αγαθά σε αφθονία που επιδεικνύονται ως ζωτικής σημασίας και μεταφέρονται εύκολα. Η ζωή στο άστυ χαρακτηρίζεται συνήθως από πληθυσμιακή πυκνότητα, χωρική ευκινησία, εθνική και ταξική ετερογένεια, μειωμένη οικογενειακή επίδραση και φυσικά μεγαλύτερη ανωνυμία. Όλα αυτά τα χαρακτηριστικά αντιπαραβάλλονται με τα μη ανάλογα χαρακτηριστικά της μη αστικής ζωής ή ποικίλλουν ανάλογα με το βαθμό αστισμού και αστικοποίησης. Όταν σε αυτή την κλίμακα τα χαρακτηριστικά βρίσκονται σε υψηλό βαθμό και όταν αυτά συγκρίνονται με τη αποστέρηση, το φυσικό εκφυλισμό, το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, τη διαμονή σε βιομηχανικά και εμπορικά κέντρα, την ανεργία ή την ανειδίκευτη εργασία, την οικονομική εξάρτηση, την οικογενειακή αστάθεια ή διάλυση, την ανυπαρξία ή την ανεπάρκεια ανδρικών προτύπων για τους νεαρούς άρρενες, τον υπερπληθυσμό, την έλλειψη των νομικών πιθανοτήτων για καλύτερη του βίου, την απουσία θετικών, αντιπαραβατικών ιδανικών συμπεριφοράς, τη μεγαλύτερη συχνότητα εμφάνισης οργανικών ασθενειών, το πολιτιστικό καθεστώς της κατωτερότητας, είναι γενικά παραδεδεγμένο πως οι κοινωνικοί και ψυχολογικοί μηχανισμοί που οδηγούν στην απόκλιση είναι πιο πιθανό να συντρέξουν. Καμιά υποκουλτούρα δεν μπορεί να είναι εντελώς διαφορετική από ή σε πλήρη σύγκρουση με την κοινωνία της οποίας αποτελεί μέρος. Για να θεσπιστεί η υποκουλτούρα της βίας δεν είναι απαραίτητο οι εκφραστές της να μετέρχονται τη βία σε όλες των

περιπτώσεων. Η προσφυγή ή η επιθυμία προσφυγής στη βία σε μια πληθώρα περιστατικών τονίζει το διαπεραστικό και διαχυτικό χαρακτήρα αυτής της κουλτούρας. Το ήθος της υποκουλτούρας της βίας μπορεί να χαρακτηρίζει κάθε ηλικιακή ομάδα, αλλά εμφανίζεται ιδιαίτερα σε ένα περιορισμένο ηλικιακό σύνολο που κυμαίνεται από την τελευταία φάση της νιότης έως και τη μέση ηλικία. Ο κανόνας που βρίσκεται στην αντίθετη μεριά είναι η μη βία. Η ανάπτυξη στάσεων που είναι προσφιλείς προς τη βία καθώς και η χρήση της βίας σε αυτή την κουλτούρα, περιέχουν εκμάθηση συμπεριφοράς και μια διαδικασία διαφοροποιητικής μάθησης, συναναστροφής ή ταυτοποίησης. Η χρήση βίας σε μια υποκουλτούρα δεν είναι απαραίτητα μια αθέμιτη συμπεριφορά, κατά συνέπεια αυτοί που μεταχειρίζονται βία δεν αισθάνονται ένοχοι για την έτσι εκδηλούμενη επιθετικότητά τους. Οι παράμετροι της υποκουλτούρας της βίας μπορούν εν μέρει να καθοριστούν με την καταμέτρηση των κοινωνικών αξιών που θα γίνει με τη χρήση μιας λογικής κλίμακας που θα εστιάζει σε θέματα που άπτονται των συμπεριφορικών εκδηλώσεων της βίας. Πρόσωπα μη μέλη της υποκουλτούρας της βίας που δεν έχουν διαπράξει εγκλήματα, παρουσιάζουν ψυχολογικές και κοινωνικές στάσεις που είναι σημαντικά διαφορετικές από τους βίαιους εγκληματίες της υποκουλτούρας της βίας. Οι βάνανσοι εγκληματίες της κουλτούρας της μη βίας εμφανίζουν περισσότερες ψυχοπαθολογικές τάσεις, μεγαλύτερη ενοχή και άγχος για τη βίαιη συμπεριφορά τους. Η πρόβλεψη και θετική αποφυγή και πρόληψη των επιπλέον εγκλημάτων βίας είναι εφικτό να επιτευχθεί με κοινωνική δράση ικανή να α) διασκορπίσει, καταστρέψει και αποδιοργανώσει τους εκπροσώπους της υποκουλτούρας της βίας και την ίδια στιγμή ικανή να β) επιφέρει αλλαγές στο αξιακό σύστημα. Η ίαση στα σωφρονιστικά καταστήματα είναι πιο αποτελεσματική με τους εγκληματίες της υποκουλτούρας της βίας εάν i) οι εγκληματίες δεν καταφέρουν να διατηρήσουν την ομαδική και ενισχυτική ομοιογένειά τους στη φυλακή και εάν ii) οι αξίες αντίθετες της υποκουλτούρας της βίας διαπεράσουν την προσωπικότητά τους και το κοινωνικό σύστημα της φυλακής με σαφήνεια και πράξη από τους θεραπευτές και εάν iii) αυτοί οι έγκλειστοι φθάσουν σε σημείο ανομικού άγχους και, τέλος, εάν iv) δεν επιστρέψουν στην υποκουλτούρα της προέλευσής τους.²⁷ (Στο ίδιο: 517, 522, 549-551)

4. Διάφορα είδη υποκουλτούρας:

4.1 Το heavy metal και το hard rock και ο ρόλος τους στην εκδήλωση βίας

Το ζήτημα της βίας δεν εντοπίζεται μόνο στο πεδίο του αθλητισμού. Αντίθετα, αποτελεί ένα γενικότερο κοινωνικό πρόβλημα, το οποίο σχετίζεται με τον τρόπο συγκρότησης και λειτουργίας της κοινωνικής δομής των σύγχρονων αναπτυγμένων κοινωνιών του δυτικού κόσμου. Υπό αυτό το πρίσμα, είναι υποκριτικό να επικεντρώνουμε την προσοχή μας στη βία που παρατηρείται στον χώρο του αθλητισμού, αγνοώντας τη συνολική εικόνα της ελληνικής κοινωνίας, καθώς επίσης και τις ακραίες περιπτώσεις όπου η βία επεκτείνεται και σε κοινωνικές ομάδες, οι οποίες υποτίθεται ότι βρίσκονται στην κορυφή της κοινωνικής πυραμίδας.²⁸ (Αστρινάκης, Στυλιανούδη, 1996:424-425) Η υποκουλτούρα heavy metal είναι μια εξόχως ανδροκρατούμενη υποκουλτούρα, η οποία μεταφέρει παραδοσιακές αξίες, συμπεριφορές και στάσεις ζωής αυτούσιες σε σχέση με το άλλο φύλο. Στο heavy metal, το καθαρά ανδρικό

ντύσιμο, πολύ συχνά εμφανίζει αξεσουάρ του τύπου, μούσι, σκληρά δαχτυλίδια –νεκροκεφαλές, αετοί, σύμβολα θανάτου-, κυρίως όμως παρουσιάζει ένα ύφος μπλαζέ του τύπου “εγώ είμαι ένας ρόκερ”. Στο heavy metal παρατίθενται κάποια νοήματα που συνδέονται με την αρρενωπότητα και την επιθετικότητα, τον φαλλοκρατισμό, τον ναρκισσισμό, καθώς και την εργατική ταξική προέλευση. Ακόμα, συνδέεται πολύ συχνά με τον νεοναζισμό, από την σκοπιά των προβλημάτων που δημιουργούν οι ταξικές διαφορές και παρουσιάζονται ως κοινά σημεία αναφοράς τους η φτώχεια, η ανεργία, η κοινή ταξική προέλευση και η το αίσθημα της αδικίας. Το heavy metal είναι μια υποκοουλτούρα που συνιστά ένα συμβολικό σύστημα κοινωνικής και κοσμοθεωρητικής άρνησης και αντίθεσης. Αυτό το σύστημα βασίζεται στη νοηματικό δίπολο εξουσία-αδικία και αναπτύσσεται προς δύο κατευθύνσεις, οι οποίες συγκροτούν δύο ομάδες ή κατηγορίες προτύπων. Η μία κατηγορία θα μπορούσε να αποκληθεί ως υπερβατική ή μεταφυσική της κατάστασης, ενώ η δεύτερη κοινωνική/ταξική ερμηνεία της κατάστασης. Η κοινωνική/ταξική ερμηνεία απαρτίζεται από το πρότυπο του αντιεξουσιασμού, την άρνηση, δηλαδή, και αντίθεση σε οποιασδήποτε φύσης εξουσιασμό, όπως είναι ο κοινωνικός, ο πολιτικός ή ακόμα και ο θρησκευτικός, και της ισότητας, την άρνηση και αντίθεση, στην αδικία, στην ανισότητα και την εκμετάλλευση. Στην ελληνική προβληματική του, οι νέοι βιώνουν τα αδιέξοδα της ελληνικής κοινωνίας που έχει πάψει προ πολλού να δίνει λύσεις στο πραγματικό-ρεαλιστικό επίπεδο, όπως είναι η δυσκολία εύρεσης εργασίας, η αξιοποίηση ελεύθερου χρόνου κ.α., αλλά και στο συμβολικό, που παρατηρείται αδυναμία γέννησης νέων ιδεών και χρεοκοπία στην πολιτικοποίηση. Το τέλος των –ισμών και η αίσθηση πολλών νέων πως είναι “άστεγοι”, τους κατευθύνει προς την γκετοποίηση από τη μία μεριά και στην τυφλή δράση από την άλλη, η οποία αν και είναι ευκαιριακή, ωστόσο, είναι κοινωνικά επιθετική. Οι απαντήσεις του κοινωνικού περιβάλλοντος είναι δεδομένες και στερεοτυπικές και εκφράζονται με λέξεις όπως καταστολή και απόρριψη. Έχει παρατηρηθεί η ύπαρξη μιας συμβιωτικής σχέσης ανατροφοδότησης ανάμεσα στη διέγερση και την παραβατικότητα, όπου η ικανοποίηση της πρώτης οδηγεί στην ανάπτυξη της δεύτερης και αντίστροφα. Όσο πιο πολύ είναι στο περιθώριο μια κοινωνική ομάδα, τόσο περισσότερο διαστρεβλωμένα και παρεξηγημένα αντιλαμβάνεται και ερμηνεύει την κατάστασή της και κατ’ επέκταση κατηγοριοποιεί τους άλλους και σκέπτεται και ενεργεί περισσότερο στερεοτυπικά. Η κρισιμότητα της κοινωνικής και πολιτισμικής κατάστασης των νέων της heavy metal υποκοουλτούρας και η διάθεση απελπισίας στην οποία βρίσκονται, έχει επιπτώσεις στη συγκρότηση και λειτουργικότητα των γνωστικών τους σχημάτων και, πιο συγκεκριμένα, στον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονται και κατηγοριοποιούν τις κοινωνικές – ή και εθνικές ακόμα- ομάδες.²⁹ (Στο ίδιο: 125-127, 156-159)

Από την άποψη της συχνότητας, της μαζικότητας και της έντασης, αυτή που επικρατεί περισσότερο είναι η παραβατικότητα της σύγκρουσης και η εκφραστική παραβατικότητα, ενώ δεύτερη έρχεται από άποψη σημασίας η παραβατικότητα της σωματικής βίας. Η παραβατικότητα σύγκρουσης είναι το πρώτο σε συχνότητα και ένταση που συναντάμε στην πρακτική των φανατικών οπαδών, τους γνωστούς σε όλους μας hooligans. Το πρότυπο αυτό παίρνει τη μορφή των συμπλοκών ανάμεσα στους αντίπαλους οπαδούς μιας ομάδας και ανάμεσα στους οπαδούς και τα όργανα της έννομης τάξης. Σε σχέση με τη

δεύτερη αυτή μορφή, συχνό είναι το φαινόμενο της ελευθέρωσης οπαδών, οι οποίοι έχουν συλληφθεί από την αστυνομία. Με τη συγκρουσιακή παραβατικότητα συνδέεται οργανικά και συνήθως προηγείται χρονικά το παραδοσιακό, πλέον, πρότυπο του σκληροπυρηνικού χουλιγκανισμού, η υποδαύλιση, η υποκίνηση και πρόκληση, δηλαδή, του αντιπάλου με ύβρεις, χλεύη κ.α., για συμπλοκή. Η εκφραστική παραβατικότητα κατέχει πρωταγωνιστική θέση στις παραβατικές πρακτικές των φανατικών οπαδών. Σε σχέση με το πρότυπο του βανδαλισμού, συνίσταται καταρχάς στους υπερτοπικούς αγώνες, όπου κυριαρχεί συνήθως η ανώνυμη κοινωνική κατάσταση. Αντίθετα, σπάνια πραγματοποιούνται βανδαλισμοί στο τοπικό, συνοικιακό πλαίσιο, στο βαθμό που ο άτυπος κοινωνικός έλεγχος απαγορεύει, αν δεν καθιστά και επικίνδυνη, μέσα από τη συγκρότηση ομάδων αντίδρασης, τέτοιου τύπου συμπεριφορά. Δεν θα περίμενε κανείς ότι το πρότυπο της παραβατικότητας της σωματικής βίας θα ήταν τόσο διαδεδομένο, σχεδόν κυρίαρχο. Αν και η εκδήλωση του πρότυπου αυτού σχετίζεται άμεσα με την εκφραστική παραβατικότητα, ιδιαίτερα στην περίπτωση των συλλογικών ή διομαδικών συγκρούσεων, παρόλα αυτά συναντάται ευρύτατα και σε ατομικιστική μορφή, όπως για παράδειγμα η μεμονωμένη, υπολογισμένη, γιατί όχι και προμελετημένη και εκ του ασφαλούς εκτόξευση αντικειμένου εναντίον συγκεκριμένου προσώπου. Είναι αυτός, λοιπόν, ακριβώς ο τρόπος χρήσης βίας που προκαλεί συνήθως τους πιο σοβαρούς και επικίνδυνους τραυματισμούς, όπως η τύφλωση, η κώφωση, οι κρανιοεγκεφαλικές κακώσεις κ.α. Για αυτό το λόγο, η ατομικιστική εκδήλωση της σωματικής βίας προσδίδει διαφορετικό χαρακτήρα στο πρότυπο αυτό και το μεταμορφώνει σε εγκληματικό. Μια άλλη ακραία μορφή εκδήλωσης βίας, είναι η χρήση κροτίδων, βομβών και καπνογόνων, οι συνέπειες των οποίων μπορεί να αποδειχθούν ανυπολόγιστες. Κατά τα άλλα, η σωματική βία, συνήθως εκφράζεται σε “σώμα με σώμα” συμπλοκή και ομαδική εκτόξευση ελαφρών αντικειμένων, με πρακτικές του τύπου εναέριος βομβαρδισμός με πέτρες, που ευτυχώς σπάνια καταλήγουν σε σοβαρούς τραυματισμούς.³⁰ (Στο ίδιο: 515, 517-518)

4.2 Ο χουλιγκανισμός ως μια δυναμική έκφραση της παραβατικότητας και της βίας

Η βία στα γήπεδα και γενικότερα ο ποδοσφαιρικός χουλιγκανισμός –αν και τα τελευταία χρόνια εντοπίζουμε χουλιγκανισμό και σε άλλα ομαδικά αθλήματα, όπως το handball ή το basketball και όχι μόνο σε ανδρικές ομάδες αλλά και γυναικείες- εμπεριέχει έναν ειδικό τύπο σύγκρουσης μεταξύ των ομάδων των εργατικών στρωμάτων και ότι οι βασικοί πρωταγωνιστές συγκρούονται με τους φορείς του κοινωνικού ελέγχου και με φορείς ή εκπροσώπους των πλέον νομοκατεστημένων θεσμών και ισχυρών κοινωνικών ομάδων, κατά πρώτο λόγο, εξ αιτίας της προσπάθειας που καταβάλλουν για να συμπλακούν μεταξύ τους. Τα υποπολιτισμικά πρότυπα βρίσκουν έκφραση στον επιδεικτικό ανδρισμό, την “μαγκιά” και την επιθετικότητα. Η κατάσταση της διομαδικής συμπλοκής ορίζεται ως τύπος ή και επίπεδο επίδειξης του ανδρισμού. Η απροσδόκητη, η μη αναμενόμενη ή αντικανονική και ενδεχομένως ύποπτη εξέλιξη ή κατάληξη του αγώνα, δημιουργεί ένα ξαφνικά αναδυόμενο κρίσιμο πρόβλημα διατάραξης της συμβολικής και κανονιστικής ευταξίας. Αντιδρούν, λοιπόν, με ταχύτητα και

εσπευσμένα επεξεργασμένη λύση, την οποία προσπαθούν να επιβάλουν με βίαιο τρόπο. Οι καταστάσεις αυτές καταλήγουν σε γενικευμένες πραγματικές αναμετρήσεις και μάχες ανάμεσα στους φιλάθλους και τους φανατικούς οπαδούς. Παίρνουν δηλαδή, ένα χαρακτήρα συλλογικής συμπεριφοράς, και πιο συγκεκριμένα της συμπεριφοράς του πλήθους ή της εξέγερσης. Άτομα ή παρέες που μάχονται στη βάση της ανταγωνιστικής αμοιβαιότητας και ότι οι βίαιες αυτές αλληλοδράσεις διαδραματίζονται εξ αιτίας της αμοιβαίας διέγερσης ή έξαψης που δημιουργούν. Στο πλαίσιο της δραματοποιημένης αναμέτρησης, οι αντίθετες πλευρές των αγoriών hooligans, πρέπει να αναδείξουν όσο και να επιδείξουν το κοινωνικό και ψυχολογικό ανάστημά τους ή τον χαρακτήρα τους, όπως θα επισήμανε και ο Goffman, για να διατηρήσουν και να ενισχύσουν την αυτοεκτίμησή τους και να γίνουν αποδεκτοί από τους ομολόγους τους. Κατά συνέπεια, περιθώρια υποχώρησης ή οπισθοχώρησης δεν υφίστανται. Υπάρχει μόνο η λύση του περάσματος στην πράξη, δηλαδή η λύση της βίαιης πραγμάτωσης του επιθετικού ανδρισμού. Όταν έχει διαμορφωθεί πλέον, η κοινωνική κατάσταση της διατομικής συμπλοκής, τότε οι ομολόγοι και από τις δύο πλευρές, σπεύδουν ταχέως για να βοηθήσουν τους συντρόφους τους. Για τους ομολόγους είναι ζήτημα προσωπικής τιμής και υπόληψης, ταύτισης και αλληλεγγύης με τους συντρόφους που κινδυνεύουν, καθώς και με την υποπολιτισμική ομάδα, επίσης όμως, και με τον αθλητικό σύλλογο που υποστηρίζουν και έχουν μετατρέψει σε σύμβολο. Σύμφωνα με αυτόν τον τρόπο και βάσει αυτών των λόγων, η διατομική σύγκρουση διευρύνεται και μετατρέπεται σε διομαδική.³¹ (Στο ίδιο: 522-527)

Η τακτική κλιμάκωση της βίας στα γήπεδα, είναι ισχνά συνδεδεμένη μόνο με το πρωτόκολλο της εδαφικότητας, ενώ το ίδιο το ποδόσφαιρο αποτελεί από μόνο του πλέον το πρόσχημα και ουχί το πλαίσιο δόμησης και υποδαύλισης. Το στρατοκρατικό πλήθος των νεαρών οπαδών που δεν διατηρεί συνοικιακές δεσμεύσεις, ενεφανίσθη για πρώτη φορά την Άνοιξη του 1972 στην Αγγλία. Στο διάβα του, έσπαζε βιτρίνες και εισόδους, κατέστρεφε αυτοκίνητα, εκσφενδόνιζε πέτρες και διάφορα μεταλλικά αντικείμενα, καθώς επίσης έφτυνε τους διερχόμενους. Απαρτιζόταν από άτομα που βρίσκονταν έξω του “νυμφώνα” της εργασίας, είχαν αποτύχει στο σχολείο και δεν είχαν κάτι καλύτερο να απασχοληθούν, ούτε φυσικά κάπου να πάνε. Κάτω από αυτές τις δυσμενείς συνθήκες, αισθάνονταν συγκίνηση και έλξη με το να προσχωρήσουν στον υπερτοπικό ποδοσφαιρικό στρατό των υποστηρικτών μιας ομάδας με πανεθνική φήμη. Αν και υπάρχουν πολλοί νεαροί οπαδοί οι οποίοι συμμετέχουν σε επεισόδια χουλιγκανισμού, στο πλαίσιο μόνο ειδικών καταστάσεων και όχι συστηματικά, ο σκληρός πυρήνας αντιλαμβάνεται τη συγκρουσιακή και επιθετική συμπεριφορά ως αναπόσπαστο μέρος της παρακολούθησης του αγώνα και εμπλέκεται πιο επίμονα στη χουλιγκανική συμπεριφορά στο πλαίσιο του αγωνιστικού χώρου ή και κάπου αλλού. Οι δραστηριότητες, ακόμα και των πιο μεγάλων αθλητικών συλλόγων, ελέγχονται από έναν σχετικά μικρό αριθμό νεαρών ενηλίκων ανδρών, οι οποίοι ήδη εκτιμούνται λόγω της σκληρότητάς τους, της στρατηγικής τους ικανότητας, της επιδεξιότητάς τους στην οργάνωση της δράσης και, υπεράνω των πάντων, εξ αιτίας της αποδεδειγμένης ικανότητάς τους ως μαχητών. Οι ανταγωνισμοί ανάμεσα στις ομάδες αυτές παίρνουν έντονο χαρακτήρα. Αυτό συμβαίνει ειδικά στα μεγάλα αστικά συγκροτήματα –όπως παραδείγματος χάριν τα σχολικά συγκροτήματα της Γκράβας στην Αττική-, στα

οποία γειτνιάζει ένας σχετικά μεγάλος αριθμός συμμοριών σε περιοχές τις οποίες ενώ προσδιορίζουν ως δικές τους, διεισδύουν αρκετά συχνά αντίζηλα πληρώματα μάχης. Σε τέτοιου είδους καταστάσεις, οι ποδοσφαιρικοί –κυρίως- ανταγωνισμοί υπερτίθενται των προϋπαρχόντων εδαφικών και διαδραματίζονται, όχι μόνο σε γηπεδικό, αλλά και σε εξω-γηπεδικό πλαίσιο, όπως για παράδειγμα σε disco' s, bars, clubs κ.α. Ο βασικός τύπος κοινωνικής οργάνωσης των hooligans σήμερα είναι η μάζα (mob). Ο όρος “σκληρός πυρήνας” δεν αναφέρεται σε αρχηγούς, διότι η μάζα δεν έχει αρχηγούς. Ο σκληρός πυρήνας λοιπόν, αναφέρεται σε εκείνα τα προεξάρχοντα μέλη της μάζας, τα οποία έχοντας την διακριτική ευχέρεια να χρησιμοποιούν τα λεξιλόγια του στυλ της μόδας και της βίας της εργατικής τάξης, μπορούν να δημιουργήσουν μια αυτοδιαιωριζόμενη ομάδα ελίτ. Πολλοί σκληροπυρηνικοί, όχι απαραίτητα όλοι, έχουν παραπεμφθεί για ταραχές σε σχέση με το ποδόσφαιρο, σε ανύποπτο χρόνο. Γύρω από τον προαναφερθέντα σκληρό πυρήνα, συσπειρώνονται άλλες κλίμακες hooligans ποικίλων βαθμών δέσμευσης και ικανότητας, όσον αφορά τους καθολικούς αντικειμενικούς στόχους της μάζας. Ο σκληρός πυρήνας συνιστά έναν μεταβλητό πληθυσμό ο οποίος αποτελεί μειονότητα σε σύγκριση με το κύριο ρεύμα των οπαδών. Παρόλα αυτά, η δύναμη που κατέχει είναι αντιστρόφως ανάλογη με την αριθμητική του υπεροχή. Τα υπερισχύοντα χαρακτηριστικά των σκληροπυρηνικών ομάδων, είναι η αγάπη και η θέλησή τους, το πάθος τους να μάχονται, και συνδέουν τα στοιχεία αυτά με την ύπαρξη μιας βίας που έχει παράδοση στους κόλπους της κουλτούρας της εργατικής τάξης. Ως κίνητρα δε των συμπλοκών, προσδιορίζονται η τιμή, η φήμη και η υπερηφάνεια. Σε ορισμένες περιπτώσεις ατόμων, η βία ξεφεύγει πλήρως από το πλαίσιο της λογικής και εργαλειακής της χρήσης, δομώντας με αυτό τον τρόπο ολόκληρο το φάσμα της ταυτότητάς τους. Μάλιστα αυτά τα άτομα είναι τόσο βίαια, ώστε να θεωρούνται ακόμα και από τους ομολόγους τους ως επιρρεπείς στη βία. Τα άτομα που συγκροτούν τον σκληρό πυρήνα είναι όσα άτομα “τρελαίνονται”. Ως εκ τούτου, αδιαφορούν για τις συνήθεις αιτιολογίες και έχουν την ικανότητα να υιοθετούν μια υπαρξιακή στάση απέναντι στην επιθυμία τους, ενώ δεν τους ενδιαφέρουν οι συλλογισμοί αυτοσυντήρησης. Για τον “τρελό” δεν υπάρχουν αρχές, διότι βρίσκεται υπεράνω των περιορισμών της μάχης και των κανόνων ανάμειξης σε αυτήν. Όταν είναι κάποιος “τρελός”, “παράφρονος” ή “μανιακός”, σημαίνει ότι αφενός καταλαμβάνει το ηθικό κενό που εκτείνεται πέρα από τον ωφελιμισμό και την εργαλειακότητα, αφετέρου ότι εξιδανικεύει τη δέσμευση στη βία για λόγους οι οποίοι είναι απόλυτα ακατανόητοι στους άλλους. Τον σκληροπυρηνικό χουλιγκανισμό τον προσδιορίζουν από τις απαρχές του τέσσερα κεντρικά συστατικά στοιχεία. Πρόκειται για α) τα οργανωτικά χαρακτηριστικά της μαχητικής συμμορίας και β) της άτυπης ιεραρχίας των γηπέδων, καθώς επίσης γ) τα υποπολιτισμικά χαρακτηριστικά του συλλογικού σφετερισμού ιδιοποίησης και κατοχής της περιοχής ή με άλλα λόγια το πρότυπο της εδαφικότητας, και δ) το συμπεριφορικό πρότυπο της υποδαύλισης.³² (Στο ίδιο: 535-539)

Τα γήπεδα είναι θεσμοποιημένοι χώροι εκτόνωσης και ανοχής της παρέκκλισης, ενώ συνάμα αποτελούν πόλους έλξης παραβατικών ατόμων. Η επιδίωξη της διέγερσης παίρνει πολλές φορές τη μορφή της εκφραστικής παραβατικότητας. Πρόκειται για τον εκφραστικό βανδαλισμό που εκδηλώνεται καταρχάς στις καταλήψεις των σχολικών συγκροτημάτων από τους μαθητές με

τις καταστροφές κτιρίων και εξοπλισμού και κατά δεύτερο λόγο στις καταστροφές της δημόσιας ή ιδιωτικής περιουσίας –δεν είναι λίγες οι φορές που βλέπουμε στις οθόνες της τηλεόρασης μας να διεξάγονται καταστροφές δημοσίων κτιρίων και να καίγονται σταθμευμένα αυτοκίνητα σε περιοχές όπου η παραβατικότητα βρίσκεται στο ζενίθ, όπως τα Εξάρχεια π.χ.- Η έμφαση στη σχόλη και τη διασκέδαση οδηγεί σε ορισμένες περιπτώσεις, τα μέλη των υποπολιτισμικών ομαδοποιήσεων στην εργαλειακή και κτητική παραβατικότητα. Ο συνήθης συνδυασμός των πολιτισμικών προτύπων της μουσικής, του αθλητισμού, της παραβατικότητας και της απόλαυσης/διασκέδασης, ταυτίζεται με μια σημαντική εξέλιξη στον χώρο των νεανικών υποπολιτισμών και στυλ. Πρόκειται για την τάση γενίκευσης, μαζικοποίησης και ενοποίησης ή και εξομοίωσης των υποπολιτισμών και στυλ. Η γενίκευση των υποπολιτισμικών προτύπων συνδέεται με το γεγονός ότι ολοένα και περισσότεροι νέοι εγκολπώνονται και χρησιμοποιούν στοιχεία χαρακτηριστικής underground αισθητικής τεχνοτροπίας και lifestyle, προκειμένου αφενός να εκφράσουν συμβολικά και πρακτικά τις δομικές και πολιτισμικές δυσχέρειες που αντιμετωπίζουν, και να διαφοροποιηθούν από συμβατικές αξίες και κανόνες, αφετέρου να απαιτήσουν δημιουργική έκφραση και γενικότερα μια ποιότητα ζωής. Η ενοποίηση των στυλ συνίσταται στο ότι διαφορετικές υπόγειες αισθητικές και τρόποι ζωής όπως είναι το ροκαμπίλι, οι punks, οι skinheads, το heavy metal κ.α., συγχωνεύονται και δημιουργούν ένα κράμα υποπολιτισμικής και στυλιστικής διαφοροποίησης. Οι νεαροί στο σήμερα προσδοκούν και απαιτούν ένα συγκεκριμένο επίπεδο ζωής και δημιουργικής έκφρασης, το οποίο βασίζεται στην καλή εμφάνιση (γραμμωμένο σώμα, μοδάτα ρούχα), στη νυχτερινή διασκέδαση, στην απόλαυση της μουσικής και της άθλησης, καθώς και σε άλλα συστατικά στοιχεία της σφαίρας της σχόλης. Παρόλα αυτά, αυτές οι σχετικά υψηλές προσδοκίες ή απαιτήσεις, αν και είναι δομικά διαμορφωμένες, είναι δύσκολο να ικανοποιηθούν. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα, ιδίως όταν εμποδίζεται παντελώς η πραγματοποίησή τους, να οδηγούν στο αυξανόμενο αίσθημα ματαιώσης και οργής που αναπτύσσεται ανάμεσα στους νέους, το οποίο συνεπάγεται και την ανάπτυξη της εκφραστικής, εργαλειακής και συγκρουσιακής παραβατικότητας.³³ (Στο ίδιο: 550-552, 558, 584)

Το υποκείμενο βρίσκεται εγκλωβισμένο μέσα στους τυπικούς ή άτυπους μηχανισμούς κοινωνικού ελέγχου, τον τρόπο με τον οποίον έρχεται αντιμέτωπο με τους διάφορους θεσμούς ελέγχου και, κυρίως, τον τρόπο με τον οποίο αντιδρά σε συνάρτηση με την θέση που κατέχει. Όταν αναρωτιόμαστε πάνω στον τρόπο με τον οποίο το υποκείμενο βιώνει και αναπαριστά στον εαυτό του την σχέση του με τους κανόνες, τοποθετούμαστε στο επίπεδο ενός ατομικού βιώματος, ερευνούμε όμως αυτό το ατομικό βίωμα αναφορικά με την σχέση του προς την κοινωνική δομή, αναφορικά με αυτό που στο επίπεδο του ατομικού βιώματος αντιπροσωπεύει το κοινωνικό μέσα στον άνθρωπο ή εκφράζει τον ιδιαίτερο τρόπο με τον οποίο ο καθένας απεικονίζει το κοινωνικό και το μετασχηματίζει. Σε όλες τις κοινωνίες, οι ηθικές αξίες και οι κοινωνικοί κανόνες που κυριαρχούν, βρίσκονται ταυτόχρονα ενσωματωμένοι αλλά και διορθωμένοι από τους διάφορους φορείς κοινωνικής δράσης. Το υποκείμενο αποστασιοποιείται, αποδέχεται ή απορρίπτει αυτό που του παρουσιάζεται ως επιτρεπτό ή απαγορευμένο, είτε αυτό έχει την μορφή νόμου, είτε έχει την μορφή

κοινωνικών κανόνων ή ακόμα και την μορφή ηθικών αξιών δρομολογημένων από την πολιτισμική δομή. Η ηθική αφορά τον τρόπο με τον οποίο το υποκείμενο τοποθετείται σε σχέση προς αυτό το λίγο-πολύ προσδιορισμένο προδιαγεγραμμένο σύνολο.³⁴ (Digneffe, 2000: 21-24)

“Με θεωρούν ξοφλημένο, αλλά πλανώνται. Δεν με ξέρουν γιατί έρχομαι από τα χαμηλά, γιατί έχω βγει, όπως λένε, από το κατακάθι της πλέμπας, γιατί μου λείπει παιδεία, γιατί έχω τρόπους και μεθόδους που σοκάρουν τους δικούς τους εγκεφάλους πετεινών” Adolf Hitler³⁵ (Διαμαντόπουλος, 1995: 54-55)

5. Ο φασισμός σαν ιδεολογία, οι απαρχές του και η σύνδεση του με την παρέκκλιση και τη βία

Ο φασισμός υπήρξε η μεγαλύτερη πολιτική καινοτομία του 20^{ου} αιώνα και η πηγή μεγάλου μέρους των δεινών του. Επίσημα ο φασισμός γεννήθηκε στο Μιλάνο την Κυριακή 23 Μαρτίου 1919. Εκείνο το πρωινό περισσότερα από 100 άτομα, μεταξύ των οποίων βετεράνοι πολέμου, συνδικαλιστές που είχαν υποστηρίξει τον πόλεμο, φουτουριστές διανοούμενοι, μαζί με ορισμένους ρεπόρτερ και κάποιους άλλους απλώς περιέργους, συγκεντρώθηκαν στην αίθουσα συνεδριάσεων της Βιομηχανικής και Εμπορικής Συμμαχίας του Μιλάνου, που έβλεπε στην πλατεία Σαν Σεπόλκρο, για να κηρύξουν πόλεμο ενάντια στο σοσιαλισμό, επειδή είχε εναντιωθεί στον εθνικισμό. Το κίνημα του Mussolini δεν περιοριζόταν στον εθνικισμό και στις επιθέσεις κατά της ιδιοκτησίας. Βρισκόταν σε ετοιμότητα για βίαιη δράση, αντι-διανοουμενισμό, απόρριψη συμβιβαστικών λύσεων και περιφρόνηση προς τη θεσμοποιημένη μορφή της κοινωνίας που σηματοδοτούσε τις τρεις ομάδες ανθρώπων οι οποίες απάρτιζαν τον βασικό πυρήνα των πρώτων του οπαδών και δεν ήταν άλλοι από τους απόστρατους βετεράνους του πολέμου, τους φιλοπόλεμους συνδικαλιστές και τους φουτουριστές διανοούμενους. Ο φασισμός μπορεί να οριστεί ως μια μορφή πολιτικής συμπεριφοράς που χαρακτηρίζεται από μονομανή ενασχόληση με την κοινωνική παρακμή, την ταπείνωση ή τον κατατρεγμό και από μια αντισταθμιστική προσήλωση στην ενότητα, στην ενεργητικότητα και στον εξαγνισμό. Στα πλαίσια λοιπόν αυτής της στάσης, ένα κόμμα μαζικής απήχησης που αποτελείται από αφοσιωμένους εθνικιστές ακτιβιστές, οι οποίοι βρίσκονται σε ταραχώδη αλλά αποτελεσματική συνεργασία με παραδοσιακές ελίτ, εγκαταλείπει τις δημοκρατικές ελευθερίες και χωρίς ηθικούς ή νομικούς περιορισμούς, επιδιώκει να πραγματοποιήσει εσωτερικές εκκαθαρίσεις και να επεκταθεί εξωτερικά.³⁶ (Paxton, 2006: 13, 15-25, 302) Σύμφωνα με τον Φράντς Νόμαν, ο φασισμός δεν αποτελεί ολοκληρωτική παραμόρφωση του νεωτερικού κράτους δικαίου, αλλά μια άρνησή του, μια κατάσταση γενικευμένης ανομίας και μια μορφή κυριαρχίας. Στην κατάσταση αυτή, οι κυρίαρχες τάξεις επιχειρούν να ελέγξουν τον πληθυσμό απευθείας, χωρίς τη μεσολάβηση των κατασταλτικών μηχανισμών του κράτους, είτε διαμέσου της κατάλυσης της κοινοβουλευτικής νομιμότητας είτε και με την υπαγωγή των ορθολογικών διαδικασιών ελέγχου σε παράλληλους μηχανισμούς πολιτικού καταναγκασμού.³⁷ (Χριστόπουλος, 2014:36) Ο φασισμός εμφανίστηκε

περισσότερο ως εξέγερση ενάντια στη νεωτερικότητα, κόντρα στις ιδέες και τις αξίες του Διαφωτισμού και κόντρα στις πολιτικές πεποιθήσεις που αυτός γέννησε. Οι Ναζί στη Γερμανία διακήρυξαν πως το 1789 καταργείται.³⁸ (Heywood, 2007: 382) Όπως πολύ χαρακτηριστικά δήλωνε ο Γκαίμπελς αμέσως μετά την κατάληψη της εξουσίας από τον Hitler: “Το έτος 1789 διαγράφεται από την ιστορία”. Άλλωστε για πολλούς διανοούμενους που φλέρταραν με τον φασισμό, οι ιδέες του 1789, ήταν υπεύθυνες για την απώλεια της ακεραιότητας, της τιμής και της ρώμης. Η κληρονομιά του 1789 θα έπρεπε να κατεδαφιζόταν από μια αντεπανάσταση, μια επανάσταση από τα δεξιά.³⁹ (Wolin, 2007: 304, 314, 321) Στη φασιστική Ιταλία του Μεσοπολέμου, συνθήματα του τύπου “Πίστευε, Υπάκουε, Πολέμα” και “Ευταξία, Εξουσία, Δικαιοσύνη” αντικατέστησαν τις περισσότερο οικίες αρχές που πρέσβευε η Γαλλική Επανάσταση “Ελευθερία, Ισότητα, Αδελφότητα”. Ο φασισμός εμφανίστηκε όχι μόνο ως κεραυνός εν αιθρία, αλλά επίσης προσπάθησε να δημιουργήσει τον πολιτικό κόσμο σε νέες βάσεις, να ξεριζώσει στην κυριολεξία και να καταστρέψει την κληρονομιά της συμβατικής πολιτικής σκέψης. Ο φασισμός περισσότερο προέκυψε μέσα από ένα σύνθετο πλέγμα ιστορικών δυνάμεων, που ήταν παρούσες κατά τη διάρκεια της μεσοπολεμικής περιόδου. Η ευρωπαϊκή κοινωνία είχε διαταραχθεί από την εμπειρία της βιομηχανοποίησης, η οποία είχε απειλήσει κυρίως την κατώτερη μεσαία τάξη καταστηματαρχών, μικροεπιχειρηματιών, αγροτών και τεχνιτών, που συνθλίβονταν ανάμεσα στην αυξανόμενη δύναμη των μεγάλων επιχειρήσεων από τη μια και την ανερχόμενη ισχύ του οργανωμένου εργατικού κινήματος από την άλλη. Τα φασιστικά κινήματα τότε –και τώρα- αντλούσαν μέλη και υποστήριξη σε μεγάλο βαθμό από τέτοια στοιχεία της κατώτερης μεσαίας τάξης.⁴⁰ (Heywood, 2007: 382-383) Βιοτέχνες, επιτηδευματίες, μικροέμποροι, μικροεργοδότες, αυτοαπασχολούμενοι, υπέστησαν τη διπλή πίεση –φαινόμενο του κοινωνικού sandwich-, του μεγάλου, εκσυγχρονισμένου, επεκτατικού ολιγοπωλιακού κεφαλαίου και την οργανωμένης, συνδικαλισμένης, ισχυρής και διεκδικητικής εργατικής τάξης, που αποσπούσε ανυπόφορες για τους μικροεργοδότες συλλογικές συμβάσεις εργασίας. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα, οι παραδοσιακού τύπου μικροαστοί να χάνουν όχι μόνο τη δουλειά τους, αλλά και το κοινωνικό τους status, την κοινωνική τους αναγνωρισιμότητα, τη θέση τους στον κοινωνικό ιστό, να απειλούνται με προλεταριοποίηση και όντας απομονωμένοι, περιφερόμενοι προς αναζήτηση εργασίας και περιθωριοποιημένοι, να συγκροτούν τη δεξαμενή άντλησης μαχητικών στελεχών από τους Ναζί, συγκινούμενοι μάλιστα, και από το αρχικό αντικεφαλαιοκρατικό λόγο του Hitler.⁴¹ (Διαμαντόπουλος, 1995: 61-62) Τα φασιστικά καθεστώτα των Mussolini και Hitler, αποκαθιστούσαν ένα στοιχείο κοινωνικής συνοχής που έλειπε έντονα από τις φιλελεύθερες δημοκρατίες.⁴² (Wolin, 2007: 55) Κατά μια έννοια ο φασισμός αποτελούσε τον εξτρεμισμό του κέντρου, μια εξέγερση των κατώτερων μεσαίων τάξεων. Οι φασιστικές ομάδες αντλούσαν τόσο οικονομική, όσο και πολιτική υποστήριξη από επιχειρηματικά συμφέροντα. Η αυξανόμενη ανεργία και η οικονομική αποτυχία παρήγαγαν μια ατμόσφαιρα κρίσης και απαισιοδοξίας, που μπορούσε να αποτελέσει προϊόν εκμετάλλευσης από εξτρεμιστές πολιτικούς και δημαγωγούς. Τα φασιστικά καθεστώτα δεν ανατράπηκαν από λαϊκή εξέγερση ή διαμαρτυρία, αλλά από την ήττα στο Β.Π.Π. Μετά το 1945, τα φασιστικά κινήματα είχαν μόνο οριακές επιτυχίες, γεγονός που ενθάρρυνε μερικούς να πιστεύουν πως ο φασισμός ήταν ένα φαινόμενο της

μεσοπολεμικής περιόδου. Ωστόσο, ο φασισμός θεωρείται από πολλούς ως ένα διαρκώς παρόντας κίνδυνος και εντοπίζουν τις ρίζες του στην ανθρώπινη ψυχολογία, ή όπως το απεκάλεσε ο Erich Fromm το 1984 ως “τον φόβο της ελευθερίας”.⁴³(Heywood, 2007: 383-385) Ο Fromm, όρισε τον τύπο της φασιστικής προσωπικότητας ως μια παλινδρομική μορφή χαρακτήρα που επιθυμεί να απελευθερωθεί από τις απαιτήσεις της αυτονομίας του εγώ. Οι απαιτήσεις αυτές είναι δυσβάστακτες για το αδύναμο εγώ που αναπτύσσεται στις συνθήκες του διοικητικού καπιταλισμού, όπου η κοινωνικοποίηση πραγματοποιείται κυρίως μέσω οργανισμών μεγάλης κλίμακας. Η κοινωνικοψυχολογική παλινδρόμηση παίρνει τη μορφή μιας αμυντικής προσκόλλησης στα παλαιότερα οντογενετικά χαρακτηριστικά του εαυτού, του αυτού και του υπερεγώ. Το υπερεγώ ενσαρκώνεται στον φασιστικό ηγέτη, που αποδέχεται την επιθυμία των μαζών να ικανοποιήσουν τα καταπιεσμένα λιβιδινικά τους ένστικτα.⁴⁴(Wolin, 2007: 305) Ο σύγχρονος πολιτισμός παρήγαγε μεγαλύτερη ατομική ελευθερία, αλλά παράλληλα με αυτή και τον κίνδυνο της απομόνωσης και της ανασφάλειας. Σε περιόδους κρίσης, τα άτομα μπορεί να αποστατήσουν από την ελευθερία, αναζητώντας ασφάλεια στην υποταγή σε ένα παντοδύναμο ηγέτη ή ένα ολοκληρωτικό κράτος. Η πολιτική αστάθεια ή μια οικονομική κρίση θα ήταν δυνατόν να παράγουν συνθήκες στις οποίες θα μπορούσε να αναβιώσει ο φασισμός. Οι πιέσεις που γεννήθηκαν από την οικονομική και πολιτισμική παγκοσμιοποίηση και οι αυξανόμενες υπερεθνικές πληθυσμιακές μετακινήσεις, δημιούργησαν κατά καιρούς ευκαιρίες για ένα ακροδεξιό, φασιστικού τύπου πολιτικό ακτιβισμό. Ο συνδυασμός οικονομικής κρίσης, πολιτικής αστάθειας και διαψευσμένου εθνικισμού –μέσα και από υπερεθνικές συσσωματώσεις από αυτή της Ε.Ε.-, παρέχει εύφορο έδαφος για φασιστικά κινήματα.⁴⁵(Heywood, 2007: 385)

Ο φασισμός όντας η πιο ενσυνείδητα εποπτική από όλες τις πολιτικές μορφές, μας παρουσιάζεται με έντονες βασικές εικόνες, όπως αυτή του σοβινιστή δημαγωγού που αγορεύει με πάθος ενώπιον ενός εκστατικού πλήθους, πειθαρχημένες σειρές από νεαρούς που παρελαύνουν με στρατιωτικό βηματισμό, μαχητές με χρωματιστά πουκάμισα που ξυλοκοπούν μέλη κάποιας δαιμονικής μειονότητας, αιφνιδιαστικές εισβολές τα χαράματα και καλογυμνασμένοι στρατιώτες που παρελαύνουν στους δρόμους μιας υπόδουλης πόλης. Ο φασισμός δεν βασίζεται στην αλήθεια του δόγματός του, αλλά στο μυστικιστικό δεσμό που ενώνει τον αρχηγό του με το ιστορικό πεπρωμένο του λαού του, μια έννοια σχετική με τα ρομαντικά ιδεώδη της εθνικής ιστορικής εξέλιξης και της καλλιτεχνικής ή πνευματικής ιδιοφυΐας, παρόλο που κατά τα άλλα, ο φασισμός δε δεχόταν την, σύμφωνα με τα ρομαντικά ιδεώδη, εξύψωση της απελευθερωμένης ανθρώπινης δημιουργικότητας. Ο φασίστας ηγέτης, θέλει να φέρει τους ανθρώπους του σε ένα ανώτερο πεδίο πολιτικής, το οποίο θα βιώνουν με τις αισθήσεις τους, τη ζεστασιά δηλαδή, να ανήκουν σε μια φυλή που έχει πλήρη επίγνωση της ταυτότητάς του, του ιστορικού της πεπρωμένου και της δύναμής της, τον ενθουσιασμό της συμμετοχής σε ένα τεράστιο συλλογικό εγχείρημα, την ικανοποίηση να βυθίζεται σε ένα κύμα κοινών συναισθημάτων και να θυσιάζει τις μικρές του ανησυχίες για το κοινό καλό, και το συγκλονιστικό συναίσθημα της κυριαρχίας. Σε ένα κόσμο όπου ο Θεός έχει πεθάνει, ο χριστιανισμός είναι αδύναμος και η επιστήμη σε λάθος δρόμο, μόνο ένας πνευματικά ελεύθερος “υπεράνθρωπος” θα μπορούσε να απελευθερωθεί από τα

δεσμά των συμβάσεων και να ζήσει σύμφωνα με τις δικές του αυθεντικές αξίες. Έτσι φαντάζονταν τον εαυτό τους οι φασίστες ηγέτες, ως υπεράνθρωποι. Η σκόπιμη αντικατάσταση της έλλογης αντιπαράθεσης από την άμεση αισθητική εμπειρία που εισήγαμε ο φασισμός, μεταμόρφωσε την πολιτική σε αισθητική όπως πρώτος επεσήμανε ο Βάλτερ Μπέντζαμιν, εξόριστος γερμανός κριτικός του πολιτισμού, και η απώτατη φασιστική αισθητική εμπειρία όπως προειδοποιούσε ο Μπέντζαμιν ήδη από το 1936 ήταν ο πόλεμος.⁴⁶(Paxton, 2006: 21) Άλλωστε ο Μπέντζαμιν θεωρούσε την αισθητικοποίηση της βίας ως ένα από τα διακριτικά γνωρίσματα του φασισμού και υποστήριζε ότι η αισθητικιστική εξύμνηση της “βίας για τη βία” ή του “πολέμου για τον πόλεμο”, ήταν η ουσία του φασισμού.⁴⁷(Wolin, 2007: 119, 270) Οι φασίστες ηγέτες δεν έκρυβαν το γεγονός ότι δεν είχαν πρόγραμμα. Ο Mussolini θριαμβολογούσε για αυτή την απουσία. Πρώτα ήρθε η εξουσία και μετά το δόγμα. Όπως παρατήρησε η Χάνα Άρεντ, ο Mussolini ήταν ενδεχομένως ο πρώτος αρχηγός κόμματος που εσκεμμένα απέρριψε την ύπαρξη επίσημου προγράμματος, αντικαθιστώντας το με την εμπνευσμένη ηγεσία και τη δράση. Ο Hitler παρουσίασε το πρόγραμμα 25 σημείων του τον Φεβρουάριο του 1920, ωστόσο, διακήρυξε ότι δεν δεχόταν αλλαγές, ενώ αγνόησε πολλές από τις προβλέψεις του. Μολονότι οι σχετικές επέτειοι εορτάζονταν, δεν αποτελούσε τόσο οδηγό δράσης, αλλά ένδειξη ότι ο διάλογος είχε πάψει να υφίσταται στους κόλπους του κόμματος. Ο Hitler στην πρώτη του δημόσια ομιλία ως καγκελάριος, γελοιοποίησε εκείνους που έλεγαν “δείξε μας τις λεπτομέρειες του προγράμματός σου” διότι ποτέ δεν δέχτηκε – όπως έλεγε- να βγει μπροστά σε αυτόν το Volk και να του δώσει φτηνές υποσχέσεις. Η ιδιαίτερη σχέση του φασισμού με το δόγμα είχε ποικίλες επιπτώσεις. Εκείνο που μετρούσε περισσότερο ήταν ο τυφλός ζήλος του πιστού οπαδού και όχι η λογικά σταθμισμένη συναίνεσή του. Τα προγράμματα ήταν ρευστά και η σχέση των διανοούμενων με ένα κίνημα που απεχθανόταν τη σκέψη, ήταν πιο παράταιρη ακόμα και από τη διαβόητη έντονη σχέση των συνοδοιπόρων διανοούμενων με τον κομμουνισμό. Πολλοί διανοούμενοι που αρχικά συνδέθηκαν με το φασισμό, στη συνέχεια ή αποτραβήχτηκαν ή πέρασαν ακόμα και στο αντίπαλο στρατόπεδο, καθώς τα επιτυχημένα φασιστικά κινήματα έκαναν τους απαραίτητους συμβιβασμούς για να κερδίσουν συμμάχους και δύναμη ή εναλλακτικά αποκάλυπταν την ωμή στάση τους κατά των διανοούμενων. Προκειμένου οι φασίστες ηγέτες να μετατραπούν σε βασικούς πολιτικούς παράγοντες, να αποκτήσουν δύναμη και να την ασκήσουν, επιδόθηκαν στην οικοδόμηση συμμαχιών και σε πολιτικούς συμβιβασμούς, παραμερίζοντας με αυτό τον τρόπο τμήματα του προγράμματός τους και αποδεχόμενοι την αποσκίρτηση ή την περιθωριοποίηση κάποιων από τους πρώτους στρατιωτικούς τους.⁴⁸(Paxton, 2006: 31-34, 52)

Ο Εθνικοσοσιαλισμός είναι το πάντρεμα δύο ασύμβατων λέξεων, που απαντούν στη σκοτεινή νύχτα της πολιτικής οικονομίας, όπου η καταστροφική κατάρρευση των υλικών θεμελίων της κοινωνίας των πολιτών, επιβάλλει μια πολιτική αντεπανάστασης από τα κάτω, όπου γίνονται πολλά δάνεια από το πρόγραμμα της επανάστασης έτσι ώστε να ανακοπεί η προοδευτική πορεία οποιουδήποτε πραγματικού επαναστατικού μετασχηματισμού. Ο μεγάλος βεληνεκός Σοβιετικός σκηνοθέτης του *Θωρηκτού Ποτέμκιν*, Σεργκέι Αϊζενστάιν, επέκρινε κάποτε τον Γιόζεφ Γκέμπελς σε μια ανοιχτή επιστολή, χαρακτηρίζοντας τον ρητορικό και προπαγανδιστικό όρο εθνικοσοσιαλισμός ως

ένα αυτοανααιρούμενο “τερατώδες” ψέμα, ασύμβατο με την αλήθεια και το ρεαλισμό. Ο Hitler, περιφρονούσε τις μάζες για τη βλακεία τους, για το γεγονός ότι χειραγωγούνταν εύκολα και διακρίνονταν από “γυναικεία” αδυναμία. Ο φασισμός όμως, όπως έγιναν γνωστές οι αντιδραστικές κινητοποιήσεις που συνδέονταν χαλαρά με τη Γερμανία του Hitler και την Ιταλία του Mussolini, καυχιόταν για το χειρισμό και την ενορχήστρωση της δύναμης των μαζών, την οποία συντηρούσε συμβολικά με τις γιορτές του Volk (λαού), από τις πρωινές ασκήσεις και την έπαρση σημαίας στα σχολεία έως και τις διαδηλώσεις της Νυρεμβέργης και προπαγανδιστικές κινηματογραφικές ταινίες. Το 1941, υπήρχαν σχεδόν καθημερινές ναζιστικές σχολικές εκδηλώσεις, ώρες γιορτής που χρησίμευαν ως ομολογίες πίστης, ενώ καθ’ όλη τη διάρκεια της χρονιάς υπήρχαν ειδικές τελετές για τη σημαία ή τα εθνικά σύμβολα, γιορτές εισόδου στο σχολείο και αποφοίτησης, ιστορικές επέτειοι και οκτώ μεγάλες εθνικές εορτές –προς τιμή του λαού, του Φύρερ, των Εργατών, των Αγροτών, της Γερμανίας Μητέρας κ.α.-. Όπως επισήμανε ο Λ. Τρότσκι το 1933: “Αν ο δρόμος για την κόλαση είναι στρωμένος με καλές προθέσεις, τότε οι λεωφόροι του Τρίτου Ράιχ είναι στρωμένες με σύμβολα”. Κανένα από αυτά τα σύμβολα δεν είχε την απήχηση της σβάστικας, που το μαύρο χρώμα της δήλωνε την άρια φυλή, διακοσμημένο με το κόκκινο του σοσιαλισμού και το λευκό του εθνικισμού της σημαίας του Ράιχ. Αυτό που επαγγελλόταν ο εθνικοσοσιαλισμός του Hitler, δεν ήταν μια επανάσταση που θα ανέτρεπε την ταξική εξουσία και τις ανισότητες που απέρρεαν από αυτή, αλλά η ανακάλυψη της παράδοσης, ο ανασχηματισμός του παρελθόντος σε ένα παρόν που λαχταρούσε τάξη, ελπίδα και αποφασιστική εθνική ηγεσία. Η επιτυχία του οφείλεται εν μέρει στο γεγονός ότι αυτή η διαδικασία ντύθηκε με δάνεια από την επαναστατική Αριστερά –εμφανή στην ονομασία του Εθνικού Σοσιαλιστικού Εργατικού Κόμματος, την παραλλαγμένη κόκκινη σημαία του και την οικειοποίηση εκ μέρους του της Πρωτομαγιάς ως επίσημης εορτής των εργαζομένων. Για πολλούς που διψούσαν για αλλαγή, ο δυναμισμός του, οι νεαροί ηγέτες του, που ήταν προσανατολισμένοι προς τη δράση, και το μεγαλόπνοο όραμά του για την ανασυγκρότηση του κόσμου τον καθιστούσαν εξαιρετικό συνδυασμό αυτού που ήταν πολύτιμο στο παρελθόν και αυτού που θα μπορούσε να είναι ριζικά νέο στο μέλλον. Ως πραξικόπημα που πραγματοποιήθηκε εν ονόματι της κοινότητας, ο φασισμός κακοφόρμισε σε χρόνια βία στους δρόμους πριν εκτοξευτεί στην εξουσία από την κρίση του παλαιού καθεστώτος. Από τη στιγμή που εγκαταστάθηκε στους θεσμούς της επισφαλούς αστικής εξουσίας, ο φασισμός διακρίθηκε από άλλα αντιδραστικά πολιτικά προγράμματα λόγω της άρνησης του να χαλιναγωγήσει τη δίψα του για κυριαρχία που ήταν περιβεβλημένη με υπερβολή.⁴⁹(Palmer, 2006: 491-493)

5.1 Τα διακριτικά θεωρητικά σχήματα του φασισμού

Ο φασισμός αποτελεί ένα είδος πολιτικής ιδεολογίας, ο μυθικός πυρήνας της οποίας, στις διάφορες παραλλαγές του, είναι μια αναβιωτική μορφή του λαϊκιστικού υπερεθνικισμού.⁵⁰(Paxton, 2006: 37) Ο φασισμός είναι μια ιδεολογία που στερείται ορθολογικού και συνεκτικού πυρήνα, και μοιάζει να είναι όπως το έθεσε και ο Hugh Trevor-Roper “ένα χοντροκομμένο συνονθύλευμα ιδεών”. Ο Hitler, προτιμούσε να περιγράφει τις ιδέες του ως “κοσμοθεώρηση”, παρά ως μια συστηματική ιδεολογία. Υπό αυτό το πρίσμα, η

κοσμοθεώρηση είναι ένα ολοκληρωμένο, σχεδόν θρησκευτικό σύνολο συμπεριφορών, που απαιτεί την αφοσίωση και την πίστη και δεν υπόκειται σε ορθολογική ανάλυση και διάλογο. Οι φασίστες στράφηκαν σε ιδέες και θεωρίες λιγότερο επειδή τους βοήθησαν να κατανοήσουν τον κόσμο με μια διανοητική έννοια, αλλά πολύ περισσότερο επειδή είχαν την ικανότητα να διεγείρουν τον πολιτικό ακτιβισμό. Ο φασισμός μπορεί λοιπόν, να περιγραφεί πιο καλά ως πολιτικό κίνημα ή και πολιτική θρησκεία, όχι όμως και ιδεολογία.⁵¹(Heywood, 2007: 385-386) Ο Hitler, θεωρούσε την νομομάθεια ντροπή για τον σύγχρονο άνθρωπο, ίσως γιατί τα λόγια του αυτά, συμβιβάζονταν απόλυτα με το όνειρο της τέλει γραφειοκρατίας που είχε στο νου του.⁵²(Αρεντ, 2009: 225) Η ακροδεξιά σε επίπεδο ιδεολογικού λόγου, θέσεων πολιτικής και προγραμματικών στοχεύσεων, όπως και σε επίπεδο δυναμικής εκλογικής απήχησης στους ψηφοφόρους, παρουσιάζεται ως ένα μείγμα ετερόκλιτων στοιχείων. Αυτό προκύπτει δια μέσου συντήξεων των ανόμοιων και ενίοτε αταίριαστων υλικών που τη συγκροτούν.⁵³(Hainsworth, 2004: 9-10) Δεν αποτέλεσε ποτέ ένα ιδεολογικά ομοιογενές σύνολο. Δεν παύει να ισχύει, ωστόσο, ότι οι οικογένειες που τον απαρτίζουν παραμέρισαν συχνά τις διαφορές τους για να ανταποκριθούν στο κάλεσμα ενός ενοποιού οδηγού ικανού, σε συνθήκες κρίσης, να συσπειρώσει τις διάσπαρτες και συνήθως άνισες δυνάμεις των εξτρεμιστικών δεξιών οργανώσεων. Αυτό συνέβη πριν και προπαντός μετά την κατάληψη της εξουσίας, σε χώρες που θριάμβευσε ο φασισμός και οι απομιμήσεις του, καθώς και σε δημοκρατικές χώρες όπου μια κυρίαρχη οργάνωση άσκησε, για μια περίοδο λίγο-πολύ μακρά, ρόλο ηγεμονικό στο χώρο που καταλαμβάνει η ριζοσπαστική δεξιά.⁵⁴(Milza, 2004: 46) Η χαρακτηριστική φασιστική έμφαση πάνω στη δράση και όχι τις ιδέες, στη ψυχή και όχι στον νου, ήταν από μόνη της προϊόν μιας σημαντικής διανοητικής και φιλοσοφικής μεταστροφής, και πιο συγκεκριμένα μια αντίδραση ενάντια στον ορθολογισμό του Διαφωτισμού. Που ξεκινά ο φασισμός και που τελειώνει; Μεταξύ των προσπαθειών προσδιορισμού του ιδεολογικού πυρήνα του φασισμού υπήρξαν η θεωρία του Ernst Nolte που μας λέει πως είναι μια “αντίσταση στην υπερβατικότητα”. Ο A. J. Gregor έχει την πεποίθηση πως ο φασισμός επιδιώκει να οικοδομήσει την “απόλυτη χαρισματική κοινότητα”, ενώ ο Roger Griffin ισχυρίζεται πως αποτελεί “παλιγγενετικό άκρατο εθνικισμό”, την ίδια στιγμή που ο Roger Eatwell διατυπώνει πως ο φασισμός είναι ένας “ολιστικός-εθνικός ριζοσπαστικός Τρίτος Δρόμος”. Αν και καθεμιά από αυτές τις απόψεις υπογραμμίζει αναμφισβήτητα ένα σημαντικό χαρακτηριστικό του φασισμού, ωστόσο, είναι δύσκολο να δεχθεί κανείς πως κάποια διατύπωση με μία πρόταση μπορεί να συνοψίσει ένα φαινόμενο τόσο αποφασιστικά άμορφο όπως η φασιστική ιδεολογία. Τα πιο βασικά χαρακτηριστικά του φασισμού συνοψίζονται στα εξής πέντε στοιχεία: α) Αντι-ορθολογισμός, β) Πάλη, γ) Ηγεσία και ελιτισμός, δ) Σοσιαλισμός και ε) άκρατος εθνικισμός. Αν και ο αντι-ορθολογισμός δεν έχει απαραίτητα δεξιό η πρωτοφασιστικό χαρακτήρα, ο φασισμός έδωσε πολιτική έκφραση στις πιο ριζοσπαστικές και ακραίες μορφές της αντι-διαφωτιστικής διάνοησης. Ο αντι-ορθολογισμός επηρέασε τον φασισμό με ποικίλους τρόπους. Καταρχάς, έδωσε στον φασισμό έναν έκδηλο αντι-διανοητικισμό, που αντανακλάται στην τάση να υποτιμά την αφηρημένη σκέψη, ενώ συνάμα δοξάζει τη δράση. Επί του πρακτέου, τα αγαπημένα συνθήματα του Mussolini ήταν “Δράση όχι Λόγια” και “Η αδράνεια είναι Θάνατος”. Η πνευματική ζωή υποτιμήθηκε και περιφρονήθηκε, ενώ αντίθετα ο φασισμός

απευθύνθηκε στην ψυχή, τα συναισθήματα και τα ένστικτα. Οι ιδέες του έχουν ελάχιστη συνάφεια ή ακρίβεια, ωστόσο, προσπαθούν να ασκήσουν μια μυθική απήχηση. Οι Hitler και Moussolini, ήταν κατ' ουσία προπαγανδιστές, που ενδιαφέρονταν για ιδέες και θεωρίες σε μεγάλο βαθμό λόγω και της δύναμής τους να προκαλούν συναισθηματική αντίδραση και να παρακινούν τις μάζες στη δράση. Οπότε ο φασισμός ασκεί την "πολιτική της βούλησης". Παρόλα αυτά, ο φασισμός δεν είναι απλός αντι-ορθολογισμός. Αυτό που είναι χαρακτηριστικό στον φασισμό δεν είναι η απήχηση του σε μη ορθολογικά κίνητρα και συναισθήματα, αλλά πολύ περισσότερο το ιδιαίτερο πλέγμα των πεποιθήσεων και των αξιών μέσα από τα οποία προσπαθεί να δεσμεύσει συναισθήματα και να γεννήσει ένα πολιτικό ακτιβισμό. Οι φασίστες συχνά υπήρξαν περισσότερο σαφείς σχετικά με αυτό στο οποίο αντιτίθενται, παρά με αυτό το οποίο υποστηρίζουν. Ο φασισμός κατά συνέπεια φαίνεται να είναι αντι-φιλοσοφία, αφού είναι αντι-ορθολογικός, αντι-φιλελεύθερος, αντι-συντηρητικός, αντι-αστικός, αντι-καπιταλιστικός, αντι-κομμουνιστικός κ.ο.κ. Έτσι, ορισμένοι περιέγραψαν τον φασισμό ως μια προσπάθεια μηδενισμού, μια πίστη στο τίποτα, μια απόρριψη των καθιερωμένων ηθικών και πολιτικών αρχών. Ο Ναζισμός πιο συγκεκριμένα, περιγράφηκε ως "επανάσταση του μηδενισμού". Είναι μια προσπάθεια που κάνει ο φασισμός να αντιστραφεί η κληρονομιά του Διαφωτισμού, διότι αντιπροσωπεύει τη σκοτεινότερη πλευρά της δυτικής πολιτικής παράδοσης, τις κεντρικές και διαρκείς αξίες, που δεν εγκαταλείφθηκαν, αλλά περισσότερο μεταμορφώθηκαν ή αναποδογυρίστηκαν. Για παράδειγμα, στον φασισμό, η "ελευθερία" κατέληξε να σημαίνει την αναμφισβήτητη υποταγή, η "δημοκρατία" εξισώθηκε με την απόλυτη δικτατορία και η "πρόοδος" σήμαινε την διαρκή πάλη για τον πόλεμο. Επιπροσθέτως, παρά την αναμφισβήτητη ροπή προς τον μηδενισμό, τον πόλεμο, ακόμη και τον θάνατο, ο φασισμός θεώρησε τον εαυτό του ως δημιουργική δύναμη, ως μέσο οικοδόμησης ενός νέου πολιτισμού μέσα από την "δημιουργική καταστροφή". Μάλιστα, αυτός ο συνδυασμός γέννησης και θανάτου, δημιουργίας και καταστροφής, μπορεί να θεωρηθεί ως ένα από τα χαρακτηριστικά στοιχεία του φασισμού. Ο φασισμός εγκατέλειψε το κριτήριο του οικουμενικού ορθού λόγου και εναπόθεσε την πίστη του ολοκληρωτικά στην ιστορία, τον πολιτισμό και την ιδέα της οργανικής κοινότητας. Οι κοινότητες για τους φασίστες, είναι οργανικές ή φυσικές οντότητες, που σχηματίζονται όχι από υπολογισμούς και συμφέροντα ορθολογικών ατόμων, αλλά από μια έμφυτη αφοσίωση και συναισθηματικούς δεσμούς σφυρηλατημένους από κάποιο κοινό παρελθόν. Στον φασισμό, η ιδέα της οργανικής ενότητας εκτείνεται στα άκρα της. Η δύναμη του έθνους ή της φυλής είναι αντανάκλαση της ηθικής και πολιτισμικής τους ενότητας. Η προοπτική της απόλυτης κοινωνικής συνοχής εκφράστηκε από τους Ναζί με το σύνθημα "η ισχύς εν τη Ενώσει".⁵⁵(Heywood, 2007: 386-390)

5.2 Ο κοινωνικός Δαρβινισμός του φασισμού

Ο Ναζισμός πρότεινε στους Γερμανούς την εθνική ανόρθωση, μέσα από την δημιουργία ενός ολοκληρωτικού κράτους σε φυλετική βάση, συγκεντρώνοντας σε μια απλοϊκή αλλά αποτελεσματική θεώρηση του κόσμου συγκεκριμένο

αριθμό ιδεών που είναι αναπόσπαστο κομμάτι της γερμανικής παράδοσης. Ο Hitler, προτείνει στο έργο του *Ο Αγών μου* (Mein Kampf), μια θεωρία που είχε εμπνευστεί από τον δαρβινισμό και τις φυλετικές θεωρίες και αντιλαμβάνεται τον κόσμο ως μια ζούγκλα όπου μόνο οι πιο ικανοί επιβιώνουν και όπου πρέπει να υπερισχύσει η αριστοκρατική αρχή της φύσης. Αυτή πρέπει να επιβεβαιώσει τη νίκη της ανώτερης φυλής που είναι η λευκή και που εκπροσωπείται ιδιαίτερα από την άρια φυλή που ζει στη Γερμανία, επί της κατώτερης φυλής, της εβραϊκής δηλαδή, που είναι η πηγή κάθε κακού. Για να θριαμβεύσει αυτός ο μανιχαϊσμός, ο ναζισμός προτείνει ταυτόχρονα ένα σύστημα διακυβέρνησης και μια επεκτατική πολιτική στο εξωτερικό. Σύμφωνα με τις παραπάνω αρχές, το καθεστώς που προβλέπει είναι εκείνο ενός κράτους ανώτερου από τα άτομα που το αποτελούν, το οποίο βασίζεται στη φυλετική ταυτότητα, καθώς μόνο αυτοί που έχουν γερμανικό αίμα μπορούν να είναι πολίτες. Δυνάμει της αριστοκρατικής αρχής της φύσης, το κράτος αυτό θα κυβερνάται από τους καλύτερους, τους αντιπροσώπους της ανώτερης φυλής. Ως σκοπό θα έχει τη διατήρηση της φυλής αυτής ελέγχοντας τον γάμο και την μητρότητα. Στην αντίληψη αυτή της εξουσίας, κατά την οποία η φυλή στηρίζει τη νομιμότητα, πρέπει να αποκλεισθούν οι Εβραίοι, των οποίων η προδοσία και μόνο εξηγεί τη γερμανική ήττα του 1918. Τέλος, δεν τίθεται ζήτημα αποδοχής της δημοκρατίας, της αρχής του αριθμού, καθώς η κυριαρχία της ανώτερης φυλής πρέπει να διασφαλισθεί μέσα από την απόλυτη εξουσία των αρχηγών, και μόλις το κράτος θεμελιωθεί με αυτό τον τρόπο, θα μπορέσει να εκτελέσει την ιστορική του αποστολή, αυτή της κατάκτησης μέσω του πολέμου του ζωτικού χώρου που του είναι απαραίτητος, προτού υποτάξει ολόκληρη τη Γη. Όπως και ο ιταλικός φασισμός, έτσι και ο ναζισμός παρουσιάζεται ως ένα ολοκληρωτικό δόγμα. Προτείνει τη δημιουργία ενός νέου ανθρώπου, που θα βασίζεται όχι στην αφοσίωση και στην υπηρεσία προς το κράτος, αλλά στη φυλή. Για να πετύχει ο ναζισμός είναι έτοιμος επίσης να χρησιμοποιήσει τη βία και τον καταναγκασμό με σκοπό τον έλεγχο της σκέψης και των πράξεων, και με παράδειγμα τον ιταλικό φασισμό, αλλά με πολύ μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα, θα δημιουργήσει το κόμμα-ελίτ, όργανο αυτής της μεταμόρφωσης.⁵⁶(Berstein, 2007: 130-131) Ο κοινωνικός Δαρβινισμός είχε αξιόλογο αντίκτυπο στον φασισμό. Εν πρώτοις, οι φασίστες θεωρούσαν την πάλη ως μια φυσική και αναπόφευκτη κατάσταση τόσο της κοινωνικής όσο και της διεθνούς ζωής. Μόνο ο ανταγωνισμός και η σύγκρουση θα μπορούσε να εγγυηθεί την ανθρώπινη πρόοδο και να διασφαλίσει πως οι πιο ικανοί και οι πιο ισχυροί θα ακμάσουν. Όπως χαρακτηριστικά είχε πει ο Hitler το 1944 σε γερμανούς σπουδαστές της στρατιωτικής σχολής: “η νίκη είναι για τους ισχυρούς και οι αδύναμοι πρέπει να καταστραφούν”. Αν το δοκιμαστικό έδαφος της ανθρώπινης ύπαρξης είναι ο ανταγωνισμός και η πάλη, τότε η υπέρτατη δοκιμή είναι μόνο ο πόλεμος, τον οποίο ο Hitler τον εκθείαζε λέγοντας πως είναι ένας “αναλλοίωτος νόμος του συνόλου της ζωής”. Ο φασισμός είναι ενδεχομένως ο μοναδικός ανάμεσα στις πολιτικές ιδεολογίες που θεωρεί τον πόλεμο ως κάτι το καλό, μια άποψη που φάνηκε και στα λόγια του Mussolini που έλεγε πως “ο πόλεμος είναι για τους άντρες ότι η μητρότητα για τις γυναίκες”. Η Δαρβίνεια θεωρία περιέβαλε επίσης τον φασισμό με ένα ξεχωριστό σύνολο πολιτικών αξιών, οι οποίες εξισώνουν το “καλό” με τη δύναμη και το “κακό” με την αδυναμία. Σε αντίθεση με παραδοσιακές ανθρωπιστικές ή θρησκευτικές αξίες, όπως είναι η φροντίδα, η συμπάθεια και η συμπόνια, οι φασίστες σέβονται μια πολύ διαφορετική ομάδα

από πολεμικές αξίες που είναι η αφοσίωση, το καθήκον, η υπακοή και η αυτοθυσία. Όταν η νίκη των ισχυρών εξυμνείται, η δύναμη και η ισχύς λατρεύονται για την αφεαυτού αξία τους. Παρομοίως, η αδυναμία περιφρονείται και η εξάλειψη των αδυνάτων και των ανεπαρκών είναι ασφαλώς ευπρόσδεκτη, διότι πρέπει να θυσιαστούν για το κοινό καλό, όπως η επιβίωση των ειδών είναι περισσότερο σημαντική από τη ζωή οποιουδήποτε μεμονωμένου μέλους του είδους. Αντίθετα, οι ανθρωπιστικές αξίες ενθαρρύνουν τη συμπάθεια για την αδυναμία. Η αδυναμία και η ανικανότητα δεν πρέπει να γίνονται ανεκτές, αλλά πρέπει να εξαλειφθούν. Αυτό καταδείχθηκε εκτενέστερα από το πρόγραμμα ευγονικής ή επιλεκτικής αναπαραγωγής, που εισήχθη από τους Ναζί, όπου οι νοητικά και σωματικά ανάπηροι αρχικά στερώνονταν δια της βίας και μετέπειτα, ανάμεσα στα 1939 και 1941, δολοφονούνταν συστηματικά. Η προσπάθεια των Ναζί να εξολοθρεύσουν τους Εβραίους της Ευρώπης από το 1941 και έπειτα, ήταν ένα παράδειγμα φυλετικής ευγονικής. Τελικά, η αντίληψη που έχει ο φασισμός για τη ζωή, παρουσιάζοντάς την ως μια αδιάκοπη πάλη, έδωσε στον ίδιο έναν ανήσυχο και επεκτατικό χαρακτήρα. Τα εθνικά προσόντα μπορούν μονάχα να καλλιεργηθούν μέσα από τη σύγκρουση και να επιδειχθούν μέσα από την κατάκτηση και τη νίκη.⁵⁷ (Heywood, 2007:391-392) Μόνο ένας ανδροπρεπής νέος άνθρωπος του φασισμού, μέλος μιας ανδρικής κοινότητας ανδρωμένης στον αγώνα για εθνική ενότητα, εξακολουθεί να απολαμβάνει σε καιρό ειρήνης την πολεμική συντροφικότητα των χαρακωμάτων, και να αποπνέει αθλητικότητα, αυταπάρνηση, αυτοθυσία, ενεργητικότητα, θάρρος, λακωνικότητα. Η νέα ατομικότητά του αναπροσδιορίστηκε ως αυτοπραγμάτωση, αλλά μέσα στους κόλπους της κοινότητας και όχι έξω από αυτήν.⁵⁸ (Μαρκέτος, 2006: 46)

5.3 Ο μύθος του χαρισματικού ηγέτη

Ο φασισμός διακρίνεται επίσης, από τη συμβατική πολιτική σκέψη λόγω της από πλευράς του ριζοσπαστικής απόρριψης της ισότητας. Ο φασισμός είναι βαθιά ελιτίστικος και έντονα πατριαρχικός. Οι ιδέες του θεμελιώθηκαν πάνω στη πίστη πως η απόλυτη ηγεσία και η ελιτίστικη εξουσία είναι φυσικές και επιθυμητές. Τα ανθρώπινα όντα γεννιούνται με ριζικά διαφορετικές ικανότητες και χαρακτηριστικά, γεγονός που γίνεται φανερό καθώς εκείνοι που έχουν το σπάνιο προσόν της ηγεσίας ανέρχονται, μέσα από τον αγώνα, πάνω από εκείνους που είναι ικανοί μονάχα να ακολουθούν. Οι φασίστες πιστεύουν πως η κοινωνία συντίθεται ευρέως από τρία είδη ανθρώπων. Πρώτο και πιο βασικό, υπάρχει ο υπέρτατος ηγέτης που επιτηρεί τα πάντα και ο οποίος κατέχει ανυπέβλητη εξουσία. Δεύτερον, υπάρχει μια πολεμική ελίτ, που αποτελείται μόνο από άντρες και που διακρίνεται, σε αντίθεση με τις παραδοσιακές ελίτ, για τον ηρωισμό της, το όραμα και την ικανότητα που έχει για αυτοθυσία. Στη Γερμανία, ο ρόλος αυτός αποδόθηκε στα Ες Ες, που ξεκίνησαν αρχικά ως σωματοφυλακή, αλλά αναπτύχθηκαν κατά τη διάρκεια της Ναζιστικής εξουσίας σε “κράτος εν κράτει”. Τρίτον, υπάρχουν οι μάζες που είναι αδύναμες, αδρανείς και αφελείς, και προορισμός των οποίων είναι η αδιαμφισβήτητη υποταγή. Μια τέτοια απαισιόδοξη θεώρηση των ικανοτήτων των απλών ανθρώπων, έφερε τον φασισμό σε αντίθεση με τις ιδέες της φιλελεύθερης δημοκρατίας, ωστόσο, η ιδέα της υπέρτατης ηγεσίας ήταν επίσης συνδεδεμένη με μια φανερά φασιστική, αν

και αντεστραμμένη αντίληψη της δημοκρατικής εξουσίας. Η φασιστική προσέγγιση της ηγεσίας, επηρεάστηκε σημαντικά από την ιδέα του Γερμανού φιλόσοφου Friedrich Nietzsche σχετικά με τον “υπεράνθρωπο”, ένα άτομο προικισμένο δηλαδή ή ισχυρό στο μέγιστο βαθμό. Η ιδέα αυτή αναπτύχθηκε εκτενέστερα στο έργο του Nietzsche *Τάδε έφη Ζαρατούστρα* (1884), όπου περιέγραψε τον υπεράνθρωπο ως ένα άτομο που υπερβαίνει το ένστικτο της αγέλης της συμβατικής ηθικής και ζει σύμφωνα με τη δική του θέληση και τις δικές του επιθυμίες. Οι φασίστες ωστόσο, μετέτρεψαν το ιδανικό του υπερανθρώπου σε μια θεωρία υπέρτατης και αδιαμφισβήτητης πολιτικής ηγεσίας.⁵⁹(Heywood, 2007:393-394) Η υπεράσπιση εκ μέρους του Nietzsche της ιεραρχίας της βίας και του ανδρισμού του “πολεμιστή”, σε συνδυασμό με τη βαθιά πολιτική του απέχθεια για τις αξίες του αλτρουισμού και της πολιτικής ισότητας, σημαίνει στην πράξη ότι οι θεωρίες του προαναγγέλλουν τις χειρότερες εκφάνσεις της Matchpolitik του 20^{ου} αιώνα και τον καθολικό πόλεμο.⁶⁰(Wolin, 2007:106) Οι φασίστες ηγέτες χαρακτήρισαν τους εαυτούς τους απλά ως “Ηγέτης”-ο Mussolini αυτοαποκαλέστηκε Duce, ενώ ο Hitler ενστερνίστηκε τον τίτλο Führer- ακριβώς προκειμένου να απαλλαχθούν από οποιαδήποτε αντίληψη της ηγεσίας με συνταγματική έννοια. Κατ’ αυτό τον τρόπο, η ηγεσία έγινε αποκλειστικά μια έκφραση χαρισματικής εξουσίας εκπορευόμενη από τον ίδιο τον ηγέτη, ενώ αντίθετα, η συνταγματική ή η, σύμφωνα με τον όρο του Max Weber, νομική-ορθολογική εξουσία λειτουργεί μέσα σε ένα πλαίσιο νόμων ή κανόνων, η χαρισματική εξουσία είναι δυναμικά απεριόριστη. Καθώς ο ηγέτης θεωρούνταν ως ένα μοναδικά προικισμένο άτομο, η εξουσία του ήταν απόλυτη. Στις συγκεντρώσεις της Νυρεμβέργης, οι Ναζιστές οπαδοί τραγουδούσαν “Ο Adolf Hitler είναι η Γερμανία, η Γερμανία είναι ο Adolf Hitler”. Στην Ιταλία, το δόγμα “Ο Mussolini έχει πάντοτε δίκιο” έγινε ο πυρήνας του φασιστικού κινήματος. Η “αρχή του ηγέτη”, η αρχή δηλαδή ότι ολόκληρη η εξουσία πηγάζει από τον ίδιο τον ηγέτη, έγινε κατά συνέπεια η καθοδηγητική αρχή του φασιστικού κρατικού μηχανισμού.⁶¹(Heywood, 2007: 394-395) Ο Mussolini αποτέλεσε ίνδαλμα για πολλούς αρχηγούς κρατών στα χρόνια του Μεσοπολέμου, διότι αφενός έσωσε την Ιταλία από τον κομμουνισμό και μύριες άλλες μάστιγες, αφετέρου την έβαλε (Ιταλία) στο σωστό δρόμο, την έκανε δηλαδή, αληθινό παράδειγμα προς μίμηση. Λεπτομέρειες όπως η σφαγή των αριστερών με την οποία πήρε ο Mussolini την κυβέρνηση –άλλωστε η ανάληψη της εξουσίας από τον Mussolini ήταν πολύ πιο αιματηρή από εκείνη του Hitler, άσχετα τι διέρρηε τότε προς τα έξω-, παραλείπονται διακριτικά. Οι ρατσιστικές του αντιλήψεις για τις κατώτερες φυλές παρουσιάζονται σαν φυσιολογικές και επιστημονικά τεκμηριωμένες και η κατάλυση της πολιτικής δημοκρατίας εκθειάζεται σαν ο πρόλογος του ιταλικού μεγαλείου.⁶²(Μαρκέτος, 2006:13-14) Η Ιταλία του Mussolini ήταν η μόνη πραγματική σύμμαχος της Γερμανίας του Hitler στην Ευρώπη. Η Γερμανία την αναγνώριζε ως ισότιμη και την σεβόταν ως ανεξάρτητο κυρίαρχο κράτος. Η συμμαχία τους βασιζόταν προφανώς στα πολλά κοινά συμφέροντα των ηγετών τους, οπότε συμμάχησαν δυο νέοι όμοιοι, αν και όχι ίδιοι, τρόποι διακυβέρνησης.⁶³(Αρεντ, 2009:141) Ενδιάμεσοι θεσμοί, όπως οι εκλογικές αναμετρήσεις, τα κοινοβούλια και τα κόμματα, είτε καταργήθηκαν, είτε εξασθένησαν προκειμένου να αποτραπούν από το να αμφισβητήσουν ή να διαστρεβλώσουν τη θέληση του ηγέτη. Η αρχή της απόλυτης ηγεσίας ενισχύθηκε από την πίστη πως ο ηγέτης κατέχει το μονοπώλιο στην ιδεολογική σοφία, μιας και ο ηγέτης και μόνο αυτός, καθορίζει το πεπρωμένο του λαού του,

την πραγματική τους θέληση και τη γενική τους βούληση. Μια θεωρία ηγεσίας Νιτσεικών καταβολών, συνδυάστηκε με τη Ρουσσωική πεποίθηση πως υπάρχει ένα μοναδικό, αδιαίρετο δημόσιο συμφέρον. Από αυτή την άποψη, μια γνήσια δημοκρατία είναι μια απόλυτη δικτατορία, με την απολυταρχία και τη λαϊκή κυριαρχία να αναμειγνύονται σε μια μορφή ολοκληρωτικής δημοκρατίας. Ο ρόλος του ηγέτη είναι να αφυπνίσει τους ανθρώπους προς το πεπρωμένο τους, να μεταμορφώσει μια αδρανή μάζα σε μια ισχυρή και ακαταμάχητη δύναμη. Τα φασιστικά καθεστώτα επομένως, επέδειξαν χαρακτηριστικά λαϊκιστικής κινητοποίησης που τα διακρίνουν σαφώς από τις παραδοσιακές δικτατορίες. Ενώ οι παραδοσιακές δικτατορίες στοχεύουν να αποκλείσουν τις μάζες από την πολιτική, οι ολοκληρωτικές δικτατορίες αναλαμβάνουν να τις στρατολογήσουν σε αξίες και στόχους του καθεστώτος, μέσα από τη διαρκή προπαγάνδα και την πολιτική κινητοποίηση. Στην περίπτωση των φασιστικών καθεστώτων, αυτό φαινόταν από την εκτεταμένη χρήση δημοψηφισμάτων, συλλαλητηρίων και μαζικών διαδηλώσεων.⁶⁴(Heywood, 2007:395)

Η λατρεία που δημιουργείται γύρω από έναν χαρισματικό ηγέτη που προέρχεται από τον λαό και εκφράζει τις βαθιές του φιλοδοξίες. Από το 1926-1927, ο Mussolini παίρνει τα χαρακτηριστικά ενός υπερανθρώπου. Ο Hitler, από τη δημιουργία του Ναζιστικού Κόμματος, απαίτησε την απόλυτη εξουσία στο Εθνικοσοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα της Γερμανίας, πριν την αποκτήσει από το 1933 και σε ολόκληρο τον γερμανικό λαό.⁶⁵(Berstein, 2007: 184) Η ιδέα του χαρισματικού αρχηγού αποτελεί μέρος της ιδεολογίας του φασισμού και του ναζισμού, στηρίζεται σε μια ελιτίστικη κοινωνική αντίληψη, δημιουργεί μυστικιστικές διαστάσεις στα άτομα που ορίζει για Αρχηγούς και συνεπάγεται την ευλαβική υποταγή των υπολοίπων στο μεσσιανικό τους λόγο. Έτσι, τόσο ο Hitler όσο και ο Mussolini, είναι “λυτρωτές”, “δημιουργοί”, “άγγελοι σωτηρίας”, ακόμα και “θεότητες”, περιβαλλόμενοι από σύμβολα άλλων εποχών, όπως η σβάστικα, η δέσμη, οι χαιρετισμοί, τα διακριτικά, οι αετοί κ.α., και αναδεικνυόμενοι από τα σύγχρονα ΜΜΕ που προωθούσαν την πολιτική του θεάματος. Ο μύθος του χαρισματικού αρχηγού καθώς και αυτός της φυλής της γης, της μάζας ως ισχύος, είναι κοινοί για τα φασιστικά καθεστώτα, διαφοροποιούνται μόνον ως προς την απόδοσή τους και το κοινωνικό τους αποτέλεσμα. Σε λόγου του ο Hitler τόνιζε ότι το καλύτερο Σύνταγμα και η καλύτερη μορφή Κράτους είναι αυτά που θα επιβεβαιώσουν στα καλύτερα στοιχεία της κοινότητας τη σημαντικότητα του Οδηγητή και την επιρροή του Δασκάλου. Ο αρχηγός στον φασισμό δεν αντιπροσωπεύει μόνο τη δύναμη αλλά και το πνεύμα. Εμφανίζεται ως φυσική συνέπεια, ως μια οργανική αναγκαιότητα δηλαδή ενός ολοκληρωτικού και ιεραρχημένου καθεστώτος, αλλά και ως ενσάρκωση. Η μυστικιστική πλευρά αυτής της άποψης δημιουργεί με την έννοια αρχηγός, την προσωποποίηση της εθνικής κοινότητας. Η συγκέντρωση όλων των εξουσιών στο πρόσωπο του ενός δικαιολογείται ως “βαριά αποστολή”, θεόπνευστη, κατευθυνόμενη από ιστορική ανάγκη. Οτιδήποτε έξω από αυτή την πραγματικότητα θεωρείται βλαβερό, παράφρον, ιδιοτελής εχθρός του εθνικού συμφέροντος και χρειάζεται να σωφρονισθεί. Ιδεώδης τύπος ανθρώπου γίνεται ο ολοκληρωτικός άνθρωπος, ο οποίος αφού υπηρετήσει τον κύκλο του Εγώ του και επαυξήσει την δράση δια της θείας θέλησης, τείνει να ανυψωθεί προς τη νοητή παράσταση της θεότητας. Είναι ξεκάθαρο ότι το μοντέλο του ολοκληρωτικού ανθρώπου είναι εχθρικό ως προς το μοντέλο του συνειδησιακού

ανθρώπου, με την ηλικία της λογικής και το πολυδιάστατό του. Η επίκληση αυτού του νέου ανθρωπίνου τύπου, πλούσιου από υγεία, ευγένεια και θρησκευτικό συναίσθημα, φορέα ηθικών και μεγαλοφυϊών ιδεών, παραπέμπει αυτομάτως στο μεταφυσικό δικαίωμα του ηγεμόνα να υπερβεί οποιεσδήποτε αρχές διέπουν τις σχέσεις των ατόμων μεταξύ τους. Η πολιτική του λοιπόν, δεν μπορεί παρά να είναι ο τύπος του *Ηγεμόνα* στον Μακιαβέλλι, ως προσωποποίηση του Κράτους, ο οποίος έχει το απεριόριστο δικαίωμα να καταπατήσει τον κανόνα οποιουδήποτε για να επιτύχει το σκοπό του, δικαίωμα το οποίο επενδύει με ηθική, ακόμα και αν πρόκειται να την καταπατήσει. Για την επικράτηση αυτού του τύπου ανθρώπου, το ρητορικό στοιχείο παίζει ουσιαστικό ρόλο για να πείσει για την αναγκαιότητά του, καθώς και για την επιτακτική ανάγκη της συνεργασίας του με τα άλλα μέρη του εθνικού συνόλου. “Ήξευρα να μιλώ!”, φωνάζει ο Hitler όταν ανακαλύπτει την υποταγή της μάζας στη δύναμη του λόγου. Βέβαια η λέξη συνεργασία προϋποθέτει τουλάχιστον δύο μέλη. Με τη βοήθεια όμως της ρητορικής μετέχει μόνο το ένα. Στην αρχή συγκατατίθεται, έπειτα ενθουσιάζεται, ύστερα συνειδητοποιεί και τέλος μπαίνει στην υπηρεσία του ενός, αφού η αριστοκρατικότητα των ειδών συνεπάγεται την κυριαρχία του ισχυροτέρου, και όχι τη συγχώνευσή του.⁶⁶(Μαχαίρα, 1987: 181-184)

5.4 Η έννοια του ολοκληρωτισμού στην φασιστική ιδεολογία

Ο φασιστικός εθνικισμός δεν κήρυξε τον σεβασμό για τις διάφορες πολιτισμικές ή εθνικές παραδόσεις, αλλά ευαγγελίζεται την ανωτερότητα ενός έθνους έναντι όλων των άλλων. Ο φασισμός επιδιώκει να προάγει κάτι περισσότερο από τον απλό πατριωτισμό, την αγάπη δηλαδή κάποιου για την πατρίδα του. Επιθυμεί να εδραιώσει μια έντονη και μαχητική αίσθηση εθνικής ταυτότητας, την οποία ο Charles Maurras, ηγέτης της Action Francaise, αποκαλούσε “ολοκληρωτικό εθνικισμό”. Ο φασισμός ενσωματώνει μια αίσθηση μεσσιανικής ή φανατικής αποστολής που έχει να κάνει με την προοπτική της εθνικής αναγέννησης και την αναβίωση της εθνικής υπερηφάνειας. Μάλιστα, η λαϊκή απήχηση που άσκησε ο φασισμός βασίστηκε σε μεγάλο βαθμό στην υπόσχεση εθνικού μεγαλείου. Σύμφωνα με τον Griffin (1993), ο μυθικός πυρήνας του φασισμού γενικά είναι η σύνδεση των ιδεών της παλιγγενεσίας ή της επαναλαμβανόμενης γέννησης, καθώς και του λαϊκιστικού άκρατου εθνικισμού. Όλα τα φασιστικά κινήματα επομένως υπογραμμίζουν την ηθική πτώχευση και την πολιτισμική παρακμή της σύγχρονης κοινωνίας, αλλά διακηρύσσουν τη δυνατότητα ανανέωσης, προσφέροντας την εικόνα του έθνους “να αναγεννιέται σαν φοίνικας μέσα από τις στάχτες”. Ενώ ο φασισμός αποτελεί εξέγερση ενάντια στη νεωτερικότητα, δεν υποκύπτει στην αντίδραση ή στα θέλητρα της παράδοσης. Αντίθετα, αναμειγνύει μύθους για ένα ένδοξο παρελθόν με την εικόνα ενός μέλλοντος που χαρακτηρίζεται από την ανανέωση και την αφύπνιση, εξ ου και η ιδέα του “νέου ανθρώπου”.⁶⁷(Heywood, 2007:399-400) Το Ναζιστικό κόμμα, ήδη από το 1926, ετοιμάζεται να γίνει ένα ολοκληρωτικό κόμμα και το καταφέρνει αποτελεσματικά από την στιγμή που αναλαμβάνει την εξουσία το 1933. Είναι ο σιδηρούς βραχίονας του Φύρερ, που πρέπει ωστόσο να βασισθεί σε πολλαπλές διοικήσεις και υπηρεσίες οι οποίες καθιστούν το ναζιστικό Ράιχ πολυαρχία, μέσα στην οποία πολυάριθμοι Φύρερ

ανταγωνίζονται για κομμάτια εξουσίας. Το κόμμα παραμένει ο βασικός μοχλός της πραγματοποίησης του ολοκληρωτικού σχεδίου και επιβάλλει ένα νέο δίκαιο που βασίζεται στις ναζιστικές αρχές. Διαθέτει μια πολιτική αστυνομία, την Γκεστάπο, που καταδιώκει τους αντιπάλους του καθεστώτος ή τους αποδιοπομπαίους τράγους που της υποδεικνύονται, μια παραστρατιωτική οργάνωση, τα SS, που διαχειρίζονται το σύστημα των στρατοπέδων συγκέντρωσης που δημιουργήθηκε από τον ναζισμό και της οποίας ο ρόλος μεγαλώνει, σε σημείο που ο πόλεμος θα δει τη δημιουργία ενός “κράτους SS”, εφιαλτικό πρωτότυπο ενός ολοκληρωτισμού που έφθασε στο τελικό στάδιο της πραγματοποίησής του. Περισσότερο και καλύτερα από τον ιταλικό φασισμό, ο ναζισμός γνώριζε πώς να ελέγχει τη σκέψη. Χειραγώγησε από πολύ νωρίς τον πολιτισμό και το σχολείο, ανέπτυξε –μέσω και του Γκέμπελς- ένα σύστημα προπαγάνδας φοβερής αποτελεσματικότητας, που χρησιμοποιεί το ραδιόφωνο και τον Τύπο, επιχειρώντας έτσι να διαπλάσει τη νεολαία μέσω οργανώσεων των οποίων η βασική κοιτίδα είναι η χιτλερική νεολαία και ιδρύοντας ένα σύστημα σχολών στελεχών με σκοπό την παραγωγή των μελλοντικών αρχηγών του κόμματος και του κράτους. Ο πόλεμος είχε ως αποτέλεσμα τη σκλήρυνση του ολοκληρωτικού χαρακτήρα του φασιστικού και του ναζιστικού καθεστώτος. Η σύρραξη που εντάσσεται στη λογική αυτού του τύπου καθεστώτος έχει ως αποτέλεσμα να τους αφήσει ελεύθερα τα χέρια, να τους επιτρέψει να βάλουν τέλος στους συμβιβασμούς που έπρεπε να κάνουν μέχρι τότε με τις παραδοσιακές δυνάμεις. Είναι η περίοδος του φασιστικού φαινομένου, που χαρακτηρίστηκε από τους αμερικανούς ιστορικούς ως πλήρης φασισμός (Full fascism). Την ίδια στιγμή, στα υποτελή κράτη η υποταγή στο Ράιχ μεγαλώνει, ενώ ενισχύεται ο αστυνομικός χαρακτήρας των υφιστάμενων αυταρχικών καθεστώτων, που επιτρέπει την εμφάνιση των φανερών χαρακτηριστικών του εκφασισμού. Ο πόλεμος ωθεί τους ναζί να ξεπεράσουν το βήμα στην απόλυτη εφαρμογή των ιδεών τους σε θέματα ρατσισμού και ολοκληρωτισμού. Στο επίπεδο της ρατσιστικής καταπίεσης, που περιλαμβάνει το πρόγραμμα ευγονικής που έχει ήδη τεθεί σε εφαρμογή, το Σχέδιο Βανσί, τον Ιανουάριο του 1942, προβλέπει την εφαρμογή της “τελικής λύσης του εβραϊκού προβλήματος”. Η προκήρυξη από τον Γκέμπελς της έννοιας του ολοκληρωτικού πολέμου καταλήγει στη γενική κινητοποίηση της χώρας, συμπεριλαμβανομένων των νέων και των ηλικιωμένων, και εναποθέτει στα χέρια των SS, αιχμή του ολοκληρωτικού καθεστώτος, ολόκληρο τον πληθυσμό. Η γενοκτονία γίνεται η απόλυτη προτεραιότητα των ναζί και ο ρατσιστικός ολοκληρωτισμός αγγίζει εδώ τα όρια του τρόμου.⁶⁸(Berstein, 2007: 186-187, 209-210) Η λατρεία του φασισμού για τον πόλεμο διαφαινόταν ήδη από πολύ νωρίς, από το πολύ πρώιμο 1909, όταν ο Μαρινέττι, ένας από τους κύριους εκπροσώπους του φουτουρισμού –μη ξεχνάμε πως ο Φουτουρισμός ήταν το κατεξοχήν καλλιτεχνικό κίνημα που επέλεγε να εκφραστεί ο φασισμός- στο Φουτουριστικό μανιφέστο διακήρυττε πως “θέλουμε να εξυμνήσουμε τον πόλεμο –την μόνη θεραπεία για τον κόσμο- και τον μιλιταρισμό, τον πατριωτισμό, την καταστροφική συμπεριφορά των αναρχικών, τις ωραίες ιδέες που σκοτώνουν”. Όπως υπογράμμισε ο Heidegger, η ναζιστική πολεμική μηχανή ενσάρκωνε τη μορφή της ανθρωπότητας που αντιστοιχεί στη σύγχρονη τεχνολογία και τη μεταφυσική της αλήθεια. Όπως έλεγε χαρακτηριστικά ο γερμανός φιλόσοφος: “μην αφήσετε δόγματα και ιδέες να γίνουν κανόνες του Είναι σας. Μόνο ο Φύρερ είναι το παρόν και το μέλλον της γερμανικής πραγματικότητας και ο νόμος

της”.⁶⁹(Wolin, 2007:115, 211, 400) Ο Ολοκληρωτισμός είναι μια χρήσιμη έννοια για την ανάλυση του φασισμού. Ο φασισμός ως γενική κατηγορία τείνει προς τον ολοκληρωτισμό από δύο τουλάχιστον απόψεις. Καταρχάς, ο ακραίος κολεκτιβισμός που βρίσκεται στην καρδιά της φασιστικής ιδεολογίας, ο στόχος δημιουργίας του φασίστα ανθρώπου –πιστά αφιερωμένου και απόλυτα πειθήνιου- απαλείφει ουσιαστικά τη διάκριση μεταξύ δημόσιας και ιδιωτικής ύπαρξης. Το καλό του συλλογικού σώματος, του έθνους ή της φυλής, τοποθετείται μόνιμα πάνω από το καλό του ατόμου, διότι ο συλλογικός εγωισμός απορροφά τον ατομικό εγωισμό. Δεύτερον, καθώς η φασιστική αρχή του ηγέτη περιβάλλει τον ηγέτη με απεριόριστη εξουσία, παραβιάζει τη φιλελεύθερη ιδέα μιας διάκρισης μεταξύ κράτους και κοινωνίας των πολιτών. Η άμεση σχέση μεταξύ του ηγέτη και του λαού του, υποδηλώνει την ενεργό συμμετοχή και την ολοκληρωτική αφοσίωση των πολιτών, ουσιαστικά δηλαδή την πολιτικοποίηση των μαζών. Ο φασισμός συχνά συνέπεσε με, και γεννήθηκε από, φυλετιστικές ιδέες. Ορισμένοι θεωρούν μάλιστα, πως η έμφαση του στο μαχητικό εθνικισμό σημαίνει πως όλες οι μορφές φασισμού είναι είτε φιλόξενες για τον φυλετισμό, είτε περιθάλπουν κρυφά ή φανερά ρατσιστικά δόγματα. Ένα έθνος είναι μια πολιτισμική οντότητα, ένα σύνολο ανθρώπων που μοιράζονται την ίδια γλώσσα, την ίδια θρησκεία ενδεχομένως, τις ίδιες παραδόσεις κ.α. Ο όρος “φυλή” από την άλλη, αντανakλά μια πίστη σε βιολογικές ή γενετικές διαφορές μεταξύ των ανθρωπίνων όντων. Ενώ μπορεί να είναι δυνατό να απορρίψει κάποιος μια εθνική ταυτότητα και να προσλάβει μια άλλη μέσα από μια διαδικασία πολιτογράφησης, συνάμα είναι αδύνατο να αλλάξει τη φυλή του, που προσδιορίζεται κατά τη γέννησή του, για να είμαστε πιο σαφείς πριν από τη γέννησή του, από τη φυλετική ταυτότητα ακόμα των γονιών του. Τα σύμβολα της εθνικότητας, όπως είναι η υπηκοότητα, το διαβατήριό, η γλώσσα, η θρησκεία, μπορούν να γίνουν όλα αποδεκτά με το δικαίωμα της επιλογής, δηλαδή οικειοθελώς, ωστόσο, τα σύμβολα της φυλής, όπως είναι το χρώμα του δέρματος, το χρώμα των μαλλιών, η φυσιογνωμία και το αίμα εν γένει, είναι σταθερά και αμετάβλητα. Η χρήση φυλετικών όρων και κατηγοριών έγινε συνήθης πρακτική στο Δυτικό κόσμο κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα, καθώς ο ιμπεριαλισμός έφερε τις υπερτερούσες λευκές ευρωπαϊκές φυλές σε όλο και πιο στενή επαφή με τις έγχρωμες και κίτρινες φυλές της Αφρικής και Ασίας. Οι φυλές αυτές θεωρούνταν ως ξεχωριστές ανθρωπίνες κοινότητες, που ήταν βιολογικά διακριτές από τις υπόλοιπες. Φυλετιστές διανοούμενοι, πολύ συχνά αρνήθηκαν την ύπαρξη ενός μόνο ανθρωπίνου είδους και συμπεριφέρθηκαν στις φυλές σαν να ήταν διαφορετικά είδη. Στην πραγματικότητα, οι φυλετικές κατηγορίες αντανakλούν κυρίως πολιτισμικά στερεότυπα και χαίρουν ελάχιστης, ίσως και μηδαμινής επιστημονικής τεκμηρίωσης. Οι ευρύτερες φυλετικές ταξινομήσεις, όπως για παράδειγμα αυτές που βασίζονται στο χρώμα του δέρματος, είναι στην καλύτερη περίπτωση παραπλανητικές και στη χειρότερη απλά αυθαίρετες. Περισσότερο λεπτομερείς και φιλόδοξες φυλετικές θεωρίες, όπως ήταν αυτές των Ναζί, παρήγαγαν απλά ανωμαλίες, η περισσότερο εντυπωσιακή από τις οποίες ήταν πως ο ίδιος ο εμπνευστής αυτού του ρατσιστικού μορφώματος, ο Hitler, δεν πληρούσε το φυλετικό στερεότυπο του ψηλού, με τους φαρδιούς ώμους, ξανθομάλλη, γαλανομάτη της Αρίας φυλής, που συνήθως περιγραφόταν στην Ναζιστική λογοτεχνία και εκφραζόταν στην ναζιστική τέχνη. Οι ίδιοι οι Ναζί που έδωσαν τη δέουσα προσοχή στο θέμα της φυλής, ποτέ δεν συμφώνησαν πλήρως σχετικά με το πώς θα έπρεπε να

προσδιορίζεται η ανώτερη φυλή. Κάποιοι από αυτούς την περιέγραψαν ως “Άρια”, υποδηλώνοντας μια φυλετική ομοιότητα μεταξύ των λαών της βόρειας Ευρώπης, που εκτεινόταν ενδεχομένως έως και τους λαούς της Ινδικής υποηπείρου, ενώ άλλοι προτιμούσαν τον όρο “Νορδική”, ο οποίος περικλείει τους Γερμανούς, καθώς επίσης και τους περισσότερους ανοιχτόχρωμους λαούς της βόρειας Ευρώπης –Σκανδιναβοί, Ολλανδοί, Φιλανδοί-. Ο όρος “Γερμανική” επίσης χρησιμοποιήθηκε, ωστόσο, αυτός έφτασε κοντά στο να προσδιορίσει τη φυλή με γλωσσικούς, πολιτισμικούς και πολιτικούς όρους. Η βασική ιδέα του φυλετισμού, είναι ότι πολιτικά και κοινωνικά συμπεράσματα μπορούν να εξαχθούν από την ιδέα πως υπάρχουν έμφυτες ή θεμελιακές διαφορές μεταξύ των φυλών του κόσμου. Κατά βάθος, η γενετική καθορίζει την πολιτική διότι οι φυλετικές πολιτικές θεωρίες μπορούν να αναχθούν σε βιολογικές υποθέσεις. Μια μορφή υποκρυπτόμενου φυλετισμού συνδέθηκε με τον συντηρητικό εθνικισμό. Αυτός βασίζεται πάνω στη πίστη πως οι σταθερές και επιτυχημένες κοινωνίες θα έπρεπε να συνδέονται από έναν κοινό πολιτισμό και κοινές αξίες. Για παράδειγμα, ο Enoch Powell στο Ην. Βασίλειο κατά τη δεκαετία του ’60 και ο Jean-Marie Le Pen στη Γαλλία από τη δεκαετία του 1980, τάχθηκαν ενάντια στη “μη-λευκή” μετανάστευση στις χώρες τους πάνω στη βάση πως οι ξεχωριστές παραδόσεις και η κουλτούρα της “λευκής” οικοδόσποινας κοινότητας θα απειλείτο. Τέτοιες απόψεις περιγράφουν τη φυλετική προκατάληψη ως μια φυσική και μάλιστα αναπόφευκτη, έκφραση εθνικής συνείδησης. Ωστόσο, περισσότερο συστηματικές και ανεπτυγμένες μορφές φυλετισμού βασίζονται πάνω σε σαφείς πεποιθήσεις για τη φύση, τις δυνατότητες και τα πεπρωμένα διαφορετικών φυλετικών ομάδων. Σε πολλές περιπτώσεις, αυτές οι πεποιθήσεις έχουν μια θρησκευτική βάση. Ο ευρωπαϊκός ιμπεριαλισμός του 19^{ου} αιώνα για παράδειγμα, δικαιολογείτο εν μέρει από την υποτιθέμενη ανωτερότητα των χριστιανικών λαών της Ευρώπης πάνω στους παγανιστές λαούς της Αφρικής και της Ασίας. Βιβλική αιτιολόγηση επίσης παρασχέθηκε για δόγματα φυλετικού διαχωρισμού που κηρύχθηκαν από τη Ku Klux Klan, που σχηματίστηκε στις ΗΠΑ μετά τον Αμερικανικό εμφύλιο πόλεμο, καθώς επίσης και από τους ιδρυτές του συστήματος του apartheid στη Νότια Αφρική από τη δεκαετία του 1940 έως και το 1993. Στη Ναζιστική Γερμανία βέβαια, ο φυλετισμός ήταν ριζωμένος σε βιολογικές και κατά συνέπεια ημι-επιστημονικές υποθέσεις. Οι βιολογικά βασισμένες φυλετικές θεωρίες, σε αντιδιαστολή με αυτές που συνδέονται με την κουλτούρα ή τη θρησκεία, είναι ιδιαίτερα μαχητικές και ριζοσπαστικές μιας και εγείρουν αξιώσεις σχετικά με την ουσιαστική και αναπόφευκτη φύση ενός λαού καθώς υποθετικά υποστηρίζονται από τη βεβαιότητα και την αντικειμενικότητα επιστημονικής πεποίθησης.⁷⁰(Heywood, 2007:402,408-411) Στα ολοκληρωτικά καθεστώτα και τα μαζικά κινήματα το άτομο μοιράζεται την ασφάλεια, τους σκοπούς και την υπερηφάνεια για τα επιτεύγματα του έθνους, του κόμματος ή τους ηγέτες με τα άλλα μέλη της ομάδας. Το ολοκληρωτικό κράτος παίρνει τη μορφή του “καλού πατέρα” που προνοεί και προστατεύει όσο σκληρά και αν φέρεται. Αρκεί κανείς να υποταχθεί, να δεχθεί τη γραμμή της πολιτικής ηγεσίας, χωρίς αντίρρηση και το κράτος υπόσχεται να του ικανοποιήσει όλες τις άμεσες ανάγκες του, να του εξασφαλίσει την τάξη και την ησυχία και να του προμηθεύσει σκοπούς στη ζωή του τα λάθη είναι λάθη της ομάδας.⁷¹(Τερλεξής, 1975: 77) Ο ολοκληρωτισμός είναι το ακραίο τερατώδες παράδειγμα, και κάθε συνδρομή στην κατανόησή του κρίνεται πολύτιμη.⁷²(Άρεντ,2009:239) Ο φασιστικός και ο ναζιστικός ολοκληρωτισμός βρίσκονται πίσω μας και δεν θα

επαναληφθούν αναμφίβολα ποτέ με τη μορφή που τους γνωρίσαμε. Περισσότερο θα πρέπει να φοβόμαστε αυτούς οι οποίοι αποφάσισαν να προχωρήσουν με καλυμμένο πρόσωπο, όπως τους είχαν προτρέψει άλλωστε οι θεωρητικοί της Νέας Δεξιάς, για να καταλάβουν το πεδίο της “μεταπολιτικής” ώστε να πάρουν την εξουσία μέσα στα κεφάλια πριν την πάρουν μέσω της κάλπης. Δεν θα πρέπει βέβαια να λησμονούμε την ιστορία, αλλά δεν πρέπει και να κάνουμε λάθος σχετικά με την ιστορική περίοδο που διανύουμε. Είναι ξεκάθαρο πως οι σαλτιμπάγκοι, είτε κοστουμαρισμένοι και γραβατωμένοι είτε με στολή χιονοδρομίας όπως και οι οργανώσεις των οποίων ηγούνται, δεν αναπαράγουν το μουσσολινικό και χιτλερικό πρότυπο της δεκαετίας του '30. Αυτό δεν σημαίνει ότι είναι αγνοί και ότι δεν έχουν καμία σχέση με τις διάφορες συνιστώσες του γαλαξία της εξτρεμιστικής δεξιάς. Πολλοί από αυτούς προέρχονται από νεοφασιστικά και νεοεθνικιστικά κινήματα της περιόδου μετά το Β.Π.Π. Μερικοί μετείχαν μάλιστα στο ολοκληρωτικό εγχείρημα, ως μέλη ή ως πολεμιστές. Αφού προέβαλλαν επί μακρόν τις εξτρεμιστικές τους ιδέες, συνειδητοποίησαν πόσο μικρή επιρροή είχαν αυτές σε ένα εκλογικό σώμα που ασπαζόταν εφεξής τις αρχές και τις πρακτικές της φιλελεύθερης δημοκρατίας. Εξ ου και η επιλογή που έκαναν, στο μεταίχμιο των δεκαετιών '70 και '80, να απαλύνουν τις πιο αιχμηρές πλευρές του δόγματός τους και να εμφανιστούν ως κόμματα κοινωνικής διαμαρτυρίας.⁷³(Milza, 2004: 18-19)

Ορισμένοι αναλυτές υποστήριξαν πως ο καθεαυτό φασισμός δεν επεβίωσε στο δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα και πως ήταν εντελώς αδύνατο να επανεμφανιστεί στον 21^ο αιώνα. Στην κλασική ανάλυση του Ernst Nolte το 1965, ο φασισμός θεωρείται ως μια συγκεκριμένη ιστορικά εξέγερση ενάντια στον εκσυγχρονισμό και την προέλαση του εθνικισμού συνδεδεμένη με την επιθυμία να διατηρηθεί η πολιτισμική και πνευματική ενότητα της παραδοσιακής κοινωνίας.⁷⁴(Heywood, 2007:417-418) Η Ευρώπη ωστόσο, από τα μέσα της δεκαετίας του '80 γνωρίζει –μέσα και από την κατάρρευση του κομμουνισμού στην Ανατολή- ένα φαινόμενο πολιτικής ριζοσπαστικοποίησης το οποίο οι παρατηρητές, πολιτικοί επιστήμονες, κοινωνιολόγοι, ιστορικοί, δημοσιογράφοι κ.α., χρησιμοποιούν ποικίλους όρους για να ορίσουν. Μιλούν για ενίσχυση της άκρας δεξιάς και κάνουν λόγο για ακαταμάχητη άνοδο του λαϊκισμού και του εθνικολαϊκισμού, δίχως να διευκρινίζεται αν αυτοί οι όροι αναφέρονται πάντα σε κινήματα, σε προγράμματα, σε προσωπικότητες ή σε καθεστώτα που προήλθαν από μια δεξιά ή αριστερή μήτρα. Διερωτώνται σχετικά με τα σημεία που φέρνουν πιο κοντά ή ξεχωρίζουν τις σημερινές εκδηλώσεις του εξτρεμισμού, με την εθνικιστική, συχνά ευρωπαϊστική, και ξενόφοβη εκδοχή του, καθώς και εκείνες που σημάδεψαν την ιστορία του 20^{ου} αιώνα και βύθισαν στη δυστυχία και στο σκοτάδι την ήπειρο.⁷⁵(Milza,2004:11) Μορφώματα της νέας άκρας δεξιάς, εμφανίζονται να είναι άλλοτε υπέρ της ελεύθερης οικονομικής αγοράς και εναντίον των πολιτικών κοινωνικής αναδιανομής, παράλληλα όμως είναι υπέρ του νόμου και της τάξης, υπέρ δηλαδή της εθνοκρατικής ισχύος και μιας αυταρχικής αντίληψης για την πολιτική και την κοινωνική τάξη, όπως και κατά της πολιτισμικής ποικιλίας των σύγχρονων κρατών. Άλλοτε πάλι, μορφώματα της νέας άκρας δεξιάς παίρνουν θέση κατά της ελεύθερης αγοράς και υπέρ των κρατικών πολιτικών προστασίας του εισοδήματος, όπως και των πολιτικών κοινωνικής αναδιανομής προς όφελος των ασθενέστερων κοινωνικών στρωμάτων, εξαιρουμένων όμως των αλλοδαπών που είναι μετανάστες ή

πρόσφυγες. Τέλος, μορφώματα της νέας άκρας δεξιάς τοποθετούνται σαφώς εναντίον ενός εκτεταμένου δημόσιου τομέα, ο οποίος ελέγχεται είτε από μια ευρεία κυβέρνηση συνασπισμού κομμάτων που συνεργάζονται μεταξύ τους στο πλαίσιο ενός λιγότερο ή περισσότερο άτυπου “καρτέλ των κομμάτων” είτε από μια ισχυρή μονοκομματική κυβέρνηση στο πλαίσιο ενός νεοκορπορατιστικού συστήματος διακυβέρνησης. Όπως προκύπτει από την ποικιλία στον ιδεολογικό και πολιτικό προσανατολισμό της νέας άκρας δεξιάς, αυτή εμφανιζόμενη άλλοτε με μορφολογικά γνωρίσματα του δεξιού αυταρχισμού, άλλοτε με εκείνα του προνοιακού σοβινισμού και άλλοτε του λαϊκιστικού αντικρατισμού, παρουσιάζεται διαρκώς ως το αποτέλεσμα της ανάμειξης και της συγχώνευσης σε έναν ενιαίο κορμό μεταξύ τους αντιφατικών ή και αντιθετικών κοινωνικών αιτημάτων και πολιτικών ρευμάτων. Ο Hainsworth, αυτό τον πλουραλισμό στη νέα άκρα δεξιά, το ονομάζει “πολύπλοκη αλχημεία”. Η εννοιολογική κατηγορία του δεξιού εξτρεμισμού ή ακόμη χειρότερα του νέο-φασισμού, ελάχιστα μπορεί να συλλάβει τη φύση της σύγχρονης δεξιάς, ενώ αντίθετα, ο προγραμματικός ριζοσπαστισμός και η προσφυγή στο λαϊκισμό, είναι σε θέση να περιγράψουν τις εκδηλώσεις της νέας άκρας δεξιάς σε πολλές σύγχρονες αντιπροσωπευτικές δημοκρατίες. Η νέα άκρα δεξιά υπερθεματίζει σε συνεκτικές συλλογικές παραστάσεις και καλλιεργεί προσδοκίες μιας εθνικά και πολιτισμικά ομογενοποιημένης, κρατοκεντρικής, αλλά και δημοψηφισματικής και προσωποκεντρικής κοινωνίας. Στην πυρήνα μιας τέτοιας καθεστηκυίας τάξης που ερίζει τις ρίζες της από ένα πρώιμο ή και προ-νεωτερικό παρελθόν, κεντρική θέση καταλαμβάνει η κλειστή εθνοπολιτισμική κοινότητα και το ισχυρό κράτος.⁷⁶(Hainsworth, 2004:11-15, 17)

6. Η ανθεκτικότητα και η μετεξέλιξη του φασισμού μετά τον Β.Π.Π. Η νέα ακροδεξιά σήμερα

Η αναθέρμανση του λαϊκού ενδιαφέροντος για το πιο αποτρόπαιο πολιτικό καθεστώς που γνώρισε ποτέ η ανθρωπότητα, αποδίδεται εν μέρει και στην επανεμφάνιση στο μετακομμουνιστικό κόσμο κάποιων σχετικών έστω, ιστορικών αναλογιών, που νομιμοποιούν τον προβληματισμό και την ανησυχία για δημιουργία αντίστοιχων εντάσεων και διαθεσιμότητων. Ως τέτοιες αναλογίες μπορούν να θεωρηθούν η παρατεινόμενη οικονομική ύφεση, η απειλή που νιώθουν τα αμφίπλευρα πιεζόμενα παραδοσιακά μεσοστρώματα να χάσουν, περισσότερο ίσως από την εργασία τους, το κλασικό κοινωνικό τους status και την κοινωνική τους ταυτότητα, ένα διάχυτο αίσθημα ανησυχίας και ανασφάλειας συνοδευόμενο από αντανάκλαστικά ξενοφοβίας, η προβολή αιτημάτων φυλετικής καθαρότητας, αν και όχι ακόμη φυλετικής κάθαρσης, που συνοδεύονται από εκλογικές επιτυχίες ακροδεξιών και λαϊκιστικών πολιτικών κινήσεων και ρευμάτων, ένα αίσθημα εθνικής ταπείνωσης, ειδικά στη Ρωσία, όπου το ιδεολόγημα του προλεταριακού έθνους δεν αποκλείεται να αντικαταστήσει αυτό του ταξικού προλεταριάτου. Ο επαναπροβληματισμός, ωστόσο, για το ναζιστικό καθεστώς, συνιστά μια πρώτης τάξεως ευκαιρία για τη διερεύνηση των γενεσιουργών στοιχείων και των δομικών συνιστωσών του καθεστώτος που έριξε την ανθρωπότητα στην πιο τραγική ιστορική της περιπέτεια. Ενός καθεστώτος που γεννήθηκε από τη συνάντηση ενός ανθρώπου -του ηγέτη-, ενός πρόσφορου πολιτειακού πλαισίου, ενός κατάλληλου

κοινωνικού υποστρώματος, ενός χωρίς ασπίδες πολιτικού πλαισίου, ενός χωρίς όρια πολιτικού λόγου και ενός χωρίς αναστολές και φραγμούς πολιτικού κινήματος.⁷⁷(Διαμαντόπουλος, 1995:49-50)

Τα φασιστικά κινήματα παρουσιάζουν τόσο εμφανείς διαφορές από το ένα εθνικό τοπίο στο άλλο, ώστε κάποιοι αμφιβάλλουν αν ο όρος φασισμός μπορεί να θεωρηθεί ως κάτι περισσότερο εκτός από βρισιά. Το επίθετο χρησιμοποιείται τόσο συχνά, ώστε σχεδόν οιοσδήποτε κρατά στα χέρια του ή απειλεί την εξουσία είναι φασίστας. Οι αμφισβητίες θεωρούν πως ίσως θα έπρεπε να ξεφορτωθούμε αυτό τον όρο.⁷⁸(Paxton, 2006:20) Από τη δεκαετία του 1980 λοιπόν, το Εθνικό Μέτωπο στη Γαλλία, με ηγέτη του Jean-Marie Le Pen, και σήμερα με την κόρη του Marie Le Pen στο τιμόνι του κόμματος, έχει προσελκύσει όλο και περισσότερη εκλογική υποστήριξη προωθώντας μια ιδεολογική πλατφόρμα που στηρίζεται κατά βάση στην αντίθεση ενάντια στην μετανάστευση. Το πολύ κοντινό 2002, ο Le Pen, κέρδισε 5 εκατομμύρια ψήφους και πέρασε στο δεύτερο γύρο των προεδρικών εκλογών.⁷⁹(Heywood, 2007:418) Από τη δεκαετία του '80, η έντονη διαμάχη γύρω από την έννοια της “διαφοράς” πήρε δυσάρεστη τροπή, όταν η ευρωπαϊκή νέα δεξιά, με επικεφαλής τον Le Pen στην Γαλλία, πρόβαλε το “δικαίωμα στην διαφορά” ως επιχείρημα υπέρ του φυλετικού διαχωρισμού.⁸⁰(Wolin, 2007:48) Ο Le Pen και οι διανοούμενοι που σχετίζονται με αυτόν, υιοθέτησαν ένα διαφοριστικό ιδίωμα, στρέφοντας το επιδέξια υπέρ των δικών τους σκοπών. Το δικαίωμα στη διαφορά; Ναι, βεβαίως, αλλά στη χώρα σας (Droit a la difference? Mais oui, bien sur, chez vous). Εδώ όμως, στη Γαλλία –έτσι συνέχιζε το επιχείρημά τους– είμαστε εμείς, οι “πραγματικοί” Γάλλοι, που έχουμε το δικό μας δικαίωμα να είμαστε διαφορετικοί, το δικό μας δικαίωμα να διατηρήσουμε την “ταυτότητά” μας από την όποια ανεπιθύμητη πρόσμιξη. Ως συνέπεια, η ηθική και πολιτική αμφισημία καθώς και το δυναμικό αποκλεισμού του πολιτισμικού διαφορισμού, βρέθηκαν στο επίκεντρο, και μάλιστα πολύ περισσότερο στη Γαλλία, από ότι οπουδήποτε αλλού.⁸¹(Βεντούρα, 2011:156) Όπως έλεγε χαρακτηριστικά ο ίδιος ο Le Pen: “Τους Βορειοαφρικανούς τους αγαπώ [...] αλλά η θέση τους είναι στο Μαγκρέμπ [...] Δεν είμαι ρατσιστής, είμαι εθνικιστής [...] Για να είναι ένα έθνος αρμονικό, θα πρέπει να διαθέτει μια ορισμένη εθνική και πνευματική ομοιογένεια.”⁸²(Wolin, 2007:432) Το σοκ που προκάλεσαν οι εκλογικές επιτυχίες του Le Pen, οδήγησε την προοδευτική ευρωπαϊκή πτέρυγα να ξαναγυρίσει στο στρατόπεδο του δημοκρατικού ρεπουμπλικανισμού. Στις αρχές του 21^{ου} αιώνα, σχεδόν κάθε έθνος στην Ευρώπη διαθέτει έναν εγχώριο κλώνο του Le Pen που εξαπολύει μύδρους κατά των μεταναστών, της κοινοβουλευτικής κυβέρνησης, της Ε.Ε., και της απώλειας της εθνικής ταυτότητας στην εποχή της παγκοσμιοποίησης.⁸³(Στο ίδιο:48, 418) Στην Αυστρία το 2000, το ακροδεξιό Κόμμα της Ελευθερίας, υπό την ηγεσία του Joerg Haider, κέρδισε το 27% των ψήφων στις γενικές εκλογές και έγινε μέλος μιας κυβέρνησης συνασπισμού. Στην Ιταλία, το Ιταλικό Κοινωνικό Κίνημα Movimento Sociale Italiano (MSI) του Gianfranco Fini, προσπάθησε το 1994 να εγκαταλείψει το φασιστικό παρελθόν του μεταμορφώνοντας τον εαυτό του στην Εθνική Συμμαχία Alleanza Nazionale (AN), και ενστερνιζόμενο επίσημα μια μεταφασιστική πολιτική ατζέντα. Οι ριζοσπαστικές εθνικιστικές και ενάντια στους ξένους ομάδες στη Γερμανία, όπως για παράδειγμα το Δημοκρατικό κόμμα Republikaner, απέσπασαν σημαντική υποστήριξη μετά από την

επανεένωση το 1990, που βασίζονταν συνήθως πάνω στην εχθρότητα απέναντι στην αυξημένη μετανάστευση από την πρώην κομμουνιστική Ανατολή.⁸⁴(Heywood, 2007:418) Η γερμανική νέα δεξιά ιδιοποιήθηκε μια στρατηγική των ομοϊδεατών της στη Γαλλία, της λεγόμενης Nouvelle Droite. Ένας από τους βασικούς της στόχους ήταν να αντιπαλέψει την υποτιθέμενη πολιτισμική κυριαρχία της αριστεράς εφαρμόζοντας έναν “γκραμισμό της δεξιάς”, που θα της επέτρεπε να ανατρέψει την πνευματική ηγεμονία της αριστεράς και να επιβάλλει μια ηγεμονία της δεξιάς. Η νέα δεξιά θέλει να προβάλλεται ως μια ανερχόμενη νέα γενιά, αξιοποιώντας έτσι το μύθο της Γερμανίας ως νέου έθνους –έναν ιστορικό κοινό τόπο του γερμανικού εθνικιστικού λόγου-. Αυτοδιαφημίζεται επίσης ως η “γενιά του ‘89” και υποστηρίζει ότι σε αντίθεση με τους προκατόχους της, είναι η πρώτη γενιά που μπορεί να αξιολογήσει αμερόληπτα τα κύρια γεγονότα της ιστορίας του 20^{ου} αιώνα. Οι βασικές στρατηγικές της νέας δεξιάς περιλαμβάνουν και μια αμφιλεγόμενη επανερμηνεία του εθνικοσοσιαλισμού. Οι εκφραστές της πιστεύουν ότι το πρώτο βήμα για την αποκατάσταση του γερμανικού εθνικισμού είναι η σχετικοποίηση με στόχο την ελαχιστοποίηση των εγκλημάτων του Τρίτου Ράιχ.⁸⁵(Wolin,2007:231) Στο Ην. Βασίλειο, ο αντιμεταναστευτικός νεο-ρατσισμός του Εθνικού Μετώπου, αναβίωσε στις δύο τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα από το Βρετανικό Εθνικό Κόμμα. Φυσικά, η οικονομική κρίση που ξέσπασε στην ευρωζώνη στο τέλος της πρώτης δεκαετίας του νέου αιώνα, έστρεψε πολλούς απελπισμένους –νέους κυρίως- πολίτες των μεσογειακών κρατών σε νέο-ναζιστικά μορφώματα, όπως είναι η Χρυσή Αυγή στην Ελλάδα, που κατάφερε σε δύο εθνικές εκλογικές αναμετρήσεις του Μαΐου και Ιουνίου 2012 να εισαχθεί στο ελληνικό κοινοβούλιο ως 6^ο και 5^ο κόμμα αντίστοιχα, με ποσοστά που κυμαίνονταν γύρω στο 7% και με εκλογή 21 και 18 βουλευτών αντίστοιχα. Την παραμονή της στον ελληνικό κοινοβούλιο την πέτυχε εκ νέου η Χρυσή Αυγή, στις ελληνικές εθνικές εκλογές του 2015, με μειωμένη κάπως δυναμική αλλά με αξιοσημείωτη αντοχή εντείνοντας τον προβληματισμό και την ανασφάλεια ανάμεσα στους δημοκρατικούς πολίτες. Τα ακροδεξιά, αντιμεταναστευτικά κόμματα έχουν γίνει ένα σημαντικό χαρακτηριστικό της πολιτικής και σε χώρες όπως το Βέλγιο, τη Δανία και την Ολλανδία, συνδεδεμένα με την ηγεσία του Pim Fortuyn, που δολοφονήθηκε το 2002. Από ορισμένες απόψεις, οι ιστορικές συγκυρίες που επικράτησαν στα τέλη του 20^{ου} αιώνα, επιβεβαιώνουν κάποια από τα διδάγματα της μεσοπολεμικής περιόδου, δηλαδή ότι ο φασισμός πηγάζει από συνθήκες κρίσης, αβεβαιότητας και αταξίας. Η σταθερή οικονομική ανάπτυξη και η πολιτική σταθερότητα των αρχών της μεταπολεμικής περιόδου, αποδείχθηκαν ένα πολύ αποτελεσματικό αντίδοτο στις ρητορικές μίσους και δυσφορίας που τόσο συχνά συναντάμε στην ακροδεξιά πτέρυγα. Ωστόσο, η αβεβαιότητα της παγκόσμιας οικονομίας και η αυξανόμενη απογοήτευση για την ικανότητα των κατεστημένων κομμάτων να αντιμετωπίσουν τα οξυμένα πολιτικά και κοινωνικά προβλήματα, έχουν διευρύνει τις ευκαιρίες για ακροδεξιό εξτρεμισμό, αντλώντας από φόβους που συνδέονται με την μετανάστευση και την αποδυνάμωση της εθνικής ταυτότητας.⁸⁶(Heywood, 2007:418-419) Η μεταβιομηχανική κοινωνία αποκτά όλο και περισσότερο μια τεχνοκρατική μορφή, στην οποία τις θέσεις εξουσίας και επιρροής καταλαμβάνουν κοινωνικές ελίτ με εξειδικευμένη γνώση και εκπαίδευση. Τα ακροδεξιά κόμματα αντίστοιχα, προσελκύουν κυρίως νεαρούς άντρες από τα χαμηλά στρώματα ή την κατώτερη μεσοαστική τάξη, που έχουν

περιορισμένες προοπτικές κοινωνικής ανόδου λόγω ελλιπούς εκπαίδευσης ή κατάρτισης. Το Εθνικό Μέτωπο του Le Pen, για παράδειγμα, έχει πολλούς υποστηρικτές στις τάξεις των ιδιοκτητών μικρών επιχειρήσεων, των αυτοαπασχολούμενων βιοτεχνών και άλλων εμπόρων, υπαλλήλων καταστημάτων, χειρωνακτικών εργατών και ανέργων. Αυτοί είναι οι πιθανοί χαμένοι της μεταβιομηχανικής κοινωνίας. Ο τεχνολογικός αποκλεισμός των ανειδίκευτων ή ημειδίκευμένων εργασιών σημαίνει ότι πολλοί άνθρωποι θα εγκλωβιστούν σε έναν κόσμο απελπισίας, χωρίς ικανότητες με αντίκρισμα στην αγορά και χωρίς ελπίδα για το μέλλον. Ο λόγος της ευρωπαϊκής νέας δεξιάς αποδίδει συνειδητά ιδιαίτερη ιδεολογική έμφαση σε θέματα αξιών και συλλογικής ταυτότητας –πολιτισμικής, τοπικής ή εθνικής. Επιδιώκει έτσι να λειτουργήσει ως αντίβαρο στην αστάθεια και την έλλειψη προσανατολισμού που νιώθουν όσοι δεν έχουν θέση σε μια ιδιαίτερα απειλητική παγκόσμια κοινωνία, μια νέα, απρόσωπη κυβερνοτεχνολογική τάξη.⁸⁷(Wolin,2007:444-446) Η πολυσυλλεκτική τάση στη νέα ακροδεξιά, η οποία καταγράφεται προπάντων στην εκλογική διαθεσιμότητα των ψηφοφόρων, συμπληρώνεται με το πέρασμα του χρόνου από μια τάση λαϊκοποίησής της, η οποία εντοπίζεται στο σώμα των ενεργών ψηφοφόρων της. Οι χειρώνακτες, ειδικευμένοι και ανειδίκευτοι, οι αγρότες, οι χαμηλόμισθοι και οι χαμηλοσυνταξιούχοι, τα στρώματα εν γένει του ανδρικού πληθυσμού κυρίως, χαρακτηρίζονται από ελλείψεις σε πολιτιστικό και κοινωνικό κεφάλαιο, από χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, περιορισμένες κοινωνικές σχέσεις και αίσθηση κοινωνικής ανασφάλειας. Όλα αυτά συνθέτουν μια προνομιακή δεξαμενή ψηφοφόρων για τη νέα ακροδεξιά. Όσο πιο λαϊκή και προλεταριακή γίνεται η εκλογική βάση της νέας ακροδεξιάς, τόσο περισσότερο τα κόμματά της εγκαταλείπονται από τους ελεύθερους μικροεπαγγελματίες, ενώ αν και συνεχίζουν να έχουν ικανοποιητικές προσβάσεις σε μεσαία στρώματα, δεν κατορθώνουν να διεισδύσουν στη νέα μεσαία τάξη και τα ανερχόμενα μεσαία στρώματα.⁸⁸(Hainsworth,2004:31-32) Ακόμα σοβαρότερο είναι πως όλα τα προαναφερθέντα κόμματα της νέας ακροδεξιάς στην Ευρώπη, κατάφεραν σε μια εποχή έντονου παγκόσμιου ανταγωνισμού και οικονομικής ύφεσης, να προσελκύσουν μεγάλο μέρος των ψηφοφόρων των κυρίαρχων πολιτικών κομμάτων και να επανακαθορίσουν τον δημόσιο λόγο χωρίς να χρειαστεί να μεταβάλλουν την ξενοφοβική αντι-μεταναστευτική γραμμή τους.⁸⁹(Wolin, 2007:60)

6.1 Η Ακροδεξιά στον 21^ο αιώνα

Οι μαρξιστές και οι ανθρωπιστές συντηρητικοί συμφωνούν ότι ο φασισμός ήταν ένα παράγωγο της νεωτερικής αστικής κοινωνίας, αλλά οι μεν το βλέπουν ως απάντηση των καπιταλιστών στις πιέσεις που ασκούσαν το εργατικό κίνημα και οι οικονομικές νομοτέλειες, οι δε σαν επακόλουθο της εξέγερσης των μαζών.⁹⁰(Μαρκέτος,2006:35) Η ευρωπαϊκή νέα δεξιά έχει κληρονομήσει την αντεπαναστατική κριτική του νεωτερικού φυσικού δικαίου, προτάσσοντας τις αξίες του έθνους εις βάρος της δημοκρατίας. Από αυτή τη σκοπιά, τα δικαιώματα της πολιτισμικής παράδοσης υπερισχύουν των επιταγών του κράτους δικαίου. Έτσι, οι πολιτικοί της νέας –ακρο-δεξιάς προωθούν ένα είδος κοινοβουλευτικής εθνοκάθαρσης. Όπως συνέβη με τους υποστηρικτές του μεσοπολεμικού φασισμού, έτσι και οι σημερινοί αντιδημοκράτες εκμεταλλεύονται τις ελευθερίες της συνταγματικής δημοκρατίας για να

υπονομεύσουν τους δημοκρατικούς κανόνες.⁹¹ (Wolin, 2007:59-60) Το τέλος του Ψυχρού Πολέμου και η πρόοδος της παγκοσμιοποίησης, έχουν κατά κάποιον τρόπο ενισχύσει αυτούς τους παράγοντες. Η παγκοσμιοποίηση έχει διαβρώσει και αποσταθεροποιήσει τα παραδοσιακά δίκτυα κοινωνικής αλληλεγγύης, στα οποία βασίζονταν τα άτομα στο παρελθόν για την κανονιστική τους ενσωμάτωση: την πυρηνική και την εκτεταμένη οικογένεια, τις επαγγελματικές συντεχνίες και λέσχες, τις γειτονιές, τις κοινότητες, ακόμη και τη μέχρι πρότινος ιερή και όσια αυτονομία του παραδοσιακού έθνους-κράτους. Οι στατιστικές αναλύσεις του εκλογικού σώματος της νέας δεξιάς δείχνουν συνεχώς ότι τα αισθήματα αγωνίας και κοινωνικής απομόνωσης, πολιτικής απογοήτευσης και αδυναμίας, απώλειας προσανατολισμού στη ζωή, αβεβαιότητας και εγκατάλειψης, είναι εκείνα που δημιουργούν τις κατάλληλες κοινωνικές συνθήκες για την διάδοση των πολιτικών ιδεών της ακροδεξιάς. Οι πολιτικοί της νέας δεξιάς εκμεταλλεύονται με επιδεξιότητα αυτά τα αισθήματα και τους φόβους. Δυστυχώς δεν έχουμε κανένα λόγο να ελπίζουμε ότι οι δημαγωγικές τακτικές τους δε θα έχουν σημαντική απήχηση στο μέλλον.⁹² (Στο ίδιο:446) Το τέλος του υπαρκτού σοσιαλισμού στην ανατολική Ευρώπη, επέτρεψε σε καταπιεσμένες –επί μακρῶ- εθνικές αντιζηλιές και φυλετικά μίσση να επανεμφανιστούν, εγείροντας, ιδιαίτερα στην πρώην Γιουγκοσλαβία, μορφές άκρατου εθνικισμού που έχουν επιδείξει φασιστικά χαρακτηριστικά. Η παγκοσμιοποίηση, συνεισέφερε και αυτή από το δικό της μετερίζι στην ανάπτυξη απομονωτικών, εθνοτικά ή φυλετικά βασισμένων μορφών εθνικισμού μέσα από την εξασθένηση του έθνους-κράτους, υπονομεύοντας κατ’ αυτόν τον τρόπο τις πολιτικές μορφές εθνικισμού. Από την άλλη, παρόλο που οι ακροδεξιές και οι αντιμεταναστευτικές ομάδες ασχολήθηκαν με θέματα που είναι χαρακτηριστικά του κλασικού φασισμού, οι συνθήκες που τις έχουν σχηματίσει και οι προκλήσεις που αυτές αντιμετωπίζουν είναι πολύ διαφορετικές από εκείνες που υπήρξαν στην περίοδο μετά τον Α.Π.Π. Αντί για παράδειγμα, να οικοδομήσει πάνω σε μια κληρονομιά του Ευρωπαϊκού ιμπεριαλισμού, η σύγχρονη άκρα δεξιά λειτουργεί μέσα σε ένα περιβάλλον μετα-αποικιοκρατίας. Η πολυπολιτισμικότητα και η πολυτασικότητα, έχουν επίσης προχωρήσει τόσο σε πολλές δυτικές κοινωνίες, που η προοπτική δημιουργίας εθνοτικά ή φυλετικά καθαρών “εθνικών κοινοτήτων” μοιάζει να είναι εντελώς μη ρεαλιστική. Παρομοίως, οι παραδοσιακές ταξικές διαιρέσεις που άσκησαν τόσο μεγάλη επίδραση στον σχηματισμό του χαρακτήρα και στην επιτυχία του μεσοπολεμικού φασισμού, έδωσαν τη θέση τους σε πιο σύνθετους και πλουραλιστικούς “μετα-βιομηχανικούς” κοινωνικούς σχηματισμούς. Η οικονομική παγκοσμιοποίηση τελικά, ενεργεί ως ένας ισχυρός περιορισμός για την ανάπτυξη των κλασικών φασιστικών κινημάτων. Για όσο διάστημα ο παγκόσμιος καπιταλισμός συνεχίζει να αποδυναμώνει τη σημασία των εθνικών συνόρων, η ιδέα μιας εθνικής αναγέννησης που θα επέλθει μέσα από τον πόλεμο, τον επεκτατισμό και την οικονομική αυτάρκεια, θα φαντάζει πως ανήκει σταθερά σε μια ξεπερασμένη εποχή. Ωστόσο, πρέπει να δούμε τι είδους φασισμό ασπάζονται τα σύγχρονα φασιστικά-ναζιστικά μορφώματα, οι παρατάξεις και οι συσσωματώσεις τους. Ενώ συγκεκριμένες, παράνομες συνήθως, ομάδες ενστερνίζονται έναν στρατευμένο ή επαναστατικό φασισμό, που μεγάλη περηφάνια ανάγεται στον Hitler και τον Mussolini, τα περισσότερα από τα μεγαλύτερα κόμματα και κινήματα ισχυρίζονται πως έχουν είτε ιδεολογικά αποκοπεί από το παρελθόν τους, είτε αρνούνται πως είναι ή πως υπήρξαν ποτέ

φασιστικά. Προς αναζήτηση ενός ευνοϊκότερου όρου, τα τελευταία μπορούν να ταξινομηθούν ως νεοφασιστικά. Το βασικό σημείο στο οποίο ομάδες όπως το Εθνικό Μέτωπο, το Κόμμα της Ελευθερίας στην Αυστρία, το Βρετανικό Εθνικό Κόμμα, το MSI ή αλλιώς AN στην Ιταλία, η Χρυσή Αυγή στην Ελλάδα, ισχυρίζονται πως διαφέρουν από τον φασισμό και πως διατηρούν από τη μεριά τους μια αποδοχή του πολιτικού πλουραλισμού και της εκλογικής δημοκρατίας. Συνεπώς, ο “δημοκρατικός φασισμός” είναι φασισμός διαχωρισμένος από αρχές όπως η απόλυτη ηγεσία, ο ολοκληρωτισμός και ο απροκάλυπτος φυλετισμός. Σύμφωνα με κάποιες απόψεις, αυτή η μορφή φασισμού μπορεί να είναι στην κατάλληλη θέση για να ευημερήσει στον 21^ο αιώνα –άλλωστε το βλέπουμε να υλοποιείται όσο οι κοινωνίες του Δυτικού κόσμου αποκλίνουν όλο και περισσότερο μεταξύ τους και το ρήγμα όλο και μεγαλώνει-. Αν μη τι άλλο, καταλήγοντας σε συμβιβασμό με τη φιλελεύθερη δημοκρατία φαίνεται πως έχει θάψει το παρελθόν του και πως δεν μολύνεται με τη βαρβαρότητα της περιόδου των Hitler-Moussolini.⁹³(Heywood,2007:419-421) Η ακροδεξιά πολιτική μπορεί οπωσδήποτε να λειτουργήσει αποσταθεροποιητικά για τις σύγχρονες ευρωπαϊκές δημοκρατίες. Ο νεοφασισμός ρίχνει βαριά τη σκιά του στη σύγχρονη ευρωπαϊκή κοινωνία, γιατί μεταξύ άλλων μπορεί να μειώσει το γενικό επίπεδο ανοχής και δημοκρατικού πλουραλισμού στην κοινωνία, καθώς διάφορα άλλα κόμματα προσπαθούν να περιορίσουν την επιτυχία της άκρας δεξιάς αφομοιώνοντας μερικές από τις ιδέες της –μια εξέλιξη που παρατηρήθηκε τόσο στη Γαλλία όσο και στη Γερμανία κατά τη δεκαετία του ’80 και του ’90.⁹⁴ (Wolin,2007:419-421) Από την άλλη, ακόμα κατέχει την ικανότητα να αναπτύσσει μια πολιτική οργανικής ενότητας και κοινωνικής συνοχής, τώρα ειδικά που ο 21^{ος} αιώνας έχει επιφέρει οικονομικές κρίσεις και περαιτέρω πολιτική αστάθεια. Μια τέτοια μορφή πολιτικής, φαίνεται να είναι ιδιαίτερα ελκυστική όταν η προοπτική ισχυρής διακυβέρνησης ενσωματώνεται σε έναν χαρισματικό ηγέτη, όπως στην περίπτωση της Marie Le Pen, του Haider και Fortuyn, όπως δείχνει να επιδεικνύουν. Η εκτίμηση των προοπτικών του νεοφασισμού, προϋποθέτει ωστόσο, την εξέταση δύο ενδεχομένων. Το πρώτο είναι πως είναι αναμφισβήτητο το κατά πόσο ο φασισμός μπορεί να παραμείνει πιστός σε καθιερωμένες φασιστικές αρχές, ενώ την ίδια στιγμή κινείται προς έναν συμβιβασμό με τον φιλελευθερισμό. Η έμφαση στην οργανική ενότητα της εθνικής κοινότητας, δίνει στον φασισμό μια ευδιάκριτα αντι-φιλελεύθερη έμφαση και τον φέρνει σε αντίθεση με αρχές όπως ο πλουραλισμός, η ανεκτικότητα, ο ατομικισμός και ο φιλειρηνισμός. Αυτό δημιουργεί την πιθανότητα, ίσως παράλληλα με την ανάπτυξη του δημοκρατικού σοσιαλισμού, ο αγώνας για εκλογική βιωσιμότητα να αναγκάσει σταδιακά τα “δημοκρατικά” φασιστικά κόμματα να εγκαταλείψουν προοδευτικά τις παραδοσιακές τους αξίες και πεποιθήσεις. Η δημοκρατία μέσα από αυτό την διαδικασία θα επικρατήσει επί του φασισμού. Το δεύτερο ενδεχόμενο είναι ο φασιστικός συμβιβασμός με τη φιλελεύθερη δημοκρατία να αποτελεί τακτική κίνηση. Αυτό σημαίνει πως το πραγματικό πνεύμα του φασισμού εξακολουθεί να ζει και απλά να καλύπτεται από τους νεοφασίστες με σκοπό να αποκτήσει ευηποληψία και να κερδίσει την εξουσία. Σε τελική ανάλυση, αυτή είναι η δοκιμασμένη συνταγή του φασισμού. Ο Hitler και οι Ναζί άλλωστε, συνέχισαν να διακηρύττουν την υποστήριξή τους στην κοινοβουλευτική δημοκρατία ακριβώς μέχρι και τη στιγμή που κέρδισαν την εξουσία το 1933. Το αν τα νεοφασιστικά μορφώματα

χρησιμοποιούν τη δημοκρατία απλά για λόγους τακτικής θα αποκαλυφθεί μονάχα αν αποδειχθούν εξίσου πετυχημένα.⁹⁵ (Heywood, 2007:421-422)

7. Ο φασισμός στην Ελλάδα: Από τις Μέρες του '36 έως και την Χρυσή Αυγή στην Ελλάδα της οικονομικής κρίσης στο τέλος της μεταπολίτευσης

Στα χρόνια του Μεσοπολέμου, ο φασισμός βρήκε έκφραση στην Ελλάδα στη δικτατορία της 4^{ης} Αυγούστου ή δικτατορία Μεταξά όπως είναι ευρέως γνωστή, από τον ομώνυμο πολιτικό Ιωάννη Μεταξά, που αν και διορίστηκε αρχικά πρωθυπουργός στη θέση του αποβιώσαντος Δεμερτζή, εν συνεχεία πρωτοστάτησε στην επιβολή δικτατορικού καθεστώτος, κυβερνώντας έως το θάνατό του το 1941. Η εγκαθίδρυση του Μεταξικού καθεστώτος έγινε προοδευτικά. Υπήρξε η φυσική συνέπεια της αποτυχίας του πραξικοπήματος της 1^{ης} Μαρτίου 1935 και προετοιμάστηκε με τη βοήθεια της παλινόρθωσης της μοναρχίας. Το χαρακτήρισαν αφανισμό, δικτατορία, βοναπαρτισμό, μοναρχοφασισμό. Βέβαιο είναι ότι πρόκειται για ένα μηχανισμό πολιτικής καταστολής δια μέσου αστυνομικών κυρίως μεθόδων και αντισυνταγματικών μέτρων.⁹⁶ (Μαχαίρα, 1987:23) Η δικτατορία του Μεταξά είχε αρκετά εξωτερικά γνωρίσματα των φασιστικών καθεστώτων. Δημιούργησε την ΕΟΝ, η οποία ήταν οργάνωση νεολαίας – η συμμετοχή στην οποία αρχικά δεν ήταν υποχρεωτική – στην οποία χρησιμοποιούσαν σκούρες μπλε στολές (αντίστοιχα οι Ιταλοί φασίστες φορούσαν μαύρες στολές), υιοθετήθηκε ο χαιρετισμός δι' ανατάσεως της δεξιάς χειρός (όπως στη Γερμανία του Χίτλερ). Οι Adolf Hitler και Mussolini πολέμησαν στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο ως δεκανείς, ανήλθαν στην εξουσία κερδίζοντας τις εκλογές μέσω των μαζικών πολιτικών κομμάτων που διηύθυναν, δημιούργησαν ομάδες εφόδου που τρομοκρατούσαν τους αντιπάλους τους και ευθύνονται για μεγάλη σειρά πολιτικών δολοφονιών. Ο Μεταξάς επίσης δεν δίσταζε να συνεργαστεί και να χρησιμοποιήσει συλλόγους που υποστήριζαν και εφάρμοζαν δυναμική, βίαιη πολιτική, αλλά τα εργαλεία αυτά τα ενέτασσε σε ένα παραδοσιακό πλαίσιο πολιτικής οργάνωσης. Ο Μεταξάς δημιούργησε και διέδωσε την ιδεολογία του “Γ΄ Ελληνικού Πολιτισμού”, στην οποία στηρίχτηκε το κράτος της 4^{ης} Αυγούστου, και η οποία εμπνεόταν από την ιδεολογία του “Γ΄ Ράιχ” αλλά είχε πιο παραδοσιακά στοιχεία, όπως την θρησκευτική πίστη. Οι οπαδοί του καθεστώτος θεωρούσαν ότι οι σύγχρονοι Έλληνες οφείλουν να είναι οι συνεχιστές του Αρχαίου (Α΄) και Βυζαντινού (Β΄) Πολιτισμού και να έχουν ως σκοπό τη φυλετική ενότητα του έθνους, καθώς και τη διατήρηση των παραδόσεων. Το ιδανικό πολίτευμα κατά τον Μεταξά δεν ήταν η Αθηναϊκή Δημοκρατία, αλλά η στρατοκρατική Σπάρτη και η αρχαία Μακεδονία η οποία ενοποίησε πολιτικά την αρχαία Ελλάδα. Ο Μεταξάς προσπαθούσε να προβάλει τον εαυτό του ως τη μοναδική ελπίδα σωτηρίας σε ένα διαιρεμένο έθνος, ενώ στρεφόταν εχθρικά απέναντι στον “παλαιοκομματισμό” και τις κοινοβουλευτικές τακτικές του παρελθόντος. Το καθεστώς Μεταξά δεν εφάρμοσε και δεν πίστευε σε μια ιμπεριαλιστική πολιτική και η ιδεολογία περί “Γ΄ Ελληνικού Πολιτισμού” δε βρήκε πλατιά απήχηση στην Ελλάδα όσο βρήκε η εθνικοσοσιαλιστική ιδεολογία στη Γερμανία. Ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά της δικτατορίας ήταν η αστυνομική τρομοκρατία, η οποία στράφηκε με

ιδιαίτερη σκληρότητα κυρίως κατά των κομμουνιστών, αλλά και κατά δημοκρατικών πολιτών. Επίσης και κατά κάποιων συντηρητικών πολιτικών, οι οποίοι, έχοντας επαφές με την Αυλή, επιδίωκαν την ανατροπή του Ιωάννη Μεταξά. Ο Γεώργιος Καφαντάρης σε ανακοίνωση διαμαρτυρίας γράφει: *“Αι αυθαίρετοι συλλήψεις είναι συνήθη φαινόμενα. Πάμπολλοι είναι οι υποβληθέντες εις μεσαιωνικά μαρτύρια”*. Τα κόμματα απαγορεύτηκαν, οι πολιτικοί εξορίστηκαν ή τέθηκαν σε κατ' οίκον περιορισμό, τα συνδικάτα διαλύθηκαν ενώ οι βασανισμοί ήταν καθημερινό φαινόμενο στα αστυνομικά τμήματα. Οι συνθήκες διαβίωσης των εξοριστών ήταν τόσο άσχημες που μερικοί πέθαιναν από αρρώστιες. Ανάμεσα σε αυτούς συγκαταλέγεται και ο πρώην πρωθυπουργός Ανδρέας Μιχαλακόπουλος. Χαρακτηριστικό της τρομοκρατίας είναι ότι η ΓΣΕΕ διαλύθηκε και αναπληρώθηκε από την Εθνική Συνομοσπονδία με πρόεδρο τον ίδιο τον υπουργό εργασίας. Επιπλέον με βασιλικά διατάγματα πέτυχε η εκλογή του Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος να γίνεται από τον Βασιλιά. Ο Ιωάννης Μεταξάς προσπάθησε και πέτυχε να επιβάλει έναν συστηματικό διωγμό του κομμουνιστικού στοιχείου. Την “επιχείρηση” αυτή ανέλαβε ο Υπουργός Ασφαλείας Κωνσταντίνος Μανιαδάκης, ο οποίος με βασανιστήρια, διώξεις και με πιστοποιητικά φρονημάτων επιχείρησε να περιορίσει την επέκτασή του. Ο αιφνιδιασμός του ΚΚΕ και η μη οργανωμένη αντίδραση είχε ως αποτέλεσμα την εύκολη εξουδετέρωση του πρώτου από τη δικτατορία Μεταξά, όχι όμως και τη διάλυσή του. Προσπαθώντας να προσεταιριστεί τις τάξεις των αγροτών και των εργατών, το καθεστώς της 4ης Αυγούστου έλαβε πρωτοβουλίες όπως η ρύθμιση των αγροτικών χρεών το 1937, η ολοκλήρωση της αγροτικής μεταρρύθμισης, η καθιέρωση του θεσμού της υποχρεωτικής διαιτησίας μεταξύ εργατοϋπαλλήλων και εργοδοσίας και των συλλογικών συμβάσεων εργασίας και κυρίως η εφαρμογή αποφάσεων της περιόδου της αβασίλευτης δημοκρατίας για τη λειτουργία του Ιδρύματος Κοινωνικών Ασφαλίσεων το 1937, η οποία ωστόσο είχε δυνητική αξία, εξαιτίας της έλλειψης πόρων για τη χρηματοδότησή του και του αργού ρυθμού ασφάλισης των εργαζομένων. Τα αγροτικά προϊόντα άρχισαν να πωλούνται ακριβότερα, ενώ από πλευράς επενδύσεων η περίοδος της 4ης Αυγούστου μπορεί να θεωρηθεί ευνοϊκή, αφού την περίοδο 1936-1938 ιδρύθηκαν 567 εργοστάσια. Ο προϋπολογισμός επίσης έδινε βάση στην στρατιωτική οργάνωση γι' αυτό ήταν και ιδιαίτερα αυξημένος. Από την άλλη πλευρά, το εκπαιδευτικό σύστημα υπέστη σημαντική οπισθοδρόμηση, καθώς κύριος προσανατολισμός της Μεταξικής εκπαιδευτικής πολιτικής ήταν η τόνωση της Εθνικής Οργάνωσης Νεολαίας (ΕΟΝ) και ο εκτοπισμός των προοδευτικών εκπαιδευτικών. Ακόμη, η υποχρεωτική εκπαίδευση ουσιαστικά συρρικνώθηκε, καθώς η δευτεροβάθμια απέκτησε οκτάχρονη διάρκεια, ενώ η πρωτοβάθμια κατατμήθηκε. Το καθεστώς διέθεσε σημαντικά ποσά για την υποστήριξη της Εθνικής Οργάνωσης Νεολαίας (ΕΟΝ). Ο Ιωάννης Μεταξάς θεωρούσε ιδιαίτερα σημαντικό όπλο την ΕΟΝ για τη διαμόρφωση των νέων σε υποστηρικτές του καθεστώτος και για τον λόγο αυτό την υποστήριξε ιδιαίτερα μέσα από συστηματικές ενέργειες και ισχυρή χρηματοδότηση. Μέσα από την ΕΟΝ γινόταν συστηματική προσπάθεια διαπαιδαγώγησης και προπαγάνδας υπέρ του καθεστώτος. Η κυβέρνηση έδινε ιδιαίτερη σημασία στην ορθόδοξη πίστη, καθώς και στο θεσμό της οικογένειας, τον οποίο πίστευε ότι προωθούσε μέσα από τη συγκεκριμένη οργάνωση.⁹⁷(Wikipedia) Ο μεταξικός ρεαλισμός είναι ένα προνομιούχο εργαστήριο το οποίο διεκδικεί την πατρότητα της έκφρασης. Μπορεί οι

εικαστικές τέχνες να μη θίχτηκαν με κάποια απαγόρευση, ο λόγος όμως, καθώς και η εικόνα συμπεριλήφθηκαν στις απαγορεύσεις. Η εικόνα όφειλε να είναι παραδειγματική και να ακολουθεί το πρόγραμμα που της χάραξαν, εκπαιδευώντας με τη σειρά της και οπλίζοντας ιδεολογικά το λαό. Εμπνεόμενη συχνά από την αρχαία εικονογραφία δείχνει τις νέες αρετές των Ελλήνων και το δρόμο προς τα εμπρός, προτάσσοντας τα πορτρέτα του Μεταξά και της βασιλικής οικογένειας ως εμβληματικά αυτής της περιόδου. Η προπαγάνδα του καθεστώτος λειτουργεί έτσι, ώστε να γίνονται αντιληπτές οι διαμορφώσεις, να αναγνωρίζονται τα νέα ίχνη, να ταυτίζονται οι χώροι. Υπεύθυνοι απαγορεύουν τη σύγκρουση διαφορετικών μηνυμάτων, τοποθετώντας άλλους υπεύθυνους σε θέσεις-κλειδιά που ελέγχουν την πληροφόρηση. Η κοινή γνώμη βρίσκεται μέσα σε ένα περιτύλιγμα κατευθυνόμενων θεαματικών μηνυμάτων, το οποίο με τη σειρά του αντανακλά το επίπεδο καλλιέργειας της εξουσίας. Η προπαγάνδα μεταδίδεται και παράλληλα απλώνει. Ενώ το ρήμα προπαγανδίζω σημαίνει τη μεταφορά της πληροφορίας, το ουσιαστικό είναι φορτισμένο με ένα μεθοδολογικό προορισμό και σημαίνει την οργανωμένη προσπάθεια για τη διάδοση των ιδεών. Στόχος της η μεταλλαγή ενός δέκτη σε οπαδό. Στο μονιστικό αυτό σύστημα ο επαγγελματισμός είναι αναγκαίος.⁹⁸(Μαχαίρα, 1987: 13)

Στην Ελλάδα, ο φασισμός ή καλύτερα ο νεοναζισμός βρήκε έκφραση στο κόμμα της Χρυσής Αυγής, όπου στις εκλογές της 6^{ης} Μαΐου του 2012 έλαβε το 7% των ψήφων και εξέλεξε 21 βουλευτές. Τετρακόσιοι σαράντα χιλιάδες συμπολίτες μας ψήφισαν νεοναζιστές, ρητούς θαυμαστές του Hitler, θιασώτες της ωμής βίας και του αίματος. Είναι η πρώτη φορά στην σύγχρονη ιστορία της Ελλάδας, από τότε που εμφανίστηκαν τα φαινόμενα αυτά στην Ευρώπη του 20^{ου} αιώνα, που ένα κόμμα φασιστικής ιδεολογίας παίρνει τέτοια ποσοστά. Τι είναι άραγε αυτό, που οδήγησε τόσους ανθρώπους να ψηφίσουν σήμερα, στις πόλεις και στα χωριά της Ελλάδας, τη Χρυσή Αυγή; Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ο πρώτος και κύριος λόγος της εκλογικής νίκης της Χ.Α. είναι η όξυνση του μεταναστευτικού προβλήματος, μέσα από τον τεράστιο αριθμό των λαθρομεταναστών, πολύ μεγαλύτερος από αυτόν που μπορεί να σηκώσει η χώρα, και τα καθημερινά προβλήματα που δημιουργούνται εξαιτίας του στην καθημερινή ζωή των πολιτών –όπως είναι η δραματική υποβάθμιση του ιστορικού κέντρου της Αθήνας και η αύξηση της εγκληματικότητας-, διαμορφώνοντας έτσι στην ψυχή και στη συνείδηση τους το πρόσφορο έδαφος για να πιάσει ο ανοιχτός και ωμός ρατσιστικός λόγος του ναζιστικού μορφώματος. Την έλλειψη επί πολλά χρόνια σοβαρής και συνεπούς προσπάθειας για την αντιμετώπιση του κρίσιμου και ασφαλώς εξαιρετικά δυσεπίλυτου μεταναστευτικού προβλήματος ήρθε η ώρα, όταν ξέσπασε η οικονομική κρίση, να την πληρώσει ακριβά και πολύπλευρα ο ελληνικός λαός. Την απουσία του κράτους, ειδικά στις περιοχές της Αθήνας –πχ Άγιος Παντελεήμονας- όπου το πρόβλημα έχει πάρει ακραίες διαστάσεις, θέλησε να αναπληρώσει η Χ.Α., για να πουλήσει εν συνεχεία πολύ ακριβά αυτή την υπηρεσία της στο πανελλήνιο. Την ευθύνη για την έλλειψη μεταναστευτικής πολιτικής τη φέρουν ασφαλώς τα κόμματα που κυβέρνησαν όλα αυτά τα χρόνια την Ελλάδα, όσο και τα κόμματα της Αριστεράς που αρνήθηκαν κάθε συζήτηση και υπονόμισαν κάθε πρόταση για την αντιμετώπιση του προβλήματος. Με αυτή την στάση τους, παρέδωσαν στα χέρια του ακροδεξιού φάσματος το

αίτημα των ανθρώπων να ζουν ασφαλείς και να κινούνται άφοβα στην πόλη τους, στην οποία δεν θα αναδίδεται παντού η οσμή της αμμωνίας. Ο ρατσιστικός αντιμεταναστευτικός λόγος της Χ.Α. δεν θα έβρισκε βέβαια το ακροατήριο που βρήκε, αν δεν διατυπωνόταν μεσούσης μιας δεινής οικονομικής κρίσης και δεν εξέφραζε μια ριζικά αντιμνημονιακή και αντισυστημική άποψη, την καταγγελία δηλαδή του διεφθαρμένου πολιτικού και μιντιακού συστήματος, την καταγγελία της “χούντας” του μνημονίου, των τραπεζιτών, των τοκογλόφων και των καπιταλιστών. Στην ουσία η Χ.Α. έλεγε ότι και η πλειονότητα των πολιτικών σχηματισμών, συχνά μάλιστα και με την ίδια ρητορική και έλεγε αυτό ακριβώς που ήθελε να ακούσει η οργή και η αγανάκτηση των ελλήνων ψηφοφόρων. Ένας ακόμα λόγος της εκλογικής απήχησης της Χ.Α., πρέπει να αναζητηθεί στο γεγονός ότι εδώ και χρόνια έχει αποενοχοποιηθεί πλήρως η ακροδεξιά ιδεολογία, με κορυφαία στιγμή της πολιτικής νομιμοποίησής της, την συμμετοχή του ΛΑΟΣ στη συγκυβέρνηση Παπαδήμου, την οποία τόσο αστόχαστα αποφάσισε το πολιτικό σύστημα. Μην ξεχνάμε πως ο ΛΑΟΣ του Γ. Καρατζαφέρη, είναι αυτός που διόγκωσε τον λαϊκισμό στον ελληνικό πολιτικό σύστημα. Αν και ο ΛΑΟΣ τιμωρήθηκε για τη συμμετοχή του αυτή και να ηττήθηκε εκλογικά, επειδή θεωρήθηκε μνημονιακό και συστημικό κόμμα, ωστόσο, το πολιτικό κακό είχε ήδη συντελεστεί. Αφενός, μπορούσε πια ο καθένας να είναι χωρίς ενοχές, και με περηφάνια μάλιστα, οπαδός ενός κόμματος του ακροδεξιού φάσματος, από τα λαϊκιστικά έως και τα αμιγώς νεοναζιστικά, αφετέρου, ο ακροδεξιός λόγος διαχύθηκε και στα άλλα κόμματα εξουσίας. Αυτή η αποενοχοποίηση της ακροδεξιάς έχει πάρει πολλές όψεις τα τελευταία χρόνια. Μία από αυτές συνδέεται με την ιστορική επανεξέταση και αναθεώρηση της δεκαετίας 1940-1950, και τους λόγους που οδήγησαν να γίνουν πολλοί ταγματасφαλίτες στα χρόνια της Κατοχής και το πώς αποενοχοποίησε την εγκληματική τους δράση το μεταεμφυλιακό κράτος μέχρι το 1974. Πολιτικοί τους απόγονοι είναι τα σημερινά στελέχη της Χ.Α., που μπορούν πια να προβάλουν την ταγματасφαλίτικη ιδεολογία και πρακτική τους και να συναντούν έγκριση και επιδοκιμασία. Τη Χ.Α. την ψήφισαν νέοι, με το μεγαλύτερο ποσοστό της να το συγκεντρώνει στις ηλικίες 25-34 (13,6%). Η ΧΑ ήρθε για να μείνει. Δεν είναι απλά ένα ακροδεξιό λαϊκιστικό κόμμα, αλλά ένα ναζιστικό κόμμα που δρα ως εγκληματική συμμορία. Δεν υπάρχει κάτι ανάλογο στην Ευρώπη σήμερα, όπως επίσης αυτό συμβαίνει για πρώτη φορά στην Ελλάδα. Υπάρχουν αυτή τη στιγμή οι κοινωνικές και ιδεολογικές προϋποθέσεις να μετεξελιχθεί η Χ.Α. σε μαζικό φασιστικό κόμμα, με ένα σκληρό ναζιστικό πυρήνα και αυτό φυσικά συνιστά πολύ μεγάλο κίνδυνο. Δεν είναι ωστόσο, βέβαιο ότι θα το καταφέρει. Ανεξάρτητα από το αν θα τα καταφέρει ή όχι, είναι φανερό ότι ήδη δηλητηριάζει την πολιτική και ιδεολογική ζωή του τόπου. Σε σημαντικά ζητήματα, όπως η εξωτερική πολιτική, η μετανάστευση, η ιθαγένεια και η δικαιοσύνη, η Χ.Α. επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό το γενικό κλίμα. Η Χ.Α. έχει θεωρήσει προνομιακό της πεδίο τα σχολεία και στρέφεται προς τους μαθητές και αυτό είναι από τα πιο κρίσιμα σημεία. Η σαγήνευση των μαθητών από το νεοναζιστικό μόρφωμα, περνάει από το δρόμο της σωματικής ρώμης, της λατρείας της δύναμης, των γυμναστηρίων, των αθλητικών σωματείων κ.α. Κάποια γνωρίσματα της εφηβείας τους οδηγούν να γίνουν χρυσαυγίτες, θεωρώντας ότι μόνο η Χ.Α. αντιστέκεται στο Σύστημα.⁹⁹(Ζουμπουλάκης, 2013: 11-16, 18-19, 47)

Σαράντα χρόνια μετά την πτώση της Χούντας, οι αυτολογοκριτικοί μηχανισμοί του χώρου αυτού –η ντροπή δηλαδή του να δηλώνεις χουντικός- αδυνατίζουν. Ο χρόνος περνάει και τα ποσοστά της Χ.Α. στα παραδοσιακά μαύρα εκλογικά άνδρα της χώρας το αποδεικνύουν. Πρόκειται ακόμα και για περιοχές οι οποίες δεν έχουν κανένα πρόβλημα με το μεταναστευτικό. Τρανταχτό παράδειγμα η Κορινθία και πιο συγκεκριμένα το Σοφικό Κορινθίας, που στις εκλογές του 2012 η Χ.Α. αναδείχτηκε πρώτο κόμμα από τις κάλπες στην κωμόπολη αυτή, σε μια περιοχή όπου εκατοντάδες αλλοδαποί απασχολούνται σε όλες τις αγροτικές εργασίες –ελαιοκομιδή, κλάδεμα, ξυλεία- χωρίς να έχουν δημιουργήσει προβλήματα. Σχήμα οξύμωρο, αν και η δικτατορία έκανε τη ζημιά της στην παράδοση της Ακροδεξιάς στην Ελλάδα, καθώς την απονομιμοποίησε, ωστόσο, σιγά σιγά η παράδοση αυτή ξαναβρίσκει την ορμή της και έναν νέο βηματισμό. Ακόμα, έχουμε την διείσδυση του χυλού που απαρτίζει τη μαγιά της ακροδεξιάς ιδεολογίας σε όλα τα μήκη και τα πλάτη του ελληνικού πολιτικού φάσματος. Ο εθνικισμός, ο ρατσισμός και ο σεξισμός δεν αποτελούν μονοπώλιο της Χ.Α. Η βαλκανική, και κυρίως αλβανική, αποδημία προς την Ελλάδα τη δεκαετία του '90 εντείνει τη δυσανεξία και τον ιδιωτικά τηλεκατευθυνόμενο ρατσισμό και μισαλλοδοξία. Ο αντιμεταναστευτικός λόγος είναι η πρόσοψη του ακροδεξιού μορφώματος το οποίο τρέφεται και ανασαίνει από την ιδέα της εκάστοτε απειλής και του κινδύνου. Σήμερα είναι οι μετανάστες, χθες ήταν οι κομμουνιστές. Αν δεν απειλείται από κάτι, δεν μπορεί να επιβιώσει. Ιστορικά λοιπόν αν το δούμε, επινοεί τις απειλές του, πατώντας στα κοινωνικά αδιέξοδα των ανθρώπων. Επίσης, η όξυνση των βιοτικών αδιεξόδων στον καιρό της κρίσης οδηγεί στη διόγκωση της Ακροδεξιάς. Η οικονομική κρίση ευνοεί και μεγεθύνει την Άκρα Δεξιά. Είναι άλλωστε κάτι που το διδάσκει η εμπειρία του Μεσοπολέμου. Αν κάτι δείχνει επίσης η σημερινή διαχείριση της κρίσης, είναι ότι η ιδέα της δημοκρατίας συνολικά απαξιώνεται από τη νεοφιλελεύθερη επίθεση στην κοινωνία. Αυτό συμβαίνει κατεξοχήν όπου υπάρχει το ιστορικό και ιδεολογικό υπέδαφος. Η όποια υπέρβαση της κρίσης ωστόσο, δεν θα σηματοδοτήσει μηχανικά και την οπισθοχώρηση της Ακροδεξιάς. Ασφαλώς η κρίση και η νεοφιλελεύθερη διαχείρισή της τρέφει την Ακροδεξιά, τα πράγματα όμως είναι πιο σύνθετα, διότι οι διαδρομές δεν είναι ούτε ευθύγραμμες ούτε αμφίδρομες.¹⁰⁰(Χριστόπουλος, 2014: 12-15) Η δολοφονία του Παύλου Φύσσα, το φθινόπωρο του 2013, αποτέλεσε καταλύτη για την θέση της Χ.Α. στο ελληνικό πολιτειακό στερέωμα. Η νεοναζιστική, πλέον, οργάνωση, διεκδικούσε με ηγεμονικούς όρους την έκφραση του παραδοσιακού ακραίου συντηρητικού χώρου και απειλούσε σοβαρά την κοινωνική ειρήνη στη χώρα. Η ακροδεξιά ιδεολογία είναι βαθιά ριζωμένη στην ελληνική πολιτική ιστορία. Ένα μείζον τμήμα της ελληνικής πολιτικής κουλτούρας εδράζεται σε ένα συμπαγές και συνεχές υπόβαθρο ολοκληρωτισμού και αυταρχισμού. Μην ξεχνάμε πως η Ελλάδα καταγράφει τον τελευταίο αιώνα τις περισσότερες πολιτειακές εκτροπές σε σχέση με όλες τις ευρωπαϊκές χώρες, με τις οποίες επιθυμεί να συγκρίνεται. Μια χώρα όπου η επίκληση του κινδύνου λειτουργούσε ανέκαθεν ως πρόσχημα κατάλυσης του Συντάγματος και άρσης εγγυήσεων προστασίας των ελευθεριών μας –με εμπροσθοφυλακή της κατάλυσης αυτής τα σώματα ασφαλείας και τον στρατό-. Τα σαράντα και πλέον χρόνια που μας χωρίζουν από τη Μεταπολίτευση δεν είναι αρκετά για να ξεχαστεί το ελληνικό παρακράτος μιας “καχεκτικής” δημοκρατίας, όπως εύστοχα χαρακτηρίστηκε η ελληνική. Η διαδικασία που βρίσκεται σήμερα σε εξέλιξη είναι η διαδικασία της μετάβασης

του κράτους από τον ρόλο του εγγυητή της κοινωνικής ειρήνης στον ρόλο του επιτελάρχη της κοινωνικής σύγκρουσης, με χαρακτηριστικά όπως αυτά που ο Νίκος Πουλαντζάς προσδίδει στη διαδικασία εκφασισμού.¹⁰¹(Στο ίδιο:22, 29) Η βία, των ακροδεξιών ομάδων δεν εξαντλείται σε νυχτερινές περιπολίες, αλλά είναι μια βία που εκφράζεται και δημόσια. Είναι loud crime. Η διάχυτη βία είναι δημόσια και γνωστοποιείται προς κάθε αποδέκτη για πάσα χρήση. Η βία είναι και το μέσον και το μήνυμα και η δημοσιοποίησή της όχι απλώς δοκιμάζει τα όρια του συστήματος, αλλά ταυτόχρονα καλεί τους παρεκκλίνοντες σε συμμόρφωση, υποταγή και αναδίπλωση. Από τη δολοφονική απόπειρα σε βάρος του φοιτητή Δημήτρη Κουσουρή το 1998, που σόκαρε την κοινή γνώμη και οδήγησε σε πρόσκαιρη αναστολή της λειτουργίας της Χ.Α., μέχρι τη δολοφονία Πακιστανού ποδηλάτη από δύο μέλη της ίδιας οργάνωσης το 2012 και με κορυφή του παγόβουνου τη δολοφονία του Παύλου Φύσσα τον Σεπτέμβριο του 2013, ο κύκλος του αίματος δεν σταμάτησε ποτέ. Σύμφωνα με στοιχεία του Δικτύου Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, μόνο κατά το έτος 2012, και μόνο από το Δίκτυο, καταγράφηκαν 154 περιστατικά ρατσιστικής βίας, που περιελάμβαναν από απειλές μέχρι επικίνδυνες ή και βαρύτερες σωματικές βλάβες, ακόμα και ανθρωποκτονία, ενώ από τις μαρτυρίες των παθόντων προέκυπταν σταθερά μοτίβα δράσης. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η ομολογία μέλους της Χ.Α., για εμπρησμό τον Μάιο του 2013. Ο δράστης ομολόγησε την ύπαρξη ομάδων εφόδου που δραστηριοποιούνται σε Κυψέλη και Άγιο Παντελεήμονα από τον Σεπτέμβριο του 2012 και ότι ο ίδιος μαζί με 30 ακόμα άτομα, συγκρότησαν επιτροπή με αντικείμενο την αστυνόμευση της Κυψέλης. Το γεγονός ότι ο συγκεκριμένος δράστης συνελήφθη για εμπρησμό ενός από τα καταστήματα αυτά, σημαίνει μάλλον ότι οι συγκεκριμένες ομάδες εφόδου που συγκροτήθηκαν από περισσότερα άτομα και με διαρκή δράση, χωρισμένα ανά ομάδες και με σαφές χρονοδιάγραμμα, περιπολούσαν για να επιβάλλουν την τάξη στα καταστήματα και τους αλλοδαπούς με τρόπο ο οποίος σε κάθε περίπτωση παρομοιάζει περισσότερο με εγκληματική οργάνωση του άρθρου 187 του Ποινικού Κώδικα, παρά με διακίνηση πολιτικών ιδεών, πολλώ δεν μάλλον με δραστηριότητα κοινοβουλευτικού κόμματος. Τα περιστατικά βίας σε βάρος αλλοδαπών, ομοφυλόφιλων, Ρομά και πολιτικών εχθρών τα οποία καταγγέλλθηκαν, καταγράφηκαν ή είδαν το φως της δημοσιότητας είναι εκατοντάδες, ενώ ο πραγματικός αριθμός των υποθέσεων παραμένει άγνωστος.¹⁰²(Στο ίδιο: 158-160) Συνοψίζοντας για την δράση της Χ.Α. θα θυμηθούμε μια ρήση του μεγαλύτερου εν ζωή ιστορικού του Μάρκ Μαζάουερ από το έργο του *Σκοτεινή Ήπειρο*: “η Ευρώπη στον 20^ο αιώνα δεν ήταν φυσική πατρίδα της ελευθερίας και της δημοκρατίας, αλλά μάλλον ένα εφιαλτικό εργαστήριο κοινωνικού και πολιτικού πειραματισμού. Εκεί κατέλυσε και ανάπλασε πολλές φορές τον εαυτό της μέσα από τον πόλεμο, την επανάσταση, τον οικονομικό και ιδεολογικό ανταγωνισμό”. Το ελληνικό ακροδεξιό σύμπτωμα, υπό αυτή την έννοια, δεν είναι παρά μια ακραία εκδοχή του ευρωπαϊκού συμπτώματος¹⁰³(Στο ίδιο: 322)

8. Η έννοια της αυταρχικής προσωπικότητας

Αυταρχικός θα πρέπει να θεωρείται όποιος είναι πρόθυμος να ενταχθεί σε μια ιεραρχία, έτοιμος να υποταχθεί με ευχαρίστηση σε μια ισχυρή αρχή, ή να

επιβληθεί δυναμικά και απεριόριστα επάνω στους άλλους. Η αυταρχική συμπεριφορά στην πολιτική της έκφραση χαρακτηρίζεται από μια ορισμένη προδιάθεση ή στάση του ανθρώπου προς τα πολιτικά αντικείμενα, που εκδηλώνεται άλλοτε άμεσα και άλλοτε έμμεσα. Είναι η συμπεριφορά του ανθρώπου που παρουσιάζει εξαιρετική ευαισθησία σε θέματα κύρους και ιεραρχίας, εξουσίας και δύναμης. Ανάμεσα στα πιο εμφανή συμπτώματα που εκφράζουν ή προδίδουν αυταρχική προδιάθεση ή στάση στον πολιτικό χώρο, είναι και η εφαρμογή μέτρων ή η υποστήριξη ιδεών που περιορίζουν τις ατομικές ελευθερίες, εξασθενίζουν την λαϊκή κυριαρχία, συντελούν στην άσκηση της εξουσίας με τρόπο δεσποτικό, περιορίζουν τα δικαιώματα των μειονοτήτων και την ευχέρεια των κοινωνικών οργανώσεων να εκλέξουν ελεύθερα την ηγεσία τους, υπογραμμίζουν την ιεραρχική σχέση ατόμων και ομάδων, παρεμποδίζουν ή καταργούν τις δραστηριότητες των πολιτικών κομμάτων, παρεμποδίζουν ή εξουδετερώνουν την αντιπολίτευση και καταργούν τον διάλογο. Τα αυταρχικά άτομα, ως ηγέτες ενδιαφέρονται λιγότερο αν οι οπαδοί τους συμφωνούν με τις λύσεις και τα μέτρα που προτείνουν και περισσότερο για την επίτευξη των στόχων τους. Γενικά δείχνουν λιγότερη ευαισθησία στα αισθήματα, τις γνώμες και τις ιδέες των άλλων, σε σύγκριση με τους μη αυταρχικούς ηγέτες. Τα αυταρχικά άτομα, ως οπαδοί κομμάτων ή μέλη οργανώσεων, δείχνουν μεγαλύτερη προθυμία να υπακούσουν ή να υπηρετήσουν διορισμένους ηγέτες, από ότι τα μη αυταρχικά άτομα. Αισθάνονται ασφάλεια κάτω από ένα δυναμικό και αποφασιστικό ηγέτη και εκφράζουν τον ενθουσιασμό τους για συγκεκριμένους και καθαρά διατυπωμένους στόχους. Στην ομάδα που επικρατούν αυταρχικά άτομα υπάρχει περισσότερη συνοχή, ομόνοια και ενθουσιασμός και λιγότερες αμφιταλαντεύσεις, αντιθέσεις και συγκρούσεις.¹⁰⁴(Τερλεξής,1975:11-12, 25) Η αυταρχική προσωπικότητα είναι δημιουργήμα δύο κυρίως παραγόντων, της αυταρχικής ανατροφής και της αντιδημοκρατικής κοινωνικής δόμησης. Αλληλοσυνδεόμενοι και αλληλοσυμπληρούμενοι οι παράγοντες αυτοί επενεργούν στο βιολογικό υπόβαθρο –την κληρονομικότητα- του ατόμου και συντελούν αποφασιστικά στη διάπλαση της προσωπικότητάς του. Ο πρώτος παράγοντας αναφέρεται στις σχέσεις πατέρα-μητέρας-παιδιού και σχετίζεται με προδιαθέσεις και τάσεις που εμφανίζονται από πολύ νωρίς στη συμπεριφορά του ανθρώπου. Ο δεύτερος παράγοντας αναφέρεται στις δοξασίες και τις αξίες που κυκλοφορούν στο κοινωνικό σώμα, όπως επίσης και στους πολιτικούς, κοινωνικούς, οικονομικούς, πολιτιστικούς θεσμούς που στηρίζουν και εκφράζουν τις δοξασίες και τις αξίες αυτές. Το 1936, ο Stagner, σε μια έρευνά του στην Γερμανία και στην Ιταλία που αφορούσε την αυταρχική συμπεριφορά, διαπίστωσε ότι άτομα που είχαν φασιστικές αντιλήψεις δεν πίστευαν απλώς και μόνο σε μια συγκεκριμένη πολιτική κίνηση αλλά σε ένα ολόκληρο σύστημα δοξασιών που διαπότιζε ολόκληρη τη δομή της προσωπικότητάς τους. Αν και βασικά αναγνωρίζεται ότι ορισμένες ιδιότητες του ανθρώπινου χαρακτήρα είναι αποτέλεσμα του ιδιαίτερου τρόπου με τον οποίο το άτομο εισάγεται από την ίδια την κοινωνία στα πολιτιστικά της πρότυπα, έπειτα την από μέρους του αφομοίωση των βασικών αυτών προτύπων, η συμπεριφορά και η στάση του απέναντι στα πολιτικά αντικείμενα, το σύστημα της προτιμώμενης αξίας και γενικά η φιλοσοφία της ζωής διαμορφώνεται κατά τρόπο αυτοδύναμο. Άτομα συνεπώς, με διαφορετική δομή προσωπικότητας αντιλαμβάνονται τον κόσμο της πολιτικής διαφορετικά. Οι ιδέες τους και οι γενικότερες αντιλήψεις τους για τη

ζωή είναι αντανάκλαση της προσωπικότητάς τους. Εξ ου και ο αυταρχικός άνθρωπος επιδιώκει σχέσεις αυταρχικές, διότι αυτές τον εκφράζουν καλύτερα και ικανοποιούν τις ανάγκες του με μεγαλύτερη πληρότητα. Η αυταρχική συμπεριφορά αναφέρεται άλλοτε σε κάποια ψυχολογική παρόρμηση και άλλοτε στη φύση των πολιτικών δοξασιών, ενώ μερικές φορές στη γενικότερη δομή της πολιτικής οργάνωσης. Αν και συχνά παρατηρείται εννοιολογική συνταύτιση των περιπτώσεων αυτών, ωστόσο, θα πρέπει να γίνεται η διάκριση μεταξύ τους γιατί δεν σημαίνουν πάντα το ίδιο πράγμα. Επιπλέον, η αυταρχική προσωπικότητα έχει διαφορετικό συγκινησιακό χρωματισμό σε διαφορετικά περιβάλλοντα εξαιτίας των διαφορετικών κοινωνικών συνθηκών και πολιτικών παραδόσεων. Το δημοκρατικό αντιαυταρχικό καθεστώς χαρακτηρίζει και θεωρεί τον αυταρχικό ως αντικοινωνικό, παθολογικό και ψυχικά άρρωστο. Αντίθετα, το αυταρχικό, ολοκληρωτικό καθεστώς χαρακτηρίζει τον αντιαυταρχικό, δημοκρατικό τύπο ως κοινωνικά απροσάρμοστο. Εξυπακούεται ότι ένα ολοκληρωτικό καθεστώς θεωρεί την αυταρχική προσωπικότητα ως ιδανική και ως μόνη κατάλληλη για την επίτευξη των στόχων του. Ο Γερμανός ψυχολόγος Jaensch, ένθερμος θιασώτης του Ναζισμού, περιέγραψε το 1938 ένα ψυχολογικό τύπο ανθρώπου, ο οποίος παρουσιάζει καταπληκτική ομοιότητα με τον αυταρχικό, εθνοκεντρικό τύπο του Adorno. Ο ιδανικός άνθρωπος του Jaensch, διακρίνεται για την αγάπη του προς την πειθαρχία, την τάξη, την αυστηρότητα, τη γη, την πατρίδα, το απόλυτο, καθώς επίσης και για την πίστη του στην ανωτερότητα της γερμανικής φυλής, στην ιεραρχημένη κοινωνία. Τα χαρακτηριστικά αυτά αποτελούν τις ιδιότητες του ιδανικού ανθρώπου του Εθνικοσοσιαλισμού. Κατόπιν τούτου, δεν είναι παράδοξο γιατί η δημοκρατική προσωπικότητα, όπως περιγράφεται από τους σύγχρονους πολιτικούς κοινωνιολόγους και ψυχολόγους, αποτελεί για τον Jaensch, τον “αντι-τύπο”, κάτι δηλαδή παθολογικό. Η δυναμική της σχέσεως επιβολή-υπακοή, αποτελεί κοινωνικό φαινόμενο με τα εξής χαρακτηριστικά: α) Η επιβολή προϋποθέτει την ύπαρξη τουλάχιστον δύο προσώπων και προκύπτει από την αλληλεπίδραση της μιας ψυχολογίας επί της άλλης, β) Η σχέση που δημιουργείται δεν είναι απαραίτητα μόνιμη, αλλά μπορεί να μεταβληθεί με την πάροδο του χρόνου, γ) Η επιβολή δεν ασκείται μόνο από πρόσωπα, ασκείται ωστόσο, πάντα επί προσώπων και δ) Πολλές φορές ο ηγέτης είναι δυνατόν να υπακούει συγχρόνως στην ηγεσία άλλου. Κάθε τύπος κοινωνίας, κάθε εποχή και κάθε πολιτισμός, συνθέτουν δικά τους πρότυπα αυταρχισμού που αντιστοιχούν στις δομές με τις οποίες εκφράζονται.¹⁰⁵(Στο ίδιο:17-18, 20-22, 24) Ο απολυταρχισμός της δεξιάς και το αντιδραστικό αντι-κίνημα, απευθύνεται στην ομάδα, τη φυλή, το έθνος και το κράτος. Η δεξιά ιδεολογία υπεραμύνεται των εθνικών συνόρων και των αξιών που θα οπλίσουν την εθνική ομάδα να αντισταθεί στο σαρωτικό ρεύμα του διεθνισμού. Για την δεξιά φιλοσοφία, η ανθρώπινη φύση είναι αδύνατη και επιρρεπής στις δυνάμεις του κακού, γι αυτό είναι απαραίτητο ο άνθρωπος να βρίσκεται πάντα σε συνεχή επαγρύπνηση σε τρόπο που πάντα να είναι σε θέση να περιορίζει τις τάσεις του κακού και να ενθαρρύνει τις τάσεις του καλού. Ο -ακρο-δεξιός, πιστεύει ότι ο άνθρωπος χρειάζεται πάντα μια καθοδηγούσα αρχή που να του δείχνει το δρόμο, όπως επίσης και ένα σύστημα μηχανισμών που θα ελέγχει έστω και με τη βία κάθε παρέκκλιση από τα νόμιμα.¹⁰⁶(Στο ίδιο:29-30) Από όλα τα στοιχεία της χαρακτηριστικής ανάλυσης της αυταρχικής συμπεριφοράς, αυτό που εκφράζει περισσότερο την αυταρχική προσωπικότητα είναι εθνοκεντρισμός. Η ιδέα του εθνοκεντρισμού

στηρίζεται σε τρεις γενικές προϋποθέσεις που διατυπώνονται ως εξής: α) Τα άτομα που εκφράζουν εχθρότητα και προκατάληψη για μια ομάδα είναι πολύ πιθανόν να αναπτύσσουν τάσεις εχθρότητας και προκατάληψης και προς άλλες ομάδες, β) Τα άτομα που εκδηλώνουν μιας μορφής προκατάληψη αναπτύσσουν και άλλες μορφές προκαταλήψεων και γ) Ο εθνοκεντρισμός εκδηλώνεται σε συσχετισμό με τον αυταρχισμό. Ο εθνοκεντρισμός δεν αναφέρεται μόνο σε δοξασίες, στάσεις και αισθήματα προς τις άλλες εθνικές ομάδες, πρόσωπα ή θεσμούς, αλλά και σε όλων των ειδών τις σχέσεις όπως είναι τα πολιτικά κόμματα, τα θρησκευτικά δόγματα, οι κοινωνικές τάξεις, τα εργατικά σωματεία, οι επαγγελματικές ενώσεις και οι άλλες επιμέρους πολιτιστικές ομάδες. Τα εθνοκεντρικά άτομα έχουν συνήθως ασθενέστερο και περισσότερο απορρονωμένο Εγώ. Ρέπουν προς ένα ορισμένο είδος επιθετικότητας και εκδηλώνουν εχθρικές διαθέσεις και νευρωτικές τάσεις συχνότερα και εντονότερα από τον μέσο άνθρωπο. Δυσκολεύονται να νιώσουν αγάπη και πολλές φορές ακόμη και συμπάθεια για τους συνανθρώπους τους και ιδιαίτερα για αυτούς που κατά τρόπο αυθαίρετο και στερεοτυπικό, χαρακτηρίζουν κατώτερους βιολογικά ή κοινωνικά. Το άτομο με εθνοκεντρικές τάσεις και παρορμήσεις θεωρεί τα μέλη της ομάδας του ηθικά, βιολογικά και πολιτιστικά ανώτερα από τα μέλη των άλλων ομάδων. Η πάλη της ομάδας του εθνοκεντρικού τύπου με τις άλλες θεωρείται αγώνας που πρέπει οπωσδήποτε να καταλήξει στην αφομοίωση, την υποταγή ή τον πλήρη αφανισμό τους. Τάσεις αυτού του είδους του δημιουργούν ψυχώσεις και έντονη προδιάθεση που τον κάνουν να ζει επιθετικά και κατά μεγαλύτερο μέρος καταστροφικά, μέσω των άλλων προσώπων. Η φυλετική κατωτερότητα, η φυσική εξασθένηση και η ηθική κατάπτωση δεν αφήνουν τις ομάδες που ο εθνοκεντρικός θεωρεί κατώτερες και αδύναμες να συγκροτηθούν σε δυναμικές αποφασιστικές οντότητες για να επιτελέσουν μεγάλα έργα και εθνικές αποστολές. Για τον εθνοκεντρικό το κοινωνικό σύστημα είναι αυστηρά ιεραρχημένο. Τα μέρη του είναι κατά απόλυτο και απλό τρόπο τακτοποιημένα. Μέσα στην ομάδα τα άτομα θα πρέπει επίσης να βρουν τη θέση τους στην ιεράρχηση των ρόλων. Όπως στο στρατό, έτσι και στις άλλες κοινωνικές οργανώσεις θα πρέπει να υπάρχουν επίπεδα ειδικοτήτων και υπευθυνοτήτων σε αυστηρά ιεραρχημένη διάταξη. Στην κορυφή πρέπει να υπάρχει πάντα το παντοδύναμο χέρι της εξουσίας που θα διευθύνει, θα προβλέπει, θα προστατεύει και θα προνοεί για τη μοίρα της ομάδας. Η αδιάλλακτη και δογματική στάση του εθνοκεντρισμού επηρεάζει και τη γενικότερη στάση του προς το φαινόμενο της αλλαγής. Το σύστημα των δοξασιών από το οποίο διακατέχεται σκληραίνει τη στάση του και μειώνει την προσαρμοστική του ικανότητα.¹⁰⁷(Στο ίδιο: 37-39, 41-43)

Αυταρχική είναι η προσωπικότητα που εμφανίζει κατά τρόπο έντονο ένα ή περισσότερα από τα παρακάτω συμπτώματα ή τάσεις απέναντι στα πράγματα και τους ανθρώπους

- Ευαισθησία στις σχέσεις εξουσίας, γοήτρου και δύναμης
- Ακόρεστη δίψα για κυριαρχία και τάση για επιβολή. Υπεροπτική στάση προς τους υφιστάμενους
- Ενστικτώδης έφεση υποταγής. Υπακοή προς την ηγετική αρχή, σεβασμός προς τους προϊσταμένους
- Έκδηλη εχθρότητα προς ομάδες που είναι έξω από αυτούς
- Άμεση συμμόρφωση και αυστηρή υποταγή προς την ομάδα

- Εσωστρέφεια
- Αυστηρός προσδιορισμός ορίων-συνόρων ανάμεσα στην ομάδα που ανήκει το άτομο και τις υπόλοιπες ομάδες
- Κυνισμός
- Προκατάληψη και συχνή χρήση στερεοτυπικών εικόνων που οδηγεί στην κατηγοριοποίηση ανθρώπων και ομάδων με κριτήριο αυθαίρετα επιλεγόμενες ιδιότητες
- Θέαση του κόσμου ως χώρου συγκρούσεων
- Αποστροφή προς την ασάφεια και βασανιστική αναζήτηση της βεβαιότητας
- Προσκόλληση στους υπάρχοντες κανόνες της ηθικής
- Αποστροφή προς την καθαρά θεωρητική σκέψη
- Πνεύμα πρακτικότητας και ετοιμότητα δράσης, αποστροφή προς τη διαλογική συζήτηση
- Επίδειξη ανδρισμού και εξιδανίκευση της αρρενωπής κοινωνίας
- Αποστροφή προς τις συναισθηματικές εκδηλώσεις και ιδιαίτερα εκδηλώσεις αγάπης και συμπάθειας, μολονότι η στάση απέναντι στη ζωή καθορίζεται από συναισθηματικές παρορμήσεις
- Απαισιοδοξία προς την ανθρώπινη φύση και επιφυλακτικότητα προς τις προθέσεις των ανθρώπων
- Ανυπομονησία και έλλειψη ανεκτικότητας προς όσους διαφωνούν
- Πίστη στην ιδέα ότι το άτομο και η ομάδα στην οποία ανήκει βρίσκονται στο έλεος των άλλων, γι αυτό χρειάζεται συνεχής επαγρύπνηση και επιδέξιος χειρισμός για την αντιμετώπισή τους
- Συντηρητισμός. Προσκόλληση στις παραδοσιακές αξίες, αποστροφή προς τις καινοτομίες και την αλλαγή, διατήρηση του status quo
- Πίστη στο ιδανικό μιας απολύτως ιδανικής κοινωνίας χωρίς ανταγωνισμούς¹⁰⁸(Στο ίδιο: 52-53)

Το εξαρτημένο και χωρίς πεποίθηση άτομο διαβλέπει παντού την αποτυχία, υποτάσσεται πρόθυμα στη μοίρα του και αποφεύγει να δώσει λύσεις σε επείγοντα προβλήματα, παραχωρώντας την πρωτοβουλία στους άλλους. Έχει την τάση να τους μιμείται ή να συμφωνεί με τη γνώμη τους, γιατί η έλλειψη αυτοπεποίθησης στις δικές του δυνάμεις τον κάνει διστακτικό. Όσο λιγότερη εμπιστοσύνη έχει στη δική του κρίση τόσο πιο πολύ πρόθυμος είναι να ακολουθήσει το παράδειγμα και τις υποδείξεις των άλλων. Ζητά απαντήσεις από τις αναγνωρισμένες αυθεντίες που είναι στέρεα εδραιωμένες σε όλες τις αυστηρά ιεραρχημένες κοινωνίες. Στην περίπτωση που ο ίδιος κατέχει κάποια θέση στην ιεραρχία της εξουσίας ή της αυθεντίας, αναζητά απαντήσεις από τις πηγές, την παράδοση και τα ισχύοντα έθιμα. Οι υφιστάμενοι του δεν τολμούν να αμφισβητήσουν τις αποφάσεις του. Η κοινή γνώμη δέχεται την απόφασή του ως την πιο κατάλληλη και μόνο γιατί έγινε από τη θέση της καθιερωμένης αυθεντίας και μέσα στα προκαθορισμένα πλαίσια. Ο τύπος της αυταρχικής προσωπικότητας κυριαρχεί στις παραδοσιακές κοινωνίες. Ωστόσο, απαντάται και στις περισσότερο αναπτυγμένες κοινωνίες. Και στις δύο περιπτώσεις το οικογενειακό περιβάλλον θα προσδιορίσει να το άτομο θα αναπτύξει δημοκρατική ή αυταρχική προσωπικότητα. Το άτομο επιδίδεται απεγνωσμένα στην απόκτηση δύναμης για να κρύψει την αδυναμία του και να αποκαταστήσει

το πληγωμένο του Εγώ. Με την πείρα των στερήσεων και του καταπιεσμένου του εγωισμού είναι εύκολο να πεισθεί ότι καμία άλλη αξία ή αγαθό δεν μπορεί να αντικαταστήσει ότι αντιπροσωπεύει η δύναμη. Αυτή είναι η θεωρία της αυτοάμυνας, σύμφωνα με την οποία ο άνθρωπος επιζητά και κάνει χρήση δύναμης ως μέσου άμυνας κατά της απειλούμενης ή της πραγματικής απώλειας των αξιών.¹⁰⁹(Στο ίδιο: 56-57, 64)

Η αποξένωση μπορεί να οδηγήσει στην αποχή και η αποχή να ενθαρρύνει την αποξένωση. Ακόμη θα μπορούσε να πει κανείς ότι και τα δύο αυτά φαινόμενα συνδέονται με ουσιαστικότερες μεταβολές, όπως η άγνοια που δημιουργεί αισθήματα φόβου, δυσπιστίας και με την αποφυγή καταστάσεων που θα δημιουργούσαν κάποια απειλή για το άτομο. Η ηττοπάθεια, η κοινωνική ή πολιτική απομόνωση, ο κοινωνικός ξεπεσμός, η διάψευση ελπίδων, η απαισιοδοξία και ο φόβος, τονώνουν το αίσθημα της πολιτικής αλλοτρίωσης και ωθούν το άτομο σε παράλογες πράξεις, σε απελπισμένα διαβήματα, στην αδιαλλαξία και σε ενέργειες που δεν έχουν σχέση με την πραγματικότητα. Κατά τον ίδιο τρόπο, το σύμπλεγμα της αποξένωσης και η έλλειψη λογικών κριτηρίων στις πολιτικές ενέργειες με τη σειρά τους αυξάνουν τις πιθανότητες αποτυχίας και μοιραία οδηγούν το άτομο στην πολιτική απομόνωση, απελπισμένο και έτοιμο να υποταχθεί.¹¹⁰(Στο ίδιο: 80-81) Ο αυταρχικός άνθρωπος δεν προέρχεται από μια συγκεκριμένη τάξη. Τα ολοκληρωτικά συστήματα δεν στηρίζονται πάντα στα ίδια κοινωνικά και οικονομικά υποστρώματα, δεν λειτουργούν πάντοτε κάτω από παρόμοιες κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες. Η κάθε κοινωνική τάξη βγάζει αυταρχικούς και αντιαυταρχικούς ανθρώπους. Σε όλα τα κοινωνικά στρώματα υπάρχουν έντονες ή ασθενείς τάσεις αυταρχισμού της μιας ή της άλλης μορφής. Κάθε μορφή ολοκληρωτισμού και η κάθε ιδεολογία τείνει να στηρίζεται σε ένα δικό της κοινωνικό στρώμα που διαφέρει κάθε φορά ανάλογα με το πολιτικό επίπεδο της κοινότητας, την πολιτική συγκρότηση και το επίπεδο της οικονομικής ανάπτυξης. Σε κάθε τάξη, ανάλογα με το επίπεδο της κοινωνικής πολιτικής κουλτούρας, φαίνεται να υπάρχουν προδιαθέσεις για αυταρχική συμπεριφορά μιας ορισμένης μορφής.¹¹¹(Στο ίδιο:108)

8.1 Η Αυταρχική προσωπικότητα στην σκέψη των Adorno, Fromm και η Σχολή της Φραγκφούρτης. Είναι ο αυταρχισμός μια “επισφαλής” αρρενωπότητα;

Η έννοια της αυταρχικής προσωπικότητας εισάγεται για να περιγράψει έναν τύπο προσωπικότητας στον οποίο περιέχονται ειδικά χαρακτηριστικά και ο οποίος έλκεται από τη φασιστική ιδεολογία εκδηλώνοντας ισχυρές τάσεις εθνοκεντρισμού. Στις περιγραφές της καταγράφονται με επαναλαμβανόμενο τρόπο τα ακόλουθα χαρακτηριστικά: συμβατικός, κομφορμιστής, άκαμπτος, εγκλωβισμένος σε έναν στερεοτυπικό και κατηγοριοποιητικό τρόπο σκέψης, απεχθάνεται τις χαλαρές συνομιλίες, σέβεται την ισχύ, την οργάνωση και την υπακοή, υποχωρεί απέναντι στην εξουσία, υπερασπίζεται την πειθαρχία και την τιμωρία, δεν ανέχεται την αμφιβολία,¹¹²(Wetherell, 2005:282) και βιώνει τη σχέση του προς τον κόσμο σαν να βρίσκεται κάτω από ένα αναπόφευκτο

πεπρωμένο¹¹³(Horkheimer, 1995:172). Όπως φαίνεται από τα διαθέσιμα δεδομένα των συνεντεύξεων, αυταρχικοί χαρακτήρες ήταν πιθανότερο να ανατραφούν σε ένα σπίτι όπου η πειθαρχία ήταν αυστηρή, αλλά συνήθως αυθαίρετη. Οι αξίες των γονέων ήταν συχνά πολύ συμβατικές, αυστηρές και εξωτερικευμένες. Ως αποτέλεσμα, παρέμεναν κατά κανόνα ξένες και προς το Εγώ του παιδιού, πράγμα το οποίο εμπόδιζε την ανάπτυξη μιας ολοκληρωμένης προσωπικότητας. Η μνησικακία απέναντι στη βαναυσότητα των γονέων συχνά μετατίθεται σε άλλους, ενώ η εξωτερική εικόνα του πατέρα και της μητέρας φανερώνονταν ιδιαίτερα εξιδανικευμένη.¹¹⁴(Jay,2009:245) Ο όρος “αυταρχική προσωπικότητα”, βασίστηκε σε προγενέστερες μελέτες του Έριχ Φρόμ, και συναντάται το 1950 ως τίτλος εμπειρικής έρευνας που διεξήχθη στο πλαίσιο ερευνητικού προγράμματος της Σχολής της Φρανκφούρτης για την αυθεντία και την προκατάληψη.¹¹⁵(Adorno,1950) Τα μέλη της Σχολής της Φρανκφούρτης, βιώνοντας –και παρακολουθώντας στη συνέχεια αυτοεξόριστα στην Αμερική– την άνοδο του χιτλερισμού στη Γερμανία, έθεσαν ως ένα από τα κεντρικότερα σημεία των ερευνών τους τη μελέτη του φαινομένου της εκούσιας υποταγής σε τέτοια καθεστώτα, προσπαθώντας να ενσωματώσουν τις φροϋδικές αναλύσεις στη μαρξιστική έρευνα, και ενσωματώνοντας την οπτική της κοινωνικής ψυχολογίας, ως κρίκου ανάμεσα στο άτομο και την κοινωνία. Είναι δε σημαντικό να κατανοήσουμε το ιστορικό και πολιτικό πλαίσιο διεξαγωγής της εν λόγω έρευνας, ακριβώς προκειμένου να αποφύγουμε ατεκμηρίωτες ιστορικές αναλογίες, και για να καταστήσουμε σαφές ότι τα συμπεράσματα πειραματικών ερευνών, και μάλιστα τόσων χρόνων πίσω, δεν μπορούν να ερμηνεύουν και να αντιστοιχίζονται ευθέως με όλα τα πολιτικοκοινωνικά φαινόμενα ανά πάσα ώρα και στιγμή. Από την άλλη, έχοντας αυτά ως δεδομένα, είναι επίσης σημαντικό να γνωρίζουμε τα αποτελέσματα των συγκεκριμένων ερευνών, ως στοιχείων της εν εξελίξει κοινωνικής έρευνας, που συμβάλλουν στην προσπάθειά μας να προσεγγίσουμε τέτοιου είδους φαινόμενα. Εξάλλου, όπως σημειώνει και ο Χορκχάμερ, “η εδραίωση στο εσωτερικό των ίδιων των κυριαρχούμενων της αναγκαίας κυριαρχίας ανθρώπων πάνω σε ανθρώπους, αυτής που καθόρισε τη μορφή της ως τώρα ιστορίας, υπήρξε μία από τις τελετουργίες του συνολικού πολιτιστικού μηχανισμού κάθε εποχής...”.¹¹⁶(Horkheimer, 1995:48) Στην εν λόγω έρευνα διατυπώνεται η άποψη ότι ο τύπος της αυταρχικής προσωπικότητας είναι ένα υπαρκτό φαινόμενο και σε κοινωνίες χωρίς φασιστικά ή ναζιστικά καθεστώτα. Με αυτόν τον τρόπο οι συγγραφείς κατάφεραν να αναδείξουν τη φιλελεύθερη αντιναζιστική Δύση ως την κοινωνία που απειλεί την ορθολογικότητα και γεννά το ολοκληρωτικό κράτος. Βασική υπόθεση είναι ότι οι πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές πεποιθήσεις του υποκειμένου συχνά σχηματίζουν ένα σαφές και σταθερό πρότυπο που, αν συνδυαστεί με την ιδιοσυγκρασία ή το πνεύμα, το πρότυπο αυτό συνιστά μια έκφραση βαθιών στοιχείων της προσωπικότητας. Σύμφωνα με τη βασική ερμηνευτική θέση της προσέγγισης, υπάρχει ένα δυνάμει φασιστικό υποκείμενο,

η δομή του οποίου το καθιστά ιδιαίτερα ευάλωτο στην αντιδημοκρατική προπαγάνδα. Η μελέτη συγκέντρωσε εμπειρικό υλικό από 2.000 ανθρώπους, προερχόμενους από όλες τις κοινωνικές τάξεις, οι οποίοι συμπλήρωσαν ένα ερωτηματολόγιο που κατέγραφε τάσεις αναφορικά με τη συμβατικότητα, την αυταρχική υποτακτικότητα, την αυταρχική επιθετικότητα, τη στερεοτυπία κ.λπ. Η έννοια της αυταρχικής προσωπικότητας περιγράφει έναν τύπο προσωπικότητας ο οποίος παρουσιάζει με επαναλαμβανόμενο τρόπο χαρακτηριστικά όπως κομπορρισμό, εθνοκεντρισμό, στερεοτυπικό τρόπο σκέψης, αγάπη για την πειθαρχία, την τιμωρία, και την υπακοή, υποχωρητικότητα απέναντι στην εξουσία, και βίωση του κόσμου ως αναπόφευκτου πεπρωμένου. Οι ιδιότητες της αυταρχικής προσωπικότητας αποδόθηκαν από τους ερευνητές σε γονεϊκές πρακτικές που ενσταλάζουν στα παιδιά την υπακοή στους ανωτέρους, ενώ συγχρόνως επιβάλλουν την πειθαρχία σε αυτά μέσω τιμωριών. Στο αυταρχικό περιβάλλον ανατροφής υπάρχουν ξεκάθαροι ρόλοι κυριαρχίας-υποταγής, και οι οικογενειακές σχέσεις χαρακτηρίζονται από φόβο και δουλοπρέπεια στις απαιτήσεις των γονιών, ιδιαίτερα του πατέρα, καθώς και από την καταστολή των παρορμήσεων που δεν ήταν αποδεκτές από αυτούς. Επίσης, υπερτερεί της αυθόρμητης έκφρασης συναισθημάτων και της τρυφερότητας ένας φόβος μετασηματισμένος σε αμφιθυμική τυποποιημένη εξιδανίκευση του γονέα, που όμως συμπίπτει με υποβόσκουσα εχθρότητα και ανταγωνισμό απέναντί του, και ο οποίος επιδιώκει ταυτόχρονα την αγάπη και την αναγνώριση του ανταγωνιστή. Είναι μάλιστα χαρακτηριστική η επισήμανση του Φρόμ ότι πολλοί αισθάνονται πραγματικά ευτυχισμένοι μόνο όταν μπορούν να υποταχτούν σε μια αυθεντία, και ότι στις αυθεντιοκρατικές σχέσεις υπάρχει πάντοτε μια δόση εθελοντικότητας, στον βαθμό που ο αποδέκτης της αυθεντίας δεν βιώνει την υποταγή του ως καταναγκαστική αλλά ως στάση στην οποία οδηγείται από τη συναισθηματική σύνδεση που βιώνει με κάποιον ιεραρχικά ανώτερο.¹¹⁷(Στο ίδιο:122-124) Σύμφωνα με τον Φρόντ, μια χαρακτηριστική λογική δομή που περιλαμβάνει τον μαζοχισμό εμπεριέχει αναγκαστικά και τον σαδισμό. Αυτή η συνύπαρξη δημιουργεί και την αντίστοιχη αμφιθυμία του σαδομαζοχιστικού ατόμου απέναντι σε άλλους ανθρώπους: η συμπάθειά τους στρέφεται υπέρ των ισχυρών, ενώ η επιθετικότητά τους τάσσεται ενάντια στους αδύναμους και τους ανίσχυρους. Η συμπάθεια προς τον εξουσιαστή είναι μετασηματισμένο αποτέλεσμα του φόβου και τους δέους, του μίσους ή του φθόνου και αυτή η κρυμμένη εχθρότητα προς τον ισχυρό εκφράζεται μπροστά στον ανίσχυρο. Παρενθετικά, και για να γίνει αυτή η εκτίμηση κατανοητή, παραπέμπουμε στον Χορκχάμερ, ο οποίος επισημαίνει ότι στον φασισμό καθένας ονειρεύεται να δολοφονήσει τον Φύρερ και να τον διαδεχτεί.¹¹⁸(Χορκχάμερ,2000:24-25) Ακόμα ένα στοιχείο που παρατηρήθηκε στα αυταρχικά οικογενειακά περιβάλλοντα ήταν η συμπεριφορά βάσει καθορισμένων ρόλων, και η ανταλλαγή καθηκόντων και υποχρεώσεων, σύμφωνα με τις κυρίαρχες

κοινωνικές νόρμες, με σκοπό την επίτευξη της κοινωνικής καταξίωσης. Έτσι, “το παιδί μαθαίνει εξαρχής να συνδέει τις ηθικές αρετές με την αυθεντία και αυτό είναι μία από τις σπουδαιότερες λειτουργίες της οικογενειακής ανατροφής κατά τη γένεση του αυταρχικού χαρακτήρα”.¹¹⁹(Horkheimer,1995:186-187) Ανάλογη συμπεριφορά επαναλάμβαναν τα προκατειλημμένα άτομα όσον αφορά την εξουσία και τους κοινωνικούς θεσμούς: προσανατολίζονταν προς τη δύναμη και είχαν την τάση να περιφρονούν ότι θεωρούνταν κατώτερο και αδύναμο. Η τάση αυτή εξηγείται στην έρευνα ως αρνητική ταύτιση με τον αδύναμο, και ως θετική αλλά επιφανειακή ταύτιση με τον δυνατό.¹²⁰(Adorno,1950:337-389) Στις οικογένειες των προκατειλημμένων υποκειμένων υπάρχει επίσης σαφής διαχωρισμός του ρόλου των φύλων. Ο πατέρας εμφανίζεται ως κυρίαρχος στην οικογένεια, αυστηρός και απόμακρος, επικροτεί την επιθετικότητα και την τραχύτητα στη συμπεριφορά του αγοριού, καθώς και την προσπάθεια για ανεξαρτησία, που μεταφράζεται σε προσπάθεια για υπεροχή. Αντίθετα, οι γυναίκες εκφράζουν αισθήματα θυματοποίησης, ισχυρότερη υποβόσκουσα εχθρότητα και πιο άκαμπτες άμυνες από τους άνδρες.¹²¹(Στο ίδιο) Συμπερασματικά, η συμβολή της εν λόγω έρευνας συμπυκνώνεται σε μια βασική παραδοχή: αυταρχικός δεν είναι μόνο αυτός που επιδιώκει να υποτάσσει, αλλά πρωτίστως, τόσο ποιοτικά όσο και χρονικά, αυτός που υποτάσσεται. Ωστόσο, οφείλουμε να υπογραμμίσουμε ότι η “αυταρχική προσωπικότητα” δεν υπάρχει ως τέτοια: ο όρος αποτελεί μια σύμβαση που περιγράφει τάσεις, και όχι παγιωμένα χαρακτηριστικά, μια σύμβαση, μάλιστα, που κατά καιρούς έχει δεχτεί έντονη κριτική. Σύμφωνα με τον Ζίγκμουντ Μπάουμαν,¹²²(Bauman, 1989: 153-155) το συμπέρασμα της έρευνας περί ύπαρξης προσωπικοτήτων επιρρεπών στην υποταγή χωρίζει τον κόσμο σε αυτούς που γεννιούνται δυνάμει μαζί και στα θύματά τους. Αποκρύπτει, δε, το γεγονός ότι σε αυταρχικές πρακτικές μπορούν να οδηγηθούν και άτομα που δεν αποτελούν “αυταρχικές προσωπικότητες”. Προκύπτουν επομένως τα εξής ερωτήματα: Γιατί κάποιοι άνθρωποι εντάσσονται σε αυτόν τον “τύπο ανθρώπου” και κάποιοι άλλοι όχι; Ο συγκεκριμένος “τύπος ανθρώπου” περιγράφει χαρακτηριστικά στατικά και μη μετασχηματιζόμενα; Από τη μία, οφείλουμε να αναγνωρίσουμε ότι οι συγγραφείς προσπάθησαν να περιγράψουν έναν συστηματικό μηχανισμό κοινωνικής αναπαραγωγής υποκειμενικότητας.¹²³(Watten,2006:6-24) Βάσει αυτής της οπτικής όμως μπορεί να ανιχνευτεί όχι η ύπαρξη συγκεκριμένων τύπων ανθρώπων με συγκεκριμένη ταυτότητα, αλλά μια υπαρκτή τάση τα χαρακτηριστικά της οποίας είναι δυνατόν να ομαδοποιηθούν. Σε καμία περίπτωση αυτά τα χαρακτηριστικά στοιχεία δεν περιγράφονται ως γενετικά προεγγεγραμμένα. Υπ’ αυτή την οπτική μπορούμε και πρέπει να έχουμε μια πιο δυναμική οπτική σε σχέση με το ζήτημα των υποκειμένων, σύμφωνα με την οποία δεν γεννιόμαστε ούτε “αυταρχικοί” ούτε “ελευθεριακοί”. Ζούμε σε έναν κόσμο με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά που είναι κυρίαρχα και μας επηρεάζουν, ωστόσο δεν είναι τα μόνα: ένα πλέγμα πολύμορφων

αντιπαραθετικών πρακτικών και αντιλήψεων είναι υπαρκτό –και χαρακτηριστικό παράδειγμα ως προς αυτό είναι το αντιφασιστικό κίνημα– που έχει αποδείξει ότι μπορεί να συμβάλλει τα μέγιστα στην αποδόμηση των στερεότυπων και του κυρίαρχου λόγου, επιτελώντας τον κοινωνικό μετασχηματισμό. Μια τέτοια οπτική όχι μόνο μάς δίνει τη δυνατότητα να φανταστούμε το “άλλο”, αλλά υποδεικνύει ότι στοιχεία αυτού του “άλλου” κόσμου είναι σήμερα υπαρκτά, καθιστώντας τον αγώνα για τον μετασχηματισμό της σύγχρονης πραγματικότητας μια υπόθεση που είναι ακόμη ανοιχτή.¹²⁴

Μέρος β’

(Ανάλυση και Σύνθεση)

9. Ποιοτική Ανάλυση

Η ποιοτική ανάλυση περιεχομένου αφορά στη μελέτη καταγεγραμμένων ανθρώπινων επικοινωνιών (βιβλία, κινηματογραφικές ταινίες, ιστοσελίδες, ποιήματα, τραγούδια, δημόσιοι λόγοι, επιστολές, νόμοι, πρακτικά κ.α.). Είναι ιδιαίτερα κατάλληλη για τη μελέτη των επικοινωνιών και για την απάντηση της κλασικής ερώτησης. Ποιος λέει τι σε ποιόν, γιατί, με ποιο τρόπο και με τι αποτέλεσμα; Κάποια παραδείγματα για να γίνουμε πιο κατανοητοί: α) Ήταν η δημοφιλής βρετανική μουσική του 1960 πιο πολιτική από την αντίστοιχη γερμανική; β) Εκλέγονται συχνότερα οι υποψήφιοι που ασχολούνται περισσότερο με την καθημερινότητα παρά με ζητήματα αρχής; Το 2002 διενεργήθηκε έρευνα στις ΗΠΑ με το εξής ερώτημα: Αν μια εφημερίδα ανήκει στον ίδιο επιχειρηματικό όμιλο που επίσης κατέχει και μια εταιρεία κινηματογραφικών παραγωγών, μπορεί κανείς να εμπιστευθεί τις κριτικές της εφημερίδας για τις ταινίες της μητρικής εταιρίας; Η απάντηση ήταν όχι. Μπορεί να το υποθέτουμε, πρέπει ωστόσο να το αποδείξουμε. Στην ανάλυση περιεχομένου είναι σχεδόν αδύνατο να παρατηρήσουμε άμεσα τα πάντα. Για το λόγο αυτό και εδώ προχωρούμε στη διαδικασία της δειγματοληψίας. Βασικό προαπαιτούμενο είναι να εντοπίσουμε την κατάλληλη μονάδα ανάλυσης ή καταγραφής. Αφορά τον προσδιορισμό του τμήματος του κειμένου που θα αποτελέσει τη βάση για τη κατηγοριοποίηση και μπορεί να είναι λέξη, πρόταση, παράγραφος, θέμα, πρόσωπο ή συνολικό κείμενο.¹²⁵ Με την ποιοτική ανάλυση περιεχομένου, χρησιμοποιούμε συγκεκριμένους κανόνες για την εξαγωγή έγκυρων συμπερασμάτων και επικεντρωνόμαστε στα βασικά θέματα των κινηματογραφικών ταινιών που θα ακολουθήσουν στην έρευνα, στη συγκριτική τους σημασία, στο χώρο και στο χρόνο που

αφιερώνεται σε αυτά, καθώς και σε άλλα στοιχεία των φιλμ, τα οποία μας επιτρέπουν να περιγράψουμε το μήνυμα σε σχέση με τις κατηγορίες που μας ενδιαφέρουν. Η ανάλυση περιεχομένου μας επιτρέπει τη συστηματική διερεύνηση των ταινιών, οι οποίες εξετάζονται στην ολότητά τους και όχι επιλεκτικά, καθώς και στη μέτρηση συγκεκριμένων χαρακτηριστικών. Τα πρόσωπα στις ταινίες, μπορούν να αποτελέσουν μονάδα καταγραφής και καταμετρώνται σύμφωνα με τα χαρακτηριστικά που φέρουν, όπως η εθνότητα τους, η φυλή, το φύλο, το οικονομικό επίπεδο και η οικογενειακή τους κατάσταση, και καταλήγουμε έτσι σε συμπεράσματα για τους ρόλους που προβάλλονται ή τα στερεότυπα που καλλιεργούνται μέσα από το περιεχόμενο.¹²⁶ (Κυριαζή,1999:284-285,291) Βασικός στόχος της ανάλυσης περιεχομένου είναι η μετατροπή ακατέργαστων και ετερόκλητων πληροφοριών γύρω από ένα ζήτημα σε δεδομένα τα οποία μπορούν να τύχουν μιας συστηματικής κατά κανόνα, στατιστικής επεξεργασίας και περιγραφής. Μια τέτοια μέθοδος θεωρείται ιδιαίτερα χρήσιμη σε περιπτώσεις όπου απουσιάζει κάθε προηγούμενη διερεύνηση και γνώση σχετικά με την εννοιολογική και ιδεολογική συγκρότηση ενός ζητήματος σε ένα συγκεκριμένο πεδίο, καθώς επιτρέπει στους ερευνητές να επεξεργάζονται με σχετική ευκολία μεγάλους όγκους δεδομένων με συστηματικό τρόπο. Ως τεχνική είναι χρήσιμη γιατί μας επιτρέπει να ανακαλύψουμε και να περιγράψουμε που εστιάζεται το ατομικό, ομαδικό, θεσμικό ή κοινωνικό ενδιαφέρον, καθώς και τις ευρύτερες κοσμοαντιλήψεις και τα κυρίαρχα ιδεολογικά καθεστώτα. Επιπροσθέτως, μας επιτρέπει να καταλήξουμε σε συμπεράσματα τα οποία ενισχύονται από άλλες μεθόδους συγκέντρωσης δεδομένων¹²⁷ (Κωνσταντινίδου:1-2)

10. Θεματική Ανάλυση

Η θεματική ανάλυση δεν μπορεί να εξαντλήσει όλες τις πιθανές προσεγγίσεις των κειμένων και επιδιώκει να αναγνωρίσει και να περιγράψει, ότι στη ρηματική οργάνωση τους, αναδύεται από το εννοιολογικό/ιδεολογικό πεδίο. Η θεματική ανάλυση συνιστά μια διαδικασία που αποτελείται από πέντε φάσεις: α) τη διαδικασία σύστασης του εμπειρικού υλικού/corpus: την επιλογή και συλλογή και των κειμένων που θα αναλυθούν, β) την απομόνωση των στοιχείων των μονάδων καταγραφής που ενδιαφέρουν τον αναλυτή, γ) την ταξινόμηση των μονάδων καταγραφής σε κατηγορίες και υποκατηγορίες, άρα την συζήτηση και επιβολή μιας ορισμένης οργάνωσης στο περιεχόμενο (κωδικοποίηση), δ) την ποσοτική μετατροπή και μέτρηση των στοιχείων (κωδικογράφηση), δηλαδή τη στατιστική επεξεργασία τους, προκειμένου να περιγραφούν, να συγκριθούν και να συνοψιστούν με συστηματικό τρόπο, ε) την ανάλυση των δεδομένων ώστε να ελεγχθούν οι υποθέσεις που διατυπώθηκαν στο θεωρητικό σκέλος της μελέτης και την

ερμηνεία των δεδομένων, ώστε να αποκαλυφθεί η ευρύτερη σημασία που έχουν τα αποτελέσματα της εμπειρικής έρευνας σε σχέση με ένα υψηλότερο βαθμό θεωρητικής αφαίρεσης.¹²⁸(Κωνσταντινίδου 3-4)

11. Ανάλυση Περιεχομένου

Σαν εργαλείο στην έρευνά μας θα χρησιμοποιήσουμε την ποιοτική ανάλυση περιεχομένου κινηματογραφικών ταινιών. Πάνω στις υποκουλτούρες, στις συμμορίες των δρόμων, στον χουλιγκανισμό στα γήπεδα, στις αυταρχικές συμπεριφορές και στις φασιστικές ιδεολογίες, υπάρχει μια πληθώρα ταινιών που καταπιάνονται με αυτά τα θέματα στο παγκόσμιο σινεμά και θα αναφερθούμε σε κάποιες από αυτές, επιγραμματικά. Η ταινία, για την ακρίβεια ντοκυμανταίρ, που θα αποτελέσει το βασικό εργαλείο της έρευνάς μας είναι η δουλειά ενός νέου σκηνοθέτη, του Κωνσταντίνου Γεωργούση, με τίτλο *Οι Εκκαθαριστές* (The Cleaners) που γυρίστηκε στις γειτονιές της Αθήνας λίγο πριν τις εθνικές εκλογές του 2012. Όπως προείπαμε, θα αναφέρουμε κάποιες ταινίες από το παγκόσμιο και εγχώριο σινεμά που έκαναν αίσθηση για την σκληρότητα του περιεχομένου τους και για τον ρεαλισμό τους. Τα κύρια λοιπόν, θέματα της ανάλυσης μας είναι οι υποκουλτούρες, που εκφράζονται μέσα από συμμορίες του δρόμου, τις ακραίες συμπεριφορές, την “επισφαλή” αρρενωπότητα, την βία και την παραβατικότητα, τις αυταρχικές συμπεριφορές, καθώς και το φασισμό και τα νέο-ναζιστικά μορφώματα. Στις περισσότερες από αυτές τις ταινίες συναντάμε τα πιο πολλά από αυτά τα εξεταζόμενα θέματα, ενώ σε κάποιες άλλες συναντάμε κάποια από αυτά που είναι απόρροια των άλλων θεμάτων που δεν είναι εμφανή. Αν θα επιχειρούσαμε να τις κατηγοριοποιήσουμε και να τις ομαδοποιήσουμε, στην κατηγορία των υποκουλτούρων, των συμμοριών, της βίας και της παραβατικότητας, καθώς και της επισφαλούς αρρενωπότητας, θα τοποθετούσαμε τις ταινίες τις οποίες θα αναλύσουμε πιο διεξοδικά παρακάτω, *The Outsiders*, του Francis Ford Coppola, τις *Συμμορίες της Νέας Υόρκης*, του Μάρτιν Σκορσέζε, τους *Κακόφημους Δρόμους*, του ιδίου σκηνοθέτη, τον *Αταίριαστο* του Coppola, την ταινία του Κωνσταντίνου Γιάνναρη, *Από την Άκρη της Πόλης*, τους *Χούλιγκανς*, *Κάτω τα χέρια από τα νιάτα* του Κώστα Καραγιάννη, *Τα Τσακάλια*, του Γιάννη Δαλιανίδη και το *Berlin Alexanderplatz* του Ράινερ Βέρνερ Φασμπίντερ. Σε όλες τις ταινίες, το βασικό διακύβευμα και κοινός παρονομαστής είναι η βία, το έγκλημα, οι συμμορίες, η επιτηδευμένη αρρενωπότητα μέσα από την υπερτονισμένη ανδρική σεξουαλικότητα, σε διαφορετικές περιόδους, από την Αμερική του 19^{ου} αιώνα, στην Ευρώπη του Μεσοπολέμου έως και σήμερα, καταδεικνύοντας με σαφέστατο τρόπο πως οι υποκουλτούρες αν και μεταλλάσσονται στο πέρασμα του χρόνου, δρουν ωστόσο, πάντα στο περιθώριο και τις παρυφές των πόλεων, δημιουργώντας

διαχωριστικές γραμμές και μια προβληματική που πάντα δεν έχει λύση στο σύγχρονο κόσμο. Στην κατηγορία της αλληλένδετης σχέσης που έχουν τα νεο-ναζιστικά μορφώματα με τις συμμορίες του δρόμου και την ωμή βία, τοποθετούμε τις ταινίες *La Haine*, του Ματιέ Κασσοβίτς που είναι γυρισμένη σε μια περίοδο όπου η Γαλλία επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό από την ρητορική μίσους του ακροδεξιού Jean Marie Le Pen, και τα *Μαθήματα Αμερικάνικης Ιστορίας* του Tony Kaye, που είναι γυρισμένη την ίδια περίοδο στην άλλη πλευρά του Ατλαντικού, σε μια Αμερική που μαστίζεται από συμμορίες και από την επανεμφάνιση του ακραίου ρατσισμού και της ξενοφοβίας, στο δρόμο που είχε χαραξει η Ku Klux Klan και συνεχίζει με τον νέο-ναζισμό, όπου αυτοί τη φορά δεν διώκονται οι Εβραίοι και οι Τσιγγάνοι, αλλά οι έγχρωμοι και οι λατινόφωνοι. Στην κατηγορία του ιστορικού φασισμού, του αυταρχισμού και της θηριωδίας που επέφερε στο δυτικό κόσμο, τοποθετούμε τις ταινίες *Η Πτώση* του Όλιβερ Χέρσμπιγκελ, *Ο Πιανίστας* του Ρομάν Πολάνσκι, *Οι Καταραμένοι*, του Λουκίνο Βισκόντι, *Η ζωή είναι ωραία* του Ρομπέρτο Μπενίνι, και *Ο Θυρωρός της Νύχτας*, της Λιλιάνα Καβάνι. Πρόκειται για ταινίες που έχουν παρουσιάσει με αριστοτεχνικό τρόπο, τη φρίκη του ναζιστικού μορφώματος, μέσα από επώδυνες σκηνές και μέσα από μια κατάσταση σήψης, παρακμής, καταπάτησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Το ντοκυμανταίρ του Κωνσταντίνου Γεωργούση, *The Cleaners* (Οι Εκκαθαριστές), το τοποθετούμε ξεχωριστά γιατί αποτελεί το βασικό εργαλείο της ανάλυσής μας, ωστόσο, έχει κοινά στοιχεία με τις προαναφερθείσες ταινίες, διότι εξετάζει την επανεμφάνιση του νεοναζισμού στην Ελλάδα, συνδέοντας παράλληλα τον κόσμο της νύχτας και του οργανωμένου εγκλήματος με την βία, την ξενοφοβία, τον ρατσισμό και κατ' επέκταση με τον φασισμό.

Ξεκινάμε από την ταινία *The Outsiders*, παραγωγής 1983 και σε σκηνοθεσία Francis Ford Coppola, που αναφέρεται στην δραματική ιστορία δύο ομάδων νεαρών που κάνουν τη δική τους επανάσταση σε μια επαρχιακή πόλη του αμερικανικού Νότου. Οι Γκρίζερς και οι Σοκς, οι δύο αντίπαλες ομάδες στην Οκλαχόμα, ανταγωνίζονται η μία την άλλη, μπλέκονται σε παράνομες υποθέσεις, αναμετριούνται με τον θάνατο και βρίσκονται συνεχώς στο στόχαστρο της αστυνομίας. Καθώς όμως το ανελέητο κυνηγητό συνεχίζεται δίχως τελειωμό, τα αγόρια συνειδητοποιούν ότι ξαφνικά μεγάλωσαν πολύ γρήγορα, ότι χάνουν τη ζωή μέσα από τα χέρια τους και ότι τόσα χρόνια η επανάστασή τους ήταν χωρίς αιτία.¹²⁹ Άλλη μια ταινία που καταπιάνεται με τις συμμορίες στην Αμερική του 19^{ου} αιώνα αυτή τη φορά, είναι η ταινία του Μάρτιν Σκορσέζε, *Συμμορίες της Νέας Υόρκης* (*Gangs of New York*)(βλέπε Εικόνα 1), παραγωγής 2002. Η ταινία είναι εμπνευσμένη από το ομότιτλο βιβλίο του Χέρμπερ Άσμπουρι, το οποίο περιγράφει πραγματικά γεγονότα. Στις αρχές του 1860 και ενώ η Αμερική υπέφερε από τον εμφύλιο πόλεμο, στην Νέα Υόρκη μια άλλη μάχη ξεκινούσε. Στα “Πέντε Σημεία” (*Five Points*) της Νέας Υόρκης, οι συγκρούσεις των ντόπιων

-γεννημένοι στην Αμερική απόγονοι των Άγγλων Προτεσταντών μεταναστών- με τους Ιρλανδούς και Ιταλούς μετανάστες, έκανε την περιοχή πολύ επικίνδυνη. Στο κέντρο αυτών των αναταραχών, εκτυλίσσεται η ιστορία του Άμστερνταμ Βάλον, γιό του αρχηγού των μεταναστών, που αφού βγαίνει από το ορφανοτροφείο αναζητά τον φονιά του πατέρα του, τον Μπιλ τον “Χασάπη” για να πάρει εκδίκηση.¹³⁰ Άλλη μια ταινία του Μάρτιν Σκορσέζε που καταπιάνεται με συμμορίες είναι *Οι Κακόφημοι Δρόμοι* (Mean Streets), παραγωγής 1973. Η μοίρα είναι γραμμένη για τον Τόνι και τον Μάικλ που είναι ιδιοκτήτες ενός μικρού μπαρ και κάνουν συμφωνίες στους κακόφημους δρόμους της “Μικρής Ιταλίας” της Νέας Υόρκης. Για τον Τσάρλι, ωστόσο, το μέλλον δεν είναι και τόσο ξεκάθαρο: δουλεύει για τον Θείο του, συλλέγει και διεκδικεί παλιές οφειλές, είναι όμως πολύ τίμιος για να γίνει πετυχημένος στο χώρο του οργανωμένου εγκλήματος. Ερωτευμένος με μια γυναίκα που ο Θείος του δεν εγκρίνει γιατί είναι επιληπτική και φίλος με τον ψυχωτικό φασαριόζο Τζόνι που είναι ξάδερφός της, ο Τσάρλι δυσκολεύεται να συμφιλιώσει τις αντικρουόμενες αξίες μέσα του. Μια αποτυχημένη προσπάθεια να “δραπετεύσει” στο Μπρούκλιν οδηγεί τους πάντες ακόμα πιο κοντά σε ένα πικρό και ίσως προκαθορισμένο μέλλον.¹³¹ *Ο Αταίριαστος* (The Rumble Fish), του Francis Ford Coppola, παραγωγής 1983, αναφέρεται στον Rusty James, ο οποίος είναι ο αρχηγός μιας παρακμάζουσας μικρής συμμορίας, σε μια βιομηχανική πόλη. Ζει στη σκιά της ανάμνησης του απόντος μεγαλύτερου αδερφού του, που ήταν γνωστός με το προσωνύμιο “Το αγόρι Καμικάζι”. Η μητέρα του έχει φύγει, ο πατέρας του είναι αλκοολικός, το σχολείο δεν έχει κανένα νόημα για εκείνον και οι σχέσεις του είναι επιφανειακές. Εμπλέκεται σε μια ακόμα μάχη συμμοριών και τα γεγονότα που ακολουθούν αρχίζουν να αλλάζουν σταδιακά τη ζωή του.¹³² *Το Μίσος* (γαλλικά: *La Haine*, αγγλικά: *Hate*) είναι μια γαλλική ασπρόμαυρη ταινία, παραγωγής 1995. Σεναριογράφος και σκηνοθέτης είναι ο Ματιέ Κασσοβίτς. Η ταινία έχει σαν κεντρικούς ήρωες τρεις νέους φίλους και δείχνει τον αγώνα τους στην προσπάθεια να επιβιώσουν στα λαϊκά προάστια του Παρισιού. Ο τίτλος προέρχεται από μια γραμμή που ομιλείται από έναν από αυτούς, τον Ουμπέρτ: “La Haine attise la haine!”, “το Μίσος γεννάει μίσος”. Η ταινία εστιάζει σε μια μόνο καθημερινή μέρα ζωής τριών φίλων, όλοι τους αλλοδαποί που ζουν σε μια φτωχή περιοχή των προαστίων του Παρισιού. Ο Βινς, είναι Εβραίος και είναι γεμάτος οργή. Βλέπει τον εαυτό του σαν ένα γκάνγκστερ έτοιμο να κερδίσει τον σεβασμό σκοτώνοντας ένα αστυνομικό και παίζει τον ρόλο του Τρέιβις Μπίκλ από την ταινία *Ο Ταξιτζής* στον καθρέφτη του κρυφά. Η στάση του προς την αστυνομία, για παράδειγμα, είναι μια απλοποιημένη, στυλιζαρισμένη γενική καταδίκη, ακόμη και σε μεμονωμένους αστυνομικούς που κάνουν μια προσπάθεια να κατευθύνουν το τρίο μακριά από προβληματικές καταστάσεις. Ο Ουμπέρτ, είναι ένας αφρικανικής καταγωγής μποξέρ και κατά καιρούς έμπορος ναρκωτικών, ο πιο ήρεμος και ο πιο σκεπτικός από τους τρεις, του οποίου το γυμναστήριο κάηκε στα επεισόδια. Ο πιο ήσυχος, πιο στοχαστικός και

σοφότερος των τριών σκέπτεται για το εικονικό γκέτο που υπάρχει ενάντια στους μετανάστες. Εκφράζει την επιθυμία απλά να φύγει από αυτόν τον κόσμο της βίας και του μίσους και να τα αφήσει όλα πίσω του, αλλά δεν ξέρει με ποιό τρόπο, αφού δεν διαθέτει τα μέσα να το πράξει. Ο Σάϊντ, βρίσκεται στο κέντρο των απόψεων των δυο φίλων του σε σχέση με την παρούσα ζωή τους. Ένας φίλος τους, με το όνομα Αμπντέλ Ιμπάχα, είχε πρόσφατα κακοποιηθεί σε μια συμπλοκή από τους αστυνομικούς και βρίσκεται σε κώμα. Σε εκείνη τη συμπλοκή ο Βινς βρήκε ένα αστυνομικό περίστροφο και χάθηκε εκμεταλλευόμενος την ταραχή. Ορκίζεται πως αν ο φίλος του πεθάνει θα σκοτώσει με αυτό έναν αστυνομικό και όταν ο φίλος του τελικά πεθαίνει αρχίζει να σχεδιάζει την εκδίκησή του. Οι τρεις περνούν από μια άσκοπη καθημερινή ρουτίνα και αγώνα για να διασκεδάσουν, για να βρεθούν συχνά κάτω από έλεγχο της αστυνομίας. Παίρνουν το τρένο για το Παρίσι, αλλά αντιμετωπίζουν πολλές από τις ίδιες απογοητεύσεις, και η ανταπόκριση τους στις αλληλεπιδράσεις τους με κακοήθεις και κακόβουλους Παριζιάνους κάνουν διάφορες καταστάσεις να εκφυλίζονται σε επικίνδυνη εχθρότητα. Μια συμπλοκή με σαδιστικούς αστυνομικούς με πολιτική περιβολή, κατά την οποία ο Σαιντ και Ουμπέρτ ταπεινώνονται και κακοποιούνται σωματικά, έχει ως αποτέλεσμα να χάνουν το τελευταίο τρένο για το σπίτι και να περνούν το βράδυ στους δρόμους. Πηγαίνουν σε μια ταράτσα από την οποία προσβάλλουν skinheads και αστυνομικούς, ενώ αργότερα ξανασυναντούν την ίδια ομάδα ρατσιστών skinheads, που αρχίζει να χτυπάει τον Σάϊντ και τον Ουμπέρτ με αγριότητα, τώρα που η ισορροπία δυνάμεων έχει διαταραχτεί. Ο Βινς φτάνει ξαφνικά, και το όπλο του, του επιτρέπει να διαλύσει τον καβγά. Οι skinheads τρέπονται σε φυγή εκτός από έναν, τον οποίο ο Βινς είναι έτοιμος να εκτελέσει εν ψυχρώ. Το όνειρό του για εκδίκηση παρεμποδίζεται από την απροθυμία του να πάει σύμφωνα με τον σκοπό, και, έξυπνα σπρωγμένος από τον Ουμπέρτ, αναγκάζεται να αντιμετωπίσει το γεγονός ότι δεν είναι ο άκαρδος γκάνγκστερ που προσποιείται πως είναι και αφήνει τον skinhead να φύγει. Το πρωί της επόμενης μέρας οι τρεις επιστρέφουν στο προάστιο του και χωρίζουν για τα ξεχωριστά σπίτια τους, και ο Βινς δίνει το όπλο του στον Ουμπέρτ. Ωστόσο, ο Βινς και ο Σάϊντ συναντούν έναν αστυνομικό με πολιτική περιβολή, τον οποίο ο Βινς είχε προσβάλει νωρίτερα μέσα στην ημέρα, ενώ ήταν με τους φίλους του σε μία τοπική ταράτσα. Ο αστυνομικός αρπάζει και απειλεί τον Βινς, κάνοντας αναφορά στο προηγούμενο περιστατικό στην ταράτσα. Ο Ουμπέρτ σπεύδει προς βοήθειά τους, αλλά ο αστυνομικός που κρατά τον Βινς τον προκαλεί με ένα γεμάτο όπλο που στοχεύει στο κεφάλι του, το οποίο κατά λάθος όπλο πυροδοτείται, σκοτώνοντας τον Βινς αμέσως. Ο Ουμπέρτ και ο αστυνομικός αργά και σκόπιμα στοχεύουν τα όπλα τους ο ένας στον άλλο, και καθώς η ταινία δείχνει τον Σάϊντ να κλείνει τα μάτια του, ένας πυροβολισμός ακούγεται στο soundtrack, με καμία ένδειξη για το ποιος πυροβόλησε ή ποιος μπορεί να έχει πληγεί. Η αντιπαράθεση υπογραμμίζεται από μια ελαφρώς τροποποιημένη

φωνή του Ουμπέρτ από την αρχή της ταινίας ("Πρόκειται για μια κοινωνία σε ελεύθερη πτώση..."), υπογραμμίζοντας το γεγονός ότι, όπως λένε οι γραμμές, jusqu'ici tout va bien (ως εδώ, όλα καλά), δηλαδή όλα φαίνεται να πηγαίνουν σχετικά καλά, μέχρι που ο Βινς σκοτώνεται, και από εκεί και μετά κανείς δεν ξέρει τι θα συμβεί, ένας μικρόκοσμος της καθόδου της γαλλικής κοινωνίας σε άσκοπη βία, μέσω της εχθρότητας.¹³³ Μια ταινία αμερικανικής παραγωγής 1998, σε σκηνοθεσία Tony Kaye, με τον τίτλο *Μαθήματα Αμερικανικής Ιστορίας*, μας δείχνει την αλληλένδετη σχέση που διατηρούν μια μεγάλη μερίδα συμμοριών της σύγχρονης Αμερικής με τον Ναζισμό ή πιο καλύτερα με τον νεοναζισμό. Η ταινία αφηγείται την ιστορία δύο αδελφών από το Βένις (Λος Άντζελες) που συμμετέχουν στο νεοναζιστικό κίνημα. Ο μεγαλύτερος αδελφός κάνει τρία χρόνια στη φυλακή για τον φόνο δύο μαύρων, αλλάζει τις πεποιθήσεις του και προσπαθεί να αποτρέψει τον μικρότερο αδελφό του, ο οποίος τον έχει ως ίνδαλμα, να ακολουθήσει το ίδιο μονοπάτι που τον οδηγεί στο αδιέξοδο της ρατσιστικής φιλοσοφίας του μίσους.¹³⁴ Η εγχώρια παραγωγή 1998, ταινία του Κωνσταντίνου Γιάνναρη, *Από την άκρη της πόλης*, αποτελεί μια ελληνική ματιά στις ντόπιες συμμορίες που αναπτύσσονται στις παρυφές μιας απρόσωπης πόλης. Μια παρέα προσφύγων από το Καζακστάν ζουν στο περιθώριο και περνούν τον καιρό τους δουλεύοντας στην οικοδομή, ενώ παράλληλα διαπράττουν μικρές κλοπές και κάνουν πεζοδρόμιο. Οι σχέσεις τους με την οικογένειά τους δεν είναι οι καλύτερες καθώς οι γονείς τους, τους προσγειώνουν στην σκληρή πραγματικότητα την οποία καλούνται να αντιμετωπίσουν. Ο Γιάνναρης καυτηριάζει σχετικά εύστοχα σύγχρονα προβλήματα, όπως η πορνεία, τα ναρκωτικά, η επανένταξη των ομογενών μέσα από την ιστορία ενός δεκαοκτάχρονου, του Σάσα και των μικρότερων σε ηλικία φίλων του, Κοτσιάν και Παναγιώτη, που βρίσκονται στο επίκεντρο μιας παρέας ρωσοπόντιων μεταναστών από το Καζακστάν, που ζουν στο Μενίδι και ονειρεύονται να κατακτήσουν τον κόσμο. Ο Σάσα, βρίσκεται σε διαρκή σύγκρουση με τον πατέρα του, σταματά τη δουλειά που απεχθάνεται –σε οικοδομή–, και σπρώχνει τον Παναγιώτη στην αγκαλιά ενός πλούσιου νεαρού ομοφυλόφιλου, του Νίκου. Όταν ένας σωματέμπορος, ο Γιώργος, του ζητάει να φυλάξει την πόρνη Νατάσα ώσπου να βρει να την πουλήσει, αυτός την ερωτεύεται και την πηγαίνει σπίτι του. Ο πατέρας του όμως τους πετάει χωρίς δισταγμό στο δρόμο. Στο μεταξύ, ένας φίλος του πεθαίνει από νοθευμένη ηρωίνη αλλά και ο Παναγιώτης θα έχει την ίδια τύχη, καθώς προσπαθεί να δραπετεύσει από το διαμέρισμα του Νίκου, όπου έχει μπει για να κλέψει. Ο Σάσα ζητάει από τον Κοτσιάν να τους βοηθήσει να φύγουν από την πόλη αλλά εκείνος αναγκάζεται να τον προδώσει στον Γιώργο. Στη συμπλοκή που ακολουθεί, ο Σάσα σκοτώνει τον Γιώργο και συλλαμβάνεται απ' την αστυνομία, ενώ η Νατάσα ακολουθεί τη δικιά της μοίρα.^{135 136} Η ταινία του Κώστα Καραγιάννη, παραγωγής 1983, με τον τίτλο *Χούλιγκανς, Κάτω τα Χέρια από τα Νιάτα*, διαπραγματεύεται το φαινόμενο της βίας στα γήπεδα, που τότε είχε διογκωθεί

και είχε πάρει ανησυχητικές διαστάσεις, δημιουργώντας μια οδυνηρή κατάσταση στον ελληνικό αθλητισμό που υφίσταται έως και τις μέρες μας, χωρίς να έχει επιλυθεί. Ένας νεαρός απόφοιτος λυκείου μπαίνει σε μια ομάδα hooligans, οπαδών του Ολυμπιακού, και όλη του η ζωή περιστρέφεται γύρω από αυτή την ομήγυρη. Σε μια βίαιη συμπλοκή με οπαδούς της ΑΕΚ, ο νεαρός τραυματίζεται σοβαρά και μένει ανάπηρος. Ο πατέρας του, κατηγορεί την ομάδα των hooligans ως υπεύθυνη για τη ζημιά που υπέστη ο γιος του, και αποφασίζει να αποκαλύψει εκείνους που υποκινούν αυτούς τους νεαρούς, προτρέποντάς τους σε αντίστοιχες συμπεριφορές. Στο τέλος ανακαλύπτει ότι πίσω από τους υποκινητές των βίαιων επεισοδίων κρύβεται μια φασιστική οργάνωση.¹³⁷ Άλλη μια ελληνικής παραγωγής 1981 ταινία προερχόμενη από τα 80s και αυτή, είναι *Τα Τσακάλια*, σε σκηνοθεσία Γιάννη Δαλιανίδη και αναφέρεται στην νεανική παραβατικότητα με βασική προβληματική την λαίλαπα των ναρκωτικών που έκαναν θραύση εκείνη την περίοδο. Η ιστορία ξεκινά από μία τηλεοπτική εκπομπή αφιερωμένη στο πρόβλημα των ναρκωτικών, όπου ο ήρωας του φιλμ, ο Γιώργος, αφηγείται την ιστορία της ζωής του η οποία ήταν βουτηγμένη στον βούρκο των ναρκωτικών και της εγκληματικότητας. Η ταραγμένη σχέση του με την οικογένεια του, οι ληστείες και τα ναρκωτικά θα ξαναζωντανέψουν και η αφήγηση θα δώσει μια απάντηση στο αν η αγάπη μπορεί να σώσει τελικά. *Τα Τσακάλια* είναι η πρώτη ταινία από μία σειρά ταινιών που θα αποτυπώσουν την αισθητική της νεολαίας της δεκαετίας του 80, μιας δεκαετίας παράξενης, και μιας γενιάς μπερδεμένης που όπως είχε πει χαρακτηριστικά και ο Νίκος Πορτοκάλογλου “χούντα δεν γνώρισε μα ούτε ελευθερία”. Μηχανές με θορυβώδεις εξατμίσεις, εκκεντρικό ντύσιμο, ντίσκο, ξενύχτια, ποτά, βωμολοχίες, κακή σχέση με την οικογένεια ήταν η ζωή μιας μερίδας της νεολαίας τότε που άλλοτε σταματούσε εκεί και άλλοτε συνέχιζε με τον δρόμο των ναρκωτικών που βρίσκονταν σε απόγειο και ακολουθούνταν από ληστείες κ.λπ.¹³⁸ Η ταινία του Ράινερ Βέρνερ Φασμπίντερ, *Berlin Alexanderplatz*, παραγωγής 1970, βασισμένη στο μυθιστόρημα του Άλφρεντ Ντέμπλιν, μας μεταφέρει στην Γερμανία του Μεσοπολέμου και μας παρουσιάζει μια εκδοχή της υποκουλτούρας, μέσα από συμμορίες του δρόμου, καταδεικνύοντας τη διαχρονικότητα του φαινομένου. Ο Φράντζ Μπίμπερκοφ, ο ήρωας της ταινίας, είναι ένας άνθρωπος που δεν περνά απαρατήρητος. Τρυφερός, ευγενικός, με καλούς τρόπους, αλλά ταυτόχρονα σκληρός, βάνουσος, τραχύς. Περιπλανιέται στο Βερολίνο του 1920 χωρίς δουλεία, χωρίς σκοπό και χωρίς καμία προοπτική. Εκείνο που τον κρατά σε κίνηση, είναι η πίστη ότι οι ανθρώπινες υπάρξεις είναι καλές, άσχετα με το πόσο διεφθαρμένες μπορούν να γίνουν. Η ιστορία αρχίζει από την στιγμή που ο Φρ. Μπίμπερκοφ βγαίνει από την φυλακή Τέγκελ στο Βερολίνο, όπου είχε παραμείνει τέσσερα χρόνια καταδικασμένος για κάποια δολοφονία. Περιφέρεται στο Βερολίνο και αποφασίζει να αρχίσει μια καινούργια ζωή. Έχει κάποιους ανθρώπους στους οποίους μπορεί να υπολογίζει. Η Εύα, η πρώην ερωμένη του που τώρα δουλεύει σαν πόρνη πολυτελείας, ο προσγειωμένος πανδοχέας και η

γυναίκα του. Όμως κανένας δεν μπορεί να του βρει δουλειά. Νιώθει ξοφλημένος, άχρηστος, μισητός, Σέρνεται, εξευτελίζεται, μεθάει. Λίγες βδομάδες αργότερα, θα σηκωθεί και θα τινάξει τη “σκόνη” από πάνω του. Σχεδιάζει να δείξει στον κόσμο την καλή πλευρά του εαυτού του. Θα συναντήσει όμως τον Ρέινχολτ, έναν γοητευτικό, μυστηριώδη τύπο, σωματέμπορα, προαγωγό, δολοφόνο, μπορεί να είναι και ο ίδιος ο “διάβολος”. Δέσμιος της μαγικής γοητείας του Ρέινχολτ, είναι έτοιμος να τον εμπιστευθεί απόλυτα, έστω και αν αυτό σημαίνει ότι θα ξεφύγει από το νόμο για άλλη μια φορά. Τα πράγματα δεν πάνε όμως καλά, ο Φράντζ θα χάσει το χέρι του αλλά και τη φιλία του Ρέινχολτ. Και τότε θα του συμβεί κάτι πραγματικά σπουδαίο. Η αγάπη της Μίζε, της γλυκιάς και ευγενικής Μίζε που βρίσκεται στο δρόμο για χάρη του. Όμως Ο Ρέινχολτ ενεδρεύει στο σκοτάδι. Αποζητάει την ρεβάνς, θέλει την Μίζε και την σκοτώνει, και έτσι ο Φράντζ χάνει το μόνο πράγμα που τον κρατούσε στη ζωή.¹³⁹ Η πιο πειστική κινηματογραφική απόπειρα που αναφέρεται στην φυσιογνωμία του μεγαλύτερου αυταρχικού ηγέτη του φασισμού, του Adolf Hitler, είναι η γερμανικής παραγωγής 2004 ταινία, *Η πτώση* (γερμανικός τίτλος: *Der Untergang*) σε σκηνοθεσία Όλιβερ Χέρσμπιγκελ. Η ταινία μας δείχνει τις τελευταίες ημέρες του Χίτλερ, τον Απρίλιο του 1945 στο καταφύγιό του στο Βερολίνο και την εμμονή του να συμπαρασύρει στην πτώση του και όλο το γερμανικό έθνος, τη μάχη του Βερολίνου ενάντια στα σοβιετικά στρατεύματα, και το τέλος του Τρίτου Ράιχ. Ξεσήκωσε θύελλα αντιδράσεων, γιατί “εξανθρωπίζει” τον Χίτλερ, ωστόσο, η αξία της ως ιστορικό ντοκουμέντο είναι αδιαφιλονίκητη. Η καλύτερη ίσως ταινία που αποτυπώνει την άορατη πτυχή του Β.Π.Π, τις τελευταίες μέρες του Αδόλφου Χίτλερ στην εξουσία και την τελική πτώση του ναζιστικού καθεστώτος.¹⁴⁰ Μια ταινία γροθιά στο ναζισμό αποτελεί η ταινία του Λουκίνο Βισκόντι, *Οι Καταραμένοι*, (*La caduta degli dei*), παραγωγής 1969, που κατακρίνει τα εγκλήματα του ναζισμού μέσα από την αποσύνθεση μιας ισχυρής οικογένειας Γερμανών βιομηχάνων τη δεκαετία του 1930. Η ιστορία της ταινίας ξεκινά το βράδυ της πυρπόλησης του Ράιχσταγκ, στις 23 Φεβρουαρίου του 1933. Οι Εσένμπεκ, ιδιοκτήτες μεγάλης γερμανικής βιομηχανίας χάλυβα, ενημερώνονται καθώς δειπνούν εορτάζοντας τα γενέθλια του Βαρώνου Γιοάκιμ φον Εσένμπεκ. Από εκείνη τη νύχτα, οι σχέσεις ισορροπίας της οικογένειας με τους ανερχόμενους Εθνικοσοσιαλιστές θα ανατραπούν και τα μέλη της θα υποστούν μια προοδευτική, αλλά και αποκαλυπτική διάβρωση των συνειδήσεών τους από το δηλητήριο του ναζισμού. Στην ταινία του *Οι Καταραμένοι* (πρωτότυπος τίτλος: “Η πτώση των Θεών”, γερμανικός: “Το λυκόφως των Θεών”) ο Λουκίνο Βισκόντι ρίχνει το δικό του φως στον ίσκιο των ιστορικών γεγονότων για την επικράτηση και την πτώση του Γ’ Ράιχ, μέσα από την εξιστόρηση των προσωπικών συγκρούσεων και των σχέσεων των Εσένμπεκ με το καθεστώς, με στόχο μια εξουσία “ή απόλυτη ή τίποτα”. Σε αυτήν την εξουσία στην οποία “όλα είναι επιτρεπτά”, το έγκλημα, η φιλοδοξία, η ασπλαχνία, το μίσος, συνέθεταν ένα “δυναμικό ενέργειας και οργής”, έναν “αστείρευτο

πλούτο” πάνω στον οποίο μπορούσε να “επενδύσει” ο ναζισμός. Αλλά τα ανθρώπινα όρια μεταξύ αυτής της απόλυτης εξουσίας και της συντριπτικής αδυναμίας αποδεικνύονται πολύ σχετικά και τελικά τα άτομα που νοιώθουν Θεοί “εκπίπτουν” και καταστρέφονται ψυχολογικά, κοινωνικά και φυσικά. Τα άτομα ζούσαν την αυταπάτη της εξουσίας όσο εξυπηρετούσαν τον ναζισμό, ο οποίος τελικά στην ταινία, επιλέγει το πιο διεστραμμένο και αδίστακτο μέλος της οικογένειας, τον Μάρτιν, ένα ψυχικά διαταραγμένο άτομο, που ο φόβος απλά καταλύει τον ναζιστικό μετασχηματισμό του. “Χρησιμοποιούν τον Εθνικοσοσιαλισμό σαν όργανο για τις φιλοδοξίες τους. Δεν έχουν καταλάβει ακόμα τι είναι ο Εθνικοσοσιαλισμός” θα πει ο Άσενμπακ, αξιωματικός των SS, στον Μάρτιν και θα του εξηγήσει: “Μόνο όποιος ξέρει ότι μπορεί να χάσει από τη μια μέρα στην άλλη ότι έχει κερδίσει χάρη στη δική μας υποστήριξη, μόνο αυτός είναι έμπιστος φίλος. Αυτός όμως που θέλει να γίνει άρχοντας των πάντων, και του εαυτού του, που εξαπατά τον εαυτό του νομίζοντας ότι μπορεί να λάβει μόνος του τις αποφάσεις, να σκέφτεται μόνος του. Αυτό, όχι...” Αλλά και σε αυτό το χρονικό του κακού υπήρχαν τα προμηνύματα: “Οι Εσένμπεκ φέρνουν στον κόσμο παιδιά και κανόνια με τα ίδια συναισθήματα” θα δηλώσει ο φιλελεύθερος της οικογένειας Χέρμπερτ, που τελικά ανέλαβε το κόστος να αντισταθεί σε αυτό που οι άλλοι με τον ένα ή με τον άλλο τρόπο συνεργούσαν. Και θα συμπληρώσει “Φταίμε όλοι. Άδικα υψώνεις την φωνή όταν είναι πολύ αργά, έστω και για να σώσεις την ψυχή σου. Εμείς δώσαμε στην Γερμανία την άρρωστη δημοκρατία. Ο ναζισμός είναι δικό μας δημιούργημα. Γεννήθηκε στα εργοστάσια μας, τράφηκε με τα χρήματά μας”¹⁴¹ Στην ταινία της Λιλιάνα Καβάνι, Ιταλικής παραγωγής 1974 με τον τίτλο *Ο Θυρωρός της νύχτας* (Il portiere di notte) ένας πρώην ναζιστής που δουλεύει τώρα ως θυρωρός σε ξενοδοχείο της Βιέννης, έχει μια παράφορη ερωτική σχέση με μια πελάτισσα, η οποία ήταν στο παρελθόν θύμα του σε στρατόπεδο συγκέντρωσης. Βιέννη, δεκαετία του ‘50. Ο Μαξ, παλιός αξιωματικός των Ναζί σε στρατόπεδο συγκέντρωσης, κρύβει τις αμαρτίες και ενοχές του, εργαζόμενος ως θυρωρός, πάντα σε νυκτερινή βάρδια, σε ένα από τα ξενοδοχεία της πόλης. Κάποια μέρα θα αφιχθεί ένας διάσημος διευθυντής ορχήστρας με την καλλονή σύζυγό του Λουκία. Μερικά χρόνια πριν, η έφηβη Λουκία ήταν κατάδικος στο στρατόπεδο του θανάτου όπου υπηρετούσε ο Μαξ. Μεταξύ τους αναπτύχθηκε μια νοσηρή σχέση αφέντη - δούλου, ένα διαστροφικό αίσθημα αγάπης-μίσους μέσα σε ένα σκηνικό θανάτου. Οι δυο τους θα ξαναζήσουν την ακραία ερωτική σχέση τους και θα αναβιώσουν το παρελθόν που ήθελαν τόσο πολύ να ξεχάσουν. Αυτή η επικίνδυνη επιστροφή θα ενοχλήσει τους Ναζί φίλους του Μαξ κι οι δυο εραστές θα οδηγηθούν ανεπιστρεπτί στον κόσμο από το οποίο ποτέ δεν ξέφυγαν. Ο “Θυρωρός της Νύχτας”, ήταν μια από τις πρώτες ταινίες που αντιμετώπισε τη σχέση θύτη - θύματος μέσα στο Ναζιστικό περιβάλλον, καταγράφοντας μια κρυφή τότε, σχεδόν γοητευτική πλευρά του Εθνικοσοσιαλιστικού στυλ (στολές, εμβλήματα, μουσική, συμπεριφορά). Ολόκληρη η ταινία μοιάζει με ένα παθιασμένο χορό του έρωτα με

το θάνατο, και της τρυφερότητας με την ωμή βία.^{142 143 144} Μια από τις πιο τρυφερές ταινίες στην ιστορία του παγκόσμιου κινηματογράφου που αναφέρεται στην θηριωδία του ναζισμού με έναν ιδιαίτερο τρόπο, είναι η ταινία του Ρομπέρτο Μπενίνι, *Η ζωή είναι ωραία* (στα ιταλικά: *La vita e bella*), παραγωγής 1997. Ο Γκουίντο, ένας Ιταλός εβραϊκής καταγωγής, φτάνει σε μια μικρή πόλη της Ιταλίας για να πιάσει δουλειά ως σερβιτόρος στο ξενοδοχείο του θείου του. Ο Γκουίντο είναι αστείος και χαρισματικός, ειδικά όταν γνωρίζει μια δασκάλα, τη Ντόρα. Η Ντόρα, όμως, προέρχεται από μια πλούσια, αριστοκρατική, μη εβραϊκή οικογένεια. Η μητέρα της θέλει να καλοπαντρευτεί, αλλά η Ντόρα ερωτεύεται τον Γκουίντο και τη μέρα του γάμου της, κλέβονται. Περνούν αρκετά χρόνια και τώρα το ζευγάρι έχει ένα γιο, τον Τζιοζέ. Η Ντόρα και η μητέρα της έχουν αποξενωθεί εξαιτίας του γάμου της με τον Γκουίντο αλλά οι σχέσεις τους καλυτερεύουν λίγο πριν τα τέταρτα γενέθλια του εγγονού της. Ο Β.Π.Π. μόλις έχει ξεσπάσει. Ο Γκουίντο, μαζί με το θείο του και το γιο του αναγκάζονται να επιβιβαστούν σε ένα τρένο με προορισμό ένα στρατόπεδο συγκέντρωσης. Η Ντόρα ζητάει να πάει μαζί τους αλλά δεν της επιτρέπεται. Στο στρατόπεδο, ο Γκουίντο κρύβει το γιο του από τους Ναζί φύλακες, του δίνει κρυφά φαγητό και προσπαθεί να τον κάνει να μην καταλάβει τι πραγματικά συμβαίνει. Έτσι, τον πείθει ότι το στρατόπεδο είναι απλά ένα παιχνίδι, στο οποίο ο παίκτης που θα καταφέρει να μαζέψει 1.000 πόντους θα κερδίσει ένα τανκ. Του λέει αν κλάψει, παραπονεθεί, ζητήσει τη μαμά του ή πει ότι πεινάει θα χάσει. Ο Γκουίντο τον πείθει ότι οι φύλακες του στρατοπέδου είναι κακοί γιατί θέλουν κι αυτοί να κερδίσουν το τανκ και έτσι όλα τα άλλα παιδιά κρύβονται για να κερδίσουν το παιχνίδι. Όταν ο Τζιοζέ δε θέλει να παίξει άλλο και ζητά να επιστρέψει σπίτι, του λέει ότι είναι λίγους πόντους πριν τη νίκη. Παρά το γεγονός ότι είναι περιτριγυρισμένος από μιζέρια, αρρώστια και θάνατο, ο Τζιοζέ δεν αμφιβάλλει καθόλου για τα λεγόμενα του πατέρα του, χάρη στην πειστική του ερμηνεία και τη δική του αθωότητα. Η ιστορία του Γκουίντο κρατάει μέχρι το τέλος, όταν μέσα στο χάος που προκάλεσε η αμερικανική εισβολή, λέει στο γιο του να μείνει μέσα σε ένα κουτί μέχρι να φύγουν όλοι, πείθοντάς τον ότι αυτό είναι το τελευταίο μέρος του παιχνιδιού. Ο Γκουίντο, ενώ προσπαθεί να βρει τη Ντόρα, συλλαμβάνεται και πυροβολείται από έναν φύλακα, αλλά όχι πριν κάνει το γιο του να γελάσει για τελευταία φορά, παριστάνοντας τον Ναζί φύλακα. Ο Τζιοζέ καταφέρνει να επιζήσει και νομίζει ότι νίκησε το παιχνίδι όταν ένα αμερικανικό τανκ φτάνει και ελευθερώνει το στρατόπεδο. Βρίσκει τη μητέρα του, μη γνωρίζοντας ότι ο πατέρας του έχει πεθάνει. Χρόνια αργότερα, συνειδητοποιεί τη θυσία του πατέρα του, που στην ουσία του έσωσε τη ζωή.¹⁴⁵ Άλλο ένα αριστούργημα του παγκόσμιου κινηματογράφου που αναφέρεται στην φρίκη του ναζισμού, μέσα από τον αντισημιτισμό και το Ολοκαύτωμα, είναι η παραγωγής 2002 ταινία του Ρομάν Πολάνσκι, *Ο Πιανίστας*. Το φιλμ αναφέρεται στον Βλαντισλάβ Σπίλμαν, έναν διάσημο Εβραίο πολωνό πιανίστα που δουλεύει στον ραδιοφωνικό σταθμό της Βαρσοβίας, και βλέπει τον κόσμο του να

καταρρέει με το ξέσπασμα του Β.Π.Π και την εισβολή των Γερμανών στην Πολωνία, τον Σεπτέμβριο του 1939. Αφού ο ραδιοφωνικός σταθμός καταστρέφεται από τις εκρήξεις, ο Βλαντισλάβ επιστρέφει σπίτι όπου και μαθαίνει ότι η Μεγάλη Βρετανία και η Γαλλία έχουν κηρύξει πόλεμο ενάντια στη Γερμανία. Πιστεύοντας ότι ο πόλεμος θα τελειώσει γρήγορα, αυτός και η οικογένειά του γιορτάζουν το γεγονός. Ωστόσο κατά τη διάρκεια της γερμανικής κατοχής που λαμβάνει χώρα τους επόμενους μήνες, οι συνθήκες διαβίωσης των Εβραίων σταδιακά χειροτερεύουν και τα δικαιώματά τους περιορίζονται: κάθε οικογένεια επιτρέπεται να έχει ένα ελάχιστο χρηματικό ποσό, όλοι πρέπει να φοράνε ένα περιβραχιόνιο με το Αστέρι του Δαβίδ για να ξεχωρίζουν και γενικά να ωφελούν να δέχονται αδιαμαρτύρητα διάφορες ταπεινώσεις. Όσπου τελικά το 1940, συγκεντρώνονται όλοι στο Γκέτο της Βαρσοβίας. Εκεί αντιμετωπίζουν την πείνα, την καταδίωξη και τον εξευτελισμό από τους Ναζί και τον συνεχή φόβο του θανάτου ή βασανισμού. Σύντομα, τους πηγαίνουν στις εγκαταστάσεις εξολόθρευσης στην Τρεμπλίνκα. Ο Βλαντισλάβ σώζεται την τελευταία στιγμή από έναν αστυνομικό του Εβραϊκού Γκέτο, που τυγχάνει να είναι οικογενειακός φίλος. Μακριά πλέον από την οικογένειά του, παραμένει στο Γκέτο ως εργάτης-σκλάβος στις γερμανικές μονάδες κατασκευής ενώ αργότερα αφήνεται στη βοήθεια όσων μη-Εβραίων γνωστών του τον θυμούνται ακόμα. Όσο ζει κρυμμένος, γίνεται μάρτυρας πολλών θηριωδιών που διαπράττουν τα Ες-Ες, όπως μαζικές δολοφονίες, ξυλοδαρμούς και εμπρησμούς. Παρακολουθεί επίσης την επανάσταση που λαμβάνει χώρα στο Γκέτο, χωρίς να μπορεί να προσφέρει ή να αντιδράσει με άλλο τρόπο. Τελικά, τα Ες-Ες μπαίνουν με τη βία στο Γκέτο και σκοτώνουν όλους σχεδόν τους εναπομείναντες αντάρτες. Ανάμεσα στις τρομακτικές σκηνές που εξελίσσονται γίνεται μια αναφορά στη δράση του Γιόζεφ Μπλός, ενός αξιωματικού των Ες-Ες γνωστού σήμερα για τις ιδιαίτερα βάνανυες πράξεις του. Χαρακτηριστικά συγκεντρώνει και εκτελεί μια ομάδα Εβραίων που έμοιαζαν αρκετά μεγάλοι ή αδυνατισμένοι για να δουλέψουν. Σε κάποια άλλη σκηνή, η απάντησή του σε μια νεαρή μητέρα που τον ρωτά πού πηγαίνουν τα τρένα είναι ένας εξ επαφής πυροβολισμός. Ένα χρόνο μετά, η ζωή στη Βαρσοβία γίνεται όλο και χειρότερη. Η Πολωνική αντίσταση γνωρίζει αποτυχίες ενάντια στη γερμανική κατοχή, κάτι που οδηγεί στη ραγδαία μείωση του πληθυσμού. Ο Σπίλμαν εν τω μεταξύ, αγγίζει το θάνατο λόγω αρρώστιας (ίκτερου) και υποσιτισμού. Μετά την απομάκρυνση όλου του πληθυσμού της Βαρσοβίας και των Γερμανών λόγω του Ρώσικου στρατού που πλησιάζει, μένει εντελώς μόνος. Τριγυρνά στα λιγοστά σπίτια που δεν έχουν καταστραφεί εντελώς και ψάχνει για φαγητό. Ενώ προσπαθεί απεγνωσμένα να ανοίξει μια κονσέρβα διαπιστώνει με τρόμο πως κάποιος τον παρακολουθεί. Ωστόσο δεν ήταν η περίπολος, αλλά ένας ένστολος Γερμανός, ο Βιν Χόνσελφελντ. Ο Σπίλμαν έχει παραλύσει στην ιδέα του θανάτου, αλλά ο Γερμανός του ζητά απλά να του παίξει κάτι στο πιάνο. Ο Σπίλμαν, μια σκιά πλέον του παλιού εαυτού του, παίζει την Μπαλάντα του Σοπέν σε Σολ Μινόρε. Ο Γερμανός συγκινημένος του

επιτρέπει να συνεχίσει να κρύβεται στη σοφίτα και του φέρνει τακτικά φαγητό, σώζοντάς του τη ζωή. Λίγες εβδομάδες αργότερα, οι Γερμανοί αναγκάζονται να υποχωρήσουν λόγω του Κόκκινου Στρατού. Στην τελευταία τους συνάντηση, ο Γερμανός ρωτά τον Σπίλμαν το όνομά του και όταν εκείνος του απαντά, αναφωνεί πως είναι ταιριαστό όνομα για πιανίστα -το Szpilman είναι ομόφωνο του γερμανικού spielmann που σημαίνει “αυτός που παίζει”-, και του υπόσχεται πως θα τον ακούει στο ραδιόφωνο. Επίσης του δίνει το σακάκι του, κάτι που παραλίγο να αποβεί μοιραίο αφού οι Πολωνοί τον μπερδεύουν για Γερμανό και τον πυροβολούν. Όταν αντιλαμβάνονται ότι είναι Πολωνός τον ρωτούν γιατί φοράει γερμανικό σακάκι και εκείνος απαντά απλά “κρυώνω”. Σε ένα κοντινό στρατόπεδο συγκέντρωσης, ο Γερμανός ευεργέτης του Σπίλμαν βρίσκεται εκεί μαζί με πολλούς άλλους Γερμανούς και παρακαλεί έναν Πολωνό μουσικό να μιλήσει στον Σπίλμαν για να τον ελευθερώσει. Ο Σπίλμαν, που πλέον εργάζεται ξανά στον ραδιοφωνικό σταθμό, φτάνει πολύ αργά. Όλοι οι αιχμάλωτοι έχουν μεταφερθεί χωρίς να αφήσουν ίχνος πίσω τους. Στην τελευταία σκηνή της ταινίας, ο Βλαντισλάβ Σπίλμαν θριαμβεύει παίζοντας Σοπέν μπροστά σε ένα μεγάλο κοινό. Στους τίτλους τέλους μαθαίνουμε πως ο Σπίλμαν παρέμεινε στη Βαρσοβία όπου πέθανε το 2000 σε ηλικία 88 ετών και πως ο Γερμανός ευεργέτης του πέθανε το 1952 σε ένα Σοβιετικό στρατόπεδο, μετά από εφτά χρόνων απάνθρωπα βασανιστήρια, σε κατάσταση πλήρους ψυχικής διαταραχής. Συν τοις άλλοις είχε υποστεί και ένα εγκεφαλικό επεισόδιο. Ο Σπίλμαν τον έψαχνε για ένα χρόνο. Το 1950 έμαθε το όνομα, προσπάθησε να τον απελευθερώσει χωρίς, όμως, επιτυχία. Το 1957 επισκέφθηκε την οικογένεια του στη Δυτική Γερμανία.¹⁴⁶

12. Οι “Εκκαθαριστές” του Αγίου Παντελεήμονα, ένα φιλμ σοκ για την δράση της Χ.Α. στις γειτονιές της Αθήνας

Και επανερχόμαστε στο ντοκυμανταίρ του Κωνσταντίνου Γεωργούση, *The Cleaners*, (Οι Εκκαθαριστές επί το ελληνικότερο), το οποίο έχει τύχει διεθνής αναγνώρισης, με προβολές σε μεγάλα ειδησεογραφικά πρακτορεία όπως στο βρετανικό τηλεοπτικό σταθμό Channel 4, και σε ειδική προβολή στο Μουσείο των Ες Ες στο Βερολίνο, καθώς και συμμετοχές σε διεθνή φεστιβάλ, όπως στο Διαγωνιστικό τμήμα του Φεστιβάλ Ντοκυμανταίρ του Άμστερνταμ και στο Φεστιβάλ Κινηματογράφου του Sarajevo όπου και απέσπασε το Ειδικό βραβείο της επιτροπής, τον Αύγουστο του 2013. Το φιλμ διάρκειας 40 περίπου λεπτών, καταγράφει με ρεαλιστικό τρόπο και ακολουθεί κατά πόδας χωρίς αφήγηση και διάλογο του σκηνοθέτη με τα πρόσωπα, την πορεία του υποψήφιου βουλευτή της Χ.Α., Αλέκο Πλωμαρίτη, στις γειτονιές της Αθήνας, και πιο συγκεκριμένα στην περιοχή του Αγίου Παντελεήμονα, κατά την προεκλογική περίοδο του 2012. Το φιλμ σοκάρει με όλα αυτά που ειπώθηκαν από τους πρωταγωνιστές, τόσο από τον χρυσαυγίτη υποψήφιο όσο και από τους απλούς πολίτες, καταδεικνύοντας με τον πιο γλαφυρό τρόπο την αμάθεια και την α-γνωσία στην οποία έχει διέλθει η ελληνική κοινωνία, καθώς και την βαθιά ρατσιστική

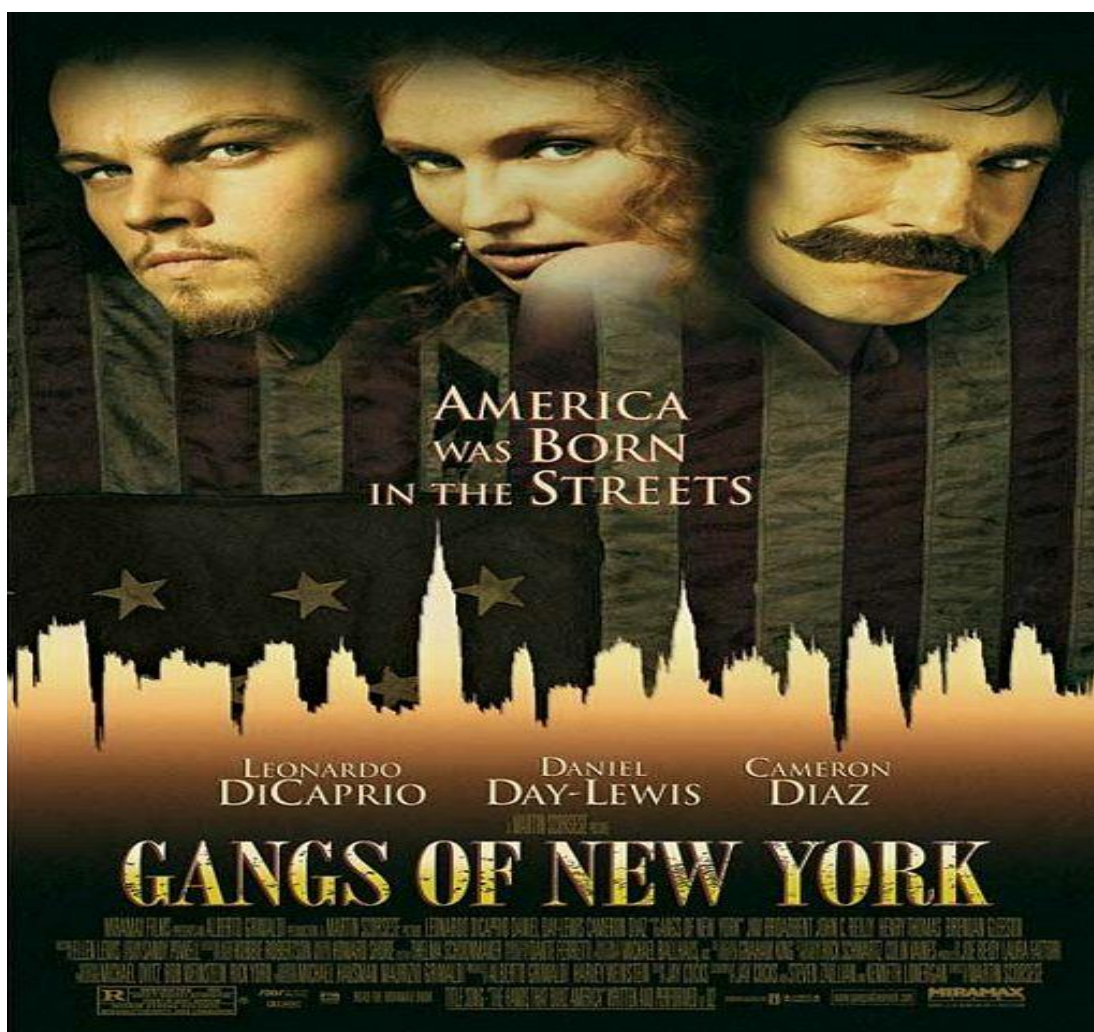
αντιμετώπιση μιας μερίδας ημεδαπών προς τους αλλοδαπούς, την ανικανότητα δηλαδή, συνύπαρξης με το διαφορετικό προς εμάς. Παραμονές λοιπόν, των εκλογών, όλα τα διεθνή ειδησεογραφικά πρακτορεία είναι στραμμένα στις ελληνικές εθνικές εκλογές, με πολλά από αυτά να έχουν στείλει δημοσιογραφικές αποστολές στην Αθήνα, δείχνοντας με αυτό τον τρόπο το ενδιαφέρον της παγκόσμιας κοινότητας για τις πιο σημαντικές -έως τότε- εθνικές εκλογές της Ελλάδας από την μεταπολίτευση. Το τοπίο δείχνει ειδυλλιακό. Ο αττικός ουρανός είναι ηλιόλουστος και μόλις πέσει η νύχτα, το λίκνο της δημοκρατίας, ο Παρθενώνας, φωταγωγείται και στέκει αγέρωχος για να θυμίζει σε όλους τις πανανθρώπινες αξίες που εμφύσησε στην ανθρωπότητα ο παλίμψηστος ελληνικός πολιτισμός ανά τους αιώνες. Λίγο παρακάτω, στις λαϊκές γειτονιές του πάλαι ποτέ αστικού ιστού της πρωτεύουσας, στην Κυψέλη και γύρω από τον επιβλητικό ναό του Αγίου Παντελεήμονα, κάποιες σκοτεινές και υποχθόνιες δυνάμεις κάνουν την εμφάνισή τους, με σκοπό να σπείρουν τον τρόμο στους μετανάστες και να δημιουργήσουν μια πλασματική ευημερία στους ημεδαπούς, μέσα από την εκκαθάριση. Ο Αλέκος Πλωμαρίτης, ένας άνθρωπος χαμηλής όπως αποδεικνύεται μορφωτικής -ενδεχομένως και νοητικής- υποστάθμης, άλλωστε τέτοια άτομα είναι τα καλύτερα όργανα στα χέρια των ηγετών του φασισμού, υποψήφιος της Χ.Α., μαζί με ένα επιτελείο ανθρώπων του υποκόσμου και της νύχτας, κάνει περιοδεία στη λαϊκή της γειτονιάς της Κυψέλης, μοιράζει φυλλάδια του κόμματος και ψηφοδέλτια με σκοπό να προωθήσει την υποψηφιότητά του. Όταν συναντά άτομα με χρώμα δέρματος πιο σκούρο, τους ρωτάει αν είναι έλληνες και όταν αντιλαμβάνεται πως δεν είναι, τους βρίζει με τον πιο χυδαίο τρόπο, ευτελίζοντας τους. Κάποιοι πλανόδιοι μικροπωλητές, τον προσεγγίζουν και άλλοι από περιέργεια, άλλοι από περιπαικτική διάθεση, τον ρωτάνε τι ποσοστά θα πάρει η Χ.Α. στις επερχόμενες εκλογές και αυτός τους απαντά γύρω στο 13%. Ένας εκ των μικροπωλητών, κάνει λόγο για εκλογή με “στιλιάρια”, εννοώντας την βίαιη τακτική που χρησιμοποιεί το νεοναζιστικό μόρφωμα και δείχνει να το επιδοτεί, με τον τρόπο που το εκφράζει. Μια γυναίκα τον καλεί να έρθει προς το μέρος της, κάνοντας τον να αισθάνεται σαν αυτόκλητος σωτήρας που ήρθε για να εξαγνίσει την περιοχή. Ο Πλωμαρίτης, αισθανόμενος για άλλη μια φορά πως έχει επιφορτιστεί το ιερό καθήκον της κάθαρσης, επιδίδεται συνέχεια σε μια ρητορική μίσους, χρησιμοποιώντας ύβρεις στους διερχόμενους αλλοδαπούς, προσβάλλοντας τον γενετήσιο προσανατολισμό τους και απειλώντας τους ότι θα τους ξεριζώσει τα μαλλιά. Συνεχίζει να μοιράζει ψηφοδέλτια, ενώ μια άλλη γυναίκα μόλις αντιλαμβάνεται περί τίνος πρόκειται η προεκλογική καμπάνια, τον αποτρέπει και τον εκδιώκει με το χέρι της. Κάποιος νεαρός αλλοδαπός πουλάει στον πάγκο του ζαρζαβατικά και προκαλεί την μήνη του Πλωμαρίτη που τον στέλνει στον διάολο. Μετά το τέλος της λαϊκής, πολλοί μετανάστες κυρίως, πάνε στα σκουπίδια που άφησαν πίσω τους οι λαϊκατζήδες μήπως βρουν κάτι φαγώσιμο, δείχνοντας σε τι καθεστώς ένδειας έχουν περιέλθει αυτοί οι άνθρωποι, θύματα και αυτοί της οικονομικής-ανθρωπιστικής κρίσης. Η επόμενη σκηνή δείχνει δύο εκ των συνεργατών του Πλωμαρίτη, να κάθονται μαζί του σε ένα καφενείο της περιοχής και να τον ακούν να μιλάει μπροστά στην κάμερα. Ο ίδιος αναφέρει πως η οικονομική κρίση στην Ελλάδα θα λυθεί μόνο όταν θα φύγουν οι λαθρομετανάστες. Ισχυρίζεται πως στην Ελλάδα βρίσκονται 3 εκατομμύρια μετανάστες, αποκαλώντας τους μάλιστα “χαραμοφάιδες”, που μας τρώνε το φαί, μας πίνουν το νερό, αναπνέουν τον αέρα μας τον “ελληνικό” και μας σκοτώνουν,

όπως λέει χαρακτηριστικά. Μόνο όταν φύγουν, τα λεφτά θα μείνουν στους Έλληνες, οι μισθοί και οι συντάξεις θα ανέβουν. Συνεχίζει την ρητορική μίσους, αποκαλώντας τους μετανάστες, πρωτόγονους, μιάσματα και υπανθρώπους, και πως δεν τον -τους- ενδιαφέρει καθόλου η ύπαρξη τους. Μάλιστα, κάνει λόγο και για φούρνους και υπαινίσσεται με αυτόν τον τρόπο τους θαλάμους αερίων στην Ναζιστική Γερμανία, καταδεικνύοντας ξεκάθαρα τις φασιστικές προθέσεις του ακροδεξιού κόμματος. Συνεχίζει τον γελοίο μονόλογο, μιλώντας για ανθρώπινα σαπούνια, αν και δεν θα πρέπει να τους χρησιμοποιεί κάποιος για να σαπουνιστεί γιατί οι αλλοδαποί έχουν χημικά και θα προκαλέσουν αλλεργία. Αυτά τα σαπούνια, θα χρησιμοποιούνται για τα αμάξια και για τα πεζοδρόμια ρωτώντας και κάποιον κύριο Γιώργο αν συμφωνεί μαζί του. Συνεχίζει να επιδίδεται σε μια ανόητη φρασεολογία για τους αλλοδαπούς, αναφέροντας πως το δέρμα τους θα γίνεται λαμπατέρ, ενώ τα μαλλιά τους θα πωλούνται στο Μοναστηράκι για να γίνουν μπεγλέρι και ρωτάει τους άλλους τι άλλου είδους χρήση θα μπορούσαν να έχουν τα σώματα των αλλοδαπών. Κάποιος του απαντά πως θα τους παίρνουν τα χρυσά δόντια αν υπάρχουν και αυτός ξεσπάει σε τρανταχτά γέλια. Εκείνη τη στιγμή περνάνε από μπροστά τους μια οικογένεια αλλοδαπών και ένας εξ αυτών, ρωτάει την κοπέλα από πού κατάγονται. Η νεαρή μητέρα, μη γνωρίζοντας τις προθέσεις αυτών των ανθρώπων και το μίσος που τρέφουν για τους αλλοδαπούς, καλεί τα παιδιά της να έρθουν να φωτογραφηθούν στον φακό, νομίζοντας πως η κάμερα είναι φωτογραφική μηχανή, ενώ κάποιος άλλος τους προτρέπει να χαμογελάσουν. Αυτή ζητάει από τα παιδιά στα αγγλικά να χαμογελάσουν και ένας από το team του Πλωμαρίτη ζητάει και από κάποιες άλλες κοπέλες της παρέας να έρθουν μπροστά στο φακό λέγοντάς τους πως εμείς αγαπάμε τους ξένους. Κάποιοι γελάνε ειρωνικά ενώ η παρέα των αλλοδαπών που είναι από το Μπαγκλαντές όπως ακούγεται από κάποιον, χαμογελάει ανυποψίαστη. Ο ηλικιωμένος άνδρας που βρίσκεται στην παρέα του χρυσαυγίτη υποψήφιου βουλευτή, στέκεται ανάμεσα στην οικογένεια των αλλοδαπών και τους λέει σε ειρωνικό τόνο πως εμείς αγαπάμε τους ξένους. Η παρέα των αλλοδαπών αφού “φωτογραφήθηκαν” τους ευχαρίστησαν ευγενικά και αποχώρησαν. Ο ηλικιωμένος -από λεγόμενα του ίδιου του σκηνοθέτη, αυτός ο άνθρωπος είναι αρχινονός της νύχτας, παντρεμένος μάλιστα με αλλοδαπή-, αφού απομακρύνθηκαν οι άνθρωποι από το Μπαγκλαντές, αναφέρει ότι την γλύτωσαν την τελευταία στιγμή γιατί εδώ είναι όλοι “χρυσουγίτες”. Ένας τρίτος, περισσότερο υποψιασμένος από τους υπόλοιπους της παρέας, μεταξύ αστείου και σοβαρού αναφέρει πως όλα αυτά που καταγράφει η κάμερα μήπως βρεθούν κάποια μέρα ως ντοκουμέντα στην Ασφάλεια Αττικής, αν και από την άνεση που επιδεικνύει δείχνει να εννοηθεί πως δεν τον νοιάζει γιατί προφανώς στα σώματα ασφαλείας έχουν πολλούς φίλα προσκείμενους προς την ναζιστική οργάνωση. Η επόμενη σκηνή μας μεταφέρει στον προαύλιο χώρο του ιερού ναού του Αγίου Παντελεήμονα, όπου μια ομάδα που πρόσκυνται στην Χ.Α., έχει γράψει με σπρέι σε χρώματα άσπρο και γαλάζιο, τα χρώματα της ελληνικής σημαίας δηλαδή, συνθήματα του τύπου, “Έξω οι ξένοι από την Ελλάδα” και “Η Ελλάδα ανήκει στους Έλληνες”. Την ίδια στιγμή μια αλλοδαπή, κρατώντας στην αγκαλιά το μωρό της, περνάει πάνω από τα συνθήματα δείχνοντας να αδιαφορεί ή ακόμα και να μην αντιλαμβάνεται το νόημα των λέξεων. Αμέσως μετά, ο σκηνοθέτης δίνει βήμα σε κάποιες γυναίκες που κατοικούν στην περιοχή και εκφράζουν τις απόψεις τους για την απομάκρυνση των αλλοδαπών από την πλατεία, χωρίς ωστόσο, να

συμμερίζονται την τρομοκρατία που υφίστανται οι αλλοδαποί από τους νεοναζιστές, αλλά αντίθετα, επικροτούν τις ενέργειές τους, γιατί τώρα αισθάνονται πιο ασφαλείς. Κάνουν λόγο για μια εικόνα κατάληψης από τους αλλοδαπούς της πλατείας στο πρόσφατο παρελθόν, με βρωμιά, σκουπίδια, κουβέρτες, χαρτόκουτα, γεγονός που έκανε απροσπέλαστη την πλατεία από τους ημεδαπούς λόγω του φόβου και της ανασφάλειας που απέπνεαν οι μετανάστες στους ντόπιους. Μια γυναίκα που κρατάει ένα τσιγάρο στο χέρι της κάνει λόγο για μια κατάσταση που δεν περιγράφεται με λόγια ενώ ένας άντρας που δεν τον βλέπουμε αλλά τον ακούμε, μιλάει για ομάδες Αφγανών και Πακιστανών που είχαν καταλάβει την πλατεία, κάτι που βρίσκει σύμφωνη τη γυναίκα. Η μεσόκοπη γυναίκα συνεχίζει να μιλάει με όλο και πιο ρατσιστικά σχόλια για τους αλλοδαπούς, λέγοντας πως οι έλληνες δεν συγκρίνονται με τους Αφγανούς γιατί οι δεύτεροι είναι βρώμικοι, ενώ οι έλληνες όταν μετανάστευσαν στο παρελθόν δεν πήγαν λαθραία στις χώρες αποστολής τους, αλλά χρειάστηκε να περάσουν από γιατρούς για να πάρουν την πολυπόθητη βίζα. Μια ηλικιωμένη γυναίκα δείχνει να συμμερίζεται και να επικροτεί τα λεγόμενα της προλαλήσασας, αναφέροντας πως φύγαμε σαν κύριοι από την Ελλάδα και σαν κύριοι γυρίσαμε πίσω. Αμέσως μετά, ο σκηνοθέτης διακόπτει λίγο τη ροή του φιλμ και επιλέγει να δείξει κάποιες σκηνές ακραίου βασανισμού αλλοδαπών από φασίστες, με γυμνά μαύρα κορμιά γεμάτα πληγές και εκδορές, ενώ στη συνέχεια δείχνει μια φωτογραφία με ένα φέρετρο που βρίσκεται στην πλατεία και τριγύρω του διάφοροι αλλοδαποί που αποτελούν φόρο τιμής στον νεκρό. Προφανώς ο νεκρός είναι κάποιος ομοεθνής τους που έπεσε θύμα εγκληματικής ενέργειας κάποιου νεοναζιστή. Η επόμενη σκηνή δείχνει έναν νεαρό αλλοδαπό ρακοσυλλέκτη να έχει περισυλλέξει από τα σκουπίδια έναν πεταμένο θερμοσίφωνα και να τον κουβαλάει σε ένα καροτσάκι super market, και απέναντι να τον σχολιάζουν κάποιοι φασίστες –διακρίνεται η φωνή του Πλωμαρίτη- χωρίς να βλέπουμε τα πρόσωπά τους, παρομοιάζοντάς τον με μπαμπούνο, την ίδια στιγμή που αναφέρονται στην κατάντια της Ελλάδας, που υπάρχουν στον δρόμο αλλοδαποί, καρότσια και θερμοσίφωνες. Στη συνέχεια καλούν τον νεαρό αλλοδαπό σε απειλητικό τόνο να έρθει προς το μέρος τους, ενώ εκείνος κρύβεται τρομαγμένος πίσω από την πραμάτειά του και τους χαιρετάει. Ο Πλωμαρίτης του φωνάζει να μην τους κοιτάει καν γιατί θα τον χώσει ολόκληρο μέσα στο καροτσάκι. Ο Πλωμαρίτης, συνεχίζει το παραλήρημά του και αναφέρει πως τελείωσε πλέον το πανηγύρι, και όσοι είναι μελαμψοί θα τους “ασπρίσουν” πρώτα και μετά θα τους διώξουν. Πριν μας μεταφέρει στην επόμενη σκηνή ο σκηνοθέτης, επιλέγει να μας δείξει πρώτα κάποιες φωτογραφίες με την σβάστικα της Χ.Α., καθώς και τις ομάδες των ένοπλων μαυροφορεμένων οπαδών της. Η επόμενη σκηνή μας μεταφέρει σε ένα γραφείο, όπου κάποιος καθοδηγητής του κόμματος, παρουσία του Πλωμαρίτη και κάποιων άλλων παρευρισκομένων, προσπαθεί να εξηγήσει τη διαφορά του ναζιστικού χαιρετισμού του Hitler από αυτόν της Χ.Α., κάνοντας λόγο για αρχαιοελληνικό χαιρετισμό. Είναι μάλιστα τόσο φαιδρός, που εντοπίζει την διαφορά ανάμεσα στους δύο χαιρετισμούς στο ύψος του χεριού. Αναφέρει πως ο αρχαιοελληνικός χαιρετισμός των νεοναζιστών της Χ.Α. είναι δωρικός και φτάνει στο ύψος των ματιών ενώ αντίθετα, ο χαιρετισμός των ναζιστών είχε γωνία 90°. Κάποιος αφελής από τους παρευρισκόμενους που συνομιλεί μαζί του, δείχνει να έχει πάρει στα σοβαρά τα “επιστημονικά” λεγόμενά του και τον παρακολουθεί με προσήλωση. Η χωρίς καμία ουσία συζήτηση περί χαιρετισμών, επεκτείνεται

και στους αριστερούς, που χρησιμοποιούν τον σιωνιστικό χαιρετισμό με το αριστερό χέρι ανασηκωμένο και την παλάμη κλειστή σαν γροθιά. Άλλωστε, όπως ισχυρίζεται ο γραφικός αυτός τύπος, όλα αυτά μπορεί κανείς εύκολα να τα βρει στο internet και να πιστοποιήσει τα λεγόμενά του. Ο Πλωμαρίτης συμφωνεί με τα λεγόμενα του ομιλητή και προτρέπει τους παρευρισκόμενους να δεχτούν τα τεκμηριωμένα αυτά στοιχεία, ενώ ο ομιλητής συνεχίζει και ξεκαθαρίζει πως ο χαιρετισμός είναι των Δωριέων και σε καμία περίπτωση των χρυσαυγιτών, αν και υπάρχουν πάμπολλα φωτογραφικά τεκμήρια με ναζιστικούς χαιρετισμούς χρυσαυγιτών που διαψεύδουν όλα όσα ανέφερε. Ένας παρευρισκόμενος ρωτάει τον καθοδηγητή αν η Χ.Α., είναι εθνικιστική οργάνωση, γιατί αν είναι θα την επιδοτήσει με την ψήφο του, μιας και εκείνος θα ήθελε να γίνει εθνικιστής ιδεολόγος. Προφανώς, μια μεγάλη μερίδα συμπολιτών μας, μπερδεύει τον εθνικισμό με τον πατριωτισμό. Ο Εθνικισμός είναι μια ιδεολογία που συνέβαλλε στην δημιουργία του βδελύγματος του φασισμού, αλλά είναι κάτι που το αγνοούν οι νεοέλληνες που θεωρούν ότι είναι ντροπή να δηλώνεις φασίστας, αλλά δεν είναι ντροπή να δηλώνεις εθνικιστής. Σε μια άλλη σκηνή, ο Πλωμαρίτης συνεχίζει να μιλάει με τον γνωστό τρόπο, της αφέλειας, του μίσους και του ρατσισμού, ενώ παρευρίσκεται και η ηλικιωμένη μητέρα του, η οποία συνέχεια τον κατασαδιάζει και τον προτρέπει να μιλάει λιγότερο, διαισθανόμενη ίσως τις ακραίες όσο και επικίνδυνες θέσεις που υιοθετεί ο γιός της, για τον ίδιον και για την κοινωνία ολόκληρη. Είναι μια ξεκάθαρη απόδειξη πως αυτός ο άντρας, στα 50 του σχεδόν, είναι μια θρασύδειλη προσωπικότητα λαϊκών καταβολών, που μεγάλωσε σε αυστηρά πατριαρχικές όσο και μητριαρχικές δομές, γεγονός που του δημιούργησε μια αρρενωπότητα που αποδεικνύεται επισφαλής. Είναι άντρας τόσο όσο. Δηλαδή, περνάει προς τα έξω μια εικόνα ενός macho τύπου, που φοβερίζει, τρομοκρατεί, λαιδορεί, αλλά μπροστά στην μητέρα του πειθαρχεί και υπακούει τυφλά, χωρίς να παρεκκλίνει στο παραμικρό. Είναι ο τύπος του άνδρα που είναι γεμάτος complex και ανασφάλειες που τις βγάζει πάνω σε ανυπεράσπιστους μετανάστες και τις κουβαλάει από μικρό παιδί και μέσα από αυτή την υποτυπώδη εξουσία που του παραχωρεί το ναζιστικό μόρφωμα νιώθει πως για πρώτη γίνεται και αυτός κάτι. Ασκεί ένα είδος bullying στους αλλοδαπούς, καταδεικνύοντας με αυτό τον τρόπο ότι και η τρομοκρατία στα σχολεία που ασκείται από μαθητές σε μαθητές έχει προέλευση, και δεν είναι άλλη από τις οικογένειες κάποιων μαθητών, που γαλουχούν τα παιδιά τους με ρητορική μίσους και τα προτρέπουν να είναι σκληρά και βάνουσα γιατί μόνο έτσι θα επιβιώσουν και μόνο έτσι θα γίνουν άνδρες. Τα λανθασμένα πρότυπα που περνάνε πολλές φορές οι οικογένειες στα παιδιά τους, δημιουργούν γενιές ολόκληρες με πάθη, μίσση, σοβινισμό, ρατσισμό, έλλειψη σεβασμού προς το διαφορετικό και δυστυχώς η ελληνική κοινωνία τα έχει καλλιεργήσει αυτά στο μέγιστο βαθμό. Σε μια άλλη σκηνή ο ηλικιωμένος άντρας που βρίσκεται στην παρέα του Πλωμαρίτη, έχει τον μικρό του γιό κοντά του, που κάνει παρέα με έναν μικρό αλλοδαπό. Είναι ξεκάθαρο πως ένα μικρό παιδί δεν αντιλαμβάνεται κάποια διαφορά ανάμεσα σε αυτόν και έναν αλλοδαπό συνομήλικό του, γιατί ρατσιστής κανείς δεν γεννιέται αλλά γίνεται στην πορεία μέσα από τα λανθασμένα πρότυπα που θα του καλλιεργήσουν. Εκεί λοιπόν θα πρέπει να δοθεί μεγάλη προσοχή, στην προσπάθεια της ελληνικής πολιτείας να επενδύσει στην παιδεία και στην καλλιέργεια του ανθρωπισμού. Η μόρφωση είναι το καλύτερο όπλο ενάντια στον ρατσισμό και στον φασισμό. Και φτάνουμε στην βραδιά των εκλογών, όπου η Χ.Α., πέτυχε τον στόχο της να μπει στο ελληνικό

κοινοβούλιο. Εκατοντάδες οπαδοί βρίσκονται κάτω από τα γραφεία του κόμματος και πανηγυρίζουν με τη σημαία που έχει τη σβάστικα ανά χείρας και με καπνογόνα. Από τα μεγάφωνα ακούγεται ο ύμνος του κόμματος. Αμέσως μετά ο σκηνοθέτης επιλέγει για άλλη μια φορά να δείξει φωτογραφίες με όργανα του κόμματος που έχουν συγκεντρώσει σε χώρους που είναι γεμάτοι με ναζιστικά σύμβολα διάφορα νήπια και τα προσηλυτίζουν στον φασισμό, δείχνοντας με αυτό τον τρόπο τις ανησυχητικές διαστάσεις που έχει πάρει αυτό το φαινόμενο στην ελληνική κοινωνία και κινδυνεύει να την βυθίσει στο σκοτάδι και στην βία. Δείχνει ακόμα φωτογραφίες με οπαδούς του κόμματος που φοράνε μαύρα ρούχα και κρατάνε πυρσούς. Είναι τραγικό να βλέπει κανείς νέους ανθρώπους οι οποίοι θα έπρεπε να είναι οι φερέλπιδες μιας κοινωνίας, να εντάσσονται σε τέτοια ακραία ναζιστικά μορφώματα και να πιστεύουν πως μόνο αυτά μπορούν να επιβάλουν την κάθαρση και να μας βγάλουν από το τέλμα στο οποίο έχει διέλθει η ελληνική κοινωνία συνεπικουρούμενη και από την οικονομική κρίση. Βραδιά των εκλογών. Η Χ.Α., μπαίνει στο ελληνικό κοινοβούλιο. Τα φώτα του Παρθενώνα σβήνουν. Η ελληνική κοινωνία διέρχεται στο σκοτάδι και μια νέα μαύρη σελίδα αρχίζει να γράφεται. **147**



Εικόνα 1, Η αφίσα της ταινίας του Σκορσέζε, *Συμμορίες της Νέας Υόρκης*

Είναι η εικόνα των ανθρώπων που είναι πέρα από τάξεις και ιεραρχίες, χωρίς τις ευκαιρίες, χωρίς την ανάγκη για επανεισαγωγή στο σύνολο, χωρίς κάποια χρησιμότητα ή ρόλο, πέραν κάθε σωτηρίας. Αποτελούν απλώς τα “απορρίματα” για την “ευδαίμονα πλειοψηφία”. Zygmunt Bauman¹⁴⁸(Χριστόπουλος, 2014:205)

13. Η λαϊκή γειτονιά του Αγίου Παντελεήμονα, οι διώξεις των αλλοδαπών και ο ρόλος της στη διόγκωση του νεοναζιστικού μορφώματος

Ο Άγιος Παντελεήμονας είναι μια γειτονιά του Δήμου Αθηναίων που ανήκει στο 6ο δημοτικό διαμέρισμα, μαζί με γειτονιές όπως η Κυψέλη, τα Κάτω Πατήσια και ο Σταθμός Λαρίσης. Πρόκειται για μια περιοχή που, όπως αποδεικνύει η εναπομείνασα σήμερα αρχιτεκτονική της κληρονομιά, κατοικήθηκε από μεσαία τουλάχιστον στρώματα από τον 19ο αιώνα. Η ανοικοδόμηση της δεκαετίας του '60 με τη μέθοδο της αντιπαροχής πρόσθεσε στην περιοχή και τα νέα μικροαστικά στρώματα. Ωστόσο η δεκαετία του '90 βρίσκει την περιοχή ήδη υποβαθμισμένη, καθώς η περιβαλλοντική επιβάρυνση της δεκαετίας του '80 έχει οδηγήσει σταδιακά τους μεσαίους τάξης, σχετικώς ευκατάστατους πια, κατοίκους εκτός αθηναϊκού κέντρου. Στη θέση τους, και εξαιτίας των χαμηλών σχετικά ενοικίων, θα έρθουν κατά χιλιάδες οι μετανάστες από τις χώρες της ανατολικής Ευρώπης και την Αλβανία¹⁴⁹(Kandyliis,2012). Στην οδό Φυλής, στην καρδιά της περιοχής του Αγίου Παντελεήμονα, συγκεντρώνεται από δεκαετίες η δραστηριότητα των οίκων ανοχής. Οι κάτοικοι της περιοχής δραστηριοποιούνται γύρω από το ζήτημα αυτό ήδη από τη δεκαετία του '90, καθώς η λειτουργία τους, λένε, συνδέεται με το οργανωμένο έγκλημα. Χαρακτηριστική είναι η συγκρότηση ομάδων περιφρούρησης από κατοίκους, για την οποία μας ενημερώνει ο Ριζοσπάστης της 10ης Μαρτίου 1995:

Σε... αναγκαστική αργία βρίσκονται το τελευταίο δεκαπενθήμερο οι οίκοι ανοχής, γύρω από τις οδούς Φυλής και Θήρας, καθώς οι κάτοικοι της περιοχής έχουν εγκαταστήσει σε 24ωρη βάση ομάδες περιφρούρησης και επεμβαίνουν ειδοποιώντας την αστυνομία, μόλις δουν κάποιο από τα φωτάκια των εισόδων να ανάβει, ένδειξη ότι... το "κατάστημα" λειτουργεί! Το πρωτότυπο, όσο και δυναμικό, μέτρο στο οποίο κατέληξαν τον τελευταίο καιρό, προήλθε μετά τη ραγδαία αύξηση τον τελευταίο χρόνο των οίκων ανοχής και τη με γεωμετρική πρόοδο υποβάθμιση της περιοχής τους. Όπως επισημαίνουν οι ίδιοι, ένας περιορισμένος αριθμός νόμιμων οίκων ανοχής θα ήταν ανεκτός, ωστόσο σήμερα η κατάσταση είναι εκρηκτική, αφού από την Πλατεία Αμερικής μέχρι και την Πλατεία Βικτωρίας έχουν καταμετρηθεί 102 παράνομοι οίκοι ανοχής, οι οποίοι συνεχώς αυξάνονται.

Τέσσερα χρόνια αργότερα, το καλοκαίρι του 1999, ο τότε Υπουργός Δημόσιας Τάξης Μιχάλης Χρυσοχοϊδης, καταθέτει νομοσχέδιο με θέμα “Εκδιδόμενα με αμοιβή πρόσωπα”. Στη συζήτηση στην ολομέλεια της Βουλής το παράδειγμα της οδού Φυλής χρησιμοποιείται από βουλευτές όλων των κομμάτων. Ειδική μνεία

γίνεται, μάλιστα, από τον πρόεδρο του ΔΗΚΚΙ Δημήτρη Τσοβόλα στο σπίτι του προέδρου της Κυβέρνησης του Βουνού καθηγητή Συνταγματικού Δικαίου Αλέξανδρου Σβώλου, στη γωνία Φερών και Φυλής, που εξακολουθεί τότε να χρησιμοποιείται ως οίκος ανοχής – κι αυτό, παρά “την ιδιαίτερη σημασία που έχει η μνήμη του Αλ. Σβώλου για εμένα υπό την επιστημονική μου ιδιότητα” και τις ενέργειες που εξαγγέλλει ο Υπουργός Πολιτισμού Ευάγγελος Βενιζέλος, απαντώντας σε ερώτηση της βουλευτού του ΠΑΣΟΚ Ελένης Ανουσάκη λίγους μήνες νωρίτερα. Στην ίδια συζήτηση του 1999, ο βουλευτής του ΠΑΣΟΚ Νάσος Αλευράς επισημαίνει ότι “υπάρχουν πτυχές εγκληματικότητας σε έξαρση σε περιοχές της Αθήνας” και υπενθυμίζει περιστατικό που συνέβη εκείνες τις μέρες στην πλατεία Πλυτά της Γούβας -εκεί που έπαιζε μικρός ο Νίκος Μιχαλολιάκος- “όπου συμμορίες Αλβανών λαθρομεταναστών αντάλλαξαν πυροβολισμούς το απόγευμα, δημιουργώντας πανικό στις οικογένειες και στα παιδιά που έπαιζαν στην πλατεία”. Ο Άγιος Παντελεήμονας είναι, λοιπόν, μια μόνο απ’ τις βασανισμένες γειτονιές του Δήμου Αθηναίων, κι αυτό συμβαίνει εδώ και δεκαετίες. Τι μεσολάβησε όμως ώστε τα τελευταία χρόνια να φτάσει να γίνει συνώνυμο της υποβάθμισης και τελικά κύριο πεδίο εκδίπλωσης της αντιμεταναστευτικής ρητορικής; Πώς αναγορεύτηκε από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης σε εθνική απειλή; Μέσα σε μικρό χρονικό διάστημα, η παρουσίαση της πλατείας του Άγιου Παντελεήμονα από τα ΜΜΕ έχει διολισθήσει προς μια εξαιρετικά φορτισμένη ρητορική. Τα αποτελέσματα των πρόσφατων εκλογών δείχνουν πως η διάδοση του απορριπτικού για τους μετανάστες λόγου είναι μεγάλη. Επίσης, η σύνδεση του μεταναστευτικού προβλήματος με την εγκληματικότητα εμφανίζεται ως δεδομένη για μεγάλο μέρος του πληθυσμού. Ωστόσο, μέχρι πρόσφατα δεν ήταν έτσι, ακόμη και στο ταλαιπωρημένο κέντρο της Αθήνας. Σύμφωνα με την έρευνα του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών “Επιχειρηματικότητα, κίνδυνοι και ανταγωνισμός στο ιστορικό κέντρο της Αθήνας” που διεξήχθη το 2007 μεταξύ 730 επιχειρηματιών του εμπορικού ιστορικού κέντρου¹⁵⁰(Βαρουξή,2009:225-388), οι επιχειρηματίες του κέντρου αναγνωρίζουν αυθορμήτως ως τρεις κυριότερες απειλές εναντίον τους τις κλοπές, τον ανταγωνισμό και την κρίση¹⁵¹(Στο ίδιο:263). Οι μετανάστες υπάρχουν φυσικά στην εικόνα αλλά με την ιδιότητα των ανταγωνιστών εξαιτίας του παράνομου υπαίθριου εμπορίου και των πολλών κινέζικων επιχειρήσεων, ενώ η χαμηλή και ορατή εγκληματικότητα της περιοχής, που επίσης απασχολεί τους Έλληνες επιχειρηματίες, συσχετίζεται άμεσα με το ζήτημα της διακίνησης και χρήσης ναρκωτικών, και άρα δεν περιορίζεται στους μετανάστες. Ακόμη κι έτσι, μόνο το 57,6% δηλώνει θετικά ότι χρειάζεται λήψη αστυνομικών μέτρων για την αντιμετώπιση των πλανόδιων μικροπωλητών και μόνο το 7,5% δηλώνει ότι πρέπει το κράτος να διώχνει τους αλλοδαπούς εν γένει για να ενισχυθεί η επιχειρηματική δραστηριότητα¹⁵²(Στο ίδιο:231). Μεταξύ των ευρημάτων της έρευνας ασφαλώς υπάρχουν ψήγματα της μεταστροφής που επήλθε στο μεταξύ – αυτό που μας ενδιαφέρει εδώ είναι αυτή ακριβώς η διαδικασία. Παρά την πολύχρονη υποβάθμιση της περιοχής του Αγίου Παντελεήμονα, μόνο από το 2008 και μετά η γειτονιά βρέθηκε στο κέντρο της προσοχής των μέσων ενημέρωσης. Το ζήτημα της εγκληματικότητας ήταν η κεντρική αλλά όχι η μοναδική αφορμή. Για παράδειγμα, η έγκριτη μα συντηρητική Καθημερινή, τον

Απρίλη του 2008, περιγράφει τον Άγιο Παντελεήμονα σαν μια πολυπολιτισμική γειτονιά, της οποίας η οικονομική δραστηριότητα βασίζεται πια στους μετανάστες κατοίκους της. Ένας Έλληνας καταστηματάρχης της περιοχής που διαθέτει προϊόντα από τις βαλκανικές χώρες δηλώνει: “Βάλαμε λίγα πράγματα στην αρχή, και σιγά - σιγά, όταν είδαμε ότι έχουν μεγάλη πέραση φτάσαμε να πουλάμε αποκλειστικά για τους ξένους. Προσλάβαμε και πωλητές από χώρες καταγωγής των πελατών μας”. Στο άρθρο του διαβάζουμε για το κουρείο που γεμίζει κόσμο, γίνεται στέκι και “η κουβεντούλα ανάβει”, για ένα ρωσικό παντοπωλείο όπου κάνει κουμάντο η γυναίκα του αφεντικού, καθώς αφηγείται το αφεντικό γελώντας, σε ένα κλίμα χαρακτηριστικά πιο αγαθό από ότι έμελλε να ακολουθήσει. Ωστόσο το παλιό, καλό οργανωμένο έγκλημα εξακολουθεί να υπάρχει στην περιοχή, αρκετά για να πυροδοτήσει λίγες βδομάδες αργότερα πρωτοσέλιδο της ίδιας εφημερίδας με τίτλο “Έρμαιο συμμοριών ο Άγιος Παντελεήμονας”. Σ’ αυτό το ρεπορτάζ ένας άλλος επιχειρηματίας δηλώνει: “Η περιοχή έχει πρόβλημα, όπως και οι περισσότερες περιοχές του κέντρου. Έχει μεγάλο αριθμό μεταναστών: Οι περισσότεροι απ’ αυτούς είναι καλά παιδιά, αλλά υπάρχουν και μερικοί σκάρτοι που δημιουργούν προβλήματα”. Η σταδιακή έλευση εκατοντάδων Αφγανών μεταναστών στην περιοχή και η πρόχειρη διαβίωσή τους στην πλατεία του Αγίου Παντελεήμονα φαίνεται ωστόσο να αλλάζει την ποιότητα της συζήτησης. Οι δυνάμεις της ακροδεξιότητας αποφασίζουν να ενεργοποιηθούν και να εκμεταλλευτούν πολιτικά την κατάσταση, κάτι που δεν είχαν κάνει δέκα χρόνια νωρίτερα στην πλατεία Κουμουνδούρου. Τον Νοέμβριο του 2008, μια επιτροπή κατοίκων και καταστηματάρχων της περιοχής καλεί σε συγκέντρωση στην πλατεία, με βάση μια επιστολή προς τις αρμόδιες αρχές που υπογράφεται από χίλιους κατοίκους. Αριστερές και αντιρατσιστικές οργανώσεις, αλλά και η κοντινή αναρχική κατάληψη στην villa amalia καλούν σε αντισυγκεντρώσεις και τα αίματα δεν αργούν ν’ ανάψουν.

Στον απόηχο των γεγονότων αυτών, ο ακροδεξιός τύπος ταυτίζει τους αντιρατσιστές με τον ΣΥΡΙΖΑ, ενώ λίγο αργότερα η επιτροπή κατοίκων “τα βάζει”, μεταξύ άλλων, με το ΕΜΠ που φιλοξενεί σε server του το Indymedia. Στην άλλη πλευρά, η villa amalia σε κείμενο που κυκλοφορεί αμέσως μετά τα γεγονότα κάνει την εκτίμηση ότι “η πρωτοβουλία καθοδηγήθηκε από το μαγαζί του Καρατζαφέρη [ΛΑ.Ο.Σ.] και κατέληξε σε πολιτική διαφήμισή του. Αυτοί άλλωστε φρόντισαν να μοιραστούν όλα αυτά τα κείμενα [από την πλατεία Αττικής ως την Άνω Κυψέλη], να ενημερώσουν όλα τα ΜΜΕ και να ανακοινώσουν μέσω του site τους τη συνδιοργάνωση ενός πογκρόμ παρέα με μερίδα κατοίκων-καταστηματάρχων”. Η Καθημερινή, πιστή για την ώρα στην γραμμή των ίσων αποστάσεων, εκτιμά ότι “Η έκρηξη οργής των κατοίκων για την αδιαφορία των αρμόδιων φορέων (“είμαστε όμηροι στην ίδια μας τη γειτονιά”) αποτέλεσε αντικείμενο εκμετάλλευσης από ακραίες δυνάμεις (μέλη της Χρυσής Αυγής και κρανοφόρων αναρχικών), που επί ώρες επιδόθηκαν σε πετροπόλεμο”. Η υπόθεση του Αγίου Παντελεήμονα επισκιάζεται τις αμέσως επόμενες μέρες από τα γεγονότα που ακολούθησαν τη δολοφονία του Αλέξη Γρηγορόπουλου στις 6 Δεκέμβρη 2008 και τον αντίκτυπό τους. Το αμέσως επόμενο διάστημα, οι αριστερές και αντιρατσιστικές οργανώσεις

επιδιώκουν ανεπιτυχώς, όπως παραδέχεται και ο Θανάσης Κούρκουλας από την Κίνηση “Απελάστε το ρατσισμό”, να αποκτήσουν τοπική παρουσία ως αντίβαρο της φασιστικής ακροδεξιάς, η οποία, παρά το κλίμα των ημερών, προσπαθεί να ανασυνταχθεί. Οι μήνες περνούν και βρισκόμαστε στην εποχή του “Λεφτά υπάρχουν” – η συντεταγμένη αποχώρηση του Κώστα Καραμανλή από την πρωθυπουργία ανοίγει τον δρόμο στο νέο ΠΑΣΟΚ του Γιώργου Παπανδρέου. Ο μικρόκοσμος του Άγιου Παντελεήμονα δεν συμμερίζεται την ευφορία των ημερών. Οι ανοιχτές βίαιες αντιπαραθέσεις συνοδεύονται από έναν πόλεμο χαμηλής ισχύος και μεγάλου βάθους, όπως αποδείχτηκε, τουλάχιστον από την πλευρά της ακροδεξιάς. Οι νέες πιεστικές συνθήκες του πρώτου μνημονίου αυξάνουν τον εκνευρισμό του κόσμου κι ανοίγουν το δρόμο στις πιο ακραίες θέσεις. Ταυτοχρόνως, το ΠΑΣΟΚ δεν διστάζει να πριμοδοτεί τον ρατσιστικό λόγο του ΛΑΟΣ αποβλέποντας σε πρόσκαιρα πολιτικά οφέλη αποδυνάμωσης της Νέας Δημοκρατίας, ενδεχομένως χωρίς να μπορεί να προβλέψει ότι την περίοδο εκείνη επωάζει το αυγό του φιδιού. Το μαχητικό ρεπορτάζ της Μαρίας Δεληθανάση βρίσκει ακόμη τον δρόμο του προς τις σελίδες της Καθημερινής:

Την εικόνα του φόβου, της οργής, του μίσους, συμπληρώνουν οι καθημερινές επιθέσεις από κακοποιά στοιχεία και η δυναμική στρατολόγηση «μαχητών του μίσους» σε σχολεία της περιοχής των Πατησίων και της Κυψέλης. Όχι τυχαία, στα προχθεσινά επεισόδια πρωτοστάτησαν ανήλικοι Έλληνες και Αλβανοί. “Είναι φυσικό να ξεγεύονται οι Αλβανοί που έχουν δημιουργήσει περιουσία στην περιοχή”, δηλώνει στην “Κ” κάτοικος της περιοχής που πρεσβεύει την αυτοδικία και επιθυμεί να διατηρήσει την ανωνυμία του. “Για την κατάσταση φταίει η πολιτική αδιαφορία. Κανένα κόμμα δεν έχει σταθεί στο πλευρό της πλατείας. Ότι κάνουν, το κάνουν οι κάτοικοι μόνοι τους. Εμείς καλούμε να αμυνθούμε στη βία με βία. Περιμένω έναν νεκρό και τότε ο σώζων εαυτόν σωθήτω”.

Έντονη οργή κατά του πολιτικού συστήματος εκφράζει και άλλη κάτοικος, συνταξιούχος του Δημοσίου: “Η εξουσία έχει κάνει την περιοχή σκουπιδότοπο. Θα πάρουμε τα όπλα. Δεν υπάρχει άλλη λύση. Η αδιαφορία μάς έχει κάνει επιθετικούς. Μέχρι τώρα περιοριζόμασταν στη λεκτική βία. Τώρα θα προχωρήσουμε. Θέλουμε μια φυσιολογική ζωή όπως αυτή που έχουν στο Κολωνάκι, την Εκάλη, τη Βούλα και τη Βουλιαγμένη. Ισοπολιτεία δεν θέλουμε; Η επανάσταση θα ξεκινήσει από εδώ”.

Όμως η άποψη της εφημερίδας, όπως εκφράζεται στο κύριο άρθρο της, είναι διαφορετική από της συντάκτριας. Αρχίζει πια να εδραιώνεται η αντίληψη της συλλογικής ευθύνης των μεταναστών για όλα τα δεινά της ελληνικής κοινωνίας:

Το ζήτημα της λαθρομετανάστευσης συνιστά τη σημαντικότερη απειλή εθνικής ασφάλειας για τη χώρα. Το υπουργείο Προστασίας του Πολίτη δείχνει να έχει αντιληφθεί το πρόβλημα και επιχειρεί να συντονίσει όλο τον κρατικό μηχανισμό σε μια προσπάθεια να το αντιμετωπίσει. Πρόκειται για θετική εξέλιξη, καθώς η κατάληψη πολλών γειτονιών της Αθήνας από ομάδες λαθρομεταναστών έχει

λάβει εφιαλτικές διαστάσεις. Η Ελλάδα δεν αντέχει άλλο την εισροή 100.000 λαθρομεταναστών τον χρόνο. Όσο για τα υπόλοιπα μέλη της κυβέρνησης θα πρέπει να καταλάβουν ότι το συγκεκριμένο θέμα δεν αφορά μόνο την ΕΛ.ΑΣ. αλλά και τα υπουργεία Άμυνας και Εξωτερικών, τα οποία οφείλουν να ενεργοποιηθούν άμεσα.

Λίγες βδομάδες αργότερα, ο Νίκος Μιχαλολιάκος της Χρυσής Αυγής εκλέγεται δημοτικός σύμβουλος Αθηναίων. Στα εκλογικά τμήματα της περιοχής, η “Ελληνική Αυγή για την Αθήνα” πετυχαίνει τα καλύτερα ποσοστά της. Κι αυτό ήταν μόνο η αρχή. Στη διαδικασία αυτή ο κύριος παράγοντας που θα πρέπει να υπολογιστεί είναι βεβαίως η μεροληπτική, έως σημείου προκλήσεως, στάση των ΜΜΕ. Ξεκινάμε από την απλή διαπίστωση, βεβαιωμένη και από μελέτες που εντοπίζουν το φαινόμενο και στη διεθνή εμπειρία, ότι τα κανάλια και οι εφημερίδες κανονικά δεν θεωρούν σκόπιμο να μας ενημερώνουν για καμία δράση των μεταναστών, αν δεν είναι εγκληματική. Θεωρούν πως γενικώς “οι μειονοτικές ομάδες δεν ενδιαφέρουν την πλειοψηφία του πληθυσμού, εκτός και αν αποτελούν απειλή για την κοινωνική ευταξία”¹⁵³(Τσουκαλά,2001:68). Σε συνδυασμό με την εκ των πραγμάτων ενδεή τους διαβίωση, αυτό έχει ως συνέπεια τα υψηλότερα ποσοστά στην κάλυψη της εγκληματικότητας των οικονομικών μεταναστών από τον Τύπο¹⁵⁴(Βαρουξή,2009:174). Σε ότι αφορά την τηλεόραση, ο ρατσιστικός λόγος δεν περιορίζεται στις εκπομπές πολιτικού χαρακτήρα, αλλά επεκτείνεται με πιο στρογγυλεμένες διατυπώσεις, τη γνωστή διγλωσσία του ακροδεξιού χώρου¹⁵⁵(Ψαρράς, 2010), σε όλο το τηλεοπτικό φάσμα. Η διασπορά του στις εκπομπές life style είναι τόσο πυκνή, ώστε να θεωρείται δεδομένο ότι μια συζήτηση για τη μόδα μπορεί να διακοπεί προκειμένου να αφουγκραστούμε τη “δικαιολογημένη αγανάκτηση” των κατοίκων κάποιας περιοχής που πήραν τα όπλα και αυτοδίκησαν έναντι μεταναστών. Η πρακτική των μέσων ενημέρωσης ενισχύει την πολιτικοποίηση του εγκλήματος και των ποσοτικών του απεικονίσεων, τη χρήση του δηλαδή προκειμένου να επικυρώσει συγκεκριμένες πολιτικές. Έτσι, πίσω από τον ηθικό πανικό και τις ηθικές σταυροφορίες, ελλοχεύει ο προσανατολισμός της εξουσίας “που αναζητά ένα εξιλαστήριο θύμα για τον εξαγνισμό των κοινωνικών προβλημάτων και την εκτόνωση της ήδη υφιστάμενης κοινωνικής δυσφορίας”¹⁵⁶(Ροϊνιώτη, 2009). Το φαινόμενο είναι γνωστό, διεθνές και πολυσχολιασμένο. Ενδεικτικά, στη Μεγάλη Βρετανία, ήδη από τη δεκαετία του 1970, οι Hall et al. (1978) πηγαίνουν ένα βήμα παραπέρα και υποστηρίζουν ότι “η εκ των άνω δημιουργία κρίσεων αποτελεί πάγια τακτική των κυβερνήσεων σε περιόδους ορατών οικονομικών κρίσεων ή όταν ο εκάστοτε συσχετισμός δυνάμεων τείνει να διαταράσσει την κοινωνική ισορροπία”.

14. Η παραβατικότητα στην Ελλάδα τις τελευταίες δεκαετίες και οι στατιστικές έρευνες γύρω από τη δράση των αλλοδαπών και ημεδαπών εγκληματιών

Σε μια πρώτη ματιά, ο ρατσιστικός, αντιμεταναστευτικός απορριπτικός λόγος φαίνεται να έχει στο πλευρό του τους αριθμούς. Στην Ελλάδα της κρίσης, στην περιοχή ευθύνης της Γενικής Αστυνομικής Διεύθυνσης Αττικής το 2011 οι ανθρωποκτονίες αυξήθηκαν κατά 24,6% σε σχέση με το 2008, οι ληστείες κατά

104%, οι κλοπές και διαρρήξεις κατά 26% και οι απάτες κατά 43% (Παραδόξως, οι παραβάσεις του νόμου περί ναρκωτικών έχουν μειωθεί κατά 25% και οι πλαστογραφίες κατά 73,5%!). Με τους αλλοδαπούς να υπολογίζονται στο 8% των κατοίκων της χώρας, ευλόγως προβληματίζεται κανείς από την υπερεκπροσώπησή τους μεταξύ των συλλαμβανόμενων από την αστυνομία: Σύμφωνα με την ΕΛ.ΑΣ. οι αλλοδαποί ευθύνονται για το 41,3% των ανθρωποκτονιών, το 54% των ληστειών και το 43,8% των κλοπών και διαρρήξεων στη χώρα για το έτος 2011. Οι παραπάνω αριθμοί, στη βάση των οποίων συγκροτείται ο λόγος για την εγκληματικότητα, προέρχονται από τις αστυνομικές στατιστικές. Είναι, ωστόσο, αναγκαίο να ρίξουμε μια πιο προσεκτική ματιά στις στατιστικές αυτές και στο τι ακριβώς απεικονίζουν, γιατί μια σειρά από παρατηρήσεις γι' αυτές αποδεικνύουν ότι πιο πολύ συσκοτίζουν παρά φωτίζουν την κατάσταση στον χώρο του εγκλήματος. Ας εμπιστευτούμε για λίγο τα αναλυτικά στοιχεία που δίνει η Ελληνική Αστυνομία για την εξέλιξη του αδικήματος της ανθρωποκτονίας στην Ελλάδα στην τελευταία εικοσαετία:

Έτος	Τελεσθείσες	Απόπειρες	Σύνολο	Εξιχνιάσεις	Ημεδαποί	Αλλοδαποί	Σύνολο
1991	138	93	231	177	204	25	229
1992	137	124	261	209	231	34	265
1993	150	104	254	192	257	34	291
1994	133	131	264	203	244	34	278
1995	151	134	285	199	228	40	268
1996	169	149	318	227	241	62	303
1997	203	147	350	200	222	81	303
1998	154	119	273	200	201	66	267
1999	154	134	288	200	175	97	272
2000	146	104	250	206	214	62	278
2001	132	145	277	215	185	92	277
2002	94	115	209	216	187	91	278
2003	116	134	250	218	189	113	302
2004	111	121	232	203	193	64	257
2005	132	128	260	204	195	91	286
2006	110	123	233	196	203	92	295
2007	128	135	263	202	195	103	298
2008	139	165	304	242	201	147	348
2009	143	187	330	252	249	124	373
2010	176	193	369	265	245	179	424
2011	184	182	366	291	255	180	435

Πηγή: ΕΛ.ΑΣ., 1991-2009, 2010-2011

Ένα πρώτο συμπέρασμα είναι πως, αντίθετα με ό,τι θα περίμενε κανείς, οι ανθρωποκτονίες από το 1991 μέχρι σήμερα δεν σημειώνουν συνεχή αυξητική τάση, ενώ η ανώτατη τιμή εμφανίζεται το 1997.

Σε σχέση με τις κλοπές-διαρρήξεις και τη συμμετοχή των αλλοδαπών: Υπάρχει στην εγκληματολογία μια εκτενής συζήτηση για τις μεθοδολογικές αδυναμίες των αστυνομικών στατιστικών, που αξίζει να την παρακολουθήσουμε. Καταρχάς, οι στατιστικές της ΕΛ.ΑΣ. αφορούν συλλήψεις φερομένων ως δραστών και όχι καταδίκες¹⁵⁷(Στο ίδιο). Στις εξιχνιάσεις των αδικημάτων, οι αστυνομικές στατιστικές δεν διακρίνουν μεταξύ τελεσθεισών πράξεων και αποπειρών. Επίσης, αν κατά τη διάρκεια της ποινικής διαδικασίας οι κατηγορίες αλλάξουν, η στατιστική δεν ενημερώνεται. Πιο συγκεκριμένα: από τις 56.852 κλοπές και διαρρήξεις που τελέστηκαν το 2011 στην Αττική εξιχνιάστηκαν οι 6.959. Σε αυτές που εξιχνιάστηκαν εμπλέκονται 3.448 αλλοδαποί και 2.402 ημεδαποί δράστες. Όμως δεν έχουμε στοιχεία για τις υπόλοιπες. Ξέρουμε αντιθέτως ότι η αστυνομία κατευθύνει τις έρευνές της προς τους αλλοδαπούς διότι ανταποκρίνεται σε συγκεκριμένες κοινωνικές πιέσεις προκειμένου να αποδείξει την αποτελεσματικότητά της σε πεδία στα οποία κυρίως εστιάζει ο δημόσιος διάλογος. Αυτό οφείλεται σε δύο λόγους: πρώτον, στις προκαταλήψεις των ίδιων των αστυνομικών, που εκφράζονται πλέον καθαρά στην εκλογική τους συμπεριφορά αλλά εκφράζονται και στην ίδια την άσκηση των αστυνομικών τους καθηκόντων. Σε αντίθεση με τα εγκλήματα που αποδίδονται στους μετανάστες, τα εγκλήματα ρατσιστικής βίας πολύ δύσκολα βρίσκουν τον δρόμο προς την καταγραφή, πόσο μάλλον την καταγγελία και διαλεύκανση. Υπάρχουν περιπτώσεις που τα θύματα ρατσιστικών επιθέσεων δεν μπορούν να καταθέσουν στην αστυνομία παρά μόνο υπό την πίεση Ελλήνων δικηγόρων. Δεύτερον, στην πραγματική κοινωνική πίεση που δέχεται η αστυνομία προκειμένου να φανεί αποτελεσματική στην καταπολέμηση εγκλημάτων στα οποία εμπλέκονται μετανάστες¹⁵⁸(Τσουκαλά, 2001:80). Η αστυνομική στατιστική είναι εργαλείο προστασίας του γοήτρου της αστυνομίας και επιβεβαίωσης των επιτυχιών της. Γι' αυτό η σύγχρονη εγκληματολογία θεωρεί τις αστυνομικές στατιστικές δευτερογενή, έμμεσα κι όχι πρωτογενή δεδομένα¹⁵⁹(Τσίγκανου, 2010). Αυτή η διαπίστωση ενισχύεται και από την διεθνή εμπειρία ότι οι αστυνομικοί τείνουν να ελέγχουν περισσότερο ορισμένες ομάδες πληθυσμού, όπως φυλετικές μειονότητες, μετανάστες κλπ. Χαρακτηριστική από αυτή την άποψη είναι η εβδομαδιαία ανασκόπηση δραστηριότητας της Γενικής Αστυνομικής Διεύθυνσης Αθηνών: Για την εβδομάδα 2-8 Ιουνίου 2012, π.χ., οι αλλοδαποί αποτελούσαν το 70% των ελεγχθέντων και το 85% των προσαχθέντων από το κέντρο της πόλης σε διάφορες αστυνομικές υπηρεσίες, παρόμοια είναι η εικόνα για τις προηγούμενες εβδομάδες. Με δεδομένα τα προβλήματα των αστυνομικών στατιστικών, για να διαμορφωθεί μια πληρέστερη εικόνα της εγκληματικότητας και να αποκαλυφθεί ο λεγόμενος “σκοτεινός αριθμός” της, οι αστυνομικές στατιστικές συμπληρώνονται απ' τους εγκληματολόγους με τις λεγόμενες έρευνες θυματοποίησης, όπου ζητείται από τους ερωτώμενους να δηλώσουν αν υπήρξαν

θύματα εγκληματικών πράξεων. Ακόμη κι έτσι όμως υπάρχει ένα “ελληνικό παράδοξο”, όπως επισημαίνει η Χριστίνα Ζαραφωνίτου:

*Συγκρίνοντας τα ποσοστά της ανασφάλειας των Ελλήνων με εκείνα που αφορούν τη θυματοποίησή τους, τουλάχιστον στις συμβατικές μορφές εγκληματικότητας, διαπιστώνεται ότι είναι κατ’ εξοχήν δυσανάλογα και υψηλά, συγκριτικά και με τα αντίστοιχα των υπολοίπων χωρών που περιλαμβάνονται στην ευρωπαϊκή και διεθνή έρευνα θυματοποίησης. Προκειμένου να ερμηνευθεί αυτό το “παράδοξο”, παράγοντες όπως η ικανοποίηση από την ποιότητα ζωής των κατοίκων και από το επίπεδο των προσφερομένων κρατικών υπηρεσιών στο πεδίο ελέγχου του εγκλήματος, φαίνονται ιδιαίτερης σημασίας. Συμπληρωματικά θα πρέπει να ληφθούν υπόψη και επί μέρους παράγοντες όπως είναι οι στάσεις των θυμάτων και οι αντιδράσεις τους μέσα από τα υψηλά μεν επίπεδα ανασφάλειάς τους, από τα χαμηλά δε επίπεδα μέτρων αυτοπροστασίας τους, συγκριτικά και με τα ευρωπαϊκά δεδομένα, καθώς και ο ρόλος των μέσων μαζικής ενημέρωσης.*¹⁶⁰(Ζαραφωνίτου, 2008:50)

Πράγματι, άλλες εγκληματολογικές έρευνες¹⁶¹(Τσαλίκου,1996) έχουν δείξει εδώ και καιρό ότι η απειλή που νιώθουν οι πολίτες, ο φόβος του εγκλήματος, περισσότερο οφείλεται στην τάση των ειδήσεων να παρουσιάζουν επίμονα τα ειδησθέντα εγκλήματα, παρά στον στατιστικό κίνδυνο να πέσουν όντως θύματα τέτοιων επιθέσεων. Θα πίστευε κανείς ότι η προσέγγιση των σωφρονιστικών στατιστικών θα έλυne μερικά απ’ τα προβλήματα των αστυνομικών στατιστικών και θα ξεκαθάριζε κάπως τα πράγματα. Ωστόσο το διεθνές και τεκμηριωμένο βιβλιογραφικά φαινόμενο της υπερεκπροσώπησης των μεταναστών στις σωφρονιστικές στατιστικές έχει άλλες εξηγήσεις: πρώτον πολλοί κρατούνται για παραβιάσεις της νομοθεσίας περί αλλοδαπών (πλαστογραφία, παραβιάσεις εργατικού δικαίου κ.λπ.) Επίσης, υπάρχουν ανάμεσά τους πολλοί υπόδικοι, διότι οι μετανάστες δεν πληρούν τους όρους που απαιτούνται από τις αρχές για την επιβολή περιοριστικών όρων ή άλλων εναλλακτικών μέτρων προς την προσωρινή κράτηση: νόμιμη παραμονή στη χώρα, νόμιμη σταθερή εργασία κ.λπ. Τρίτον, τα δικαστήρια τους επιβάλλουν αυστηρότερες ποινές απ’ ό,τι στους ημεδαπούς, ενώ το επίπεδο της υπεράσπισης είναι πολύ χαμηλό. Στην Ελλάδα καταγγέλλονται και δίκες χωρίς διερμηνέα¹⁶²(Τσουκαλά,2001:29).Την άποψη ότι “έχουμε γίνει Σικάγο” φαίνεται πως δεν μπορούν να στηρίξουν και ορισμένα συγκριτικά στοιχεία σε ευρωπαϊκό επίπεδο: η αύξηση των βίαιων εγκλημάτων (ανθρωποκτονίες, σωματικές βλάβες, ληστείες, βιασμοί κ.λπ.) στην Ελλάδα κατά 17% μεταξύ 2006 και 2009, θα πρέπει να συγκριθεί τόσο με τη μείωση κατά 17% στην Αγγλία και Ουαλία ή στην Πολωνία, όσο και με την αύξηση κατά 42% στην Κύπρο, 34% στην Δανία και 32% στο Λουξεμβούργο. Τι να πουν οι φιλήσυχοι Λουξεμβούργιοι, στην καρδιά της Ευρώπης, με τη διπλάσια από τη δική μας αύξηση; Επίσης, τα ίδια συγκριτικά στοιχεία δείχνουν ότι ο δείκτης ανθρωποκτονιών στην Αθήνα (1,98 ανθρωποκτονίες ανά 100.000 κατοίκους στην περίοδο 2007-09) είναι συγκρίσιμος με το Βερολίνο (1,93) και το Λονδίνο (1,92), ενώ πόλεις όπως οι Βρυξέλλες και το Άμστερνταμ είναι πιο επικίνδυνες απ’ αυτή την άποψη (3,09 και 3,65 αντίστοιχα). Τέτοιες συγκρίσεις στατιστικών στοιχείων δεν βρίσκουν συνήθως το δρόμο τους προς τα ελληνικά μέσα μαζικής

ενημέρωσης. Όπως δηλαδή το έχει διατυπώσει με σαφήνεια ο Ηλίας Δασκαλάκης (1985), “στις στατιστικές δεν καταγράφεται το έγκλημα, αλλά τα αποτελέσματα της δράσης των οργάνων της επίσημης κοινωνικής αντίδρασης [...] η εικόνα που αντλούμε από την εγκληματολογική στατιστική δεν στοιχειοθετεί τη φαινομενολογία του εγκλήματος αλλά τη φαινομενολογία του στίγματος για τη μελέτη της οποίας και μόνο προσφέρεται η εγκληματολογική στατιστική”¹⁶³

Μέρος γ’ (Συμπεράσματα, Επίλογος)

15. Συμπεράσματα

Συνοψίζοντας την έρευνα γύρω από το σύνθετο αυτό κάδρο που αφορά τον αυταρχισμό, τις ηγετικές φυσιογνωμίες του φασισμού, τον ίδιο τον φασισμό και τις υποκουλτούρες, αντιλαμβανόμαστε ότι υπάρχει σύνδεση μεταξύ τους, και το ένα τροφοδοτεί το άλλο. Καταρχάς, οι υποκουλτούρες όπως εκφράζονται στις τάξεις των νέων ανθρώπων και κυρίως των αγοριών, στις λαϊκές συνοικιακές γειτονιές των μεγάλων πόλεων, μέσα από διάφορες εκφάνσεις και τάσεις, πολλές φορές συνδέονται με βιαιοπραγίες, με εγκλήματα και με παρεκκλίνουσα γενικότερα συμπεριφορά. Ιδεολογικά αυτές οι υποκουλτούρες βρίσκουν πρόσφορο έδαφος στον φασισμό ή καλύτερα στον νεοναζισμό, που έχει κάνει δυναμικά την επανεμφάνισή του στο δυτικό κόσμο τις τελευταίες δεκαετίες. Δεν υπονοούμε πως η βία και η τρομοκρατία είναι στοιχεία μόνο του φασισμού, ωστόσο, η ιδεολογία αυτή λόγω και της ιεραρχίας που επιβάλλει στα πρόσωπα και τις ξενοφοβικές διαθέσεις που επικροτεί, παραμένει η πιο δημοφιλής ανάμεσα στις νεολαιίστικες υποκουλτούρες. Το heavy metal και το hard rock με το ακραίο ντύσιμο, τα σύμβολα θανάτου και την άγρια όψη, επιτάσσουν μια συμπεριφορά αρκούντος αρρενωπή και σκληροτράχηλη και συνήθως το ναζιστικό μόρφωμα επιτρέπει τέτοιου είδους συμπεριφορές. Μη ξεχνάμε, πως στις εκλογές του 2012, είχε εκλεγεί βουλευτής με το κόμμα της Χρυσής Αυγής, ο Γιώργος Γερμενής (βλέπε εικόνα2), μπασίστας ενός συγκροτήματος black metal, γνωστός και με το προσωνύμιο Καιάδας, και ακόμα πιο γνωστός για τις ακραίες θέσεις που έπαιρνε μέσα από τους στίχους που έγραφε εναντίον της εκκλησίας, εξυμνώντας παράλληλα τον Εωσφόρο. Τον Ιανουάριο του 2014, μετά από δικαστικές έρευνες που ξεκίνησαν μετά τη δολοφονία του Παύλου Φύσσα, ο Γιώργος Γερμενής προφυλακίστηκε για διεύθυνση και ένταξη σε εγκληματική οργάνωση. Ωστόσο, η πιο ακραία έκφραση υποκουλτούρας που έχει πολλές υπόγειες σχέσεις με τον ναζισμό, είναι ο χουλιγκανισμός. Ο χουλιγκανισμός σημαίνει αρρενωπότητα, bodybuilding, χυδαίες εκφράσεις, macho στοιχεία συμπεριφοράς, ενιαία ενδυμασία στα χρώματα της εκάστοτε ομάδας –κάτι που παραπέμπει στο μιλιταριστικό ντύσιμο των νεοναζι-, βίαιες ενέργειες, όπως καταστροφές γηπέδων και δημόσιας περιουσίας, καθώς και συμπλοκές με αντίπαλους φιλάθλους με τραυματισμούς, πολλές φορές σοβαρούς που δημιουργούν ανήκεστο βλάβη και πιο σπάνια και δολοφονίες. Η ξενοφοβία και ο ακραίος εθνικισμός είναι στοιχεία του χουλιγκανισμού, ειδικά όταν παίζει η Εθνική ομάδα μιας χώρας με μια άλλη και συνήθως με μια χώρα όπου προϋπάρχει προαιώνιο μίσος και αντιπαλότητα. Αυτό το έχουμε δει πολλές

φορές όταν παίζει η Εθνική Ελλάδα με την Εθνική Τουρκίας, αλλά και με άλλες εθνικές ομάδες των Βαλκανίων συνήθως, με αποκορύφωμα τα βίαια επεισόδια που ξέσπασαν στις 14/10 του προηγούμενου έτους στο στάδιο του Βελιγραδίου, όταν συγκρούστηκαν οι οπαδοί της Εθνικής Σερβίας με τους οπαδούς της Εθνικής Αλβανίας. Αφορμή στάθηκε το γεγονός, ότι κάποιος φίλαθλος της αλβανικής ομάδας έθεσε σε λειτουργία μια ρομποτική μηχανή που είχε αναρτημένη την σημαία του Κοσόβου, και πέταξε πάνω από το γήπεδο. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα να ξεσπάσουν βίαιες συμπλοκές, ανάμεσα στους οπαδούς, να δημιουργηθεί διπλωματικό επεισόδιο ανάμεσα στις δύο χώρες και να τιμωρηθούν οι δύο ομάδες από την παγκόσμια ομοσπονδία ποδοσφαίρου.

Η εκπαίδευση παίζει πολύ σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση ή μη μιας ακραίας συμπεριφοράς ενός έφηβου. Δυστυχώς τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα, μεσούσης και της οικονομικής κρίσης, μια μεγάλη μερίδα νέων αγοριών, εγκαταλείπουν το σχολείο, είτε για να εργαστούν, είτε γιατί το σχολείο δεν τους εκφράζει πλέον. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα, μια ολόκληρη γενιά να βυθίζεται στην αμάθεια και στην α-γνωσία, οπότε γίνονται πολύ εύκολα βορά στα θηρία της ακροδεξιάς ιδεολογίας, γιατί τους δημιουργεί το αίσθημα του συνανήκειν και γιατί τους παραχωρεί μια υποτυπώδη εξουσία, κάνοντάς τους να πιστεύουν ότι εφόσον η κοινωνία τους γύρισε την πλάτη, ήρθε η ώρα να πάρουν την εκδίκησή τους με το να ασκήσουν τρόμο και βία. Άλλωστε, αυτά τα παιδιά συνήθως, ήταν εκείνα που ασκούσαν bullying σε συνομηλίκους τους, όταν πήγαιναν σχολείο, γιατί έχει καλλιεργηθεί μια λανθασμένη αντίληψη από την κοινωνία ότι άνδρας είναι μόνο αυτός που μπορεί να επιβληθεί λεκτικά και να συνθλίψει μια αδύναμη προσωπικότητα. Το σχολείο αδυνατεί ή μάλλον αρνείται να συνδράμει στην επίλυση του προβλήματος που έχει πάρει ανησυχητικές διαστάσεις τα τελευταία χρόνια, είτε γιατί θεωρεί πως είναι έξω από τις αρμοδιότητές του, είτε γιατί ενδόμυχα επικροτεί και καλλιεργεί τέτοιου είδους πρότυπα. Όλοι μας είχαμε συναντήσει στο σχολείο καθηγητές που είχαν εθνικιστικές εξάρσεις και τις περνούσαν στους μαθητές και φυσικά η πολιτεία αρνείται να τιμωρήσει ξενοφοβικές και ρατσιστικές τάσεις μέσα στο σχολικό περιβάλλον και στο εκπαιδευτικό σύστημα εν γένει. Τα ίδια τα σχολικά εγχειρίδια, βρίθουν από αλυτρωτισμό και από εθνικιστική έξαρση και μέσα από τις μιλιταριστικές εθνικές επετείους, διαιώνιζεται μια κατάσταση που απομονώνει την ελληνική κοινωνία και την κάνει όλο και πιο επιφυλακτική στην ανάγκη της να γίνει πολυτασική, πολυπολιτισμική και πλουραλιστική. Η οικογένεια παίζει και αυτή με τη σειρά της πολύ σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση προσωπικότητας ενός νέου ανθρώπου. Στην Ελλάδα, και κυρίως στην επαρχία και στις παρυφές των μεγάλων πόλεων, επικρατούν ακόμα πατριαρχικές δομές, όπου ο πατέρας είναι η απόλυτη αρχή και εξουσία και ότι πει είναι για τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας νόμος. Απόρροια αυτής της συμπεριφοράς είναι για άλλη μια φορά η έλλειψη παιδείας, κάτι το οποίο χαρακτηρίζει μια μεγάλη μερίδα του ελληνικού πληθυσμού, που θεωρεί το σχολείο ως χαμένο χρόνο που δεν έχει να προσφέρει κάτι ουσιαστικό. Όσο για τις ανθρωπιστικές επιστήμες ούτε συζήτηση, υστερούν σε σημαντικό βαθμό και τείνουν να υποβαθμίζονται διαρκώς από το ελληνικό κράτος, σε μια προσπάθεια του καπιταλιστικού συστήματος να ελέγχει συνειδήσεις. Μαθήματα όπως αυτά της Κοινωνιολογίας και της Ψυχολογίας άλλωστε, έχουν καταργηθεί εδώ και χρόνια από την δευτεροβάθμια εκπαίδευση, κάτι το οποίο δημιουργεί υστέρηση

στο συναίσθημα και στην καλλιέργεια του ανθρωπισμού. Είναι αυτό το αίσθημα του ραγιαδισμού που κουβαλάει ο σύγχρονος Έλληνας που δεν τον αφήνει να αποτινάξει από πάνω του όλα αυτά τα βαρίδια που τον κρατούν δέσμιο στο έδαφος και στην ανυπαρξία. Αυτό ξεκινάει από την οικογένεια και διαχέεται σε ολόκληρη την κοινωνία. Αυτός ο ωχαδερφισμός σε συνδυασμό με την αντίληψη ότι εμείς οι Έλληνες είμαστε οι καλύτεροι των πάντων, μιας και είμαστε οι άμεσοι κληρονόμοι ενός παλίμψηστου παρελθόντος, μας οδηγεί στις σκοτεινές ατραπούς του ακραίου εθνικισμού, του σοβινισμού και του ρατσισμού. Έτσι, γινόμαστε επιρρεπείς σε φασιστικά μορφώματα, που πατάνε ακριβώς πάνω σε αυτό, στην αντίληψη δηλαδή του νεοέλληνα πως είναι ο ανώτερος όλων και πως πίσω από την κατάντια μας κρύβεται ένα ολόκληρο σιωνιστικό σύστημα που βάλλει εναντίον της Ελλάδας. Αυτές οι θεωρίες συνομωσίας είναι πολύ δημοφιλείς σε ακροδεξιούς κύκλους, με αποτέλεσμα όταν τα πράγματα δυσκολεύουν, οι πρώτοι που θα πρέπει να στραφούν τα βέλη και να εκδιωχθούν, είναι οι οικονομικοί μετανάστες και οι πρόσφυγες, οι πλάνητες, τα ανθρώπινα σκουπίδια που πετιούνται από την μια ανθρώπινη χαβούζα στην άλλη όπως πολύ εύστοχα είχε αναφέρει ο κορυφαίος κοινωνιολόγος Ζίγκμουντ Μπάουμαν. Επανερχόμενοι στο οικογενειακό περιβάλλον, αντιλαμβανόμαστε πως η ελληνική οικογένεια έχει γαλουχήσει ενίοτε με λανθασμένα πρότυπα τον νεαρό άρρενα μέλος της οικογένειας, με πρότυπα που τον οδηγούν στη βία, στο ρατσισμό, στην έλλειψη σεβασμού στο διαφορετικό, και όλα αυτά με μια δόση ευνουχισμού, διότι η οικογένεια αποτελεί πάντα το σημείο αναφοράς για τον νεαρό, που θα πρέπει να λογοδοτήσει, να ελέγξει και να προσαρμόσει τα πάθη του σύμφωνα με τις επιταγές της οικογένειάς του. Μπορεί να είναι βίαιος, να εκφράζει ρητορική μίσους, να εκχυδαΐζει πανανθρώπινες αξίες, να τσαλαπατά ανθρώπινες συνειδήσεις, ωστόσο, το οικογενειακό του περιβάλλον είναι πάντα αυτό που θα τον εξουσιάζει και θα τον συγκρατεί. Αντιλαμβανόμαστε πως δημιουργείται έτσι μια διττή προσωπικότητα, γεμάτη complex και ανασφάλειες, που άλλη συμπεριφορά βγάζει προς τα έξω, μέσα από τον τύπου του σκληρού, του άτεγκτου, του αμειλικτου και άλλη μέσα στην οικογένεια, τον τύπο ενός ανθρωπάκου που αφήνει για λίγο την σκληράδα για υπακούσει στα θέλω της οικογένειάς του και να υποταχθεί στην ιεραρχία της. Αυτή η αρρενωπότητα, είναι επισφαλής, διότι δεν είναι αυθεντική και γιατί εύκολα διαρρηγνύεται.

Η Ελλάδα, κατά τις προηγούμενες δεκαετίες, υπήρξε χώρα αποστολής οικονομικών μεταναστών στις προηγμένες χώρες της Δύσης, ενώ τα τελευταία είκοσι χρόνια, μετά και το τέλος του υπαρκτού σοσιαλισμού, αποτελεί χώρα υποδοχής μεταναστών. Αυτό και μόνο θα έπρεπε να είχε κάνει τους Έλληνες πιο ευαίσθητους στο ζήτημα της μετανάστευσης και της προσφυγιάς γιατί όλοι λίγο πολύ είχαν ή γνώριζαν ένα πρόσωπο είτε από το οικογενειακό είτε από το φιλικό τους περιβάλλον που είχε μεταναστεύσει στο παρελθόν στο εξωτερικό. Αν και σε καιρούς παχιών αγελάδων, η αθρόα προσέλευση δεν έδειχνε να προβληματίζει ή να ανησυχεί, παρά μόνο μια γραφική ομάδα του περιθωρίου, όταν η Ελλάδα βίωσε στο πετσί της, την οικονομική ανέχεια και δυστοκία, οι πρώτοι που μπήκαν στο στόχαστρο ήταν οι αλλοδαποί από τις χώρες του Μαγκρέμπ, της υπο-σαχάριας Αφρικής και της Ασίας. Αυτό απαντάται πολύ συχνά στην ιστορία. Πάντα σε καιρούς ανέχειας και κρίσης, οι πρώτοι που βίωναν πογκρόμ ήταν οι μειονότητες. Άλλοτε ήταν οι Εβραίοι και οι Τσιγγάνοι, τώρα είναι οι Σύριοι, οι Αφγανοί και οι Αφρικανοί. Αυτή η ξενοφοβική διάθεση

που ενστερνίζονται πολλοί έλληνες αλλά και διάφοροι ευρωπαίοι στις χώρες τους, γίνεται βούτυρο στο ψωμί των νεοναζιστών που καλλιεργούν τέτοιου είδους διαχωρισμούς ανάμεσα στους λαούς, κατατάσσοντας τους ανθρώπους σε είδη, σε φυλές και σε κατηγορίες, και άλλους τους τοποθετούν στην Άρια ανώτερη φυλή και άλλους τους υποβιβάζουν στην κατηγορία των υπανθρώπων. Φυσικά, κάποιος που προέρχεται από χώρα του τρίτου κόσμου και έχει πιο σκούρο χρώμα δεν θα μπορέσει ποτέ να γίνει έλληνας σύμφωνα με τις θεωρίες των ναζιστών. Ο Σοφοκλής Σχορτσιανίτης δεν θα μπορέσει να γίνει ποτέ έλληνας λόγω του χρώματος του, ενώ ο Γιάννης Αντετοκούνμπο δεν δικαιούται να σηκώνει την ελληνική σημαία, σύμφωνα με τον Γ.Γ της Χ.Α, Νίκο Μιχαλολιάκο. Άλλωστε, όπως λέει χαρακτηριστικά “και στο ζωολογικό κήπο αν δώσετε σε ένα χιμπαντζή μια μπανάνα ή μια σημαία θα την σηκώσει”. Η Χ.Α., συνεπικουρείται και από άλλες μορφές διοίκησης, όπως της Εκκλησίας και της Δικαιοσύνης. Η Δικαιοσύνη που αρνείται πεισματικά να αναγνωρίσει τα δικαιώματα των ομοφυλόφιλων επί παραδείγματι, στο γάμο, συντηρώντας έτσι μια κατάσταση άκρως ρατσιστική, γεγονός που δίνει δύναμη στους φασίστες να αρθρώνουν ακραίο λόγο και να βάζουν στο στόχαστρο ευπαθείς κοινωνικές ομάδες. Όσο για την Εκκλησία, αυτή εξακολουθεί να χρησιμοποιεί τον φονταμενταλιστικό της λόγο, υποβοηθούμενη και από την Χ.Α., μέσα από ακραία συντηρητικούς και κινδυνολόγους μητροπολίτες, όπως ο Πειραιώς Σεραφείμ, ο Καλαβρύτων Αμβρόσιος και ο Δρυϊνουπόλεως Πωγωνιανής και Κονίτσης Ανδρέας, που διχάζουν τον κόσμο και συμπαρασύρουν στην ολοκληρωτική και ολιστική φασιστική ιδεολογία ένα μεγάλο μέρος του ποιμνίου. Ο μητροπολίτης Κόνιτσας Ανδρέας, αποκάλυψε τους χρυσαυγίτες “παιδιά με τις μαύρες μπλούζες, τα παιδιά τα καλά, τα αγωνιστικά”, ενώ ο Αμβρόσιος Καλαβρύτων χαρακτηρίζει “γλυκιά ελπίδα” την εκλογική επιτυχία της Χ.Α. στις δύο τελευταίες εκλογικές αναμετρήσεις. Η Χρυσή Αυγή ήρθε για να μείνει δείχνοντας πως ο εκφασισμός της κοινωνίας έχει προχωρήσει σε βάθος και απαιτούνται λεπτοί χειρισμοί έτσι ώστε να επανέλθει η κοινωνία στην πρότερη δημοκρατική της κατάσταση.

Ο αυταρχισμός, αποτελούσε διαχρονικά το κύριο χαρακτηριστικό του φασισμού και κυρίως των ηγετών του. Μόνο μέσα από την επιβολή κατάφερε να επιβιώσει και να διογκωθεί, διότι δημιούργησε μια αυστηρά δομημένη ιεραρχία, όπου ο ανώτατος ηγέτης ήταν στην κορυφή της πυραμίδας και κάτω από αυτόν βρίσκονταν τα διοικητικά όργανα. Αν και ο φασισμός έχει μετεξελιχθεί στο πέρασμα των χρόνων, ωστόσο, διατηρεί κάποιες από τις βασικές του αρχές, όπως είναι η άρνηση στο διαφορετικό, η ξενοφοβία, η μισαλλοδοξία, η έλλειψη σεβασμού προς τις ιδιαίτερες κοινωνικές ομάδες, ο κοινωνικός δαρβινισμός και η ρητορική μίσους. Παρόλο που αποκηρύσσουν μετά βδελυγμίας το ναζιστικό τους υπόβαθρο, τα φασιστικά αυτά ακροδεξιά στοιχεία διατηρούν σε μεγάλο βαθμό τα ιδεώδη και τις θεωρίες του πιο μισητού ίσως πολιτικού άνδρα του 20^{ου} αιώνα, του Αδόλφου Χίτλερ. Τώρα, το αν θα καταφέρουν άτομα όπως ο Μιχαλολιάκος της Χ.Α., ή η Marie Le Pen στην Γαλλία να πείσουν τα πλήθη και να οδηγήσουν την ευρωπαϊκή κοινωνία σε μια νέα εποχή εσωστρέφειας και αμοιβαίας καχυποψίας, δεν μένει παρά να αποδειχθεί.

16. Επίλογος

Ολοκληρώνοντας, αντιλαμβανόμαστε την συνθετότητα και την πολυπλοκότητα του εγχειρήματος να εξηγήσουμε όσο και να βρούμε κοινές θέσεις μεταξύ υποπολιτισμικών προτύπων και φασιστικών-νεοναζιστικών μορφωμάτων. Η ιστορία διδάσκει και κάνει κύκλους. Αν η σημερινή κατάσταση, της οικονομικής δυσπραγίας και της αβεβαιότητας για το μέλλον προκαλεί αμηχανία και αποπροσανατολισμό της κοινής γνώμης, ένα είναι βέβαιο, ότι η κοινωνία μπορεί εύκολα να διολισθήσει σε κάτι ακραίο που μπορεί να επιφέρει ολέθριες συνέπειες. Στόχος είναι η έμφαση στην παιδεία, στην καλλιέργεια του πνεύματος, μα πάνω από όλα στην καλλιέργεια της ψυχής.



Εικόνα 2, Ο Γ. Γερμενής με χαρακτηριστική ακραία αμφίεση

17. Παραπομπές/Σημειώσεις Τέλους

1. Marvin E. Wolfgang, Franco Ferracuti, *Η υποκουλτούρα της βίας*, μτφρ. Φωτεινή Μηλιώνη, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1995, σελ. 33
2. Αντώνης Αστρινάκης, *Υποπολιτισμός και Πολιτισμός: Διερεύνηση Ορισμένων Διασυνδέσεων μεταξύ Υποπολιτισμικής και Πολιτισμικής Ανάλυσης*, στο Χέβυ Μέταλ, Ροκαμπίλι, Φανατικοί Οπαδοί, Νεανικοί Πολιτισμοί και Υποπολιτισμοί στη Δυτική Αττική, Αντώνης Αστρινάκης, Λ. Στυλιανούδη (επιμέλεια), Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1996, σελ. 12-13
3. Marvin E. Wolfgang, Franco Ferracuti, *Η υποκουλτούρα της βίας*, ό.π., σελ. 174, 178-179, 185, 190-191
4. Αντώνης Ε. Αστρινάκης, *Νεανικές Υποκουλτούρες, Παρεκκλίνουσες υποκουλτούρες της νεολαίας της εργατικής τάξης, Η βρετανική θεώρηση και η ελληνική εμπειρία*, Παπαζήση, Αθήνα, 1991, σελ. xxiii, xxvii

5. Αντώνης Αστρινάκης, *Υποπολιτισμός και Πολιτισμός: Διερεύνηση Ορισμένων Διασυνδέσεων μεταξύ Υποπολιτισμικής και Πολιτισμικής Ανάλυσης*, ό.π., σελ. 13, 15-17, 19
6. Ήβη Καρατζά, *Οι νεανικοί υποπολιτισμικοί σχηματισμοί χέβυ μέταλ στο θεσμικό πλαίσιο του σχολείου*, στο Χέβυ Μέταλ, Ροκαμπίλι, Φανατικοί Οπαδοί, Νεανικοί Πολιτισμοί και Υποπολιτισμοί στη Δυτική Αττική, Α. Αστρινάκης, Λ. Στυλιανούδη (επιμέλεια), Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1996, σελ. 193-195, 265
7. Α. Αστρινάκης, *Υποπολιτισμός και Πολιτισμός: Διερεύνηση Ορισμένων Διασυνδέσεων μεταξύ Υποπολιτισμικής και Πολιτισμικής Ανάλυσης*, ό.π., σελ. 27, 35, 38-40
8. Στο ίδιο, σελ. 9-10
9. Αντώνης Ε. Αστρινάκης, *Νεανικές Υποκουλτούρες, Παρεκκλίνουσες υποκουλτούρες της νεολαίας της εργατικής τάξης, Η βρετανική θεώρηση και η ελληνική εμπειρία*, ό.π., σελ. 5, 7-9
10. Στο ίδιο, σελ. 10-11
11. Στο ίδιο, σελ. 11-13, 15
12. Στο ίδιο, σελ. 15-16
13. Στο ίδιο, σελ. 21-25, 27
14. Marvin E. Wolfgang, Franco Ferracuti, *Η υποκουλτούρα της βίας*, ό.π., σελ. 120-123
15. Στο ίδιο, σελ. 124-125, 127, 129-130, 132, 149, 168
16. Αντώνης Ε. Αστρινάκης, *Νεανικές Υποκουλτούρες, Παρεκκλίνουσες υποκουλτούρες της νεολαίας της εργατικής τάξης, Η βρετανική θεώρηση και η ελληνική εμπειρία*, ό.π., σελ. 28-31
17. Στο ίδιο, σελ. 32, 34-35
18. Marvin E. Wolfgang, Franco Ferracuti, *Η υποκουλτούρα της βίας*, ό.π., σελ. 117-118, 120
19. Αντώνης Ε. Αστρινάκης, *Νεανικές Υποκουλτούρες, Παρεκκλίνουσες υποκουλτούρες της νεολαίας της εργατικής τάξης, Η βρετανική θεώρηση και η ελληνική εμπειρία*, ό.π., σελ. 36, 40, 45, 49, 62-64
20. Στο ίδιο, σελ. 65-66, 70-71
21. Martha C. Nussbaum, *Όχι για το Κέρδος, Οι ανθρωπιστικές σπουδές προάγουν τη Δημοκρατία*, μτφρ. Γιώργος Χρηστίδης, Κριτική, Αθήνα, 2013, σελ. 33
22. Αντώνης Ε. Αστρινάκης, *Νεανικές Υποκουλτούρες, Παρεκκλίνουσες υποκουλτούρες της νεολαίας της εργατικής τάξης, Η βρετανική θεώρηση και η ελληνική εμπειρία*, ό.π., σελ. 72, 128, 131, 135-137
23. Στο ίδιο, σελ. 138-140
24. Marvin E. Wolfgang, Franco Ferracuti, *Η υποκουλτούρα της βίας*, ό.π., σελ. 204, 264-265, 268, 270, 284, 292, 298, 302-303
25. Στο ίδιο, σελ. 308-312, 314, 340, 420, 423-424, 438-439, 441
26. Στο ίδιο, σελ. 447-448, 457, 465-466, 482, 516
27. Στο ίδιο, σελ. 517, 522, 549-551
28. Σπύρος Ριζάκος, *Η αθλητική κουλτούρα και οι ομαδοποιήσεις των μελών της στη δυτική Αττική*, στο Χέβυ Μέταλ, Ροκαμπίλι, Φανατικοί Οπαδοί, Νεανικοί Πολιτισμοί και Υποπολιτισμοί στη Δυτική Αττική, Α. Αστρινάκης, Λ. Στυλιανούδη (επιμέλεια), Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1996, σελ. 424-425

29. Α. Αστρινάκης, Μ.-Γ. Στυλιανούδη, *Η νεανική (Υπο-)κουλτούρα χέβυ μέταλ στη Δυτική Αττική*, στο Χέβυ Μέταλ, Ροκαμπίλι, Φανατικοί Οπαδοί, Νεανικοί Πολιτισμοί και Υποπολιτισμοί στη Δυτική Αττική, Α. Αστρινάκης, Λ. Στυλιανούδη (επιμέλεια), Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1996, σελ. 125-127, 156-159
30. Α. Αστρινάκης, *Οι υποκουλτούρες των φανατικών οπαδών στη Δυτική Αττική: Συσχετιστική διαπραγμάτευση ορισμένων κεντρικών ερευνητικών ευρημάτων και θεωρητικών ζητημάτων*, στο Χέβυ Μέταλ, Ροκαμπίλι, Φανατικοί Οπαδοί, Νεανικοί Πολιτισμοί και Υποπολιτισμοί στη Δυτική Αττική, Α. Αστρινάκης, Λ. Στυλιανούδη (επιμέλεια), Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1996, σελ. 515, 517-518
31. Στο ίδιο, σελ. 522-527
32. Στο ίδιο, σελ. 535-539
33. Στο ίδιο, σελ. 550-552, 558, 584
34. Françoise Digneffe, *Ηθική και Εγκληματικότητα*, μτφρ. Ηρώ Σαγκουνίδου-Δασκαλάκη, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2000, σελ. 21-24
35. Θανάσης Διαμαντόπουλος, *Παλιοί και Νέοι Φασισμοί*, Παπαζήση, Αθήνα, 1995, σελ. 54-55
36. Robert O. Paxton, *Η Ανατομία του Φασισμού*, μτφρ. Κατερίνα Χαλμούκου, Κέδρος, Αθήνα, 2006, σελ. 13, 15-25, 302
37. Δημήτρης Κουσουρής, *Ο φασισμός στην Ελλάδα: Συνέχειες και ασυνέχειες κατά τον ευρωπαϊκό 20^ο αιώνα*, στο Το “βαθύ κράτος” στη σημερινή Ελλάδα και η Ακροδεξιά, Αστυνομία, Δικαιοσύνη, Στρατός, Εκκλησία, Δημήτρης Χριστόπουλος (επιμέλεια), Νήσος, Αθήνα, 2014, σελ. 36
38. Andrew Heywood, *Πολιτικές Ιδεολογίες*, μτφρ. Χαρίδημος Κουτρής, Επίκεντρο, Αθήνα, 2007, σελ. 382
39. Richard Wolin, *Η γοητεία του ανορθολογισμού, Το ειδύλλιο της διάνοησης με τον φασισμό, από τον Νίτσε στον μεταμοντερνισμό*, μτφρ. Μαρία Φιλιππακοπούλου, Πόλις, Αθήνα, 2007, σελ. 304, 314, 321
40. Andrew Heywood, *Πολιτικές Ιδεολογίες*, ό.π., σελ. 382-383
41. Θανάσης Διαμαντόπουλος, *Παλιοί και Νέοι Φασισμοί*, ό.π., σελ. 61-62
42. Richard Wolin, *Η γοητεία του ανορθολογισμού, Το ειδύλλιο της διάνοησης με τον φασισμό, από τον Νίτσε στον μεταμοντερνισμό*, ό.π., σελ. 55
43. Andrew Heywood, *Πολιτικές Ιδεολογίες*, ό.π., σελ. 383-385
44. Richard Wolin, *Η γοητεία του ανορθολογισμού, Το ειδύλλιο της διάνοησης με τον φασισμό, από τον Νίτσε στον μεταμοντερνισμό*, ό.π., σελ. 305
45. Andrew Heywood, *Πολιτικές Ιδεολογίες*, ό.π., σελ. 385
46. Robert O. Paxton, *Η Ανατομία του Φασισμού*, ό.π., σελ. 21
47. Richard Wolin, *Η γοητεία του ανορθολογισμού, Το ειδύλλιο της διάνοησης με τον φασισμό, από τον Νίτσε στον μεταμοντερνισμό*, ό.π., σελ. 119, 270
48. Robert O. Paxton, *Η Ανατομία του Φασισμού*, ό.π., σελ. 31-34, 52
49. Bryan D. Palmer, *Κουλτούρες της νύχτας, Νυχτερινές περιηγήσεις στις ιστορίες παράβασης από το μεσαίωνα μέχρι σήμερα*, μτφρ. Τρισεύγενη Παπαϊωάννου, Σαββάλας, Αθήνα, 2006, σελ. 491-493
50. Robert O. Paxton, *Η Ανατομία του Φασισμού*, ό.π., σελ. 37
51. Andrew Heywood, *Πολιτικές Ιδεολογίες*, ό.π., σελ. 385-386
52. Χάννα Άρεντ, *Ο Άιχμαν στην Ιερουσαλήμ, Έκθεση για την κοινοτοπία του κακού*, μτφρ. Βασίλης Τομανάς, Νησίδες, Θεσσαλονίκη, 2009, σελ. 225

53. Βασιλική Γεωργιάδου, *Πρόλογος, στο Η Ακροδεξιά, Ιδεολογία-Πολιτική-Κόμματα*, Paul Hainsworth (επιμέλεια), μτφρ. Θανάσης Αθανασίου, επιμέλεια της ελληνικής έκδοσης Βασιλική Γεωργιάδου, Παπαζήση, Αθήνα, 2004, σελ. 9-10
54. Pierre Milza, *Οι μελανοχίτωνες της Ευρώπης, Η ευρωπαϊκή ακροδεξιά από το 1945 μέχρι σήμερα*, μτφρ. Γιάννης Καυκιάς, Scripta, Αθήνα, 2004, σελ. 46
55. Andrew Heywood, *Πολιτικές Ιδεολογίες*, ό.π., σελ. 386-390
56. Serge Berstein, *Δημοκρατίες, αυταρχικά και ολοκληρωτικά καθεστώτα στον 20^ο αιώνα*, μτφρ. Ηράκλεια Στροίκου, Σοφία Βόικου, Ποιότητα-Hachette, Αθήνα, 2007, σελ. 130-131
57. Andrew Heywood, *Πολιτικές Ιδεολογίες*, ό.π., σελ. 391-392
58. Σπύρος Μαρκέτος, *Πως φίλησα τον Μουσσολίνι!, Τα πρώτα βήματα του ελληνικού φασισμού*, τόμος Ι, Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2006, σελ. 46
59. Andrew Heywood, *Πολιτικές Ιδεολογίες*, ό.π., σελ. 393-394
60. Richard Wolin, *Η γοητεία του ανορθολογισμού, Το ειδύλλιο της διανόησης με τον φασισμό, από τον Νίτσε στον μεταμοντερνισμό*, ό.π., σελ. 106
61. Andrew Heywood, *Πολιτικές Ιδεολογίες*, ό.π., σελ. 394-395
62. Σπύρος Μαρκέτος, *Πως φίλησα τον Μουσσολίνι!, Τα πρώτα βήματα του ελληνικού φασισμού*, ό.π., σελ. 13-14
63. Χάννα Άρεντ, *Ο Άιχμαν στην Ιερουσαλήμ, Έκθεση για την κοινοτοπία του κακού*, ό.π., σελ. 141
64. Andrew Heywood, *Πολιτικές Ιδεολογίες*, ό.π., σελ. 395
65. Serge Berstein, *Δημοκρατίες, αυταρχικά και ολοκληρωτικά καθεστώτα στον 20^ο αιώνα*, ό.π., σελ. 184
66. Ελένη Μαχαίρα, *Η Νεολαία της 4^{ης} Αυγούστου, φωτογραφές*, ό.π., σελ. 181-184
67. Andrew Heywood, *Πολιτικές Ιδεολογίες*, ό.π., σελ. 399-400
68. Serge Berstein, *Δημοκρατίες, αυταρχικά και ολοκληρωτικά καθεστώτα στον 20^ο αιώνα*, ό.π., σελ. 186-187, 209-210
69. Richard Wolin, *Η γοητεία του ανορθολογισμού, Το ειδύλλιο της διανόησης με τον φασισμό, από τον Νίτσε στον μεταμοντερνισμό*, ό.π., σελ. 115, 211, 400
70. Andrew Heywood, *Πολιτικές Ιδεολογίες*, ό.π., σελ. 402, 408-411
71. Πανταζής Τερλεξής, *Ο Αυταρχικός Άνθρωπος, Ψυχολογική και Κοινωνική βάση της πολιτικής συμπεριφοράς*, Παπαζήση, Αθήνα, 1975, σελ. 77
72. Πηνελόπη Κουφοπούλου, *Επίμετρο, Το πορτραίτο ενός Ναζί ή Ως που είναι ικανός να φτάσει ένας κοινός ταχυδρόμος, στο Ο Άιχμαν στην Ιερουσαλήμ, Έκθεση για την κοινοτοπία του κακού*, Χάννα Άρεντ, Νησίδες, Θεσσαλονίκη, 2009, σελ. 239
73. Pierre Milza, *Οι μελανοχίτωνες της Ευρώπης, Η ευρωπαϊκή ακροδεξιά από το 1945 μέχρι σήμερα*, ό.π., σελ. 18-19
74. Andrew Heywood, *Πολιτικές Ιδεολογίες*, ό.π., σελ. 417-418
75. Pierre Milza, *Οι μελανοχίτωνες της Ευρώπης, Η ευρωπαϊκή ακροδεξιά από το 1945 μέχρι σήμερα*, ό.π., σελ. 11
76. Βασιλική Γεωργιάδου, *Πρόλογος, στο Η Ακροδεξιά, Ιδεολογία-Πολιτική-Κόμματα*, Paul Hainsworth (επιμέλεια), ό.π., σελ. 11-15, 17
77. Θανάσης Διαμαντόπουλος, *Παλιοί και Νέοι Φασισμοί*, ό.π., σελ. 49-50
78. Robert O. Paxton, *Η Ανατομία του Φασισμού*, ό.π., σελ. 20

79. Andrew Heywood, *Πολιτικές Ιδεολογίες*, ό.π., σελ. 418
80. Richard Wolin, *Η γοητεία του ανορθολογισμού, Το ειδύλλιο της διανόησης με τον φασισμό, από τον Νίτσε στον μεταμοντερνισμό*, ό.π., σελ. 48
81. Rogers Brubaker, *Η επιστροφή της αφομοίωσης: Αλλάζοντας προσεγγίσεις για τη μετανάστευση και τα παρεπόμενά της στη Γαλλία, τη Γερμανία και τις ΗΠΑ*, στο *Μετανάστευση και Κοινωνικά σύνορα, Διαδικασίες αφομοίωσης ενσωμάτωσης ή αποκλεισμού*, Λίνα Βεντούρα (επιμέλεια), μτφρ. Όλγα Αθανίου, Βίκυ Ιακώβου, Τάσος Μπετζέλος, Γιώργος Σαγκριώτης, νήσος, Αθήνα, 2011, σελ. 156
82. Richard Wolin, *Η γοητεία του ανορθολογισμού, Το ειδύλλιο της διανόησης με τον φασισμό, από τον Νίτσε στον μεταμοντερνισμό*, ό.π., σελ. 432
83. Στο ίδιο, σελ. 48, 418
84. Andrew Heywood, *Πολιτικές Ιδεολογίες*, ό.π., σελ. 418
85. Richard Wolin, *Η γοητεία του ανορθολογισμού, Το ειδύλλιο της διανόησης με τον φασισμό, από τον Νίτσε στον μεταμοντερνισμό*, ό.π., σελ. 231
86. Andrew Heywood, *Πολιτικές Ιδεολογίες*, ό.π., σελ. 418-419
87. Richard Wolin, *Η γοητεία του ανορθολογισμού, Το ειδύλλιο της διανόησης με τον φασισμό, από τον Νίτσε στον μεταμοντερνισμό*, ό.π., σελ. 444-446
88. Βασιλική Γεωργιάδου, *Πρόλογος*, στο *Η Ακροδεξιά, Ιδεολογία-Πολιτική-Κόμματα*, Paul Hainsworth (επιμέλεια), ό.π., σελ. 31-32
89. Richard Wolin, *Η γοητεία του ανορθολογισμού, Το ειδύλλιο της διανόησης με τον φασισμό, από τον Νίτσε στον μεταμοντερνισμό*, ό.π., σελ. 60
90. Σπύρος Μαρκέτος, *Πως φίλησα τον Μουσσολίνι! Τα πρώτα βήματα του ελληνικού φασισμού*, ό.π., σελ. 35
91. Richard Wolin, *Η γοητεία του ανορθολογισμού, Το ειδύλλιο της διανόησης με τον φασισμό, από τον Νίτσε στον μεταμοντερνισμό*, ό.π., σελ. 59-60
92. Στο ίδιο, σελ. 446
93. Andrew Heywood, *Πολιτικές Ιδεολογίες*, ό.π., σελ. 419-421
94. Richard Wolin, *Η γοητεία του ανορθολογισμού, Το ειδύλλιο της διανόησης με τον φασισμό, από τον Νίτσε στον μεταμοντερνισμό*, ό.π., σελ. 419-421
95. Andrew Heywood, *Πολιτικές Ιδεολογίες*, ό.π., σελ. 421-422
96. Ελένη Μαχαίρα, *Η Νεολαία της 4ης Αυγούστου, φωτογραφίες*, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας, Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Αθήνα, 1987, σελ. 23
97. http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%99%CF%89%CE%AC%CE%BD%CE%BD%CE%B7%CF%82_%CE%9C%CE%B5%CF%84%CE%B1%CE%BE%CE%AC%CF%82 Ανάκτηση της πληροφορίας στη 01/05/2015
98. Ελένη Μαχαίρα, *Η Νεολαία της 4ης Αυγούστου, φωτογραφίες*, ό.π., σελ. 13
99. Σταύρος Ζουμπουλάκης, *Χρυσή Αυγή και Εκκλησία*, Πόλις, Αθήνα, 2013, σελ. 11-16, 18-19, 47
100. Δημήτρης Χριστόπουλος, *Εισαγωγή*, στο *Το “βαθύ κράτος” στη σημερινή Ελλάδα και η Ακροδεξιά, Αστυνομία, Δικαιοσύνη, Στρατός, Εκκλησία*, Δημήτρης Χριστόπουλος (επιμέλεια), ό.π., σελ. 12-15
101. Δημήτρης Χριστόπουλος, *Η πολιτική διακύβευση της χαρτογράφησης του ακροδεξιού εξτρεμισμού στο ελληνικό κράτος*, στο *Το “βαθύ κράτος” στη σημερινή Ελλάδα και η Ακροδεξιά, Αστυνομία, Δικαιοσύνη, Στρατός, Εκκλησία*, ό.π., σελ. 22, 29

102. Κλειώ Παπαντολέων, *Η Δικαιοσύνη*, στο Το “βαθύ κράτος” στη σημερινή Ελλάδα και η Ακροδεξιά, Αστυνομία, Δικαιοσύνη, Στρατός, Εκκλησία, ό.π., σελ. 158-160
103. Δημήτρης Χριστόπουλος, *Συμπεράσματα*, στο Το “βαθύ κράτος” στη σημερινή Ελλάδα και η Ακροδεξιά, Αστυνομία, Δικαιοσύνη, Στρατός, Εκκλησία, ό.π., σελ. 322
104. Πανταζής Τερλεξής, *Ο Αυταρχικός Άνθρωπος, Ψυχολογική και Κοινωνική βάση της πολιτικής συμπεριφοράς*, ό.π., σελ. 11-12, 25
105. Στο ίδιο, σελ. 17-18, 20-22, 24
106. Στο ίδιο, σελ. 29-30
107. Στο ίδιο, σελ. 37-39, 41-43
108. Στο ίδιο, σελ. 52-53
109. Στο ίδιο, σελ. 56-57, 64
110. Στο ίδιο, σελ. 80-81
111. Στο ίδιο, σελ. 108
112. Margaret Wetherell, *Ταυτότητες, ομάδες και κοινωνικά ζητήματα*, μτφρ. Νίκος Μποζατζής, Μεταίχιμο, Αθήνα, 2005, σελ. 282
113. Erich Fromm, *Μελέτη από τη σκοπιά της κοινωνικής ψυχολογίας*, στο Αυθεντία και οικογένεια, M Horkheimer (κ.α., συλλογικό έργο), μτφρ. Λευτέρης Αναγνώστου, Νήσος, Αθήνα, 1995, σελ. 172
114. Martin Jay, *Η διαλεκτική φαντασία, Μια ιστορία της Σχολής της Φραγκφούρτης και του Ινστιτούτου Κοινωνικής Έρευνας 1923-1950*, μτφρ. Φώτης Τερζάκης, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2009, σελ. 245
115. T.W. Adorno (κ.ά., συλλογικό έργο), *Authoritarian Personality*, Harper and Row, Νέα Υόρκη, 1950
116. M. Horkheimer, *Γενικό μέρος*, στο *Αυθεντία και Οικογένεια*, M. Horkheimer (κ.ά., συλλογικό έργο), ό.π., σελ. 48
117. Erich Fromm, *Μελέτη από τη σκοπιά της κοινωνικής ψυχολογίας*, ό.π., σελ. 122-124
118. Μ. Χορκχάμερ, *Το αυταρχικό κράτος*, μτφρ. Ν. Πρατσίνης, Ελεύθερος Τύπος, Αθήνα, 2000, σελ. 24-25
119. Erich Fromm, *Μελέτη από τη σκοπιά της κοινωνικής ψυχολογίας*, ό.π., σελ. 186-187
120. T. W. Adorno (κ.ά., συλλογικό έργο), *Authoritarian Personality*, ό.π., σελ. 337-389
121. Στο ίδιο
122. Z. Bauman, *Modernity and the Holocaust*, Polity Press, Cambridge, 1989, σελ. 153-155
123. B. Watten, *Translating Authority, Adorno’s Cultural Poetics in the Authoritarian Personality*, Zenaf, Universitat Frankfurt, Φρανκφούρτη, 2006, σελ. 6-24
124. http://ektosgrammis.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=2040:-l-r&catid=104:theory&Itemid=515 Ανάκτηση της πληροφορίας στις 02/05/2015
125. Από προφορικές διαλέξεις που δόθηκαν στο μάθημα του χειμερινού εξαμήνου Ποιοτική έρευνα, του ΠΜΣ Μετανάστευση, Κοινωνικές Διακρίσεις και Ιδιότητα του Πολίτη, του τμήματος Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής, της Σχολής Πολιτικών και Κοινωνικών Επιστημών, του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου για την

- ακαδημαϊκή χρονιά 2013-2014, από τον Αναπληρωτή Καθηγητή Σπυριδάκη Μάνο
126. Νότα Κυριαζή, *Η Κοινωνιολογική Έρευνα, Κριτική Επισκόπηση των Μεθόδων και των Τεχνικών*, ια΄ έκδοση, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1999, σελ. 284-285, 291
 127. Χριστίνα Κωνσταντινίδου, *Θεματική Ανάλυση Κειμένου*, ΕΑΠ, Μεταπτυχιακό Δίπλωμα Ειδίκευσης στις Σπουδές στην Εκπαίδευση, ΕΚΠ-60, Εκπαίδευση, Πολιτισμικές Διαφορές και Κοινωνικές Ανισότητες σελ1-2
 128. Στο ίδιο, 3-4
 129. Fred Roos and Grey Frederickson, Francis Ford Coppola, 1983, *The Outsiders*, ΗΠΑ
 130. http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9F%CE%B9_%CE%A3%CF%85%CE%BC%CE%BC%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B5%CF%82_%CF%84%CE%B7%CF%82_%CE%9D%CE%AD%CE%B1%CF%82_%CE%A5%CF%8C%CF%81%CE%BA%CE%B7%CF%82 Ανάκτηση της πληροφορίας στις 02/05/2015
 131. <https://www.youtube.com/watch?v=XLUVkMdvYA4> Ανάκτηση της πληροφορίας στις 02/05/2015
 132. <http://www.imdb.com/title/tt0086216/> Ανάκτηση της πληροφορίας στις 03/05/2015
 133. http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A4%CE%BF_%CE%9C%CE%AF%CF%83%CE%BF%CF%82 Ανάκτηση της πληροφορίας στις 03/05/2015
 134. http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9C%CE%B1%CE%B8%CE%AE_%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1_%CE%91%CE%BC%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%82_%CE%99%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1%CF%82 Ανάκτηση της πληροφορίας στις 03/05/2015
 135. <http://www.livemovies.gr/movies/apo-tin-akri-tis-polis> Ανάκτηση της πληροφορίας στις 03/05/2015
 136. <http://www.cine.gr/film.asp?id=986&page=2> Ανάκτηση της πληροφορίας στις 03/05/2015
 137. <http://www.tainiothiki.gr/v2/filmography/view/1/399/> Ανάκτηση της πληροφορίας στις 04/05/2015
 138. <http://cinemaclub.gr/viewtopic.php?f=84&t=329> Ανάκτηση της πληροφορίας στις 04/05/2015
 139. <http://www.myfilm.gr/1771> Ανάκτηση της πληροφορίας στις 04/05/2015
 140. <http://www.athinorama.gr/cinema/movie.aspx?id=1007547> Ανάκτηση της πληροφορίας στις 04/05/2015
 141. <http://www.kar.org.gr/2013/08/11/%CE%BF%CE%B9-%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%B1%CF%81%CE%B1%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%BF%CE%B9-la-caduta-degli-dei-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%BB%CE%BF%CF%85%CE%BA%CE%AF%CE%BD%CE%BF-%CE%B2%CE%B9%CF%83%CE%BA%CF%8C/> Ανάκτηση της πληροφορίας στις 05/05/2015

142. <http://www.athinorama.gr/cinema/movie.aspx?id=1000280>
Ανάκτηση της πληροφορίας στις 05/05/2015
143. http://entertainment.in.gr/html/ent/517/ent_tv_show.3695517.asp
Ανάκτηση της πληροφορίας στις 05/05/2015
144. <http://fashionistas.com.gr/article.asp?id=769> Ανάκτηση της
πληροφορίας στις 05/05/2015
145. http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%97_%CE%96%CF%89%CE%AE_%CE%95%CE%AF%CE%BD%CE%B1%CE%B9_%CE%A9%CF%81%CE%B1%CE%AF%CE%B1 Ανάκτηση της πληροφορίας στις 06/05/2015
146. [http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9F_%CE%A0%CE%B9%CE%B1%CE%BD%CE%AF%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%82_\(%CF%84%CE%B1%CE%B9%CE%BD%CE%AF%CE%B1](http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9F_%CE%A0%CE%B9%CE%B1%CE%BD%CE%AF%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%82_(%CF%84%CE%B1%CE%B9%CE%BD%CE%AF%CE%B1) Ανάκτηση της
πληροφορίας στις 06/05/2015
147. Κωνσταντίνος Γεωργούσης, 2012, *The Cleaners* (Οι Εκκαθαριστές), Ελλάδα
148. Κλειώ Παπαντολέων, *Δικαιοσύνη*, στο Το “βαθύ κράτος” στη σημερινή Ελλάδα και η Ακροδεξιά, Αστυνομία, Δικαιοσύνη, Στρατός, Εκκλησία, Δημήτρης Χριστόπουλος (επιμέλεια), ό.π., σελ. 205
149. G. Kandyliis, K. Kanoulakos, *Framing Urban inequalities: Racist mobilization against immigrants in Athens*, *The Greek Review of Social Research*, Athens, 2012
150. Χ. Βαρουξή, *Μεταναστευτική Πολιτική και Δημόσια Διοίκηση: Μια Ανθρωποδικαιωματική Προσέγγιση, Συμπεράσματα Έρευνας Πεδίου*, στο Όψεις μετανάστευσης και μεταναστευτικής πολιτικής στην Ελλάδα σήμερα, Χ. Βαρουξή (κ.ά., συλλογικό έργο), ΕΚΚΕ, Αθήνα, 2009, σελ. 225-388
151. Στο ίδιο, σελ. 263
152. Στο ίδιο, σελ. 231
153. Αναστασία Τσουκαλά, *Μετανάστευση και εγκληματικότητα στην Ευρώπη*, Σάκκουλας Αντ., Αθήνα, 2001, σελ. 68
154. Αμαλία Φραγκίσκου, “Εμείς” οι “Άλλοι” και τα ΜΜΕ: Μετανάστευση και Τύπος, *Μεθοδολογικές παρατηρήσεις σχετικά με την εμπειρική έρευνα*, στο Όψεις μετανάστευσης και μεταναστευτικής πολιτικής στην Ελλάδα σήμερα, Χ. Βαρουξή (κ.ά., συλλογικό έργο), ΕΚΚΕ, Αθήνα, 2009, σελ. 174
155. Δημήτρης Ψαρράς, *Το κρυφό χέρι του Καρατζαφέρη, Η τηλεοπτική αναγέννηση της ελληνικής ακροδεξιάς*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2010
156. Ελένη Ροϊνιώτη, *Η γνώση μας για το έγκλημα στη βάση ποσοτικών δεδομένων*, Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα, 2009
157. Στο ίδιο
158. Αναστασία Τσουκαλά, *Μετανάστευση και εγκληματικότητα στην Ευρώπη*, ό.π.
159. Ι. Τσίγκανου (κ.ά. συλλογικό έργο), *Μετανάστευση και Εγκληματικότητα: Μύθοι και πραγματικότητα*, ΕΚΚΕ, Αθήνα, 2010
160. Χριστίνα Ζαραφωνίτου, *Τιμωρητικότητα, Σύγχρονες τάσεις, διαστάσεις και εγκληματολογικοί προβληματισμοί*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2008, σελ. 50
161. Φωτεινή Τσαλίκογλου, *Η ψυχολογία στην Ελλάδα σήμερα*, Πλέθρον, Αθήνα, 1996

162. Αναστασία Τσουκαλά, *Μετανάστευση και εγκληματικότητα στην Ευρώπη*, ό.π., σελ. 29
163. <http://www.thepressproject.gr/folder/21531/o-fasismos-sto-saloni-mas> Ανάκτηση της πληροφορίας στις 07/05/2015

18. Βιβλιογραφία

Adorno T. W. κ.ά. (συλλογικό έργο), *Authoritarian Personality*, Harper and Row, Νέα Υόρκη, 1950

Άρεντ Χάννα, *Ο Άιχμαν στην Ιερουσαλήμ, Έκθεση για την κοινοτοπία του κακού*, μτφρ. Τομανάς Βασίλης, Θεσσαλονίκη, 2009

Αστρινάκης Ε. Αντώνης, *Νεανικές Υποκουλτούρες, Παρεκκλίνουσες υποκουλτούρες της νεολαίας της εργατικής τάξης, Η βρετανική θεώρηση και η ελληνική εμπειρία*, Παπαζήση, Αθήνα, 1991

Αστρινάκης Α.-Στυλιανούδη Λ. (επιμέλεια), *Χέβυ Μέταλ, Ροκαμπίλι, Φανατικοί Οπαδοί, Νεανικοί Πολιτισμοί και Υποπολιτισμοί στη Δυτική Αττική*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1996

Βαρουξή Χ. κ.ά. (συλλογικό έργο), *Όψεις μετανάστευσης και μεταναστευτικής πολιτικής στην Ελλάδα σήμερα*, ΕΚΚΕ, Αθήνα, 2009

Bauman Z., *Modernity and the Holocaust*, Polity Press, Cambridge, 1989

Βεντούρα Λίνα (επιμέλεια), *Μετανάστευση και Κοινωνικά σύνορα, Διαδικασίες αφομοίωσης ενσωμάτωσης ή αποκλεισμού*, μτφρ. Αθανίτου Όλγα, Ιακώβου Βίκυ, Μπετζέλος Τάσος, Γιώργος Σαγκριώτης Γιώργος, Νήσος, Αθήνα, 2011

Berstein Serge, *Δημοκρατίες, αυταρχικά και ολοκληρωτικά καθεστώτα στον 20^ο αιώνα*, μτφρ. Στροίκου Ηράκλεια, Βόικου Σοφία, Ποιότητα Hachette, Αθήνα, 2007

Διαμαντόπουλος Θανάσης, *Παλιοί και Νέοι Φασισμοί*, Παπαζήση, Αθήνα, 1995

Digneffe Françoise, *Ηθική και εγκληματικότητα*, μτφρ. Σαγκουνίδου-Δασκαλάκη Ηρώ, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2000

Ζαραφωνίτου Χριστίνα, *Τιμωρητικότητα, Σύγχρονες τάσεις, διαστάσεις και εγκληματολογικοί προβληματισμοί*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2008

Ζουμπουλάκης Σταύρος, *Χρυσή Αυγή και Εκκλησία*, Πόλις, Αθήνα, 2013

Hainsworth Paul (επιμέλεια), *Η Ακροδεξιά, Ιδεολογία-Πολιτική-Κόμματα*, Γεωργιάδου Βασιλική (επιμέλεια ελληνικής έκδοσης), μτφρ. Αθανασίου Θανάσης, Παπαζήση, Αθήνα, 2004

Heywood Andrew, *Πολιτικές Ιδεολογίες*, μτφρ. Κουτρής Χαρίδημος, Επίκεντρο, Αθήνα, 2007

Horkheimer M. κ.ά. (συλλογικό έργο), *Αυθεντία και Οικογένεια*, μτφρ. Αναγνώστου Λευτέρης, Νήσος, Αθήνα, 1995

Kandylis G., K. Kavoulakos K., *Framing Urban inequalities: Racist mobilization against immigrants in Athens*, *The Greek Review of Social Research*, Athens, 2012

Κυριαζή Νότα, *Η Κοινωνιολογική Έρευνα, Κριτική Επισκόπηση των Μεθόδων και των Τεχνικών*, ια' έκδοση, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1999

Κωνσταντινίδου Χριστίνα, *Θεματική Ανάλυση Κειμένου*, ΕΑΠ, Μεταπτυχιακό Δίπλωμα Ειδίκευσης στις Σπουδές στην Εκπαίδευση, ΕΚΠ-60, Εκπαίδευση, Πολιτισμικές Διαφορές και Κοινωνικές Ανισότητες

Μαρκέτος Σπύρος, *Πως φίλησα τον Μουσσολίνι! Τα πρώτα βήματα του ελληνικού φασισμού*, τόμος Ι, Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2013

Μαχαίρα Ελένη, *Η Νεολαία της 4ης Αυγούστου, φωτογραφές*, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας, Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Αθήνα, 1987

Martin Jay, *Η διαλεκτική φαντασία, Μια ιστορία της Σχολής της Φραγκφούρτης και του Ινστιτούτου Κοινωνικής Έρευνας 1923-1950*, μτφρ. Τερζάκης Φώτης, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2009

Milza Pierre, *Οι μελανοχίτωνες της Ευρώπης, Η ευρωπαϊκή ακροδεξιά από το 1945 μέχρι σήμερα*, μτφρ. Καυκιάς Γιάννης, Scripta, Αθήνα, 2004

Nussbaum C. Martha, *Όχι για το Κέρδος, Οι ανθρωπιστικές σπουδές προάγουν τη δημοκρατία*, μτφρ. Χρηστίδης Γιώργος, Κριτική, Αθήνα, 2013

Palmer D. Bryan, *Κουλτούρες της νύχτας, Νυχτερινές περιηγήσεις στις ιστορίες παράβασης από το μεσαίωνα μέχρι σήμερα*, μτφρ. Παπαϊωάννου Τρισεύγενη, Σαββάλας, Αθήνα, 2006

Paxton O. Robert, *Η Ανατομία του Φασισμού*, μτφρ. Χαλμούκου Κατερίνα, Κέδρος, Αθήνα, 2006

Ροϊνιώτη Ελένη, *Η γνώση μας για το έγκλημα στη βάση ποσοτικών δεδομένων*, Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα, 2009

Watten B., *Translating Authority, Adorno's Cultural Poetics in the Authoritarian Personality*, Zenaf, Universitat Frankfurt, Φρανκφούρτη, 2006

Wetherell Margaret, *Ταυτότητες, ομάδες και κοινωνικά ζητήματα*, μτφρ. Μποζατζής Νίκος, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2005

Wolfgang E. Marvin, Ferracuti Franco, *Η υποκουλτούρα της βίας*, μτφρ. Μηλιώνη Φωτεινή, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1995

Wolin Richard, *Η γοητεία του ανορθολογισμού, Το ειδύλλιο της διάνοησης με τον φασισμό, από τον Νίτσε στον μεταμοντερνισμό*, μτφρ. Φιλιππακοπούλου Μαρία, Πόλις, Αθήνα, 2007

Τερλεξής Πανταζής, *Ο Αυταρχικός Άνθρωπος, Ψυχολογική και Κοινωνική βάση της Πολιτικής Συμπεριφοράς*, Παπαζήση, Αθήνα, 1975

Τσαλικογλου Φωτεινή, *Η ψυχολογία στην Ελλάδα σήμερα*, Πλέθρον, Αθήνα, 1996

Τσίγκανου Ι. κ.ά. (συλλογικό έργο), *Μετανάστευση και Εγκληματικότητα: Μύθοι και πραγματικότητα*, ΕΚΚΕ, Αθήνα, 2010

Τσουκαλά Αναστασία, *Μετανάστευση και εγκληματικότητα στην Ευρώπη*, Σάκκουλας Αντ., Αθήνα, 2001

Χορκχάιμερ Μ., *Το αυταρχικό κράτος*, μτφρ. Πρατσίνης Ν., Ελεύθερος Τύπος, Αθήνα, 2000

Χριστόπουλος Δημήτρης (επιμέλεια), *Το "βαθύ κράτος" στη σημερινή Ελλάδα και η Ακροδεξιά, Αστυνομία, Δικαιοσύνη, Στρατός, Εκκλησία, Νήσος*, Αθήνα, 2014

Ψαρράς Δημήτρης, *Το κρυφό χέρι του Καρατζαφέρη, Η τηλεοπτική αναγέννηση της ελληνικής ακροδεξιάς*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2010

19. Ταινίες

Βισκόντι Λουκίνο, 1969, *Οι Καταραμένοι* (La caduta degli dei), Ιταλία

Γεωργούσης Κωνσταντίνος, 2012, *The Cleaners* (Οι Εκκαθαριστές), Ελλάδα

Γιάνναρης Κωνσταντίνος, 1998, *Από την άκρη της πόλης*, Ελλάδα

Δαλιανίδης Γιάννης, 1981, *Τα Τσακάλια*, Ελλάδα

Καβάνι Λιλιάννα, 1974, *Ο Θυρωρός της νύχτας* (Il Portiere Di Notte), Ιταλία

Καραγιάννης Κώστας, 1983, *Οι Χούλιγκανς, Κάτω τα χέρια από τα νιάτα*, Ελλάδα

Κασσοβίτς Ματιέ, 1995, *Το μίσος* (La Haine), Γαλλία

Καγε Τονυ, 1998, *Μαθήματα Αμερικάνικης Ιστορίας* (American History x), ΗΠΑ

Κόπολα Φόρντ Φράνσις, 1983, *Ο Αταίριαστος* (Rumble Fish), ΗΠΑ

Κόπολα Φόρντ Φράνσις, 1983, *The Outsiders*, ΗΠΑ

Μπενίνι Ρομπέρτο, 1997, *Η ζωή είναι ωραία* (La vita e bella), Ιταλία

Πολάνσκι Ρόμαν, 2002, *Ο Πιανίστας* (The Pianist), Γαλλία

Σκορσέζε Μάρτιν, 1973, *Κακόφημοι Δρόμοι* (Mean Streets), ΗΠΑ

Σκορσέζε Μάρτιν, 2002, *Συμμορίες της Νέας Υόρκης* (Gangs of New York), ΗΠΑ

Φασμπίντερ Βέρνερ Ράινερ, 1980, *Berlin alexandreplatz*, Δυτική Γερμανία

Χέρσμπιγκελ Όλιβερ, 2004, *Η πτώση* (Der Untergang), Γερμανία